

**ΛΚΝ ΑΝΑΛΥΣΙΣ - ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ Ε.Π.Ε.**
Αριστοτέλους 11-15,
7^{ος} όροφος, 10432 Αθήνα
Τηλ: +30 210 5201460
Fax: +30 210 5230064
e-mail: lkn@lkn.gr

**ΦΙΛΑΓΡΟΤΙΚΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ
ΛΤΔ**
Νέας Έγκωμης 14, Βιομηχανική
Περιοχή Έγκωμης 2409
τηλ: 22355766
fax: 22354485
e-mail: savvasm@filagrogroun.com

**ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ**
Τμήμα Αγροτικής
Οικονομίας και Ανάπτυξης
Ιερά Οδός 75, Βοτανικός
118 55 Αθήνα
Τηλ: +30 210 5294761
Fax: +30 210 5294767
e-mail: tsiboukas@aua.gr

**ENVIROPLAN ΜΕΛΕΤΗΤΙΚΗ
ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ
ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ ΚΑΙ
ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ Α.Ε.**
Περικλέους 23 & Ήρας
15344 Γέρακας
Τηλ: +30 210 6105127/8
Fax: +30 210 6105138
e-mail: info@enviroplan.gr

ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΡΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΑ 2014 – 20

Ιούνιος 2015

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΟΨΗ ΣΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ.....	4
ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΟΨΗ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ	14
1. ΜΕΡΟΣ Ι: ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	26
1.1. ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΡΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ.....	26
1.2. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΒΗΜΑΤΩΝ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΡΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΠΑΑ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΗ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ (ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΗ ΤΗΣ ΣΕΠΕ ΕΑΝ ΕΙΝΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΣ).....	28
2. ΜΕΡΟΣ ΙΙ: ΕΚΘΕΣΗ ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΡΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ	31
2.1. ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΝΑΓΚΩΝ.....	31
2.1.1. <i>Ανάλυση SWOT και εκτίμηση αναγκών, συμπεριλαμβανομένων των διδαγμάτων από την προηγούμενη προγραμματική περίοδο. ....</i>	<i>31</i>
2.1.1.1. Η ανάλυση SWOT είναι ολοκληρωμένη και βασίζεται τεκμηριωμένα σε πλήρη και κατάλληλα δεδομένα (λαμβάνοντας υπόψη τους δείκτες του κοινού πλαισίου και τις τιμές βάσης των κοινών δεικτών επιπτώσεων) και παρέχει μια ολοκληρωμένη εικόνα της υφισταμένης κατάστασης του τομέα και των πεδίων παρέμβασης του Προγράμματος	33
2.1.1.2. Η ανάλυση SWOT συνδέεται λογικά με τις διαπιστωμένες ανάγκες, οι οποίες προκύπτουν επαρκώς και δεόντως τεκμηριωμένα από την ανάλυση SWOT	36
2.1.1.3. Η ανάλυση SWOT είναι συνεπής και συμπληρωματική ως προς την SWOT ανάλυση άλλων προγραμμάτων του ΚΣΠ, όπως περιλαμβάνονται στο Σύμφωνο Εταιρικής Σχέσης	66
2.1.1.4. Η ανάλυση SWOT είναι συνεπής με τη Στρατηγική Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΣΕΠΕ) 68	
2.1.1.5. Στην ανάλυση SWOT και στην εκτίμηση των αναγκών ενσωματώνονται, οι οριζόντιες προτεραιότητες της στρατηγικής Ευρώπης 2020, το περιβάλλον, η άμβλυνση της κλιματικής αλλαγής και η προσαρμογή σε αυτή και η καινοτομία	68
2.1.1.6. Στην εκτίμηση των αναγκών καταδεικνύονται οι διαφορετικές ανάγκες του πληθυσμού, των επιμέρους εμπλεκόμενων ομάδων και των περιοχών που αποτελούν πεδίο εφαρμογής του Προγράμματος 70	
2.1.1.7. Στην ανάλυση SWOT και στην εκτίμηση των αναγκών λαμβάνονται υπόψη τα διδάγματα από προηγούμενες παρεμβάσεις προγραμμάτων αγροτικής ανάπτυξης	72
2.1.1.8. Η ανάλυση SWOT και η εκτίμηση των αναγκών πραγματοποιήθηκαν και καταγράφηκαν κατόπιν διαβούλευσης στο πλαίσιο της εταιρικής σχέσης, όπως αναφέρεται στο Άρθρο 5 του Γενικού Κανονισμού (Κανονισμός 1303/2013).	74
2.1.2. <i>Συστάσεις σχετικά με την ανάλυση SWOT και την εκτίμηση αναγκών.....</i>	<i>80</i>
2.2. ΣΥΝΑΦΕΙΑ, ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	85
2.2.1. <i>Εκτίμηση της συμβολής του Προγράμματος στη Στρατηγική της Ευρώπης 2020.....</i>	<i>85</i>
2.2.2. <i>Εκτίμηση της συνοχής του Προγράμματος με το Κοινό Στρατηγικό Πλαίσιο, την Εταιρική Σχέση, τις ειδικές για το Κράτος – Μέλος συστάσεις και άλλα συναφή μέσα .....</i>	<i>88</i>
2.2.2.1. Συνοχή με Κοινό Στρατηγικό πλαίσιο.....	88
2.2.2.2. Συνοχή με το Σύμφωνο Εταιρικής Σχέσης.....	92
2.2.2.3. Συνέργειες συμπληρωματικότητα με τα Επιχειρησιακά Προγράμματα των ΕΔΕΤ	100
2.2.2.4. Συνοχή και συμπληρωματικότητα με τον Πρώτο Πυλώνα.....	102

2.2.2.5.	Εκτίμηση της συνάφειας με τους γενικούς και ειδικούς όρους των εκ των προτέρων αιρεσιμοτήτων (ex-ante conditionalities).....	107
2.2.2.6.	Εκτίμηση του πλαισίου διαβούλευσης και ενσωμάτωση των διαφορετικών αναγκών του πληθυσμού και των επί μέρους εμπλεκόμενων Ομάδων	109
2.2.3.	Εκτίμηση της λογικής της παρέμβασης του Προγράμματος	110
2.2.4.	Εκτίμηση της συνάφειας της κατανομής του προϋπολογισμού με τους στόχους	142
	Εκτίμηση της συνάφειας της κατανομής του προϋπολογισμού με τους στόχους	142
2.2.5.	Εκτίμηση των θεματικών υπο – προγραμμάτων	155
2.2.6.	Εκτίμηση των διατάξεων του LEADER (Τοπική Ανάπτυξη με την Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων).....	156
2.2.7.	Εκτίμηση των διατάξεων για το Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο	157
2.2.8.	Εκτίμηση της χρήσης της τεχνικής Βοήθειας.....	159
2.2.9.	Συστάσεις σχετικά με τη συνάφεια και τη συνοχή του Προγράμματος	160
2.3.	ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΟΔΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ.....	163
2.3.1.	Εκτίμηση των ειδικών για το πρόγραμμα δεικτών.....	163
2.3.2.	Εκτίμηση των ποσοτικοποιημένων τιμών στόχων των δεικτών.....	163
2.3.3.	Εκτίμηση της καταλληλότητας των οροσήμεων για το πλαίσιο επίδοσης	176
2.3.4.	Εκτίμηση του προτεινόμενου συστήματος παρακολούθησης και αξιολόγησης και του Πλάνου Αξιολόγησης.....	178
2.3.5.	Συστάσεις σχετικά με τη μέτρηση της προόδου και των αποτελεσμάτων του Προγράμματος.....	180
2.4.	ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΕΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΣΜΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ.....	185
2.4.1.	Εκτίμηση της επάρκειας των ανθρωπίνων πόρων και της διοικητικής ικανότητας για τη διαχείριση του Προγράμματος	185
2.4.2.	Συστάσεις σχετικά με την υλοποίηση του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης.....	187
2.5.	ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΟΡΙΖΟΝΤΙΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ	188
2.5.1.	Εκτίμηση της επάρκειας στην προώθηση των ίσων ευκαιριών και στην πρόληψη των διακρίσεων.....	188
2.5.2.	Εκτίμηση της επάρκειας στην προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης	193
2.5.3.	Εκτίμηση της σχετικής συμβουλευτικής ικανότητας.....	197
2.5.4.	Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων (Leader).....	198
2.5.5.	Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο.....	200
2.5.6.	Συστάσεις σχετικά με τα οριζόντια θέματα.....	201

ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΟΨΗ ΣΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ

The preparation of the ex ante evaluation was a long process which exceeded two years and was based on the flow of the programme's design cycle. The main difficulty that had to be addressed was the delay in the completion of the regulatory framework and the frequent modifications in the programme content. Hence there was a time constraint in the job of the External Evaluator to fulfill the required obligations, especially during the first submission of the programme. Throughout the course of the preparation work and the ex ante evaluation there was close cooperation and constant communication of the External Evaluator with the Managing Authority.

The structure of the Executive Summary follows the structure of the evaluation report. The starting point for programming the RDP 2014-2020 is the SWOT analysis that identifies and suggests a hierarchy of the needs, the definition of the strategy which in turn targets the selection of priorities and the establishment of the intervention logic.

(i) The SWOT analysis of the Programme is comprehensive and documented based on complete and relevant data provided by the analysis of the current situation

It further highlights in detail the main features and developments concerning both the agricultural sector and the economy of the Cypriot rural regions including and using all the available Context Indicators, to give a full and correct picture of the current state of all the parameters that are affected by the programme, such as the competitiveness of the sector and its relationship with the environment and climate change, socio-economic situation of rural areas and the available data particularly structural features of forestry. The SWOT analysis is structured by priority and focus areas allowing for a clear idea of the intervention logic, constituting the basis for the emergence of needs and provides a comprehensive picture of the current situation of the sector and the program intervention areas. At the same time, it is noted that the SWOT analysis is fully compatible and consistent with the analysis contained in the Partnership Agreement and the Strategic Environmental Assessment (SEA), since all the findings (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Risks) are utilized for writing two chapters of SEA.

(ii) The assessment of the intervention logic and the internal consistency of the program is carried out through the 'confirmation' that the selected European priorities and focus areas address the identified needs.

Both the SWOT analysis and the needs assessment incorporate the horizontal priorities of Europe 2020 strategy to varying degrees and intensity. Regarding the first priority, it signifies the necessity of meeting two critical needs, namely the creation of an appropriate framework for the provision of education and vocational training with a wider field of agribusiness coverage and the promotion of innovation in the rural sector in order to improve its competitiveness and adapt to climate change. As regards the second priority, it points to the need for addressing climate change and the adaptation of the Cypriot agriculture to new conditions through interventions that enhance competitiveness, while helping to reduce the effects and adapt to climate change. The need to improve

competitiveness concerns all products of the Cypriot agriculture and the processing sectors, despite the different level of "momentum" that characterizes them. Specialising and focusing only on internationally competitive products would only lead to further reductions of self-sufficiency in food together with the reduction of crop and livestock production. Improving the competitiveness of all holdings required interventions that can reduce production costs especially with interventions that contribute to better use of natural resources (water) but also adaptation to climate change by reducing energy costs that can be derived from saving energy and better utilization of renewable energy sources. Prerequisite for this, are (a) the demographic renewal, (b) the use of R&D tools and (c) cooperation and networking that is perhaps the only "tool" to mitigate one of the major structural weaknesses of the Cyprus agriculture, namely the small size of holdings.

In relation to the third priority, its primary needs focus on the development of quality products based on the European schemes (PDO - PGI) or the use of voluntary certification schemes as tools for the "recognition" of Cyprus' products. Quality schemes can in turn contribute to the diversification of the Cypriot agriculture, an essential precondition for increasing competitiveness and product presentation (packaging and labeling), promoting partnerships through producer groups and networking for better integration of producers in the supply chain of agricultural products which would in turn reduce the price gap between producer and consumer.

The fourth and fifth priorities are associated with the need for interventions to protect the soil through the conservation of crops in mountainous areas, the completion of the institutional framework for protected areas and measures for the rational management of water. Especially for the fifth priority, one can note the need for interventions to save water and energy, through the adoption of new technologies and modern techniques, but also the adaptation of agri-environmental measures. In conjunction with the findings of the Fourth Priority on significant benefits through collective investments, there is a need to better target and focus on investment measures that highlight the need to adapt to climate change. Throughout the SWOT analysis, there is a clear deficit of the role of forests in relation to climate change and the results presented suggest a low correlation in all combinations. Raising awareness of producers, and activating R&D on subjects related to mitigation and adaptation to climate change, are preconditions that will contribute decisively to reduce problems encountered in previous programming periods.

Finally the sixth priority reveals a need to diversify the economy and create jobs in rural areas based on activities of rural tourism, despite the multitude of problems facing the Cyprus sector in general.

The needs identified for the Cyprus agriculture and its rural regions (despite the considerable difficulty in clarifying and defining urban vs rural regions in Cyprus and the extended spatial inequalities between mountainous and rural areas) shall be met by utilizing all six priorities and 17 of the 18 focus areas for establishing the new Rural Development Programme.

(iii) The external cohesion of the Rural Development Programme is high in relation to the Partnership Agreement,

since it serves predominantly the priority target on environmental protection and adaptation to climate change (thematic targets 5 & 6) by allocating 52% of the Programme resources of the Programme. In terms of improving the competitiveness of enterprises (thematic target 3) the Programme allocates 25% of the resources. To achieve social cohesion (thematic target 9) 11% of the resources are directed to interventions for improving the quality of life by upgrading services in rural areas, diversification of the local economy and job creation in areas beyond the agricultural sector. Employment (thematic target 8), is promoted through interventions targeted to the most affected by unemployment, the younger age group, budgeting around 6% of the programme's resources.

The contribution of the Programme to achieve the target for the transition to a low carbon and resource efficient economy (thematic target 4) is evaluated as low, allocating a small fraction of 5% of the budget available. Equally a low rating is given to the contribution of the Programme to encourage research, technological development and innovation (thematic target 1), in improving access to quality of information and communication technologies (thematic target 2) and in improving equitable access for all to lifelong learning, upgrading and recognition of knowledge, skills and competences of the workforce (thematic target 10).

High is the consistency and complementarity between the RDP measures in relation to the First Pillar of the CAP, especially with regard to the interventions in favour of the Young Farmers (Measure of Pillar I in Measure 6 of the RDP) since both measures are expected to contribute to the employment of young people in agriculture, thereby addressing the problem of an aging rural population. The measures are also targeted at addressing the phenomenon of abandonment of agricultural land and the lack of motives for young people to remain in the rural areas. Complementarity between the two pillars of the CAP also exists for promoting the contribution of agriculture to environmental protection.

Much lower is the complementarity with the Operational Programme of the ESF while high coherence and complementarity exists with measures that are co-financed by the ERDF and the Cohesion Fund on "Competitiveness and Sustainable Growth" for the promotion of R&D in the agrofood sector and the upgrading of rural tourism. Similar complementarity is noted on the adaptation to climate change where the ERDF will finance the mapping of risks that arise from the increase in average temperatures and reduced rainfall, issues that affect agricultural production; protection of biodiversity where the ERDF will finance the completion of Management Plans of NATURA 2000 areas and the creation of green routes and selected habitat protection projects. As a horizontal tool (urban and rural areas) we note the actions strengthening entrepreneurship. ICT applications for education and health will meet the needs of rural areas as well as extensions of collecting systems for full harmonization of Cyprus with the EU

environmental legislation for the management of wastewater. The ERDF intervention for the recovery of water from sewage treatment plants is exclusively limited to 'civil use' and not for irrigation.

Regarding "Territorial approach" both the Operational Programs "Competitiveness and Sustainable Development" and "Employment, Human Resources and Social Cohesion 2014 - 2020" are clearly limited to the urban areas.

(iv) Assessment of the correlation between expected outputs and expected results and controls on discontinuitiew thereby submitting appropriate proposals.

The evaluation of the consistency between available resources in relation to the findings of the SWOT analysis, the identified needs and the defined objectives and proposals for the necessary amendments shows that the central objective of the RDP is to serve the second specific objective "Sustainable management of natural resources". For the achievement of this objective more than half of the budget is allocated, while for the first specific objective of "improving competitiveness" 24% of the budget is allocated most of which corresponds to actions for improving the competitiveness through cost control rather than the differentiation (quality and value added) aspect. Finally, the specific objective 3 for strengthening the vitality of rural areas receives 24% of the budget. The External Evaluator considers that given the objectives and the description of the strategy, the allocation of resources are in line with the objectives of the program, albeit with the following observations:

- The large deficit in the quality and differentiation issues to support competitiveness requires greater balance in the distribution of resources for the first specific objective, among the priorities 2 and 3,
- The specific objective of managing natural resources is served almost exclusively by Priority 4. We do note the adjustments on budget resources between the 4th and 5th priorities included in the new version of RDP, giving additional focus on the fifth priority reflecting in a more appropriate manner the programme's strategy and the logic of intervention.
- The strategy explicitly mentions the need to face the tremendous population reduction in rural areas, an element arising from the SWOT analysis. Given the proposed allocation of resources among the three specific objectives, it can be claimed that this objective is the least prioritized, an issue that is not in line with the strategy objectives.
- Despite the high allocation of resources to the second specific objective "Sustainable management of natural resources" and the substantial shortfalls in areas of training as recorded in the SWOT analysis, we denote the relatively low allocation of resources in the horizontal priority 1 (26.5%). Furthermore, a weakness of the programme relates to the absence of resources on education under priority 3. Conversely, we judge as too high the figure of 73.5% of its resources targeted at the first priority which is allocated to the first specific objective "Improving the

competitiveness", though this is to some extent justified since the specific objective is achieved through age renewal of employed in agriculture. In addition, it is emphasized that the allocation of resources in a horizontal priority 1 does not exceed 2% of the total budget, a very low estimate that cannot meet the complex goal of 'transfer and strengthen knowledge and innovation and networking of agri-food sector through research "

(v) Assessment of the feasibility of the quantitative objectives as reflected in the Programme for both the common context indicators of output, and verification of the proposed specific indicators and the sources used to extract the necessary data

The quantitative targets are generally achievable in their entirety although we express a reservation at the current time because the per hectare support to farmers for certain schemes of Measure 10 "Aid for agriculture, the environment and the climate" has not been finalized. Furthermore, despite the generally conservative opinion regarding investment projects serving the focus areas 5b and 5c, the experience of previous programming periods highlights the reluctance of farmers and of SMEs to make investments to improve energy efficiency, and the utilization of Renewable Energy Sources. Finally, we regard the target of serving the whole rural population (400,000) by the interventions of measure 7 as too ambitious and not a realistic approach.

(vi) The assessment of the proportionality of the proposed indicators that make up the framework for performance and their representativeness to ensure that the program will achieve its objectives, and the assessment of, the accuracy of the calculations of the target values of milestones

The documentation of the calculation of the milestone performance is satisfactory but leads to a conclusion with which the milestone ratio should amount to 33% instead of 25% required in the Program. In particular, it provides for the completion of one of three calls for investment measures with the amount allocated equally to the three calls. At the same time, the External Evaluator believes that due to the economic crisis and tight market liquidity may result in smaller investment projects in the first call. Therefore, we would regard the expected milestone of 25% as acceptable and hence it is recommended to redraft the text justification so that takes into account factors that negatively weigh the payout amount at the first call. As for the milestone assessment of the number of beneficiaries, the 25% is judged to be marginally acceptable because, based on the documentation text, it may reach at least 30% but we stress the need to redirect the quantified objective in the index as it is recorded in the comments of the External Evaluator at Chapter 2.3.2.

Priority 3: According to estimates by the External Evaluator, the milestone of 25% can be met mainly by the implementation of Measures 14 and 3.1. Regarding the milestone index of supported holdings, the target of 50% is considered satisfactory since a large part of this concerns beneficiaries of Measure 1, that is trainees on the several training issues.

Priority 4: The rate set as a landmark is deemed satisfactory and feasible. The documentation of the justification refers to disbursement amounts for two of the five years of the period of the commitments and therefore the implementation rate is estimated at 40%.

The index «Agricultural land under management contracts» should be defined clearly at higher rate since it is estimated that achieving the index as a whole will emerge from the 2nd year time point where almost all of the planned cuts in the index would have join in on the priority schemes

Priority 5: The Calculation of the milestone of 25% of the indicators is based almost exclusively on Measure 04 and the assumptions based for its progress. The External Evaluator deems satisfactory the assumptions which, based on empirical data, adequately reflects the progress for the implementation of the priority

Priority 6: The milestone in the total amount of public expenditure is set at 20%, a figure which, though considered as very low, is properly justified and based mainly on historical data. The External Evaluator recognizes the difficulties and delays especially in the implementation of basic infrastructure in rural areas but considers that the milestone is set at too low which may not be able to adequately capture the program's progress against this priority. It *is further noted* that the milestone for the indicator of Measure «Operations supported to improve basic services and infrastructures in rural areas» is defined at 25% which is in relative mismatch to the aforementioned indicator because,

(a) Measure 4.2 is estimated to realize 30%

(b) Measure 7 is estimated to realize 25%

and thus the total amount of public support should be clearly set above 20%. It is recommended to review the milestones set in the Priority 6 and adequately justify the relevance between the two indicators mentioned above.

(vii) Assessment of the adequacy of management and control mechanisms, suitability / adequacy of arrangements for monitoring and evaluation, the existence of sufficient staff both quantitatively and in relation to the provided skills, consistency of programming evaluation actions as they appear in the Evaluation Plan and to propose any amendments / additions

The Evaluation Plan follows the structure and includes all necessary information specified in Article 16 of the Implementing Regulation. If implemented in all its actions listed in the Evaluation Plan, the monitoring and evaluation system will be reliable and functional. In any other case, it would resume significant problems observed in the current programming period. The allocated amount of resources is just enough to cover all requirements – a shortfall may exist if it is required to finance specific studies and research, especially if required to finance the calculation of indicators proposed by SEA to monitor the impact of the program on the environment. The efforts undertaken by both the Managing Authority and the National Rural Network to improve the skills of all stakeholders (implementing agencies, paying agency) in monitoring and evaluation

especially after 2010 and the completion of the interim evaluation of the RDP 2007-2013 undoubtedly provide an important advantage and a good starting point to cover the increased needs for the programming period 2014-2020. These efforts should be intensified and to widen the recipients to include executives of Local Action Groups, and representatives of social and economic partners. The adequacy of the Managing Authority for the Programme Management is mainly based on experience gained by the staff from the management of the previous Rural Development Programmes and a further positive development is the administrative integration of the Managing Authority in the central administration of the Ministry of Agriculture.

In the description of management mechanisms not adequate attention is given to the need for radical reform of the Information System and the need to service the needs assessment through this system, despite the many problems encountered in the current period.

Due to the increased importance of interventions to mitigate and adapt to climate change the MA will need to focus on carrying out relevant awareness actions.

The parameter for information on awareness of potential beneficiaries is very critical especially if taken into account the fact that the main burden is borne by the Sector of Agricultural Applications whilst responsible for the implementation of actions for lifelong learning and the implementation of the measure cooperation and no activation of the measure Agricultural Consultants raises serious concerns about whether they can successfully cope with all the tasks unless there is concerted action to improve the staff skills

(viii) Assessment of the degree of integration of the horizontal priorities, namely non-discrimination and equal opportunities, sustainable development in connection with the findings of SEA, local development with the initiative of local communities (ie the Leader approach in the Program), the adequacy of arrangements for the operation of the National Rural Network and finally the use of technical assistance

The strategy and objectives of the Rural Development Programme is clearly not explicitly covered in policies on gender equality, equal opportunities for all and non-discrimination for people with disabilities, which are in principle expected, since these policies are primary areas of the European Social Fund policy. The incorporation of the principles of non-discrimination and equality is taken into account mainly at the level of "intent" in very broad sense and compliance with the principles without actually going into the substantial contributions to the design stage. However, the RDP, by nature of its interventions, could contribute with immediate effect in supporting the employment of women, young people and other specific groups, mainly under measure 6 and 19. At the measure level there is a provision for the introduction of favorable regulations for the promotion of women exemplified in Measure 16.4 Short chains and local markets which supports the development of horizontal and vertical partnerships between operators in the food chain, the points awarded proposals takes into account the social aspects, such as the promotion of women's partnerships. As to the monitoring and evaluation

framework it is proposed to be given special consideration in the evaluation of the contribution of the activities of the Programme and the principles of gender equality, equal access opportunities for all and equal access opportunities for people with disabilities mainly within the 3rd Objective of the CAP on the balanced territorial development, with a focus on rural employment, growth and poverty in rural areas.

In any case, the Evaluator recommends that at all stages of planning, account should be taken into account of the new National Plan for Gender Equality 2014-2017 which will be prepared by the National Authority for Women's Rights and the National Action Plan for disability 2013 - 2015 while additionally special attention should be paid to issues of accessibility for people with disabilities for which there is no reference in the Program.

The weight given to the rural development programme 2014 - 2020 on horizontal priorities for the environment and climate change mitigation, is adequate in its resource allocation since according to the table, 57% of funds are allocated to environmental protection and climate change. This surpasses the minimum requirement that at least ¼ of Community funds be allocated to actions specifically targeted on climate change. The evaluator observes however that an extremely small proportion of about 4.5% is directed to the focus areas 5b, 5c, 5d, and 5e which are the most related to mitigation and contribute directly to targets of the Europe 2020 Strategy (increase participation in renewable energy sources, energy saving). More specifically, Priority 4 (Restoration, conservation and enhancement of ecosystems related to agriculture and forestry) receives 46% of planned public expenditure of the program, while the respective proportion in Priority 5 (Promoting efficiency resources, etc.) is 11%.

The forecasts for the NATURA 2000 areas seem to take into account part of the proposals included in the Strategic Impact Assessment Study on the environment (SEA) since the preservation, protection and improvement of biodiversity in protected areas of the European network NATURA 2000, is served by the measure 12 Enhancement of Natura 2000 Network areas.

According to the findings of SEA, it is suggested to better target the individual measures that serve the priorities 4 and 5 which will largely determine the compatibility of the RDP with the objectives of sustainability. Organic farming is approached as a holistic production system but some specific special incentives are missing that can achieve synergies between interrelated activities that would contribute to more effective conservation of biodiversity.

As to the preservation and protection of soil resources, it is observed that the proposed measures from the RDP cover a large geographic area and a wide range of crops but The External Evaluator expresses a concern regarding the lack of spatial focus given the limitation of resources. A concern is also expressed regarding the lack of specific measures to combat overgrazing particularly in areas of high natural value.

The programme emphasizes the need to meet water resources management problems by strengthening investments aimed at better use of these resources. But this could

hardly be regarded as sufficient, unless agricultural practices change in the same direction. These practices improve the management of water resources, rely mainly on strengthening of organic production. In the opinion of the evaluator the reduction in nitrate pollution is not adequately documented nor can one note the link between saving irrigation water through organic farming.

The issue of climate change is addressed in the RDP 2014-2020 in an integrated manner since measures are taken both to mitigate the effects of climate change through the thematic objective 5 'Promote climate change adaptation and risk prevention' and to actively fight the greenhouse effect. However, resources are quite limited as a consequence of the limited interest that farmers have demonstrated the previous programming period for their participation in the relevant measures.

In conclusion The External Evaluator recognizes the adequacy of the program for the promotion of sustainable development and the financial breakdown of the measures in the RDP 2014-2020 but wishes to emphasize two key issues:

- a. The first is related to the excessive weight given for eliminating the use of herbicides as a main practice in agri-environmental measures that contribute to a series of focus areas and priorities and identified needs, which creates uncertainty as to the overall effectiveness of the program at least with regard to the achievement of environmental objectives.
- b. The latter mainly refers to the failure of establishing a system of advisory services that could focus on improving agricultural practices and land uses for the benefit of sustainable production practises. The need for a system of consultancy services specifically targeted to the adoption of practices that enhance sustainability emerges also through international literature and practices.

The Programme does not include the measure of Advisory Services since according to the described strategy, such services are fully covered by the structures of the Department of Agriculture. It is the External Evaluator's view that the development of a new growth model for the Cypriot agriculture which shall be aligned with the CAP guidelines (and the Europe 2020 Strategy) for integrating innovation, contribution to climate change and rational management of resources, requires fundamental restructuring of the Department of Agricultural. Improving the advisory capacity system could also involve a more active participation of all Implementing Authorities and the National Rural Network by organizing meetings and workshops to selected groups of beneficiaries.

Community-led local development (CLLD) is exclusively implemented in rural areas through the EAFRD and in the fishing areas through the EMFF. The territorial approach for the ERDF and the ESF, as noted on the Operational Programmes, focuses only on urban areas. The SWOT analysis adequately highlights the problems of rural areas and identifies two distinct needs associated with (a) the need to stimulate entrepreneurship in rural areas and (b) the need to improve the quality of life of the rural population. Th RDP clearly states the

characteristics of the regions where the Leader approach would focus ie a) communities with a population reduction b) communities with a high aging index, c) communities that have agrotourism activity. In the next programming period, the responsibilities of the LAG are significantly upgraded, having resolved many of the problems and delays. It now becomes clear that the LAGs shall have the overall responsibility and only the Managing Authority is involved (final eligibility check) in the process of approving supporting acts. There is a direct link between the implementation of Leader in the National Rural Network action plan, since through the Network, LAGs will receive capacity building programs and technical assistance for inter-territorial and transnational cooperations.

Arrangements for the National Rural Network meet the minimum requirements set by the Regulation but there is a concern, based on the experience of RDP 2007-2013, whether it can effectively fulfill its role as a technology transfer institution since its key role is concentrated as information provider. With its limited staff, it remains unclear as to the level of its involvement in issues such as capacity building to operational groups and the LAGs in self- evaluation issues, in the study of critical issues related to poverty and social cohesion etc.

The Technical Assistance actions represent 2% of the resources of the RDP and could cover all the "supporting actions". However, the limited budget creates concerns as to the possibility of covering the increased needs for environmental monitoring indicators as proposed by the SEA report. Little reference is made for actions that can improve the administrative capacity (capacity building) of staff of Implementing Agencies and social and economic partners.

ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΟΨΗ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Η εκπόνηση της εκ των προτέρων αξιολόγησης απετέλεσε μακρόχρονη διαδικασία (υπερέβη την διετία) ακολουθώντας τον κύκλο σχεδιασμού του Προγράμματος. Οι σημαντικότερες δυσκολίες που έπρεπε να αντιμετωπισθούν ήταν η μη έγκαιρη ολοκλήρωση του κανονιστικού πλαισίου (σημειώνεται ότι οι εφαρμοστικοί κανονισμοί όπως και το κείμενο κατευθύνσεων για το περιεχόμενο της εκ των προτέρων αξιολόγησης δημοσιεύτηκαν μετά την υποβολή του πρώτου σχεδίου αξιολόγησης Ιούνιος 2014) και οι συνεχείς τροποποιήσεις του περιεχομένου του Προγράμματος ως απόρροια και των συστάσεων του Συμβούλου Αξιολόγησης δεν παρείχε τον απαιτούμενο χρόνο για την έγκαιρη κάλυψη των απαιτήσεων ιδιαίτερα κατά την πρώτη υποβολή του Προγράμματος. Καθ όλη την διάρκεια εκπόνησης της αξιολόγησης υπήρχε στενή συνεργασία και συνεχής επικοινωνία του Συμβούλου Αξιολόγησης με την Ομάδα Σχεδιασμού του Προγράμματος.

Η διάρθρωση της επιτελικής σύνοψης ακολουθεί την δομή της έκθεσης αξιολόγησης. Βάση εκκίνησης για τον προγραμματισμό του ΠΑΑ 2014-2020 αποτελεί η SWOT ανάλυση ο προσδιορισμός των αναγκών και η ιεράρχηση τους, η κατάρτιση της στρατηγικής και συνακόλουθα η στοχοθέτηση, η επιλογή των προτεραιοτήτων και η κατάρτιση της λογικής της παρέμβασης.

(I) Η SWOT ανάλυση του Προγράμματος είναι ολοκληρωμένη και βασίζεται τεκμηριωμένα σε πλήρη και κατάλληλα δεδομένα που παρείχε η ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης

Αναδεικνύονται λεπτομερώς τα κυριότερα χαρακτηριστικά και εξελίξεις που αφορούν τόσο τον γεωργικό τομέα, όσο και την οικονομία της Κυπριακής υπαίθρου περιλαμβάνοντας την αξιοποίηση όλων των διαθέσιμων κοινών δεικτών βάσης ¹(context indicator), ώστε να δοθεί μια πλήρης και ορθή εικόνα για την υφιστάμενη κατάσταση του συνόλου των παραμέτρων που επηρεάζονται από το Πρόγραμμα, όπως η Ανταγωνιστικότητα του «τομέα, και η σχέση του με το περιβάλλον και την κλιματική αλλαγή, η κοινωνικοοικονομική κατάσταση των αγροτικών περιοχών και με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία τα ιδιαίτερα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της δασοκομίας. Η ανάλυση SWOT δομείται ανά Προτεραιότητα και Περιοχή Εστίασης επιτρέποντας την διαμόρφωση σαφούς εικόνας σε επίπεδο περιοχής παρέμβασης για τον προγραμματισμό των αναγκαίων παρεμβάσεων αποτελώντας την βάση για την ανάδειξη των αναγκών και παρέχει μια ολοκληρωμένη εικόνα της υφιστάμενης κατάστασης του τομέα και των πεδίων παρέμβασης του Προγράμματος. Παράλληλα διαπιστώνεται ότι η ανάλυση SWOT είναι απόλυτα συμβατή και συνεπής με την ανάλυση που περιλαμβάνεται στο Σύμφωνο Εταιρικής Σχέσης αλλά και απόλυτα συνεπής με τη Στρατηγική Μελέτη Εκτίμησης των Επιπτώσεων στο Περιβάλλον, αφού το σύνολο των ευρημάτων της (Δυνατά σημεία, Αδυναμίες, Ευκαιρίες, Κίνδυνοι) αξιοποιούνται για τη σύνταξη δύο κεφαλαίων της ΣΜΕΕΠ.

---

¹ Δεν γίνεται αναφορά στους κοινούς δείκτες πλαισίου 35 Farmland Bird Index, 37 HNV areas, 41 Soil organic matter in arable land, 42 Soil erosion by water για τους οποίους δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία

(II) Η εκτίμηση της λογικής παρέμβασης και της εσωτερικής συνοχής του Προγράμματος γίνεται μέσω της «επιβεβαίωσης» ότι οι επιλεγμένες ευρωπαϊκές προτεραιότητες και οι περιοχές εστίασης αντιμετωπίζουν τις διαπιστωμένες ανάγκες.

Τόσο στην ανάλυση SWOT όσο και στην εκτίμηση των αναγκών ενσωματώνονται οι οριζόντιες προτεραιότητες της στρατηγικής Ευρώπης 2020 σε διαφορετικό βαθμό και ένταση. Αναφορικά με την πρώτη προτεραιότητα προκύπτει η αναγκαιότητα κάλυψης δύο αδήριτων αναγκών που είναι η δημιουργία ενός κατάλληλου πλαισίου παροχής εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης με διευρυμένο θεματολόγιο σε νέα πεδία και η προώθηση της καινοτομίας στην δραστηριότητα του «τομέα» με στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του όσο και την προσαρμογή του στην κλιματική αλλαγή. Σε σχέση με την δεύτερη Προτεραιότητα προκύπτει η ανάγκη να αντιμετωπισθεί η κλιματική αλλαγή και να προσαρμοσθεί η Κυπριακή Γεωργία στις νέες συνθήκες μέσω παρεμβάσεων που ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα, συμβάλλοντας παράλληλα στη μείωση των επιπτώσεων αλλά και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή. Η ανάγκη βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας αφορά το σύνολο των προϊόντων της κυπριακής γεωργίας και μεταποίησης παρά το διαφορετικό επίπεδο «δυναμισμού» τους. Ενίσχυση μόνο των διεθνώς ανταγωνιστικών κλάδων θα οδηγούσε σε περαιτέρω μείωση της αυτάρκειας σε τρόφιμα σε συνδυασμό και με την μείωση της φυτικής και ζωικής παραγωγής. Για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας απαιτούνται παρεμβάσεις για την μείωση του κόστους παραγωγής ιδιαίτερα δε με παρεμβάσεις που συμβάλλουν στην καλύτερη αξιοποίηση των φυσικών πόρων (νερό) αλλά και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή μέσω του περιορισμού του ενεργειακού κόστους που μπορεί να προέλθει από την εξοικονόμηση ενέργειας αλλά και την αξιοποίηση των ΑΠΕ. Απαραίτητη προϋπόθεση για τα ανωτέρω είναι η Δημογραφική ανανέωση, η αξιοποίηση της E-T-K αλλά και η συνεργασία – δικτύωση που αποτελεί ίσως το μοναδικό «εργαλείο» για την άμβλυνση μιας από τις σημαντικότερες διαρθρωτικές αδυναμίες της Κυπριακής Γεωργίας που είναι το μικρό μέγεθος των εκμεταλλεύσεων. Σε σχέση με την Τρίτη προτεραιότητα ως πρωτεύουσες ανάγκες προκύπτουν η αύξηση των προϊόντων ποιότητας και των προϊόντων σήμανσης είτε Ευρωπαϊκών (ΠΟΠ – ΠΓΕ), αλλά και η αξιοποίηση των εθελοντικών σημάτων ως εργαλείων για την «αναγνώριση» των κυπριακών προϊόντων που μπορούν να συμβάλλουν στην αναγκαία διαφοροποίηση της κυπριακής γεωργίας. Αυτό αποτελεί ουσιώδη προϋπόθεση για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας, ενίσχυση του βαθμού τυποποίησης των κυπριακών γεωργικών προϊόντων και προώθηση των συνεργασιών μέσω Ομάδων παραγωγών και δικτυώσεων για την καλύτερη ενσωμάτωση των παραγωγών στην αλυσίδα διάθεσης των γεωργικών προϊόντων με στόχο τη μείωση του χάσματος τιμών μεταξύ παραγωγού και καταναλωτή. Η τέταρτη και η πέμπτη προτεραιότητα συσχετίζονται με την αναγκαιότητα παρεμβάσεων για την προστασία του εδάφους μέσω της διατήρησης των καλλιεργειών στις ορεινές περιοχές, την ολοκλήρωση του θεσμικού πλαισίου για τις προστατευόμενες περιοχές και τη λήψη μέτρων για την ορθολογική διαχείριση των υδάτων Ιδιαίτερα για την Πέμπτη προτεραιότητα προκύπτει η αναγκαιότητα παρεμβάσεων για την εξοικονόμηση ύδατος και ενέργειας, μέσω και της υιοθέτησης νέων τεχνολογιών και σύγχρονων τεχνικών μέσω επενδύσεων, αλλά και

προσαρμογής των αγροπεριβαλλοντικών μέτρων. Σε συνδυασμό με τα ευρήματα της τέταρτης Προτεραιότητας περί των σημαντικών πλεονεκτημάτων που παρουσιάζουν οι συλλογικές επενδύσεις προκύπτει η ανάγκη για την καλύτερη στόχευση και επικέντρωση των επενδυτικών μέτρων και η ανάδειξη της αναγκαιότητας προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή. Παράλληλα από την ανάλυση προκύπτει και ένα έλλειμμα της SWOT που είναι η πολύ περιορισμένη αναφορά της στο ρόλο των δασών σε σχέση με την κλιματική αλλαγή και έχει σαν αποτέλεσμα να παρουσιάζονται χαμηλές συσχετίσεις στο σύνολο των συνδυασμών. Η ενημέρωση, ευαισθητοποίηση των παραγωγών, αλλά και η ενεργοποίηση των δράσεων E-T-K σε θέματα που σχετίζονται με τον μετριασμό και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή είναι προϋποθέσεις που θα συμβάλλουν αποφασιστικά στην άρση των προβλημάτων που κατεγράφησαν τις προηγούμενες προγραμματικές περιόδους.

Τέλος σε σχέση με την έκτη προτεραιότητα προκύπτει η αναγκαιότητα διαφοροποίησης της οικονομίας και δημιουργίας θέσεων εργασίας στην ύπαιθρο. Ο αγροτουρισμός, παρά την πληθώρα των προβλημάτων που αντιμετωπίζει, αποτελεί έναν τομέα οικονομικής δραστηριότητας με προοπτικές ανάπτυξης.

Οι προσδιορισθείσες ανάγκες της Κυπριακής Γεωργίας και των περιοχών της υπαίθρου (παρά την σημαντική δυσκολία αποσαφήνισης των ορίων αστικού και αγροτικού χώρου στην Κύπρο και τις διευρυμένες χωρικές ανισότητες μεταξύ ορεινών και αγροτικών περιοχών) εξυπηρετούνται από το σύνολο των επιλεχθέντων ευρωπαϊκών προτεραιοτήτων (αξιοποιούνται και οι έξι προτεραιότητες και οι 17 από τις 18 περιοχές εστίασης) για την Αγροτική Ανάπτυξη.

(iii) Η εξωτερικής συνοχή του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης είναι υψηλή σε σχέση με το Σύμφωνο Εταιρικής σχέσης,

αφού το ΠΑΑ εξυπηρετεί κατά προτεραιότητα την στόχευση του ΣΕΣ αναφορικά με την προστασία του περιβάλλοντος και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή (Θ.Σ 5&6) αφού διατίθεται το 52% των πόρων του Προγράμματος, την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων (Θ.Σ 3) για τον οποίο διατίθεται το 25% των πόρων του ΠΑΑ. Για την διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής (ΘΣ 9) διατίθεται το 11% των πόρων με παρεμβάσεις που αφορούν την βελτίωση της ποιότητας ζωής μέσω της αναβάθμισης των παρεχόμενων υπηρεσιών στις αγροτικές περιοχές, αλλά και την διαφοροποίηση της τοπικής οικονομίας και την δημιουργία θέσεων εργασίας σε τομείς εκτός γεωργίας. Για την προώθηση της απασχόλησης (ΘΣ 8) που περιλαμβάνει και παρεμβάσεις για τη πλέον πληγείσα από την ανεργία ηλικιακή ομάδα του πληθυσμού που είναι οι νέοι, διατίθεται το 6% των πόρων του προγράμματος. Χαμηλή είναι η συμβολή του Προγράμματος στην επίτευξη του στόχου για την μετάβαση σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών και αποδοτικής αξιοποίησης των πόρων (Θ.Σ 4), για την οποία διατίθεται το 5% των πόρων.

Αμελητέα είναι η συμβολή του Προγράμματος στην ενίσχυση της έρευνας, της τεχνολογικής ανάπτυξης και της καινοτομίας (ΘΣ1), στην βελτίωση της πρόσβασης, της

χρήσης και της ποιότητας των τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνίας (Θ.Σ 2) και στην βελτίωση της ισότιμης πρόσβασης για όλους στη διά βίου μάθηση, την αναβάθμιση και αναγνώριση των γνώσεων, δεξιοτήτων και ικανοτήτων του εργατικού δυναμικού (ΘΣ10).

Υψηλή είναι η συνοχή και η συμπληρωματικότητα των μέτρων του ΠΑΑ με τις παρεμβάσεις του Πρώτου Πυλώνα της ΚΑΠ ιδιαίτερα δε των παρεμβάσεων του Μέτρου των Νέων Γεωργών του Πυλώνα Ι με το μέτρο 6 του ΠΑΑ αφού και τα δύο Μέτρα αναμένεται να συνεισφέρουν στην ενθάρρυνση των νέων για απασχόληση στη γεωργία, στην αντιμετώπιση της γήρανσης του αγροτικού πληθυσμού, στην αντιμετώπιση του φαινομένου της εγκατάλειψης της γεωργικής γης και στην παραμονή των νεαρών στην ύπαιθρο και τη μείωση της ανεργίας. Συμπληρωματικότητα μεταξύ των δύο Πυλώνων της ΚΑΠ επίσης υπάρχει και για την προώθηση της συμβολής της Γεωργίας στην προστασία του Περιβάλλοντος.

Αντίθετα πολύ χαμηλή είναι η συμπληρωματικότητα με το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα του ΕΚΤ ενώ υψηλή συνοχή και συμπληρωματικότητα παρουσιάζει το ΠΑΑ με το συγχρηματοδοτούμενο από το ΕΤΠΑ και Το Ταμείο Συνοχής ΕΠ «Ανταγωνιστικότητα και Αειφόρος Ανάπτυξη» για την προώθηση της Ε-Τ-Κ στον αγροδιατροφικό τομέα, την προώθηση της αναβάθμισης του τουρισμού της υπαίθρου, την προσαρμογή στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής όπου το ΕΤΠΑ θα χρηματοδοτήσει την χαρτογράφηση των κινδύνων, που θα προκύψουν από την αύξηση της μέσης θερμοκρασίας αλλά και την μείωση των βροχοπτώσεων που αμφότερα επηρεάζουν την γεωργική παραγωγή, την προστασία της βιοποικιλότητας όπου το ΕΤΠΑ θα χρηματοδοτήσει την ολοκλήρωση των Διαχειριστικών σχεδίων των περιοχών NATURA 2000 αλλά και την δημιουργία πράσινων διαδρομών και έργων προστασίας επιλεγμένων οικοτόπων, ενώ οριζόντια εφαρμογή (αστικές και αγροτικές περιοχές) θα έχουν οι δράσεις ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας. Οι εφαρμογές των ΤΠΕ για την παιδεία και υγεία θα καλύψουν και τις ανάγκες των αγροτικών περιοχών όπως επίσης και οι επεκτάσεις των αποχετευτικών δικτύων για την πλήρη εναρμόνιση της Κύπρου με την περιβαλλοντική νομοθεσία της ΕΕ για την Διαχείριση των υγρών αποβλήτων. Οι παρεμβάσεις του ΕΤΠΑ για την αξιοποίηση των υδάτων που προέρχονται από σταθμούς επεξεργασίας υγρών αποβλήτων περιορίζονται αποκλειστικά για «αστικές χρήσεις» και όχι για άρδευση.

Σε ότι αφορά την «Εδαφική προσέγγιση» τόσο το το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα και Αειφόρος Ανάπτυξη» όσο και το ΕΠ «Απασχόληση, Ανθρώπινοι πόροι και Κοινωνική Συνοχή 2014 – 2020» είναι σαφές ότι περιορίζονται αποκλειστικά και μόνο στις αστικές περιοχές.

(iv) Η εκτίμηση της συσχέτισης μεταξύ προσδοκώμενων εκροών και αναμενόμενων αποτελεσμάτων η διαπίστωση τυχόν ασυνέχειας και υποβολή σχετικών προτάσεων

Η συνέπεια μεταξύ διατιθέμενων πόρων σε σχέση με τα ευρήματα της ανάλυσης SWOT ανάλυσης, τις διαπιστωμένες ανάγκες και τους τιθέμενους στόχους και υποβολή

προτάσεων για τις αναγκαίες τροποποιήσεις αναδεικνύει ότι η κεντρική επιδίωξη του ΠΑΑ είναι η εξυπηρέτηση του Δεύτερου ειδικού στόχου «Η αειφόρος διαχείριση των φυσικών πόρων» για την επίτευξη του οποίου κατανέμεται το άνω του ημίσεως του προϋπολογισμού, για την εξυπηρέτηση του πρώτου ειδικού στόχου της «βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας» κατανέμεται το 25% των πόρων του ΠΑΑ μεγαλύτερο μέρος του οποίου αντιστοιχεί σε δράσεις βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας παρά σε δράσεις ποιοτικής διαφοροποίησης και ενίσχυσης της θέσης των γεωργών στη διατροφική αλυσίδα. Τέλος, στον ειδικό στόχο 3 που είναι η ενίσχυση της ζωτικότητας της υπαίθρου κατανέμεται το 18% του προϋπολογισμού. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης κρίνει πως με βάση τους στόχους αλλά και την περιγραφή της στρατηγικής, η κατανομή των πόρων συνάδει με τις επιδιωξεις του προγράμματος με τις εξής όμως παρατηρήσεις:

- Το μεγάλο έλλειμμα στα θέματα ποιοτικής διαφοροποίησης για ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας απαιτεί μεγαλύτερη ισορροπία στην κατανομή των πόρων για τον 1^ο ειδικό στόχο μεταξύ των προτεραιοτήτων 2 και 3
- Ο ειδικός στόχος διαχείρισης των φυσικών πόρων εξυπηρετείται σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα από την προτεραιότητα 4, παρά την σχετική μεταβολή των πόρων μεταξύ 4 και 5 προτεραιότητας που περιλαμβάνεται στην νέα έκδοση του ΠΑΑ. Σημειώνεται η αύξηση της κατανομής των πόρων της πέμπτης προτεραιότητας λόγω επαναπροσδιορισμού της κατανομής των δασικών μέτρων που στοχεύουν κυρίως στην αύξηση στην αποθήκευση του άνθρακα και όχι στην τέταρτη προτεραιότητα που αποτυπώνονταν στην αρχικά υποβληθείσα έκδοση του ΠΑΑ που ήταν μη συμβατό με την στρατηγική αλλά και την λογική της παρέμβασης του Προγράμματος. Στην καταγραφή της στρατηγικής αναφέρεται ρητά η στόχευση για αντιμετώπιση της πληθυσμιακής αποψίλωσης των αγροτικών περιοχών, ένα στοιχείο που προκύπτει έντονα ως ανάγκη μέσα από την ανάλυση SWOT. Με την προτεινόμενη κατανομή των πόρων συνεκτιμάται ότι ανάμεσα στους τρεις ειδικούς στόχους, ο συγκεκριμένος τυγχάνει σαφώς μικρότερης σημασίας, στοιχείο που δεν τεκμηριώνεται σε επίπεδο στρατηγικής προσέγγισης και ιεράρχησης των στόχων.

Επίσης, παρά την ψηλή κατανομή πόρων στον 2^ο ειδικό στόχο «Η αειφόρος διαχείριση των φυσικών πόρων» και με καταγραμμένο στην ανάλυση SWOT το σημαντικό έλλειμμα σε θέματα κατάρτισης των γεωργών στα αντίστοιχα γνωστικά αντικείμενα σημειώνεται μια σχετικά χαμηλή κατανομή των πόρων της οριζόντιας Προτεραιότητας 1 που ανέρχεται μόλις στο 26.5%. Παράλληλα, αποτελεί αδυναμία του προγράμματος η μηδενική κατανομή πόρων εκπαίδευσης, κατάρτισης, καινοτομίας στον ειδικό στόχο 3. Αντίθετα, κρίνουμε το ποσοστό του 73,5% των πόρων της 1^{ης} προτεραιότητας το οποίο κατανέμεται στον 1^ο ειδικό στόχο «Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας» ως υπερβολικά ψηλό, έστω και αν αυτό είναι σε κάποιο βαθμό δικαιολογημένο αφού ο ειδικός στόχος επιτυγχάνεται και μέσω της ηλικιακής ανανέωσης των απασχολούμενων στην γεωργία. Επιπρόσθετα, τονίζεται ότι η κατανομή των πόρων στην οριζόντια προτεραιότητα 1 δεν ξεπερνά το 1,8% του συνολικού προϋπολογισμού, ποσοστό ιδιαίτερα χαμηλό που εκτιμάται ότι δεν μπορεί να ικανοποιήσει τον σύνθετο στόχο για «μεταφορά και ενίσχυση της γνώσης και καινοτομίας αλλά και τη δικτύωση του αγροδιατροφικού κλάδου με την καινοτομία».

(v) Η εκτίμηση της επιτευξιμότητας των τιθέμενων ποσοτικών στόχων όπως αυτοί αποτυπώνονται στους δείκτες του Προγράμματος τόσο των κοινών δεικτών εκροών, αποτελεσμάτων, αλλά και των προταθέντων ειδικών δεικτών και η επαλήθευση της αξιοπιστίας των χρησιμοποιούμενων πηγών για την άντληση των αναγκαίων δεδομένων

Οι τιθέμενοι ποσοτικοί στόχοι είναι εν γένει επιτεύξιμοι στο σύνολο τους αν και εκφράζεται μια επιφύλαξη την παρούσα χρονική περίοδο διότι δεν έχουν οριστικοποιηθεί η ανά εκτάριο αποδιδόμενη ενίσχυση στους γεωργούς για ορισμένα καθεστώτα του Μέτρου 10 «Ενισχύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα». Επίσης παρά την εν γένει συντηρητική εκτίμηση αναφορικά με τα επενδυτικά σχέδια που εξυπηρετούν τις περιοχές εστίασης 5 β και 5γ η εμπειρία των προηγούμενων προγραμματικών περιόδων αναδεικνύει την απροθυμία των «γεωργών» αλλά και των μεταποιητικών επιχειρήσεων να προβούν σε επενδύσεις για την βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης αλλά και την αξιοποίηση των ΑΠΕ. Ως μαξιμαλιστικός κρίνεται ο στόχος για την εξυπηρέτηση του συνόλου σχεδόν των κατοίκων των αγροτικών περιοχών (400.000) από τις παρεμβάσεις του μέτρου 7.

(vi) Η εκτίμηση της αναλογικότητας των προτεινόμενων δεικτών που συνθέτουν το πλαίσιο επίδοσης και της αντιπροσωπευτικότητας τους ώστε να διασφαλισθεί ότι το Πρόγραμμα θα πετύχει τους στόχους του καθώς και η εκτίμηση της ακρίβειας των υπολογισμών για τις τιμές στόχους των οροσήμων.

Η τεκμηρίωση του υπολογισμού του οροσήμου επίδοσης κρίνεται ως ικανοποιητική αλλά οδηγεί σε ένα συμπέρασμα με το οποίο ο δείκτης ορόσημο θα πρέπει να ανέλθει στο 33% αντί στο 25% το οποίο καθορίζεται στο Πρόγραμμα. Συγκεκριμένα, προβλέπεται η ολοκλήρωση μίας εκ των τριών προκηρύξεων στα επενδυτικά μέτρα με το ποσό εκταμίευσης να ισοκατανέμεται στις τρεις προκηρύξεις. Παράλληλα όμως, ο Σύμβουλος Αξιολόγησης εκτιμά πως λόγω της οικονομικής κρίσης και της στενότητας στη ρευστότητα της αγοράς, ενδέχεται τα επενδυτικά σχέδια στην πρώτη προκήρυξη να είναι περιορισμένων οικονομικών μεγεθών. Ως εκ τούτου κρίνεται αποδεκτό το καθοριζόμενο ποσοστό ορόσημο του 25% στο ύψος του προϋπολογισμού αλλά συστήνεται όπως επαναδιατυπωθεί το κείμενο αιτιολόγησης έτσι που να λαμβάνει υπόψη τους παράγοντες που σταθμίζουν αρνητικά το ποσό εκταμίευσης κατά τη πρώτη προκήρυξη. Όσο αφορά την εκτίμηση οροσήμου για τον αριθμό δικαιούχων, το ποσοστό 25% κρίνεται ως οριακά αποδεκτό αφού με βάση το κείμενο τεκμηρίωσης δύναται να ανέλθει τουλάχιστο στο 30% αλλά τονίζεται η αναγκαιότητα επανακαθορισμού του ποσοτικοποιημένου στόχου στο δείκτη ως αυτό καταγράφεται στα σχόλια του Συμβούλου Αξιολόγησης στο Κεφάλαιο 2.3.2.

Προτεραιότητα 3: Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Συμβούλου Αξιολόγησης το ορόσημο του 25% δύναται να καλυφθεί κυρίως από την υλοποίηση των Μέτρων 14 και 3.1, κρίνεται δε λογικό και ορθό αλλά θα πρέπει να δοθεί μια σαφέστερη αιτιολόγηση που να μην περιλαμβάνει το Μέτρο 9 αφού από αυτό ενδέχεται να μην εκταμιευθεί σημαντικό ποσό λόγω της χρονικής υστέρησης που προκύπτει τόσο κατά την εξέταση αιτημάτων όσο και από την περίοδο καταβολής της πρώτης δόσης η οποία κατά μέσο όρο υπολογίζεται στα

δύο χρόνια από την ημέρα έγκρισης. Αναφορικά με το ορόσημο του δείκτη ενταγμένων εκμεταλλεύσεων, το 50% κρίνεται ικανοποιητικό αφού μεγάλο μέρος αυτού αφορά σε δικαιούχους του Μέτρου 1, δηλαδή εκπαιδευόμενους στα σχετικά με τη προτεραιότητα θέματα.

Προτεραιότητα 4: Το ποσοστό που έχει τεθεί ως ορόσημο κρίνεται ως ικανοποιητικό και εφικτό. Στην τεκμηρίωση της αιτιολόγησης γίνεται αναφορά στην εκταμίευση ποσών για δύο από τα πέντε χρόνια της περιόδου των δεσμεύσεων και άρα το ποσοστό υλοποίησης εκτιμάται στο 40%. Ο καθορισμός χαμηλότερου ποσοστού (35%) δεν σχολιάζεται αρνητικά αφού τίθεται ως περιορισμένο περιθώριο ασφαλείας που δεν μεταβάλλει σε ουσιαστικό βαθμό τον στόχο.

Αντίθετα όμως ο δείκτης «Agricultural land under management contracts» θα πρέπει να οριστεί σε σαφώς πιο ψηλό ποσοστό αφού εκτιμάται πως η επίτευξη του δείκτη στο σύνολο του θα διαφανεί από το 2ο έτος, χρονικό σημείο όπου σχεδόν το σύνολο των προβλεπόμενων στον δείκτη τεμαχίων θα έχουν ενταχθεί στα σχετικά με την προτεραιότητα καθεστώτα.

Προτεραιότητα 5: Ο υπολογισμός του οροσήμου σε ποσοστό 25% επί των δεικτών βασίζεται σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα στο Μέτρο 04 και στην τεκμηρίωση της προβλεπόμενης πορείας υλοποίησης του. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης κρίνει την τεκμηρίωση ικανοποιητική ενώ με βάση τα εμπειρικά δεδομένα το ορόσημο αποτυπώνει επαρκώς την πρόοδο στην πορεία υλοποίησης της προτεραιότητας.

Προτεραιότητα 6: Το ορόσημο στο συνολικό ποσό δημόσιας ενίσχυσης έχει οριστεί στο 20%, ποσό το οποίο αν και κρίνεται ως ιδιαίτερα χαμηλό, αιτιολογείται κατάλληλα στο κείμενο τεκμηρίωσης με βάση κυρίως τα ιστορικά δεδομένα. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης αναγνωρίζει τις δυσκολίες και τη καθυστέρηση που παρατηρείται κυρίως στην υλοποίηση βασικών υποδομών στην ύπαιθρο αλλά εκτιμά πως το ορόσημο ορίζεται σε ποσοστό ιδιαίτερα χαμηλό που ενδεχομένως να μην μπορεί να αποτυπώσει επαρκώς την πρόοδο του προγράμματος έναντι της συγκεκριμένης προτεραιότητας. Σημειώνεται πως το ορόσημο στο δείκτη «operations supported to improve basic services and infrastructures in rural areas» ορίζεται στο 25% το οποίο βρίσκεται σε σχετική αναντιστοιχία με τον προαναφερόμενο δείκτη αφού,

(α) το Μέτρο 4.2 εκτιμάται να υλοποιηθεί σε ποσοστό 30%

(β) το Μέτρο 7 εκτιμάται να υλοποιηθεί σε ποσοστό 25%

και άρα το συνολικό ποσό δημόσιας ενίσχυσης θα πρέπει να οριστεί σαφώς πιο πάνω από το 20%. Συστήνεται όπως επανεξεταστούν τα ορόσημα που έχουν καθοριστεί στην προτεραιότητα 6 και να τεκμηριωθεί επαρκώς η συνάφεια στον καθορισμό τους ανάμεσα στους δύο προαναφερόμενους δείκτες.

(vii) Η εκτίμηση για την επάρκεια των μηχανισμών διαχείρισης και ελέγχου, της καταλληλότητας/επάρκειας των προβλεπόμενων ρυθμίσεων για την παρακολούθηση και αξιολόγηση, την ύπαρξη επαρκούς προσωπικού τόσο ποσοτικά όσο και σε σχέση με τις διατιθέμενες δεξιότητες, την συνέπεια του προγραμματισμού αναφορικά με τις

δράσεις αξιολόγησης όπως αυτές περιλαμβάνονται στο Πλάνο Αξιολόγησης (evaluation plan) και η υποβολή προτάσεων για ενδεχόμενες τροποποιήσεις/συμπληρώσεις.

Το πλάνο αξιολόγησης ακολουθεί την δομή και περιλαμβάνει όλες τις αναγκαίες πληροφορίες που προσδιορίζονται στο άρθρο 16 του εκτελεστικού κανονισμού. Εάν υλοποιηθεί το σύνολο των αναφερόμενων στο πλάνο αξιολόγησης ενεργειών το Σύστημα Παρακολούθησης και Αξιολόγησης θα είναι αξιόπιστο και λειτουργικό σε κάθε άλλη περίπτωση θα επαναληφθούν τα σημαντικά προβλήματα που σημειώθηκαν την τρέχουσα Προγραμματική Περίοδο. Το διατιθέμενο ύψος των πόρων μπορεί οριακά να καλύψει το σύνολο των απαιτήσεων, ιδιαίτερα δε αν απαιτηθεί η χρηματοδότηση εξειδικευμένων μελετών και ερευνών για τον υπολογισμό των δεικτών που προτείνει ΣΜΠΕΕ (για την παρακολούθηση της επίπτωσης του Προγράμματος στο περιβάλλον). Οι προσπάθειες που αναλήφθηκαν τόσο από την Διαχειριστική Αρχή όσο και από το Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο για την βελτίωση των δεξιοτήτων του συνόλου των εμπλεκόμενων φορέων (φορείς εφαρμογής, Οργανισμός Πληρωμών) σε θέματα παρακολούθησης και αξιολόγησης ιδιαίτερα μετά το 2010 και την Ολοκλήρωση της Ενδιάμεσης αξιολόγησης του ΠΑΑ 2007-2013 αποτελούν αναμφίβολα ένα σημαντικό πλεονέκτημα σε σχέση με το παρελθόν και ικανοποιητικό σημείο εκκίνησης για την κάλυψη των αυξημένων αναγκών της Προγραμματικής Περιόδου 2014-2020. Οι προσπάθειες αυτές θα πρέπει να ενταθούν αλλά να διευρυνθούν οι αποδέκτες τους όπως για παράδειγμα τα στελέχη των Ομάδων Τοπικής Δράσης, και οι εκπρόσωποι των Κοινωνικών και οικονομικών εταίρων. Η επάρκεια της Διαχειριστικής Αρχής για τη Διοίκηση το Προγράμματος βασίζεται κυρίως στην εμπειρία την οποία έχει αποκομίσει το προσωπικό της από την διαχείριση των προηγούμενων Προγραμμάτων Αγροτικής Ανάπτυξης ενώ θετική εξέλιξη είναι η διοικητική ένταξη της Διαχειριστικής Αρχής στην κεντρική διοίκηση του Υπουργείου Γεωργίας. Στην περιγραφή των μηχανισμών διαχείρισης δεν δίδεται η δέουσα προσοχή στην αναγκαιότητα ριζικής αναμόρφωσης του Πληροφοριακού Συστήματος και η αναγκαιότητα εξυπηρέτησης των αναγκών αξιολόγησης μέσω αυτού παρά την πληθώρα προβλημάτων που προέκυψαν κατά την τρέχουσα περίοδο. Λόγω της αυξημένης βαρύτητας που έχουν οι παρεμβάσεις για τον μετριασμό και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή θα απαιτηθεί να δοθεί έμφαση στην διενέργεια δράσεων ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης.

Η παράμετρος της ευαισθητοποίησης ενημέρωσης των εν δυνάμει δικαιούχων είναι πολύ κρίσιμος ιδιαίτερα δε αν συνυπολογισθεί το γεγονός ότι το κύριο βάρος αναλαμβάνεται από τον κλάδο των γεωργικών εφαρμογών που παράλληλα είναι επιφορτισμένος με την υλοποίηση των δράσεων δια βίου μάθησης αλλά και την εφαρμογή του μέτρου συνεργασία. Η μη ενεργοποίηση του μέτρου των Γεωργικών Συμβούλων εγείρει σοβαρό προβληματισμό για το κατά πόσο θα μπορέσει να ανταπεξέλθει επιτυχώς στο σύνολο των καθηκόντων του εάν δεν υπάρξει μια συντονισμένη δράση βελτίωσης στο διαθέσιμο ανθρώπινο δυναμικό.

(ix) Εκτίμηση του βαθμού ενσωμάτωσης των οριζόντιων προτεραιοτήτων δηλαδή της μη διάκρισης και των ίσων ευκαιριών , της βιώσιμης ανάπτυξης σε σχέση και με τα ευρήματα της ΣΜΕΕΠ, της τοπικής ανάπτυξης με την πρωτοβουλία των τοπικών κοινοτήτων (δηλαδή της προσέγγισης Leader στο Πρόγραμμα), την καταλληλότητα των ρυθμίσεων για την λειτουργία του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου και τέλος την αξιοποίηση της τεχνικής βοήθειας.

Η στρατηγική και οι στόχοι του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης είναι σαφές ότι δεν αναφέρονται ρητά στις πολιτικές για την ισότητα των φύλων, ισότητα ευκαιριών για όλους και μη διάκρισης για άτομα με αναπηρίες, γεγονός το οποίο είναι κατ'αρχήν αναμενόμενο, δεδομένου ότι οι πολιτικές αυτές αποτελούν πρωτίστως πεδία εφαρμογής της πολιτικής του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου. Η ενσωμάτωση των αρχών της μη διάκρισης και της ισότητας λαμβάνεται υπόψη κυρίως σε επίπεδο «πρόθεσης» σε πολύ αδρές γραμμές και τήρησης των αρχών χωρίς να υπεισέρχεται σε ουσιαστικές παρεμβάσεις στο στάδιο του σχεδιασμού. Ωστόσο, το ΠΑΑ, από τη φύση των παρεμβάσεών του, θα μπορούσε να συνεισφέρει με άμεσα αποτελέσματα στη στήριξη της απασχόλησης των γυναικών, των νέων και λοιπών ειδικών ομάδων, κυρίως στο πλαίσιο των Μέτρων 6 και 19. Σε επίπεδο μέτρου υπάρχει πρόνοια για την εισαγωγή ευνοϊκών ρυθμίσεων για την προώθηση των γυναικών με χαρακτηριστικό παράδειγμα το Μέτρο 16.4 Βραχείες αλυσίδες και τοπικές αγορές το οποίο στηρίζει την ανάπτυξη οριζόντιων και κάθετων συνεργασιών μεταξύ παραγόντων της αλυσίδας τροφίμων, στη μοριοδότηση των προτάσεων λαμβάνονται υπόψη κοινωνικά χαρακτηριστικά της ΒΑΕ, όπως η προώθηση γυναικείων συνεργασιών. Ως προς το πλαίσιο παρακολούθησης και αξιολόγησης προτείνεται να δοθεί ιδιαίτερη μέριμνα στην αξιολόγηση της συνεισφοράς των παρεμβάσεων του Προγράμματος και την τήρηση των αρχών της ισότητας των φύλων, της ισότητας ευκαιριών πρόσβασης για όλους και της ισότητας ευκαιριών πρόσβασης για άτομα με αναπηρία κυρίως στο πλαίσιο του 3ου Στόχου της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής που αφορά στην ισόρροπη χωρική ανάπτυξη, με έμφαση στην αγροτική απασχόληση, την οικονομική ανάπτυξη και τη φτώχεια στις αγροτικές περιοχές.

Ο Αξιολογητής συστήνει όπως σε κάθε στάδιο του προγραμματισμού να λαμβάνεται υπόψη το νέο Εθνικό Σχέδιο για την Ισότητα των Φύλων 2014-2017 το οποίο θα ετοιμαστεί από τον Εθνικό Μηχανισμό για τα Δικαιώματα της Γυναίκας εντός του 2014 και το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Αναπηρία 2013 – 2015 ενώ επιπροσθέτως ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δοθεί σε θέματα προσβασιμότητας ατόμων με αναπηρία για τα οποία δεν γίνεται αναφορά στο Πρόγραμμα.

Το βάρος που δίνεται στο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2014 – 2020 στις οριζόντιες προτεραιότητες για το περιβάλλον και την άμβλυνση της κλιματικής αλλαγής επιβεβαιώνεται από την κατανομή των πόρων αφού σύμφωνα με το σχετικό πίνακα, το 57% των πόρων κατανέμεται στην προστασία του περιβάλλοντος και την κλιματική αλλαγή. Κατ'αυτόν τον τρόπο υπερκαλύπτεται και η απαίτηση τουλάχιστον το ¼ των κοινοτικών πόρων να κατανέμεται σε δράσεις με αντικειμενικούς στόχους σχετιζόμενους με την κλιματική αλλαγή. Ο αξιολογητής παρατηρεί βέβαια ότι ένα εξαιρετικά μικρό

ποσοστό, περίπου 4,5% κατευθύνονται προς τις περιοχές εστίασης 5β, 5γ, 5δ, και 5ε που είναι και οι πλέον συνδεδεμένες με το μετριασμό των επιπτώσεων και συμβάλλουν άμεσα στους ποσοτικούς στόχους της Στρατηγικής Ευρώπη 2020 (αύξηση συμμετοχής ΑΠΕ, εξοικονόμηση ενέργειας). Αναλυτικότερα, στην Προτεραιότητα 4 (Αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που συνδέονται με τη γεωργία και τη δασοπονία) διατίθεται το 46% της προγραμματιζόμενης δημόσιας δαπάνης του Προγράμματος, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό της Προτεραιότητας 5 (Πρωώθηση της αποδοτικότητας των πόρων, κλπ.) ανέρχεται σε 11%.

Οι προβλέψεις για τις περιοχές NATURA 2000 φαίνεται να λαμβάνουν υπόψη εν μέρει τις προτάσεις που συμπεριλαμβάνονται στην Στρατηγική Μελέτη Εκτίμησης Επιπτώσεων στο περιβάλλον (ΣΜΕΕΠ), αφού η διατήρηση, προστασία και βελτίωση της βιοποικιλότητας στις προστατευόμενες περιοχές του ευρωπαϊκού δικτύου NATURA 2000, εξυπηρετείται από το μέτρο 12 Ενίσχυση περιοχών του Δικτύου Natura 2000.

Σύμφωνα και με τις διαπιστώσεις της ΣΜΕΕΠ, προτείνεται η καλύτερη στόχευση στα επιμέρους μέτρα που εξυπηρετούν τις προτεραιότητες 4 και 5 από τις οποίες και σε μεγάλο βαθμό θα κριθεί η συμβατότητα του ΠΑΑ με τους στόχους της βιωσιμότητας. Η βιολογική γεωργία προσεγγίζεται ως ένα ολιστικό σύστημα παραγωγής αλλά λείπουν κάποια συγκεκριμένα ειδικά κίνητρα για την επίτευξη συνεργιών ανάμεσα σε αλληλένδετες δραστηριότητες που θα συνέτεινε στην αποτελεσματικότερη διατήρηση της βιοποικιλότητας αλλά και σε πιστότερη εφαρμογή του κανονισμού.

Ως προς τη διατήρηση και προστασία εδαφικών πόρων παρατηρείται ότι τα προτεινόμενα μέτρα από το ΠΑΑ καλύπτουν μεγάλη έκταση χωρικά και ένα ευρύ φάσμα καλλιεργειών, παραμένει όμως ο προβληματισμός σε σχέση με την στοχοθέτηση, με δεδομένο τον περιορισμό των πόρων. Επίσης, εκφράζεται μια επιφύλαξη για τη έλλειψη συγκεκριμένων μέτρων για την καταπολέμηση της ιδιαίτερα αυξημένης βοσκοφόρτωσης.

Από την άλλη πλευρά, με βάση τα διαπιστωθέντα προβλήματα που αφορούν τους υδατικούς πόρους, θα μπορούσε να υπάρχει μεγαλύτερη χρηματοδοτική βαρύτητα σε μέτρα που αφορούν άμεσα την σωστή διαχείριση και εξοικονόμηση υδατικών πόρων αλλά θα πρέπει να αναγνωρισθεί η σημαντική αύξηση των πόρων που διατίθεται στην περιοχή εστίασης 5 Α στην νέα έκδοση του ΠΑΑ. Στο πρόγραμμα, η έμφαση για την επίλυση του συνόλου των προβλημάτων διαχείρισης των υδατικών πόρων δίνεται κατ' αρχάς στην ενίσχυση επενδύσεων που στοχεύουν στην ορθολογική διαχείριση. Αυτό όμως δύσκολα θα μπορούσε να θεωρηθεί ως αρκετό αν δεν αλλάξουν οι γεωργικές πρακτικές προς την ίδια κατεύθυνση. Αυτές τις πρακτικές βελτίωσης στη διαχείριση των υδατικών πόρων, επαφίενται κυρίως στην ενίσχυση της βιολογικής παραγωγής. Κατά τη γνώμη του αξιολογητή όμως δεν τεκμηριώνεται επαρκώς η μείωση της έκπλυσης νιτρικών ιόντων αλλά ούτε και η εξοικονόμηση αρδευτικού νερού από την εφαρμογή των διαχειριστικών πρακτικών της βιολογικής γεωργίας.

Το ζήτημα της κλιματικής αλλαγής αντιμετωπίζεται στο ΠΑΑ 2014-2020 με ολοκληρωμένο τρόπο αφού λαμβάνονται μέτρα τόσο για την άμβλυνση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής μέσω του θεματικού στόχου 5 για την Πρωώθηση της προσαρμογής στην

κλιματική αλλαγή και της πρόληψης των κινδύνων αλλά και για την ενεργητική καταπολέμηση του φαινομένου του θερμοκηπίου για την υποστήριξη της μετάβασης σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα σε όλους τους τομείς αλλά με σχετικά περιορισμένους πόρους ως απόρροια και του περιορισμένου ενδιαφέροντος που έχουν επιδείξει οι γεωργοί τις προηγούμενες Προγραμματικές περιόδους για την συμμετοχή τους στα αντίστοιχα μέτρα.

Συμπερασματικά για την εκτίμηση της επάρκειας του προγράμματος για την προώθηση της αιφόρου ανάπτυξης αναγνωρίζεται η σημαντική χρηματοδοτική κατανομή των σχετικών μέτρων στο ΠΑΑ 2014-2020 αλλά θα πρέπει να τονιστούν δύο επιφυλάξεις.

Η πρώτη επιφύλαξη έχει να κάνει με το υπέρμετρο βάρος που δίνεται στην εξάλειψη της χρήσης ζιζανιοκτόνων ως κύρια ενισχυόμενη πρακτική των αγροπεριβαλλοντικών μέτρων η οποία συνεισφέρει σε μια σειρά περιοχών εστίασης και διαπιστωμένων αναγκών, που όμως δημιουργεί αβεβαιότητα ως προς τη συνολική αποτελεσματικότητα του προγράμματος, τουλάχιστον όσον αφορά στην επίτευξη των περιβαλλοντικών στόχων.

Η δεύτερη κυρίως αφορά στην παράλειψη ενεργοποίησης της δυνατότητας για τη δημιουργία ενός συστήματος παροχής συμβουλών στους παραγωγούς το οποίο να επικεντρώνει στη βελτίωση των γεωργικών πρακτικών και χρήσεων γης που να προωθούν τη βιωσιμότητα και το οποίο να είναι πλήρως συσχετισμένο με τα σχετικά μέτρα ενίσχυσης. Η ανάγκη ενός συστήματος συμβουλών ειδικά για την υιοθέτηση πρακτικών που να ενισχύουν τη βιωσιμότητα αναδεικνύεται στη διεθνή βιβλιογραφία αλλά και πρακτική.

Στο Πρόγραμμα δεν περιλαμβάνεται το μέτρο της παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών αφού σύμφωνα με το κείμενο στρατηγικής, οι συμβουλευτικές υπηρεσίες καλύπτονται πλήρως από τις δομές του Τμήματος Γεωργίας. Η προώθηση ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου για την Κυπριακή Γεωργία σε συνδυασμό με τις αυξημένες απαιτήσεις της ΚΑΠ αλλά και της Στρατηγικής Ευρώπη 2020 για την ενσωμάτωση της καινοτομίας, την συμβολή στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής αλλά και την ορθολογική διαχείριση των πόρων, απαιτούν την ουσιαστική αναδιάρθρωση του αρμοδίου Κλάδου γεωργικών εφαρμογών ιδιαίτερα δε αφού επιφορτίζεται και με την υλοποίηση των Μέτρων της κατάρτισης και της συνεργασίας. Στην βελτίωση του συστήματος παροχής συμβουλευτικής ικανότητας θα μπορούσε να αξιοποιηθεί το σύνολο των φορέων εφαρμογής αλλά και το Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο με πολύ ενεργότερη συμμετοχή σε σχέση με την τρέχουσα περίοδο μέσω της διοργάνωσης ημερίδων συναντήσεων αλλά και επιμορφωτικών σεμιναρίων σε επιλεγμένες ομάδες δικαιούχων.

Η τοπική ανάπτυξη με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων (CLLD) υλοποιείται αποκλειστικά και μόνο στις αγροτικές περιοχές με την συγχρηματοδότηση του ΕΓΤΑΑ και στις αλιευτικές περιοχές με την συγχρηματοδότηση του ΕΤΘΑ. Η χωρική προσέγγιση για το ΕΤΠΑ και το ΕΚΤ όπως προκύπτει από τα Επιχειρησιακά Προγράμματα επικεντρώνεται στις αστικές περιοχές. Στην SWOT ανάλυση αναδείχθηκαν επαρκώς τα προβλήματα των αγροτικών περιοχών και προσδιορίστηκαν δύο διακριτές ανάγκες που σχετίζονται με την ανάγκη τόνωσης της επιχειρηματικότητας στις αγροτικές περιοχές αλλά και η βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων. Στο ΠΑΑ υπάρχει επαρκής ανάλυση τόσο των χαρακτηριστικών των

περιοχών που θα εστιαστεί η Προσέγγιση Leader δηλαδή α) κοινότητες με πληθυσμιακή αποψίλωση, β) κοινότητες με υψηλό δείκτη γήρανσης, γ) κοινότητες οι οποίες παρουσιάζουν αγροτουριστική δραστηριότητα (ύπαρξη αγροτουριστικών καταλυμάτων Leader όσο και των κριτηρίων επιλογής των Τοπικών Στρατηγικών που είναι α) η συμπερίληψη των στοχευόμενων περιοχών παρέμβασης, β) το περιεχόμενο της στρατηγικής τοπικής ανάπτυξης γ) η εταιρική σχέση και η οργανωτική δομή της ΟΤΔ. Σημαντικά αναβαθμισμένες είναι οι αρμοδιότητες των ΟΤΔ ως αποτέλεσμα και των προβλημάτων και καθυστερήσεων που σημειώθηκαν αφού πλέον είναι σαφές ότι έχουν την συνολική ευθύνη και μόνο η Διαχειριστική Αρχή εμπλέκεται (τελικός έλεγχος επιλεξιμότητας) στην αξιολόγηση των προς ένταξη πράξεων. Υπάρχει άμεση διασύνδεση της υλοποίησης του Leader με το πρόγραμμα δράσης του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου αφού μέσω αυτού προβλέπεται η προετοιμασία προγραμμάτων κατάρτισης για τις Ομάδες Τοπικής Δράσης καθώς και η παροχή τεχνικής βοήθειας για τη διατοπική και διεθνική συνεργασία.

Οι ρυθμίσεις για το Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο καλύπτουν τις ελάχιστες απαιτήσεις που θέτει ο κανονισμός αλλά υπάρχει επιφύλαξη με βάση και την εμπειρία του ΠΑΑ 2007-2013 για το κατά πόσον θα μπορέσει να καλύψει αποτελεσματικά το ρόλο του ως φορέα μεταφοράς τεχνογνωσίας αφού η έμφαση περιορίζεται στο ρόλο του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου σαν φορέα παροχής ενημέρωσης – πληροφόρησης. Με το υφιστάμενο και περιορισμένο σε αριθμούς προσωπικό, δεν μπορεί να γίνει κατανοητός ο ρόλος και ο βαθμός εμπλοκής του σε θέματα όπως, η βελτίωση των ικανοτήτων των εμπλεκόμενων με την Αγροτική Ανάπτυξη, η προώθηση των θεμάτων που σχετίζονται με την αξιολόγηση, η υποβοήθηση της σύστασης και λειτουργίας των Επιχειρησιακών Ομάδων, η υποβοήθηση των ΟΤΔ σε θέματα αυτοαξιολόγησης, η μελέτη κρίσιμων θεμάτων που σχετίζονται με την φτώχεια και την κοινωνική συνοχή

Οι δράσεις Τεχνικής Βοήθειας αντιπροσωπεύουν το 2% των πόρων του ΠΑΑ και προβλέπεται η κάλυψη του συνόλου των «υποστηρικτικών ενεργειών». Ο περιορισμένος προϋπολογισμός δημιουργεί επιφύλαξη για την δυνατότητα κάλυψης των αυξημένων αναγκών παρακολούθησης των Περιβαλλοντικών δεικτών που προτείνονται από την ΣΜΕΕΠ ενώ πολύ περιορισμένη αναφορά γίνεται για την υλοποίηση δράσεων που αφορούν την βελτίωση της διοικητικής ικανότητας (capacity building) του προσωπικού των φορέων εφαρμογής αλλά και των κοινωνικών και οικονομικών εταίρων.

1. ΜΕΡΟΣ Ι: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΡΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Η σύνταξη της εκ των προτέρων αξιολόγησης σκοπεύει στην εκπλήρωση της κανονιστικής υποχρέωσης όπως αυτή απορρέει από τους Κανονισμούς (ΕΕ)² 1303 και 1305 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17^{ης} Δεκεμβρίου του 2013 και αποσκοπεί στην υποβοήθηση των αρμόδιων αρχών για την κατάρτιση του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης 2014 -2020(ΠΑΑ).

Το ΠΑΑ 2014-2020 πρέπει να καλύπτει τις διαπιστωμένες αναπτυξιακές ανάγκες του αγροδιατροφικού τομέα και των αγροτικών περιοχών της Κύπρου, όντας παράλληλα απόλυτα συμβατό με τις προτεραιότητες της Στρατηγικής Ευρώπη 2020 για έξυπνη, βιώσιμη χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη και της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ). Επιπροσθέτως η εκ των προτέρων αξιολόγηση συμβάλλει για να διασφαλισθεί ότι το Πρόγραμμα περιλαμβάνει το σύνολο των αναγκαίων δεδομένων και πληροφοριών που θα επιτρέψουν την απρόσκοπτη παρακολούθηση και αξιολόγηση του καλύπτοντας τις απαιτήσεις του Κοινού Πλαισίου Παρακολούθησης και Αξιολόγησης.

Η εκ των προτέρων αξιολόγηση των Προγραμμάτων Αγροτικής Ανάπτυξης της περιόδου 2014 – 2020 παρουσιάζει διαφορές σε σχέση με τις προηγούμενες Προγραμματικές περιόδους αποτελώντας κατ' ουσία μια «ενσωματωμένη διαδικασία» στον κύκλο κατάρτισης του Προγράμματος και όχι μια έκθεση που καταρτίζεται μετά την Ολοκλήρωση του Προγράμματος.

Αναλυτικότερα οι στόχοι της εκ των προτέρων αξιολόγησης είναι :

(i) Η εκτίμηση για την πληρότητα της SWOT ανάλυσης δηλαδή εάν είναι ολοκληρωμένη και βασίζεται τεκμηριωμένα σε πλήρη και κατάλληλα δεδομένα (λαμβάνοντας υπόψη τους δείκτες του κοινού πλαισίου και τις τιμές βάσης τους) και παρέχει μια ολοκληρωμένη εικόνα της υφισταμένης κατάστασης του τομέα και των πεδίων παρέμβασης του Προγράμματος αποτελώντας την βάση για την ανάδειξη των αναγκών.

(ii) Η εκτίμηση της λογικής παρέμβασης και της εσωτερικής συνοχής του Προγράμματος μέσω της «επιβεβαίωσης» ότι οι επιλεγμένες ευρωπαϊκές προτεραιότητες και οι περιοχές εστίασης αντιμετωπίζουν τις διαπιστωμένες ανάγκες

(iii) Η εκτίμηση της εξωτερικής συνοχής του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης δηλαδή ο βαθμός συμπληρωματικότητας με τις παρεμβάσεις του Πρώτου Πυλώνα της ΚΑΠ και των λοιπών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται από το ΕΤΠΑ, ΕΚΤ , ΕΤΘΑ.

(iv) Η εκτίμηση της συσχέτισης μεταξύ προσδοκώμενων εκροών και αναμενόμενων αποτελεσμάτων η διαπίστωση τυχόν ασυνέχειας και υποβολή σχετικών προτάσεων

---

² Καν 1303 Περί Καθορισμού κοινών διατάξεων για το ΕΤΠΑ, ΕΚΤ, Τ.Σ, ΕΓΤΑΑ, και ΕΤΘΑ

Καν 1305 Για τη στήριξη της Αγροτικής Ανα΄πτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ)

(v) Η συνέπεια μεταξύ διατιθέμενων πόρων σε σχέση με τα ευρήματα της ανάλυσης SWOT ανάλυσης, τις διαπιστωμένες ανάγκες και τους τιθέμενους στόχους και υποβολή προτάσεων για τις αναγκαίες τροποποιήσεις

(vi) Η εκτίμηση της επιτευξιμότητας των τιθέμενων ποσοτικών στόχων όπως αυτοί αποτυπώνονται στους δείκτες του Προγράμματος τόσο των κοινών δεικτών εκροών, αποτελεσμάτων, αλλά και των προταθέντων ειδικών δεικτών και η επαλήθευση της αξιοπιστίας των χρησιμοποιούμενων πηγών για την άντληση των αναγκαίων δεδομένων

(vii) Η εκτίμηση της αναλογικότητας των προτεινόμενων δεικτών που συνθέτουν το πλαίσιο επίδοσης και της αντιπροσωπευτικότητας τους ώστε να διασφαλισθεί ότι το Πρόγραμμα θα πετύχει τους στόχους του καθώς και η εκτίμηση της ακρίβειας των υπολογισμών για τις τιμές στόχους των οροσήμων

(viii) Η εκτίμηση για την επάρκεια των μηχανισμών διαχείρισης και ελέγχου, της καταλληλότητας/επάρκειας των προβλεπόμενων ρυθμίσεων για την παρακολούθηση και αξιολόγηση, την ύπαρξη επαρκούς προσωπικού τόσο ποσοτικά όσο και σε σχέση με τις διατιθέμενες δεξιότητες, την συνέπεια του προγραμματισμού αναφορικά με τις δράσεις αξιολόγησης όπως αυτές περιλαμβάνονται στο Πλάνο Αξιολόγησης (evaluation plan) και η υποβολή προτάσεων για ενδεχόμενες τροποποιήσεις/συμπληρώσεις.

(ix) εκτίμηση του βαθμού ενσωμάτωσης των οριζόντιων προτεραιοτήτων δηλαδή της μη διάκρισης και των ίσων ευκαιριών, της βιώσιμης ανάπτυξης σε σχέση και με τα ευρήματα της ΣΜΕΕΠ, της τοπικής ανάπτυξης με την πρωτοβουλία των τοπικών κοινοτήτων (δηλαδή της προσέγγισης Leader στο Πρόγραμμα), την καταλληλότητα των ρυθμίσεων για την λειτουργία του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου και τέλος την αξιοποίηση της τεχνικής βοήθειας.

1.2. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΒΗΜΑΤΩΝ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΡΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΠΑΑ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΗ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ (ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΗ ΤΗΣ ΣΕΠΕ ΕΑΝ ΕΙΝΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΣ)

Το έργο της εκ των προτέρων αξιολόγησης του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) της προγραμματικής περιόδου 2014-2020 αποτελεί μια σύνθετη και συνεχή διαδικασία επικοινωνίας και αλληλοενημέρωσης μεταξύ του Συμβούλου Αξιολόγησης, της Αναθέτουσας Αρχής και του ευρύτερου προγραμματικού περιβάλλοντος, που αποτελείται από μια πληθώρα φορέων και υπηρεσιών που διαχέεται στο σύνολο, σχεδόν, των φορέων της Κεντρικής Διοίκησης, της Αυτοδιοίκησης, αλλά και της ευρύτερης κοινωνίας των πολιτών, που εκπροσωπούν οι οικονομικοί και κοινωνικοί εταίροι.

Τα ιδιαίτερα σύνθετα καθήκοντα του Αξιολογητή, που λειτουργεί παράλληλα και σε συνεχή συνεργασία με τους επιφορτισμένους με την κατάρτιση του Προγράμματος φορείς, ορίζουν και τον τρόπο εμπλοκής της Ομάδας Αξιολόγησης, η οποία απαρτίζεται από δυο διακριτές αλλά στενά συνεργαζόμενες ομάδες στελεχών που είναι: (i) η ομάδα σύνταξης της εκ των προτέρων αξιολόγησης, και (ii) η ομάδα σύνταξης της Στρατηγικής Μελέτης Εκτίμησης Επιπτώσεων στο Περιβάλλον (ΣΜΕΕΠ).

Η συμβολή του Συμβούλου Αξιολόγησης ξεκινά από το στάδιο καταγραφής της υφιστάμενης κατάστασης και ετοιμασίας της ανάλυσης SWOT και εκτίμησης των αναγκών που αποτελεί την πρώτη φάση του έργου της εκ των Προτέρων αξιολόγησης και σχετίζεται με την Διάγνωση Υιοθετήθηκε η προσέγγιση της συνεχιζόμενης αξιολόγησης και η οποία καταλήγει τον Σεπτέμβριο του 2013 στην Δημόσια Διαβούλευση για παρουσίασή της ανάλυσης SWOT στους εμπλεκόμενους κοινωνικούς και οικονομικούς εταίρους . Οι απόψεις και τα σχόλια από τη Δημόσια Διαβούλευση όσο και από τα μεταγενέστερα σχόλια τα οποία στάλθηκαν εγγράφως, ενσωματώθηκαν από την Διαχειριστική Αρχή στο κείμενο της υφιστάμενης κατάστασης καθώς και στο προσχέδιο κειμένου του σχετικού κεφαλαίου του ΠΑΑ που δόθηκε στον Σύμβουλο Αξιολόγησης τον Νοέμβριο του 2013. Στα πλαίσια της συνεργασίας του Συμβούλου Αξιολόγησης με τη Διαχειριστική Αρχή, αξιολογήθηκε το προσχέδιο της SWOT ανάλυσης και δόθηκαν εγγράφως σχόλια/συστάσεις τα οποία αποτέλεσαν το πρώτο επίσημο έγγραφο των Αξιολογητών και τα οποία λήφθηκαν υπόψη και ενσωματώθηκαν στην τελική ανάλυση SWOT. Η φάση της Διάγνωσης ολοκληρώθηκε τον Ιούλιο του 2014 με την οριστικοποίηση της εκτίμησης των αναγκών και τις προτάσεις του Αξιολογητή αναφορικά με την ιεράρχηση των αναγκών που ήταν αλληλένδετη με την κατάρτιση του Κεφαλαίου της Στρατηγικής του Προγράμματος. Μέσα από την προαναφερόμενη διαδικασία έχει διασφαλιστεί ότι η αξιολόγηση της ανάλυσης SWOT και η αξιολόγηση της αποτύπωσης των αναγκών αντιμετωπίστηκαν ως δύο διακριτά μέρη, όπως αυτό προβλέπεται και από το Εγχειρίδιο Αξιολόγησης³. Το σύνολο των συστάσεων και παρατηρήσεων του Συμβούλου

---

³ Guidelines for the Ex-ante Evaluation of 2014-20 RDPs (July 2014)

Αξιολόγησης επί της SWOT και της εκτίμησης των αναγκών έγιναν αποδεκτά και υπήρξαν οι σχετικές τροποποιήσεις του Προγράμματος.

Από τον Φεβρουάριο μέχρι και τον Ιούνιο του 2014 υλοποιήθηκε η δεύτερη φάση των εργασιών του Συμβούλου Αξιολόγησης που εστιάστηκε στην αξιολόγηση της Συνάφειας (Coherence) – Σχετικότητας (relevancy) του Προγράμματος. Υπήρξε στενή συνεργασία του Συμβούλου Αξιολόγησης - ΣΜΕΕΠ με τις αρμόδιες υπηρεσίες της Κυπριακής Κυβέρνησης (διευθύνσεις/τομείς των Υπουργείων Γεωργίας Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, Εσωτερικών και Γραφείο Προγραμματισμού). Στο πλαίσιο αυτό, εξετάστηκαν η λογική της παρέμβασης του Προγράμματος, η εσωτερική συνοχή του, το περιεχόμενο των Μέτρων και η στοχόθετησή τους, αλλά και η συμβατότητα και η συμπληρωματικότητα του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης με τα συγχρηματοδοτούμενα από το ΕΤΠΑ και ΕΚΤ αντίστοιχα Επιχειρησιακά Προγράμματα. Η ενότητα των εργασιών αυτή αποτέλεσε την δεύτερη φάση του έργου του Συμβούλου Αξιολόγησης που χρονικά επεκτάθηκε μέχρι και τον Ιούνιο, αφού κρίσιμα θέματα όπως η χρηματοδοτική κατανομή ανά Μέτρο, αλλά και το περιεχόμενο του Εθνικού Φακέλου για τον Πρώτο Πυλώνα δεν ήταν διαθέσιμα. Καθ'όλη τη διάρκεια των εργασιών, ο Σύμβουλος υπέβαλε προς τη Διαχειριστική Αρχή αναφορές με τις προτάσεις του. Η τρίτη φάση του έργου του Συμβούλου Αξιολόγησης εστιάστηκε στην εκτίμηση της επάρκειας του συστήματος παρακολούθησης και αξιολόγησης (καταλληλότητα δεικτών, τιμές δεικτών, ορόσημα-αποθεματικό επίδοσης), τους μηχανισμούς εφαρμογής (επάρκεια ανθρώπινων πόρων, διαδικασίες για την εκπλήρωση των απαιτήσεων του Κοινού Πλαισίου Παρακολούθησης και Αξιολόγησης. Η τέταρτη φάση εστιάστηκε στην αξιολόγηση των «οριζόντιων θεμάτων», αλλά και στην κάλυψη επιμέρους κεφαλαίων της έκθεσης που δεν κατέστη δυνατόν να καλυφθούν στο προσχέδιο της εκ των προτέρων αξιολόγησης που υποβλήθηκε μαζί με το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης και ολοκληρώθηκε τον Σεπτέμβριο του 2014. Η πέμπτη φάση της αξιολόγησης έχει σαν σημείο έναρξης την παραλαβή των σχολίων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής επί του υποβληθέντος ΠΑΑ τον Ιούλιο του 2014 από την Διαχειριστική Αρχή (Δεκέμβριος 2014) και ολοκληρώθηκε με το παρόν τεύχος που ενσωματώνει το σύνολο των αλλαγών που έχουν επέλθει στο Πρόγραμμα. Οι σημαντικότερες τροποποιήσεις εντοπίζονται στην περιγραφή των αγροπεριβαλλοντικών κλιματικών μέτρων ως απόρροια των παρατηρήσεων της Επιτροπής αλλά και των σχετικών συστάσεων του Συμβούλου Αξιολόγησης.

Ο Σύμβουλος συμμετείχε σε σειρά συναντήσεων με Μονάδες Εφαρμογής του ΠΑΑ (είτε μεμονωμένα είτε εν συνόλω), ενώ παρευρέθηκε στο σύνολο των συσκέψεων/συναντήσεων που έγιναν με τη Στατιστική Υπηρεσία και το Τμήμα Περιβάλλοντος, με σκοπό να επιλυθούν τα προβλήματα και οι δυσκολίες σχετικά με (α) τις ελλείψεις που διαπιστώνονται στους αγροπεριβαλλοντικούς δείκτες, (β) τη διαπιστωμένη ασυμφωνία των στατιστικών δεδομένων που αφορούν τους δείκτες βάσης μεταξύ Στατιστικής Υπηρεσίας και Τμήματος Γεωργίας.

Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης πραγματοποίησε επίσης σειρά συναντήσεων με την Αναθέτουσα Αρχή για την αποσαφήνιση ορισμένων κρίσιμων θεμάτων που επηρεάζουν άμεσα την ολοκλήρωση του έργου, όπως το Περιεχόμενο του Εθνικού Φακέλου για τον Πυλώνα Ι, το περιεχόμενο και η θεσμοθέτηση των Διαχειριστικών Σχεδίων των Περιοχών του Δικτύου

Natura 2000, η οριοθέτηση των ορεινών, μειονεκτικών, αστικών και αγροτικών περιοχών, το εκτιμώμενο ύψος των ανειλημμένων υποχρεώσεων, αλλά και το αναλυτικό περιεχόμενο των προσχεδίων των μέτρων που περιλαμβάνονται στο όγδοο κεφάλαιο του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης. Επιπρόσθετα, έχει υποβάλει δύο σημειώματα, παραθέτοντας εγγράφως τις εκτιμήσεις του ως προς την παρέμβαση του Προγράμματος στα θέματα προϊόντων ποιότητας και στην οριοθέτηση και καθορισμό των επιλέξιμων περιοχών εφαρμογής του Leader.

Κατά το στάδιο καταγραφής της λογικής της παρέμβασης, αλλά και των προτεινόμενων Μέτρων, ο Σύμβουλος Αξιολόγησης συμμετείχε σε αριθμό συναντήσεων της Διαχειριστικής Αρχής με τους φορείς εφαρμογής και παρέμβαινε με προφορικές εισηγήσεις ή με την υποβολή ανεπίσημων σημειωμάτων. Ως ενδιάμεση έκθεση με τις προτάσεις/συστάσεις του Αξιολογητή, αποτελεί το έγγραφο το οποίο υποβλήθηκε τον Μάρτιο του 2014 και περιελάμβανε:

- τις γενικές παρατηρήσεις οριζόντιου χαρακτήρα που σχετίζονται με διάφορες δραστηριότητες για την ετοιμασία του νέου ΠΑΑ,
- τις παρατηρήσεις και τα σχόλια επί των προσχεδίων των μέτρων/καθεστώτων.

Τον Οκτώβριο παραδόθηκε η δεύτερη έκδοση της Εκ των Προτέρων Αξιολόγησης που βασίσθηκε στο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης που υποβλήθηκε ηλεκτρονικά στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις 24 Ιουλίου 2014, καθώς επίσης και στην τελική έκδοση της Στρατηγικής Μελέτης Εκτίμησης των Επιπτώσεων στο Περιβάλλον που υποβλήθηκε στο τέλος Αυγούστου..

Κρίθηκε σκόπιμο για λόγους διευκόλυνσης της ανάγνωσης να προστεθεί ένα νέο κεφάλαιο στην αξιολόγηση που να περιλαμβάνει το σύνολο των αλλαγών που έχουν επέλθει μεταξύ των δύο υποβληθέντων προσχεδίων του ΠΑΑ δηλαδή του Ιουλίου 2014 και του Ιουνίου του 2015.

2. ΜΕΡΟΣ ΙΙ: ΕΚΘΕΣΗ ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΡΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

2.1. ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΝΑΓΚΩΝ

2.1.1. Ανάλυση SWOT και εκτίμηση αναγκών, συμπεριλαμβανομένων των διδαγμάτων από την προηγούμενη προγραμματική περίοδο.

Η ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης χαρακτηρίζεται ως αρκετά διεξοδική και ολοκληρωμένη, αφού αναδεικνύει λεπτομερώς τα κυριότερα χαρακτηριστικά και εξελίξεις που αφορούν τόσο τον «τομέα»⁴, όσο και την οικονομία της Κυπριακής υπαίθρου και παρέχει τα απαραίτητα στοιχεία για την εξειδίκευση και αιτιολόγηση της ανάλυσης SWOT.

Διαπιστώνεται η αξιοποίηση όλων των διαθέσιμων κοινών δεικτών βάσης⁵(context indicator), ώστε να δοθεί μια πλήρης και ορθή εικόνα για την υφιστάμενη κατάσταση του συνόλου των παραμέτρων που επηρεάζονται από το Πρόγραμμα, όπως η Ανταγωνιστικότητα του «τομέα, και η σχέση του με το περιβάλλον και την κλιματική αλλαγή, η κοινωνικοοικονομική κατάσταση των αγροτικών περιοχών και με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία τα ιδιαίτερα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της δασοκομίας. Πέραν των κοινών δεικτών, παρέχονται πρόσθετα στοιχεία για τις αγροτικές περιοχές που αναδεικνύουν ορισμένα κρίσιμα θέματα, όπως η σημαντική υστέρηση στη χρήση του διαδικτύου, η διαφορά στο μορφωτικό επίπεδο μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών, ενώ παράλληλα αναδεικνύεται το πρόβλημα της τυπολογίας/διάκρισης των περιοχών, λόγω του μικρού μεγέθους της χώρας και των αλλαγών στις χρήσεις γης που συντελέστηκαν και έχουν σαν αποτέλεσμα το διαφορετικό επίπεδο ανάπτυξης μεταξύ των παράκτιων, περιαστικών και ορεινών περιοχών.

Στην ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης αναδεικνύονται επίσης ορισμένα πρόσθετα αλλά ιδιαίτερα σημαντικά θέματα που σχετίζονται με την πιθανή επίπτωση που θα έχει στην εφαρμογή του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης, το πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής που εφαρμόζεται στην Κύπρο από τον Μάρτιο του 2013 και σηματοδοτεί τον περιορισμό των διαθέσιμων δημόσιων πόρων, την αναδιάρθρωση του χρηματοπιστωτικού τομέα και τη συνακόλουθη δυσκολία πρόσβασης των επιχειρήσεων σε τραπεζικό δανεισμό λόγω της κρίσης του χρηματοπιστωτικού τομέα. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στα θέματα της αιγοπροβατοτροφίας, ενώ αναδεικνύεται επίσης και η «χωρική διάσταση» με την επισήμανση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι ορεινές περιοχές.

Η παρεχόμενη πληροφόρηση από την ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης διευκολύνει την κατάρτιση της ανάλυσης SWOT. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης προτείνει να τύχουν ιδιαίτερης προσοχής τα ακόλουθα θέματα:

Αναγκαιότητα εναρμόνισης/υιοθέτησης από την Στατιστική Υπηρεσία της Κύπρου της μεθοδολογίας που προτείνεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή αλλά και από τον ΟΟΣΑ για την τυπολογία των περιοχών (αστικές – αγροτικές), ενδεχομένως κατάλληλα προσαρμοσμένων στα Κυπριακά δεδομένα και εμπλουτισμού των Στατιστικών ερευνών με

---

⁴ Ο «τομέας» περιλαμβάνει το σύνολο της φυτικής και ζωικής παραγωγής, τη μεταποίηση και εμπορία γεωργικών προϊόντων και τα δάση.

⁵ Δεν γίνεται αναφορά στους κοινούς δείκτες πλαισίου 35 Farmland Bird Index, 37 HNV areas, 41 Soil organic matter in arable land, 42 Soil erosion by water για τους οποίους δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία

ποσοτικά στοιχεία που άπτονται δημογραφικών, κοινωνικών, περιβαλλοντικών και οικονομικών δεδομένων σε επίπεδο αγροτικών περιοχών. Απαιτείται η εναρμόνιση των στατιστικών δεδομένων της Στατιστικής Υπηρεσίας της Κύπρου με τα στοιχεία που τηρούν οι Υπηρεσίες του Υπουργείου Γεωργίας και του Κυπριακού Οργανισμού Αγροτικών Πληρωμών (ΚΟΑΠ).

Ερμηνεία αγροτικών και αστικών περιοχών: Η πηγή άντλησης των δεικτών βάσης που είναι η Κυπριακή Στατιστική Υπηρεσία βασίζει τον διαχωρισμό μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών στην ερμηνεία που δίνει το Τμήμα Πολεοδομίας του Υπουργείου Εσωτερικών και καθορίζει ως αστικές περιοχές εκείνες που καλύπτονται από τα Τοπικά Σχέδια των Πόλεων. Στο προτεινόμενο Πρόγραμμα καταγράφεται μια επιπρόσθετη κατηγορία περιοχών με την ονομασία «Δευτερεύουσες Αστικές», οι οποίες όμως καταχωρούνται από τη Στατιστική Υπηρεσία ως Αγροτικές περιοχές. Ως εκ τούτου, χρήζει ιδιαίτερης προσοχής, για σκοπούς παρακολούθησης των δεικτών, η χωρική εφαρμογή του Προγράμματος, ώστε να αποτυπώνονται σωστά οι μεταβολές των δεικτών στις περιοχές εφαρμογής του ιδιαίτερα των παρεμβάσεων της έκτης Προτεραιότητας για την αγροτική ανάπτυξη «Προώθηση της κοινωνικής ένταξης, της μείωσης της φτώχειας και της οικονομικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές» και των τριών περιοχών εστίασης της,

Έλλειπες πλαίσιο τήρησης αγροπεριβαλλοντικών δεικτών: Παρατηρείται μια σημαντική χρονική υστέρηση στην διαθεσιμότητα στοιχείων για τους περιβαλλοντικούς δείκτες του Κοινού Πλαισίου Παρακολούθησης (κοινοί δείκτες 31, 32, 36), αφού καταγράφονται στοιχεία των ετών 2005 έως 2007, ενώ για τους δείκτες 35, 37, 41 και 42 δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία. Ως εκ τούτου, από το σύνολο των 15 κοινών περιβαλλοντικών δεικτών οι 7 δεν μπορούν να αξιοποιηθούν επαρκώς, στοιχείο που αποδυναμώνει την δυνατότητα αποτύπωσης της υφιστάμενης κατάστασης αλλά και των επιδράσεων του Προγράμματος στο περιβάλλον (αέρας, έδαφος, βιοποικιλότητα, νερό) και την κλιματική αλλαγή. Στο πλαίσιο της καταγραφής της υφιστάμενης κατάστασης έχει καταβληθεί προσπάθεια για την αξιοποίηση των διαθέσιμων δεικτών, ενώ παράλληλα έχει επισημανθεί η προαναφερόμενη αδυναμία. Το θέμα της διατήρησης ενός πλαισίου καταγραφής των αγροπεριβαλλοντικών δεικτών έχει επισημανθεί και στην ενδιάμεση έκθεση αξιολόγησης του ΠΑΑ 2007-2013 ενώ ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στις προτάσεις της ΣΕΕΠ για την παρακολούθηση της κατάστασης του Περιβάλλοντος σε σχέση με την υλοποίηση του ΠΑΑ 2014-2020

Αμφισβήτηση ορθότητας των στοιχείων στον Δείκτη 19 – Γεωργική γη βιολογικής παραγωγής: Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης έχει εντοπίσει ουσιαστικές διαφορές δεδομένων μεταξύ εκείνων που τηρούνται από τη Στατιστική Υπηρεσία και αποτελούν την επίσημη πηγή της Κυπριακής Δημοκρατίας και των στοιχείων που τηρούν οι διάφοροι κλάδοι του Τμήματος Γεωργίας. Οι διαφορές έχουν συζητηθεί σε συναντήσεις της Διαχειριστικής Αρχής με τον αρμόδιο κλάδο της Στατιστικής Υπηρεσίας χωρίς όμως να υπάρξει οριστική κατάληξη ως προς την επίλυση τους. Μια τέτοια διαφορά η οποία επισημαίνεται στο παρόν έγγραφο, είναι σαφώς επιβεβαιωμένη και οδηγεί σε σημαντική απόκλιση της υφιστάμενης κατάστασης η οποία σχετίζεται με τη διαφορά στοιχείων μεταξύ αυτών που καταγράφει η Στατιστική

Υπηρεσία (και κατ' επέκταση έχουν καταχωρηθεί στον δείκτη βάσης) και των στοιχείων του Τμήματος Γεωργίας στο δείκτη 19, ως ακολούθως:

19	Agricultural area under organic Farming		C.I. Reported		C.I. (Τμήμα Γεωργίας)	
	certified	ha UAA	1640	2010	4100	2012
	in conversion	ha UAA	360	2010	--	--
	share of UAA (certified & conversion)	% of total UAA	1.69	2010	3.12	2012

Ως αποτέλεσμα των διαπιστώσεων του αξιολογητή, έχει συμφωνηθεί όπως τα στοιχεία στη Eurostat αποστέλλονται από το Τμήμα Γεωργίας. Ως εκ τούτου, συστήνεται η επικαιροποίηση του δείκτη 19 στο έτος αναφοράς 2012, όπου τα στοιχεία ταυτίζονται με τα επαληθευμένα στοιχεία του Τμήματος Γεωργίας.

Ακολουθεί η αξιολόγηση της ανάλυσης SWOT στις οκτώ επιμέρους «παραμέτρους προϋποθέσεις» που πρέπει να εκπληρεί, ώστε να αποτελεί τη βάση για την εκτίμηση των αναγκών που είναι σημείο εκκίνησης για την κατάρτιση της στρατηγικής αλλά και η βάση αναφοράς για την εκτίμηση της λογικής της παρέμβασης.

2.1.1.1. Η ανάλυση SWOT είναι ολοκληρωμένη και βασίζεται τεκμηριωμένα σε πλήρη και κατάλληλα δεδομένα (λαμβάνοντας υπόψη τους δείκτες του κοινού πλαισίου και τις τιμές βάσης των κοινών δεικτών επιπτώσεων) και παρέχει μια ολοκληρωμένη εικόνα της υφισταμένης κατάστασης του τομέα και των πεδίων παρέμβασης του Προγράμματος

Τα σχόλια του Συμβούλου Αξιολόγησης επί της αρχικής ανάλυσης SWOT του Προγράμματος δόθηκαν στην Ομάδα Σχεδιασμού – Διαχειριστική Αρχή τον Νοέμβριο του 2013 και σχεδόν στο σύνολο τους υιοθετήθηκαν. Η παρούσα ανάλυση SWOT βασίζεται στην αξιοποίηση του συνόλου των Δεικτών Κοινού Πλαισίου, ενώ έχει εμπλουτισθεί και με δεδομένα που προέρχονται είτε από την εμπειρία εφαρμογής (υψηλό ποσοστό συμμετοχής στα Προγράμματα νέων γεωργών, αριθμός ομάδων παραγωγών ανά προϊόν) είτε σε μελέτες και αναλύσεις άλλων Υπουργείων – όπως για παράδειγμα τα ποιοτικά χαρακτηριστικά και τα προβλήματα που σημειώνονται για την ανάπτυξη του Τουρισμού της Υπαίθρου που προέρχονται από σχετικές μελέτες του Κυπριακού Οργανισμού Τουρισμού. Η ανάλυση SWOT δομείται ανά Προτεραιότητα και Περιοχή Εστίασης επιτρέποντας την διαμόρφωση σαφούς εικόνας σε επίπεδο περιοχής παρέμβασης για το προγραμματισμό των αναγκαίων παρεμβάσεων .

Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης αναγνωρίζει την πολύ μεγάλη δυσκολία διαχωρισμού – κατάταξης στις επιμέρους προτεραιότητες περιοχές εστίασης των Δ-Α-Ε-Κ⁶ με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τα θέματα του Περιβάλλοντος– Κλιματικής Αλλαγής που η αντιμετώπιση μιας διαπιστωμένης αδυναμίας/απειλής επηρεάζει περισσότερες της μιας περιβαλλοντικές/παραμέτρους π.χ ποιότητα εδάφους και εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου. Αναλυτικότερα τα σχόλια του Συμβούλου Αξιολόγησης ανά Προτεραιότητα τα οποία στο σύνολο τους σχεδόν ελήφθησαν υπόψη και οδήγησαν σε τροποποίηση της SWOT ανάλυσης, παρατίθενται στο Παράρτημα 1.

Η προσέγγιση που ακολουθήθηκε για την κατάρτιση της ανάλυσης swot ήταν η αξιοποίηση των δεδομένων που παρουσιάστηκαν στην ανάλυση της υφιστάμενης καταστασης όπως αυτή αποτυπώνεται στο ΠΑΑ στην Ενότητα 4.1 αλλά και στην αξιοποίηση πρόσθετου πληροφοριακού υλικού που προήλθε από την υποβολή αναλυτικών σημειωμάτων από τις επιμέρους Διευθύνσεις του Υπουργείου ενώ και ο Σύμβουλος Αξιολόγησης προχώρησε στην βιβλιογραφική επισκόπηση του συνόλου των μελετών που έχουν εκπονηθεί από Δημόσιους φορείς. Επιπροσθέτως ελήφθησαν υπόψη και τα συμπεράσματα της Ενδιάμεσης Αξιολόγησης του 2010 του ΠΑΑ 2007-2013.

Η ανάλυση SWOT καλύπτει τις έξι Προτεραιότητες και το σύνολο των Περιοχών Εστίασης. Συνολικά καταγράφονται 36 Δυνατά σημεία, 51 Αδυναμίες, 37 Ευκαιρίες και 40 Κίνδυνοι. Το άθροισμα Δυνατών σημείων – Ευκαιριών αριθμεί 73 εγγραφές, ενώ των Αδυναμιών – Κινδύνων 91 αναδεικνύοντας σε πρώτο βαθμό την αναγκαιότητα εστίασης του Προγράμματος στην άρση των καταγεγραμμένων Αδυναμιών - Κινδύνων.

Η Δεύτερη Προτεραιότητα «Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας όλων των τύπων γεωργίας και ενίσχυση της βιωσιμότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων» συγκεντρώνει το μεγαλύτερο αριθμό Δυνατών σημείων (8), ενώ αντίθετα η Πρώτη Προτεραιότητα «Προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της καινοτομίας στη γεωργία, τη δασοκομία και τις αγροτικές περιοχές» τον μικρότερο αριθμό Δυνατών σημείων (4). Σημειώνεται ότι τα Δυνατά σημεία που αναφέρονται στην πρώτη Προτεραιότητα αφορούν αποκλειστικά τις υφιστάμενες δημόσιες υποδομές Πιλοτική εφαρμογής και κατάρτισης.

Η Δεύτερη Προτεραιότητα «Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας όλων των τύπων γεωργίας και ενίσχυση της βιωσιμότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων» συγκεντρώνει επίσης τον μεγαλύτερο αριθμό Αδυναμιών (15), ακολουθούμενη από την Πρώτη Προτεραιότητα «Προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της καινοτομίας στη γεωργία, τη δασοκομία και τις αγροτικές περιοχές» όπου καταγράφονται 12 αδυναμίες. Ο μικρότερος αριθμός Αδυναμιών (4) εντοπίζεται στην Τέταρτη Προτεραιότητα «Αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που εξαρτώνται από την γεωργία και τη δασοκομία» που αποτελεί ενδεχομένως απόρροια της έλλειψης τιμών στους βασικούς κοινούς δείκτες (κ.δ) που σχετίζονται με την Προτεραιότητα όπως ο κ.δ 35 Farmland Bird Index, κ.δ 37 HNV areas, κ.δ 41 Soil organic matter in arable land, κ.δ 42 Soil erosion by water για τους οποίους δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία.

---

⁶ Δυνατά σημεία , Αδυναμίες , Ευκαιρίες , Κίνδυνοι

Αντίστοιχη είναι η εικόνα αναφορικά με τις Ευκαιρίες όπου η Δεύτερη Προτεραιότητα «Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας όλων των τύπων γεωργίας και ενίσχυση της βιωσιμότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων» και η Πρώτη Προτεραιότητα «Προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της καινοτομίας στη γεωργία, τη δασοκομία και τις αγροτικές περιοχές» παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη συγκέντρωση Ευκαιριών (8 και 7 αντίστοιχα).

Σε ό,τι αφορά τους Κινδύνους η μεγαλύτερη συγκέντρωση παρατηρείται στην Έκτη Προτεραιότητα «Προώθηση της κοινωνικής ένταξης, της μείωσης της φτώχειας και της οικονομικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές» (9) κίνδυνοι, ενώ ακολουθούν με επτά Κινδύνους οι προτεραιότητες 2.«Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας όλων των τύπων γεωργίας και ενίσχυση της βιωσιμότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων», 4. «Αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που εξαρτώνται από την γεωργία και τη δασοκομία» και 5. «Προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων και στήριξη της μεταστροφής προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα με ανθεκτικότητα στην αλλαγή του κλίματος»

Από το σύνολο των 45 κοινών δεικτών (context indicator), δεδομένα υπάρχουν για τους 41 εκ των οποίων έχουν χρησιμοποιηθεί είτε άμεσα (ευθεία αντιστοίχιση δείκτη με Δυνατά σημεία - Αδυναμίες – Ευκαιρίες – Κινδύνους) είτε έμμεσα οι 24. Ελλιπής αξιοποίηση των κοινών δεικτών παρατηρείται μόνο σε σχέση με την μη αξιοποίηση του Κοινού Δείκτη 9 «Ποσοστό φτώχειας» στην ανάλυση της Έκτης Προτεραιότητας «Προώθηση της κοινωνικής ένταξης, της μείωσης της φτώχειας και της οικονομικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές» και η περιορισμένη αξιοποίηση του Κοινού Δείκτη 40 «Ποιότητα υδάτων» στην ανάλυση των Προτεραιοτήτων «Αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που εξαρτώνται από την γεωργία και τη δασοκομία» και «Προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων και στήριξη της μεταστροφής προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα με ανθεκτικότητα στην αλλαγή του κλίματος».

Η ένταξη της Κύπρου στην κατηγορία των ενδιάμεσων περιοχών σύμφωνα με την χωρική τυπολογία της EUROSTAT οδηγεί σε περιορισμένη αξιοποίηση των 12 Κοινών Δεικτών που συνθέτουν την ενότητα της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης των αγροτικών περιοχών (αξιοποιούνται μόνο οι Κοινοί Δείκτες 2 «Ηλικιακή Διάρθρωση», 5 «Ποσοστό απασχόλησης» και 7 «Ποσοστό Ανεργίας» αφού οι υπόλοιποι έχουν τιμές σε επίπεδο χώρας.

Το σύνολο των (διαθέσιμων) περιβαλλοντικών και τομεακών Κοινών Δεικτών αξιοποιούνται είτε άμεσα είτε έμμεσα στην ανάλυση των Προτεραιοτήτων «Αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που εξαρτώνται από την γεωργία και τη δασοκομία», «Προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων και στήριξη της μεταστροφής προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα με ανθεκτικότητα στην αλλαγή του κλίματος» και «Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας όλων των τύπων γεωργίας και ενίσχυση της βιωσιμότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων» αντίστοιχα και κατα περίπτωση

Οι Κοινοί Δείκτες δεν καλύπτουν τις ανάγκες της ανάλυσης των Προτεραιοτήτων 3. «Προώθηση της οργάνωσης της αλυσίδας τροφίμων και της διαχείρισης κινδύνων στη γεωργία» και 1.«Προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της καινοτομίας στη γεωργία, τη δασοκομία και τις αγροτικές περιοχές» (με εξαίρεση την Περιοχή Εστίασης 1Γ «Δια βίου

Μάθηση και Κατάρτιση». Για την κάλυψη των κενών αξιοποιούνται δεδομένα που προέρχονται από τις αρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου Γεωργίας (Προτεραιότητα 3), από τα συμπεράσματα της Διαβούλευσης με τους κοινωνικοοικονομικούς εταίρους. (Προτεραιότητα 1) αλλά και βιβλιογραφική αναζήτηση που πραγματοποίησε ο Σύμβουλος Αξιολόγησης.

2.1.1.2. Η ανάλυση SWOT συνδέεται λογικά με τις διαπιστωμένες ανάγκες, οι οποίες προκύπτουν επαρκώς και δεόντως τεκμηριωμένα από την ανάλυση SWOT

Οι εργασίες του Συμβούλου Αξιολόγησης για την εκτίμηση του βαθμού συσχέτισης των διαπιστωμένων αναγκών με τα ευρήματα της ανάλυσης SWOT υλοποιήθηκαν σε δύο διακριτά χρονικά σημεία που αντιστοιχούν (i) στις αρχικά διατυπωμένες ανάγκες (ii) στην οριστικοποίηση των αναγκών μετά και τις προτάσεις του Συμβούλου Αξιολόγησης. Το σύνολο των προτάσεων - συστάσεων του Συμβούλου Αξιολόγησης επί των αρχικά διατυπωμένων αναγκών παρουσιάζεται στο Παράρτημα 2.

Για την εκτίμηση της συσχέτισης της τελικής SWOT και των αναγκών καταρτίστηκαν δύο πίνακες. Στον πρώτο πίνακα που αποτελεί μια μήτρα συνάφειας αποτυπώνεται η συσχέτιση των δομικών στοιχείων της ανάλυσης SWOT προκειμένου να ομαδοποιηθούν τα πολυάριθμα ευρήματά της και να αναδειχθούν οι αλληλοεπιδράσεις των Δυνατών Σημείων, Αδυναμιών, Ευκαιριών και Κινδύνων στις έξι Προτεραιότητες.

Ακολουθεί η SWOT ανάλυση με την αρίθμηση των Δ-Α-Ε-Κ σημείων και αμέσως μετά η μήτρα συνάφειας.

Πίνακας SWOT Analysis ανά Προτεραιότητα Αγροτικής Ανάπτυξης, ΠΑΑ 2014 – 2020

ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΑΓΡ. ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ (S)	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ (W)	ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ (O)	ΚΙΝΔΥΝΟΙ (T)
<p>1. Προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της καινοτομίας στη γεωργία, τη δασοκομία και τις αγροτικές περιοχές</p>	<p>1. Το Ινστιτούτο Γεωργικών Ερευνών και η Σχολή Γεωπονικών Επιστημών στο Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου, μπορούν να δώσουν πρόσθετη στήριξη σε δράσεις E&K, σε συνεργασία με επιχειρήσεις τόσο στον πρωτογενή όσο και στον μεταποιητικό τομέα.</p> <p>2. Η ύπαρξη έστω και σε περιορισμένο αριθμό αγροδιατροφικών επιχειρήσεων με υψηλό τεχνολογικό επίπεδο και καταρτισμένο προσωπικό που μπορούν να υιοθετήσουν με σχετική ευκολία δράσεις E&K.</p> <p>3. Η λειτουργία του κλάδου Γεωργικών Εφαρμογών και των Επαρχιακών Γεωργικών Γραφείων μπορεί να παρέχει την βάση για τη διάχυση δράσεων E&K.</p> <p>4. Η μακρόχρονη λειτουργία, του Κλάδου Γεωργικών Εφαρμογών του Τμήματος Γεωργίας συμβάλλει στην υλοποίηση δράσεων εκπαίδευσης και κατάρτισης στα περιφερειακά Κέντρα Γεωργικής Εκπαίδευση (ΚΕΓΕ) και στην άμεση επικοινωνία με τους παραγωγούς.</p>	<p>1. Η γήρανση των αρχηγών γεωργικών εκμεταλλεύσεων δεν αποτελεί ισχυρό στοιχείο εφαρμογής προγραμμάτων καινοτομίας</p> <p>2. Η έλλειψη μηχανισμών προώθησης της καινοτομίας στην ύπαιθρο, αποκλειστικά ή κατά κύριο λόγο.</p> <p>3. Η έλλειψη μηχανισμών διασύνδεσης πιλοτική εφαρμογής με την παραγωγή στήριξης μεταφοράς σε θέματα πιλοτική εφαρμογής λειτουργεί ανασταλτικά στην διάχυση του καθορισμού των απαιτούμενων προδιαγραφών για την ετοιμασία φακέλων ΠΟΠ/ΠΓΕ για την κατοχύρωση προϊόντων ποιότητας.</p> <p>4. Εκτιμάται ότι οι δαπάνες του ιδιωτικού τομέα σε E&K βρίσκονται σε πολύ χαμηλό επίπεδο λόγω του πολύ μικρού μεγέθους των επιχειρήσεων.</p> <p>5. Η αλυσίδα συνεργασίας μεταξύ ερευνητικών κέντρων και επιχειρήσεων κρίνεται ως πολύ χαλαρή και αδύναμη, με αποτέλεσμα τα προγράμματα E&K να χαρακτηρίζονται από μικρό συσχετισμό με θέματα αγορών, εμπορίας, καταναλωτικών τάσεων και προώθησης. Ως εκ τούτου, το πολλαπλασιαστικό όφελος από την εφαρμογή των προγραμμάτων E&K στον αγροδιατροφικό κλάδο είναι πολύ μικρό με περιορισμένη δημιουργία καινοτόμων</p>	<p>1. Θα πρέπει να αξιοποιηθεί η συσσωρευμένη εμπειρία και η ενισχυμένη δομή των ερευνητικών κέντρων, ιδιαίτερα του ΙΓΕ και του ΤΕΠΑΚ, με έμφαση στην τεχνολογία τροφίμων, η οποία μπορεί να βοηθήσει την ποιοτική διαφοροποίηση της πρωτογενούς παραγωγής.</p> <p>2. Το άρθρο 36 του νέου κανονισμού αποτελεί σημαντική ευκαιρία για δημιουργία συμπράξεων ιδιωτικού και δημόσιου τομέα με σκοπό την ανάπτυξη συστάδων επιχειρηματικής καινοτομίας στον αγροδιατροφικό τομέα που θα αναλάβουν όλες τις δράσεις που έχουν σχέση με τον σχεδιασμό των απαιτούμενων ερευνών και την εισαγωγή καινοτομιών στην παραγωγή.</p> <p>3. Η αύξηση της ανεργίας, ειδικότερα στους νέους επιστήμονες μπορεί να θεωρηθεί ως ευκαιρία για την αξιοποίηση τους, τόσο στην επιχειρηματική γεωργία όσο και στον κλάδο μεταποίησης, με σκοπό την ενίσχυση της επιστημονικής προσέγγισης μέσα από δράσεις εφαρμοσμένης πιλοτική εφαρμογής ή/και μεταφοράς τεχνολογίας και πειραματικής εφαρμογής της.</p> <p>4. Τα κυπριακά αγροδιατροφικά προϊόντα ενδέχεται να διαθέτουν συγκριτικά πλεονεκτήματα στην διατροφική τους αξία τα οποία δεν έχουν ανιχνευθεί και μπορούν να αναδειχθούν μέσω της E&K.</p>	<p>1. Καθώς οι τεχνολογικές εξελίξεις τρέχουν σε διεθνές επίπεδο, η υστέρηση που παρατηρείται τόσο στη μεταφορά και εφαρμογή της παραγόμενης γνώσης όσο και στην έλλειψη δομών E&K με επίκεντρο την επιχειρηματικότητα, αναμένεται ότι διευρύνει ακόμα περισσότερο το χάσμα ανάμεσα στη τεχνολογική εξέλιξη και τους Κύπριους παραγωγούς.</p> <p>2. Η σύσταση καινοτόμων δικτύων συνεργασίας δεν αποτελεί συνήθη πρακτική στην κυπριακή γεωργία</p> <p>3. Η έλλειψη καινοτομιών στη γεωργία καθιστά τον αγροτικό τομέα ανταγωνιστικό εφόσον το κόστος παραγωγής παραμένει σε σταθερά επίπεδα, η μοναδικότητα των κυπριακών προϊόντων διατροφής δεν αναδεικνύεται και η γεωργία δεν προσαρμόζεται στην κλιματική αλλαγή</p> <p>4. Οι σημαντικές περικοπές στις δημόσιες δαπάνες ενδέχεται να περιορίσουν την λειτουργική ικανότητα των δημόσιων φορέων εκπαίδευσης και δύσκολα θα επιτρέψουν την διεύρυνση των θεμάτων εκπαίδευσης</p> <p>5. Η έλλειψη εκπαίδευσης/γνώσεων σύγχρονης επιχειρηματικής λογικής, κυρίως σε θέματα οικονομικής διαχείρισης και μάρκετινγκ δεν συνάδει με τις απαιτήσεις της σύγχρονης παγκοσμιοποιημένης αγοράς γεωργικών προϊόντων</p>

ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΑΓΡ. ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ (S)	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ (W)	ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ (O)	ΚΙΝΔΥΝΟΙ (T)
		<p>διατροφικών προϊόντων, μη εφαρμογή καινοτόμων καλλιεργητικών πρακτικών ή πρακτικών μετασυσλλεκτικής διαχείρισης.</p> <p>6. Εντοπίζεται έλλειψη συστηματικής πιλοτική εφαρμογής για την αποτύπωση της ιδιαιτερότητας των διατροφικών χαρακτηριστικών των κυπριακών προϊόντων και γενικότερα περιορισμένη αξιοποίηση της πρωτογενούς παραγωγής για δημιουργία καινοτόμων διατροφικών προϊόντων.</p> <p>7. Παρατηρούνται σημαντικές ελλείψεις σε αποτελέσματα Ε&Κ για την υιοθέτηση φιλικών προς το περιβάλλον γεωργικών πρακτικών.</p> <p>8. Πολύ χαμηλό ποσοστό συμμετοχής των γεωργών σε προγράμματα κατάρτισης</p> <p>9. Απουσία μηχανισμού πιστοποίησης γνώσεων</p> <p>10. Το επίπεδο εκπαίδευσης και κατάρτισης των αγροτών κρίνεται ως πολύ χαμηλό σε θέματα: α) γενικής εκπαίδευσης, β) τεχνικής κατάρτισης, γ) επιχειρηματικής γνώσης, ενώ απουσιάζει η «κουλτούρα» της δια βίου μάθησης στους γεωργούς.</p> <p>11. Έλλειψη ενδιαφέροντος από πλευράς γεωργών για κατάρτιση σε θέματα επιχειρηματικής γεωργίας</p> <p>12. Τα υφιστάμενα προγράμματα κατάρτισης του Κλάδου Γεωργικών</p>	<p>5. Η δυνατότητα παραγωγής νέων ερευνητικών αποτελεσμάτων διευρύνει την δυνατότητα εφαρμογής καινοτομιών σε ότι αφορά τη γενετική ταυτοποίηση φυτικών προϊόντων και την παραγωγή/ προώθηση αυτοφυών φαρμακευτικών φυτών.</p> <p>6. Η ανανέωση του γεωργικού ανθρώπινου δυναμικού μπορεί μέσω της εκπαίδευσης να διοχετεύσει νέες ιδέες και πρακτικές, ενώ η λειτουργία τριτοβάθμιων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων μπορεί να αποτελέσει πυρήνα εκπαίδευσης.</p> <p>7. Η ύπαρξη σημαντικού αριθμού Ομάδων Παραγωγών και Αγροτικών Οργανώσεων μπορεί να συμβάλει στην οργάνωση δικτύων εκπαίδευσης και κατάρτισης στους τομείς γεωργίας και δασοκομίας.</p>	

ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΑΓΡ. ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ (S)	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ (W)	ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ (O)	ΚΙΝΔΥΝΟΙ (T)
		Εφαρμογών εστιάζονται σε θέματα πρακτικών γεωργικής παραγωγής και δεν εξετάζονται ούτε παρέχονται προγράμματα κατάρτισης σε θέματα επεξεργασίας, συσκευασίας, τοποθέτησης των προϊόντων στις αγορές και επιχειρηματικότητας, ενώ λείπουν κι οι αντίστοιχες υποδομές κατάρτισης στον ιδιωτικό τομέα.		
2. Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας όλων των τύπων γεωργίας και ενίσχυση της βιωσιμότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων	<p>5. Εξειδίκευση στην παραγωγή γεωργικών προϊόντων ποιότητας που εντάσσονται στη μεσογειακή διατροφή, η οποία αποτελεί ένα ισχυρό παγκόσμιο πρότυπο διαίτας.</p> <p>6. Σημαντική συμβολή της γεωργίας και ιδίως της φυτικής παραγωγής (πατάτες, εσπεριδοειδή, λαχανικά) στις εξαγωγές της χώρας (1/3 της συνολικής αξίας των εξαγωγών).</p> <p>7. Σημαντική αύξηση της συνολικής παραγωγικότητας στη γεωργία.</p> <p>8. Η βιομηχανία τροφίμων αποτελεί τον σημαντικότερο κλάδο της κυπριακής βιομηχανίας και τα τελευταία χρόνια έχει αναβαθμίσει τις υποδομές σε επίπεδα δυναμικότητας, ασφάλεια και υγιεινής στην παραγωγή. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η συμμετοχή του αγροδιατροφικού τομέα στην απασχόληση (4.84% της συνολικής απασχόλησης).</p> <p>9. Ευνοϊκές εδαφοκλιματικές συνθήκες</p>	<p>13. Μικρό μέγεθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων</p> <p>14. Χαμηλή παραγωγικότητα της εργασίας στη γεωργία έναντι του Ευρωπαϊκού μέσου όρου λόγω αδυναμίας επίτευξης οικονομικών κλίμακας</p> <p>15. Χαμηλός ρυθμός ανανέωσης του ακαθαρίστου παγίου κεφαλαίου στη γεωργία.</p> <p>16. Υψηλό κόστος της χρησιμοποιούμενης ενέργειας (λόγω και της περιορισμένης αξιοποίησης ΑΠΕ).</p> <p>17. Περιορισμένες ποσότητες αρδεύσιμου νερού και ψηλό κόστος άντλησης από γεωτρήσεις λόγω μεγάλου βάθους και της χρήσης ορυκτών καυσίμων για την άντληση</p> <p>18. Περιορισμένη τεχνογνωσία σε συγκεκριμένα θέματα παραγωγής (π.χ. ολοκληρωμένη καταπολέμησης εχθρών).</p> <p>19. Σημαντική απόσταση από τις κυριότερες Ευρωπαϊκές και διεθνείς</p>	<p>8. Ο διεθνής προβληματισμός για την ασφάλεια και ποιότητα των τροφίμων και το αυξημένο ενδιαφέρον για τα προϊόντα μεσογειακής διατροφής είναι σημαντικόι παράγοντες που μπορούν να ενισχύσουν τις προοπτικές διείσδυσης των κυπριακών προϊόντων στις διεθνείς αγορές.</p> <p>9. Οι δυνατότητες αξιοποίησης γεωργικών προϊόντων σε χρήσεις πέραν της παραγωγής τροφίμων μπορούν να ενισχύσουν την ανταγωνιστικότητα της κυπριακής γεωργίας.</p> <p>10. Τα νέα εργαλεία της ΚΑΠ ενισχύουν την ασφάλεια της γεωργικής δραστηριότητας (εγγυοδοσία και διαχείριση κινδύνων), και αναμένεται να υποκινήσουν την βελτίωση της αποτελεσματικότητας της παραγωγής και να συμβάλλουν στη μείωση του κόστους παραγωγής (υποστήριξη των παραγωγών, πληροφόρηση και διασύνδεση).</p> <p>11. Η δυνατότητα επέκτασης της εφαρμογής καλλιεργητικών τεχνικών (π.χ. χρήση τενσιομέτρων, η εφαρμογή ωραρίων</p>	<p>6. Η επικρατούσα χρηματοοικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της σε σχέση με την επιδείνωση του οικονομικού και επενδυτικού κλίματος στη εθνική οικονομία, την έλλειψη ρευστότητας και πίστης και την αρνητική επίπτωση στη κατανάλωση ποιοτικών, επώνυμων γεωργικών προϊόντων και τροφίμων</p> <p>7. Οι εξελίξεις στην αγορά τόσο σε σχέση με τους συντελεστές παραγωγής, όσο και με τα γεωργικά προϊόντα και τροφίμα και ειδικότερα: α) Η συνεχής άνοδος των τιμών των καυσίμων αλλά και των υπόλοιπων γεωργικών εισροών (λιπάσματα και φυτοφάρμακα που στο σύνολο τους είναι εισαγόμενα), σε συνδυασμό με την περαιτέρω επιδείνωση ορισμένων στοιχείων κόστους (κεφάλαιο-επιτόκιο δανεισμού, ενέργεια) συντελούν στην αύξηση του κόστους παραγωγής, με αποτέλεσμα την περαιτέρω μείωση της ανταγωνιστικότητας των προϊόντων. Στην κτηνοτροφία, η συνεχής αύξηση της τιμής των σιτηρών και γενικότερα των συμπτκνωμένων ζωοτροφών, έχει ως</p>

ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΑΓΡ. ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ (S)	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ (W)	ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ (O)	ΚΙΝΔΥΝΟΙ (T)
	<p>για βιολογική παραγωγή και για τη παραγωγή φυτικών προϊόντων υψηλής ποιότητας με χαμηλές αρδευτικές ανάγκες (π.χ. αρωματικά φυτά, ελαιοκομία, αμπέλι, χαρουπιά) και δυνατότητα δημιουργίας υψηλής προστιθέμενης αξίας για τα εν λόγω προϊόντα.</p> <p>10. Κλιματολογικές συνθήκες που ευνοούν την πρώιμη παραγωγή και παράλληλα προσδίδουν ιδιαίτερα γευστολογικά χαρακτηριστικά στα προϊόντα.</p> <p>11. Σταδιακή αύξηση του μεγέθους και βελτίωση της παραγωγικότητας των ζώων στην αγελαδοτροφία. Αξιοποίηση φυλών υψηλής παραγωγικότητας, προσαρμοσμένων στις κλιματολογικές συνθήκες (Χίου και Δαμασκού) στην αιγοπροβατοτροφία.</p> <p>12. Αυξημένο ενδιαφέρον για την εγκατάσταση νέων γεωργών (πρώτη εγκατάσταση) τις προηγούμενες προγραμματικές περιόδους ενώ η ψηλή ανεργία στους νέους αναμένεται να ευνοήσει περισσότερο την ένταξη νέων στην γεωργία.</p>	<p>αγορές, η οποία συντελεί στην σημαντική αύξηση του κόστους του τελικού προϊόντος στις διεθνείς αγορές (π.χ. νωπά προϊόντα).</p> <p>20. Αύξηση του ανταγωνισμού από άλλες ευρωπαϊκές και τρίτες χώρες, ιδιαίτερα όσον αφορά τη μεσοπρώιμη και όψιμη εγχώρια παραγωγή.</p> <p>21. Έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο γεωργικών προϊόντων, με σχέση της αξίας εξαγωγών προς εισαγωγές 1 προς 4,5.</p> <p>22. Χαμηλή παραγωγικότητα και χαμηλό επίπεδο εκσυγχρονισμού και οργάνωσης της τυποποίησης – μεταποίησης σε αρκετούς κλάδους.</p> <p>23. Στη μεταποίηση ορισμένων προϊόντων φυτικής παραγωγής με μη εξαγωγικό προσανατολισμό, παρατηρείται ανεπαρκής οργάνωση, μέτριο τεχνολογικό επίπεδο και απουσία καινοτομίας.</p> <p>24. Περιορισμένη γνώση σε τεχνολογίες μεταποίησης των βιολογικών προϊόντων.</p> <p>25. Υψηλή εξάρτηση της κτηνοτροφίας από εισαγόμενες πρώτες ύλες, αυξάνοντας το κόστος παραγωγής, μείωση του ζωικού κεφαλαίου και σταδιακή έξοδο των λιγότερο ανταγωνιστικών μονάδων. Ιδιαίτερα οξύ είναι το συγκεκριμένο πρόβλημα στην αιγοπροβατοτροφία ιδίως σε κτηνοτροφικές περιοχές, όπου στην πράξη απουσιάζουν οι βοσκότοποι</p> <p>26. Η αύξηση των τιμών των εισαγόμενων</p>	<p>άρδευσης, η επιλογή ανθεκτικών ποικιλιών, και η εφαρμογή διαφόρων αγροπεριβαλλοντικών πρακτικών όπως η αμειψισπορά) που θα βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητα της κυπριακής γεωργίας.</p> <p>12. Η εφαρμογή γεωργικών συμβουλών σε θέματα διαχείρισης των μονάδων και σε θέματα διατροφής των ζώων μπορεί να συντελέσει στην βελτίωση της παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας της κτηνοτροφίας.</p> <p>13. Η παραγωγή εξειδικευμένων γαλακτοκομικών και τυροκομικών προϊόντων από αιγοπρόβειο γάλα μπορεί να συμβάλλει στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της αιγοπροβατοτροφίας.</p> <p>14. Η αξιοποίηση της ηλιακής ενέργειας από τις γεωργοκτηνοτροφικές μονάδες θα συμβάλλει στη μείωση του κόστους παραγωγής.</p> <p>15. Η διαφαινόμενη επιστροφή νέων στην γεωργία (λόγω κρίσης), μπορεί να συμβάλλει στον περιορισμό των διαρθρωτικών προβλημάτων της κυπριακής γεωργίας, βελτιώνοντας αφενός την ηλικιακή σύνθεση του γεωργικού πληθυσμού και αναβαθμίζοντας την επιχειρηματική δραστηριότητα στον αγροτικό τομέα.</p>	<p>αποτέλεσμα την αύξηση του κόστους παραγωγής; β) Η σημαντική μεταβλητότητα στις διεθνείς τιμές των αγροτικών προϊόντων και η φιλελευθεροποίηση του διεθνούς εμπορίου που συνδυάζεται με αυξανόμενη παραγωγή ομοειδών γεωργικών προϊόντων από τρίτες χώρες.</p> <p>8. Η μεταβολή του συστήματος οικονομικής ενίσχυσης της γεωργίας (εκταρικές και κεφαλικές ενισχύσεις) αναμένεται να επηρεάσει αρνητικά την οικονομική βιωσιμότητα μεγάλου αριθμού γεωργικών εκμεταλλεύσεων.</p> <p>9. Η συνεχής μείωση των καλλιεργούμενων εκτάσεων και του όγκου παραγωγής επιδεινώνει το χαμηλό βαθμό αυτάρκειας στα γεωργικά προϊόντα.</p> <p>10. Η ανεπάρκεια ικανοποιητικών ποσοτήτων αρδεύσιμου νερού και η συνεχής μείωση των διαθέσιμων αποθεμάτων νερού άρδευσης, ενδέχεται αφ' ενός να αυξήσουν το κόστος άρδευσης και αφ' ετέρου να αποτελέσουν κρίσιμο περιοριστικό παράγοντα για την αγροτική παραγωγή</p> <p>11. Η αδυναμία των χρηματοπιστωτικών οργανισμών να παρέχουν δάνεια ενδέχεται να αποτελέσει αποτρεπτικό παράγοντα για επενδύσεις στην γεωργία, κτηνοτροφία και μεταποίηση</p> <p>12. Περαιτέρω επιδείνωση της δημογραφικής διάρθρωσης στις αγροτικές και κυρίως στις ορεινές περιοχές.</p>

ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΑΓΡ. ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ (S)	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ (W)	ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ (O)	ΚΙΝΔΥΝΟΙ (T)
		<p>(συμπυκνωμένων) ζωοτροφών συμβάλλει στη μείωση της παραγωγής (κυρίως του κρέατος πουλερικών και της παραγωγής αυγών), ενώ ταυτόχρονα παρατηρείται αύξηση εισαγόμενων νεοσσών αυγοπαραγωγής.</p> <p>27. Δυσμενής ηλικιακή σύνθεση και γήρανση του γεωργικού πληθυσμού με χαμηλό επίπεδο κατάρτισης</p>		
<p>3. Προώθηση της οργάνωσης της αλυσίδας τροφίμων και της διαχείρισης κινδύνων στη γεωργία</p>	<p>13. Η ύπαρξη σημαντικού αριθμού Ομάδων κα Οργανώσεων Παραγωγών θα στηρίξει τη λειτουργία και διαχείριση των βραχέων αλυσίδων υπό την μορφή τοπικών λαϊκών αγορών.</p> <p>14. Η δυνατή παρουσία των ΟΤΔ σε περιοχές της υπαίθρου παρέχει άλλη μια δυνατότητα οργανωμένης δομής που να υποστηρίξει την λειτουργία λαϊκών αγορών και άλλων συστημάτων διασφάλισης της βραχείας αλυσίδας πχ τοπικά καταστήματα λιανικής</p> <p>15. Η αύξηση των εκτάσεων βιολογικής παραγωγής, η ύπαρξη πολλών αυθεντικών τοπικών προϊόντων καθώς και γηγενών ποικιλιών που παραμένουν αναξιοποίητα ως προς τον εντοπισμό των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, ώστε να ταυτιστούν με τις διατροφικές και γαστρονομικές επιδιώξεις των καταναλωτών.</p> <p>16. Σε ορισμένους κλάδους οι</p>	<p>28. Σε επίπεδο ενσωμάτωσης των παραγωγών στην αλυσίδα τροφίμων εντοπίζεται περιορισμένη εξωστρέφεια, η αδύναμη διαπραγματευτική θέση και εμπορική αναγνώριση των προϊόντων, η έλλειψη συνεργασιών ανάμεσα σε Ομάδες Παραγωγών για δημιουργία νέων δομών διάθεσης. Ως εκ τούτου εντοπίζεται άνοιγμα της ψαλίδας μεταξύ των τιμών παραγωγού και καταναλωτή.</p> <p>29. Η περιορισμένη αξιοποίηση των ευρωπαϊκών συστημάτων ποιότητας ΠΟΠ/ΠΓΕ, αφού μέχρι σήμερα η Κύπρος έχει εγγράψει μόνο δύο προϊόντα ΠΓΕ λόγω του ιδιαίτερα γραφειοκρατικού εθνικού κανονιστικού πλαισίου και στην έλλειψη πιλοτικής εφαρμογής και επιστημονικών στοιχείων, που να μπορούν να στηρίξουν ονομασίες προϊόντων ως ΠΟΠ/ΠΓΕ.</p> <p>30. Έλλειψη στρατηγικής δικτύωσης γύρω από εθελοντικού χαρακτήρα σήματα ποιότητας με αποτέλεσμα τα τοπικά</p>	<p>16. Η οικονομική ύφεση και η απειλή που συνιστά η διείσδυση εισαγόμενων προϊόντων πιθανόν να αποτελέσουν κινητήριες δυνάμεις για την προώθηση συνεργασιών και δικτύωσης.</p> <p>17. Η απλούστευση των διαδικασιών κατοχύρωσης ονομασιών προϊόντων μέσω των ευρωπαϊκών συστημάτων ποιότητας, η επίτευξη συνεργιών με τις ομάδες τοπικής δράσης, ο σχεδιασμός και η εφαρμογή συστημάτων πιστοποίησης και καινοτόμων σχεδίων προώθησης αλλά και η σύνδεση με τον τουρισμό αποτελούν ευκαιρίες που πρέπει να αξιοποιηθούν. Επιπλέον η βελτίωση του επιπέδου πληροφόρησης των παραγωγών και του καταναλωτικού κοινού, για την αξία των συστημάτων ποιότητας και των προϊόντων που διέπονται από αυτά, να δώσουν μια ώθηση στην τοπική αγροτική οικονομία. Σημειώνεται ότι ο μεγάλος αριθμός αιτήσεων για ΠΟΠ/ΠΓΕ που εκκρεμούν προς έγκριση παρέχει μια σημαντική ευκαιρία για ανάδειξη μέσω της έγκρισής τους, των πλεονεκτημάτων που</p>	<p>13. Αποτελεί κρίσιμο ζήτημα η αδύναμη διαπραγματευτική θέση των παραγωγών στην διατροφική αλυσίδα αφού αυτή αναμένεται να οδηγήσει σε προβλήματα ρευστότητας των παραγωγών λόγω μεγάλων καθυστερήσεων στην πληρωμή τους από τους εμπόρους</p> <p>14. Ταυτόχρονα, η αδύναμη αναγνωρισιμότητα των τοπικών προϊόντων οδηγεί σε αύξηση των εισαγόμενων στην βάση χαμηλότερης τιμής ενώ η οικονομική κρίση ενδέχεται να οδηγήσει σε συρρίκνωση τον κλάδο βιολογικών προϊόντων.</p> <p>15. Η εξέλιξη της εγχώριας παραγωγής επηρεάζεται αρνητικά από τις επικρατούσες συνθήκες εμπορίας, δηλαδή αφενός λόγω της αυξανόμενης διαπραγματευτικής δύναμης και της συγκέντρωσης του τομέα διανομής και λιανικής πώλησης των γεωργικών προϊόντων και αφετέρου λόγω της αύξηση των εισαγωγών γεωργικών προϊόντων φυτικής και ζωικής προέλευσης.</p> <p>16. Η έλλειψη προτύπων ποιότητας για τα γαλακτοκομικά και τυροκομικά προϊόντα από</p>

ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΑΓΡ. ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ (S)	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ (W)	ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ (O)	ΚΙΝΔΥΝΟΙ (T)
	<p>παραγωγοί είναι καλά οργανωμένοι, συμμετέχοντας με υψηλό ποσοστό σε Ομάδες Παραγωγών. Ομοίως για κάποια προϊόντα υπάρχει και λειτουργεί πλήρης οργανωτική δομή, με επάρκεια μετασυλλεκτικών υποδομών και δυνατά δίκτυα εξαγωγών, εκμεταλλευόμενα τη φήμη των κυπριακών προϊόντων στις διεθνείς αγορές (π.χ.πατάτα, εσπεριδοειδή).</p> <p>17. Η διαχείριση των κινδύνων στην γεωργία αντιμετωπίζεται μερικώς μέσω του Οργανισμού Γεωργικής Ασφάλισης (ΟΓΑ), ενός θεσμοθετημένου φορέα που λειτουργεί από το 1978. Παρέχεται μέσω του ΟΓΑ ασφάλιση των πιο σημαντικών καλλιεργειών που αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος της αξίας και της έκτασης της γεωργικής παραγωγής. Επιπρόσθετα από το ασφαλιστικό σχέδιο του ΟΓΑ που είναι υποχρεωτικό, εφαρμόζεται και Σχέδιο παροχής αποζημιώσεων για καλλιέργειες/κινδύνους που δεν καλύπτονται από τον ΟΓΑ, μέσα στο εθνικό πλαίσιο των κρατικών ενισχύσεων.</p>	<p>προϊόντα να μην τυγχάνουν αναγνώρισης. Η μη εμπλοκή των παραγωγών στο σύστημα εμπορίας δε βοηθά στην κατανόηση των καταναλωτικών αναγκών και στην εκπαίδευση/ ενίσχυση γνώσης των αγροτών σε θέματα μάρκετινγκ και εμπορίας.</p> <p>31. Ο μοναδικός ανεπτυγμένος θεσμός προϊόντων ποιότητας είναι τα προϊόντα βιολογικής παραγωγής, που όμως έχουν περιορισμένες εξαγωγικές επιδόσεις.</p> <p>32. Χαμηλό επίπεδο διαφοροποίησης της γεωργικής παραγωγής, έλλειψη τυποποίησης καθώς και περιορισμένη ιχνηλασιμότητα των προϊόντων. Η ανυπαρξία επώνυμων νωπών προϊόντων ποιότητας, δεν αφήνει δυνατότητες ποιοτικής διαφοροποίησης, ενώ η προβολή των ποιοτικών χαρακτηριστικών των γεωργικών προϊόντων και τροφίμων είναι ανεπαρκής.</p> <p>33. Ύπαρξη δύο διαφορετικών πλαισίων διαχείρισης κινδύνου</p> <p>34. Περιορισμένη κάλυψη του εύρους των ζημιών, μη κάλυψη των δαπανών αποκατάστασης παραγωγικού δυναμικού, μηδενική κάλυψη της κτηνοτροφικής παραγωγής και των φυτικών ασθενειών και ανυπαρξία εργαλείου για τη σταθεροποίηση εισοδήματος</p>	<p>παρέχουν τα προϊόντα αυτά.</p> <p>18. Το θεσμικό πλαίσιο της Κ.Α.Π. δίνει τη δυνατότητα κατοχύρωσης του ονόματος των κυπριακών πατατών, που σε συνδυασμό με τη βελτίωση της ποιότητάς τους θα αυξήσουν την ανταγωνιστικότητα του κλάδου.</p> <p>19. Η κατοχύρωση του βόειου κρέατος της ντόπιας φυλής ως προϊόν ονομασίας προέλευσης, μπορεί να συμβάλει στην προώθηση του προϊόντος και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του κλάδου.</p> <p>20. Οι δυνατότητες οργάνωσης των παραγωγών για κοινή προμήθεια ζωοτροφών και κοινή διαπραγμάτευση-εμπορία του κρέατος μπορούν επίσης να βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητα της κτηνοτροφίας.</p> <p>21. Η γεωργική ασφάλιση μπορεί να υποστηριχθεί μέσα από τον νέο Κανονισμό ο οποίος παρέχει για πρώτη φορά τη δυνατότητα συγχρηματοδότησης μέτρων που θα καλύπτουν ζημιές από δυσμενή κλιματικά φαινόμενα, ζωικές ή φυτικές ασθένειες και θα λειτουργούν ως εργαλείο σταθεροποίησης του εισοδήματος των παραγωγών. Ενόψει της στενότητας των εθνικών πόρων, παρέχεται η δυνατότητα βελτίωσης της υφισταμένης κάλυψης ζημιών μέσω της συγχρηματοδότησης από την ΕΕ και η διόρθωση της στρέβλωσης που υπάρχει από την λειτουργία των δύο</p>	<p>αγοπρόβειο γάλα δημιουργεί συνθήκες άνισου ανταγωνισμού με το αγελαδινό, που αφενός παράγεται οικονομικότερα και αφετέρου έχει χαμηλότερη τιμή και εξασφαλισμένη διάθεση.</p> <p>17. Η οικονομική κρίση και η στενότητα στη ρευστότητα ενδέχεται επίσης να δυσκολέψει την καταβολή των ασφαλιστρών από τους παραγωγούς ενώ η δημοσιονομική στενότητα δυνατόν να επιφέρει επιπτώσεις στους προϋπολογισμούς και στη δομή του ΟΓΑ. Οι δύο αυτοί παράγοντες μπορούν να θέσουν σε κίνδυνο τη βιωσιμότητα του συστήματος Γεωργικής Ασφάλισης στη Κύπρο.</p>

ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΑΓΡ. ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ (S)	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ (W)	ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ (O)	ΚΙΝΔΥΝΟΙ (T)
			σχεδίων με την ενοποίηση τους.	
4. Αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που εξαρτώνται από την γεωργία και τη δασοκομία	<p>18. Αυξημένο ποσοστό φυσικών εκτάσεων και δασών που τυγχάνουν προστασίας</p> <p>19. Ύπαρξη παραδοσιακών φυλών (βοοειδή της ντόπιας φυλής που μπορούν να τύχουν προστασίας</p> <p>20. Σε σημαντικό ποσοστό της ΧΓΕ ασκείται γεωργία χαμηλής έντασης, ενώ σε περιοχές όπου έχουν διατηρηθεί παραδοσιακές καλλιέργειες (φυλλοβόλα, αμπέλια), ενισχύεται η διαμόρφωση του αγροτικού τοπίου</p> <p>21. Για τους Τόπους Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ), έχουν γίνει διαχειριστικά σχέδια για τους οικοτόπους και είδη, εκτός από τη περιοχή των Αλυκών Λάρνακας. Μέσω των διαχειριστικών σχεδίων ρυθμίζεται η άσκηση της γεωργίας –κτηνοτροφίας στις περιοχές αυτές. Έχουν κηρυχθεί επίσης Ζώνες Ειδικής Προστασίας(ΖΕΠ) για τα Πτηνά. Συνολικά 62 περιοχές που είναι ΤΚΣ και ΖΕΠ έχουν περιληφθεί στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο NATURA 2000</p> <p>22. Καθορισμός και παρακολούθηση των ευαίσθητων από την νιτρορίπανση περιοχών και εφαρμογή περιοριστικών μέτρων με στόχο την βελτίωση των υπογείων υδροφορέων στις περιοχές αυτές.</p>	<p>35. Μη θεσμοθέτηση περιοχών υψηλής φυσικής αξίας</p> <p>36. Αριθμός κτηνοτροφικών μονάδων με ελλειψείς εγκαταστάσεις διαχείρισης λυμάτων</p> <p>37. Υψηλή κατανάλωση υπόγειων υδατικών πόρων που οδηγούν σε υποβάθμιση του εδάφους.</p> <p>38. Εγκατάλειψη γεωργικής γης στις ορεινές περιοχές και ειδικότερα εγκατάλειψη μεγάλων εκτάσεων αμπελώνων</p>	<p>22. Η προώθηση του θεσμικού πλαισίου για τον προσδιορισμό των περιοχών Υψηλής Φυσικής Αξίας.</p> <p>23. Η δυνατότητα συνδυασμένης εφαρμογής των μέτρων του πρώτου (πρασίνισμα) και δεύτερου(αγροπεριβαλλοντικά) πυλώνα</p> <p>24. Η δυνατότητα αξιοποίησης των επενδυτικών μέτρων για την υλοποίηση συλλογικών επενδύσεων για την αξιοποίηση των υδάτων</p> <p>25. Η διενέργεια συλλογικών επενδύσεων από κτηνοτροφικές μονάδες για την εγκατάσταση συστημάτων επεξεργασίας υδάτων</p> <p>26. Η εφαρμογή στοχευμένων αγροπεριβαλλοντικών μέτρων για την προστασία του εδάφους</p>	<p>18. Καθυστέρηση στην εφαρμογή των Διαχειριστικών Σχεδίων των περιοχών Natura</p> <p>19. Καθυστέρηση στον προσδιορισμό των περιοχών Υψηλής Φυσικής Αξίας</p> <p>20. Περαιτέρω μείωση των εκτάσεων παραδοσιακών καλλιεργειών και μείωση του αριθμού των παραδοσιακών ζωικών φυλών</p> <p>21. Ένταση των φαινομένων λειψυδρίας λόγω κλιματικής αλλαγής</p> <p>22. Η μη λήψη μέτρων για την βοσκοφόρτωση</p> <p>23. Η συνέχιση της εγκατάλειψης γεωργικής γης και η μη απαγόρευση των γεωτρήσεων</p> <p>24. Περιορισμένο ενδιαφέρον για την συμμετοχή σε αγροπεριβαλλοντικά μέτρα.</p>

ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΑΓΡ. ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ (S)	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ (W)	ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ (O)	ΚΙΝΔΥΝΟΙ (T)
	23. Βαθμιαία αύξηση του ποσοστού γεωργών που χρησιμοποιούν φιλικές προς το περιβάλλον γεωργικές πρακτικές.			
5. Προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων και στήριξη της μεταστροφής προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα με ανθεκτικότητα στην αλλαγή του κλίματος	<p>24. Την παρούσα προγραμματική περίοδο εγκαταστάθηκαν βελτιωμένα συστήματα άρδευσης σε πλείστες καλλιέργειες υψηλών αρδευτικών αναγκών</p> <p>25. Έχουν διαμορφωθεί υποδομές που ενισχύουν τις δυνατότητες αξιοποίησης υδάτων από σταθμούς επεξεργασίας λυμάτων για αρδευτικούς σκοπούς.</p> <p>26. Το πολύ ψηλό ενεργειακό κόστος σε αντιδιαστολή με τις δυνατότητες χρήσης ΑΠΕ κρίνεται ως ένας καθοριστικός παράγοντας ώθησης των γεωργών και μεταποιητών στην επιδίωξη για την μέγιστη δυνατή αποδοτικότητα της ενεργειακής χρήσης</p> <p>27. Κλιματικές συνθήκες που ευνοούν την χρήση ΑΠΕ</p> <p>28. Ύπαρξη μεγάλου μεγέθους κτηνοτροφικών μονάδων χωροταξικά συγκεντρωμένων, καθώς επίσης και ύπαρξη περιοχών με υψηλή συγκέντρωση θερμοκηπίων που ευνοούν την πραγματοποίηση συλλογικών επενδύσεων</p> <p>29. Ο οικολογικός χαρακτήρας της δασοκομίας στην Κύπρο και η σταθερά</p>	<p>39. Περιορισμένη χρήση ολοκληρωμένων πληροφοριακών συστημάτων διαχείρισης υδάτων πχ τενσιόμετρων, μετεωρολογικών σταθμών.</p> <p>40. Πολύ περιορισμένη χρήση κλειστών συστημάτων υδροπονίας σε θερμοκηπιακές καλλιέργειες</p> <p>41. Περιορισμένο ενδιαφέρον για την εγκατάσταση συστημάτων ΑΠΕ</p> <p>42. Περιορισμένη χρήση ηλιακής / αιολικής ενέργειας στην άντληση υπογείων νερών για άρδευση λόγω του μεγάλου βάθους άντλησης</p> <p>43. Απουσία οργανωμένου σύστηματος διαχείρισης και ανακύκλωσης των γεωργικών αποβλήτων</p> <p>44. Αύξηση ενεργειακής κατανάλωσης στη γεωργία και τη βιομηχανία τροφίμων</p> <p>45. Συχνές πυρκαγιές περιορίζουν τις δυνατότητες αύξησης του ρυθμού δέσμευσης</p>	<p>27. Αξιοποίηση των εφαρμογών ΤΠΕ και της υιοθέτησης σύγχρονων τεχνικών άρδευσης</p> <p>28. Η μεταφορά τεχνογνωσίας και η ενίσχυση της πιλοτική εφαρμογής σε θέματα εξοικονόμησης ενέργειας</p> <p>29. Ο εκσυγχρονισμός του ηλεκτρικού δικτύου και η αναγκαιότητα υιοθέτησης μέτρων για την επίτευξη των στόχων της Στρατηγικής Ευρώπη 2020</p> <p>30. Κλιματικές συνθήκες που ευνοούν την χρήση ΑΠΕ</p> <p>31. Η κάλυψη των βασικών αναγκών εκσυγχρονισμού των γεωργικών εκμεταλλεύσεων στην Κύπρο μέσα από την εφαρμογή των ΠΑΑ 2004-2013 επιτρέπει την καλύτερη στόχευση των επενδυτικών μέτρων</p> <p>32. Η εγκατάλειψη εκτάσεων για γεωργική χρήση επιτρέπει την δάσωση γεωργικών γαιών</p>	<p>25. Καθυστέρηση στην εφαρμογή του συνόλου των προβλεπόμενων μέτρων που περιλαμβάνουν στα διαχειριστικά σχέδια σύμφωνα με τις πρόνοιες της οδηγίας για τα ύδατα (απαγόρευση γεωτρήσεων, χαμηλή τιμολόγηση ύδατος)</p> <p>26. Απουσία επενδυτικού ενδιαφέροντος για την υλοποίηση επενδύσεων που σχετίζονται με την αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης νερού στη γεωργία</p> <p>27. Απουσία επενδυτικού ενδιαφέροντος για την υλοποίηση επενδύσεων που σχετίζονται με την αύξηση της αποδοτικότητας της ενεργειακής χρήσης στη γεωργία και τη μεταποίηση τροφίμων</p> <p>28. Απουσία επενδυτικού ενδιαφέροντος για την υλοποίηση επενδύσεων που σχετίζονται με τη διευκόλυνση της χρήσης ΑΠΕ, υποπροϊόντων αποβλήτων υπολειμμάτων και λοιπών πρώτων υλών εκτός τροφίμων για σκοπούς βιοοικονομίας</p> <p>29. Περιορισμένο ενδιαφέρον για τη συμμετοχή σε αγροπεριβαλλοντικά μέτρα</p> <p>30. Περιορισμένο ενδιαφέρον για την συμμετοχή σε αγρο-δασικά μέτρα</p> <p>31. Αύξηση των δασικών πυρκαγιών ως</p>

ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΑΓΡ. ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ (S)	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ (W)	ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ (O)	ΚΙΝΔΥΝΟΙ (T)
	<p>αυξανόμενη δασοκαλυμμένη έκταση ευνοεί έστω οριακά την αύξηση του ποσοστού δέσμευσης διοξειδίου του άνθρακα</p> <p>30. Η εξειδίκευση της Κυπριακής γεωργίας σε διαφοροποιημένα γεωργικά προϊόντα μικρής κατά βάση κλίμακας παραγωγής ευνοεί την προώθηση καλλιεργητικών πρακτικών χαμηλών εκπομπών άνθρακα</p>			αποτέλεσμα τη κλιματικής αλλαγής
6. Προώθηση της κοινωνικής ένταξης, της μείωσης της φτώχειας και της οικονομικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές	<p>31. Η δυνατότητα πολυαπασχόλησης στην ύπαιθρο μπορεί να λειτουργήσει ως επαγγελματική διέξοδος στον διογκούμενο αριθμό νέων ανέργων</p> <p>32. Η δημιουργία αγροτουριστικών υποδομών και το ελκυστικό φυσικό και ανθρωπογενές αγροτικό περιβάλλον για ενίσχυση εναλλακτικών μορφών τουρισμού</p> <p>33. Τα παραδοσιακά προϊόντα και τέχνες που μπορούν να αποτελέσουν στοιχεία δημιουργίας νέων επιχειρήσεων στην ύπαιθρο</p> <p>34. Η ενεργοποίηση της προσέγγισης LEADER και η σημαντική εμπειρία που αποκτήθηκε</p> <p>35. Η ανάσχεση της αστυφιλίας και η παραμονή νέων στην ύπαιθρο</p> <p>36. Κάλυψη του συνόλου των αγροτικών περιοχών από ευρυζωνικά δίκτυα</p>	<p>46. αδυναμία αξιοποίησης των υποδομών και ανάδειξης των πόρων της υπαίθρου για την παροχή ολοκληρωμένου τουριστικού προϊόντος</p> <p>47. σοβαρή αδυναμία προσέλκυσης τουριστών στην ύπαιθρο, με αποτέλεσμα το περιορισμό της μέσης ετήσια πληρότητα των κλινών στο 22% (2012), διαμορφώνοντας την πληρότητα των αγροτουριστικών καταλυμάτων στο 0,34 του μέσου όρου της πληρότητας των ξενοδοχειακών υποδομών της χώρας. Το γεγονός αυτό καθιστά ιδιαίτερα προβληματική την βιωσιμότητα των αγροτουριστικών καταλυμάτων, ιδιαίτερα μάλιστα αν ληφθεί υπόψη το ψηλό επενδυτικό κόστος για την δημιουργία αυτών των υποδομών.</p> <p>48. σημαντική υστέρηση των αγροτικών περιοχών σε θέματα διατήρησης και προστασίας του φυσικού τοπίου ως στοιχείο διαμόρφωσης «ταυτότητας»</p>	<p>33. Η κατάρρευση του χρηματοπιστωτικού τομέα αναδεικνύει την ανάγκη ενίσχυσης άλλων τομέων και κλάδων μεταξύ των οποίων η γεωργία, η μεταποίηση γεωργικών προϊόντων και η ενέργεια χαρακτηρίζονται ως οι πλέον σημαντικοί .</p> <p>34. Έντονη κινητοποίηση φορέων σε θέματα γαστρονομικού τουρισμού και προβολή των τοπικών προϊόντων μέσα από τα μενού των κέντρων εστίασης και των ξενοδοχειακών μονάδων.</p> <p>35. οι ιδανικές κλιματολογικές συνθήκες καθώς και το περιβαλλοντικό και πολιτιστικό στοιχείο της υπαίθρου μπορούν να αποτελέσουν τη βάση της διαμόρφωσης μιας νέας στρατηγικής για την διαφοροποίηση του κυπριακού τουριστικού προϊόντος.</p> <p>36. Η έμφαση που αποδίδουν οι κανονισμοί της προγραμματικής περιόδου 2014 -2020 στην Ολοκληρωμένη Χωρική Ανάπτυξη.</p>	<p>32. Μείωση του τουριστικού ρεύματος λόγω της οικονομικής κρίσης και της έντασης του ανταγωνισμού από προορισμούς χαμηλού κόστους</p> <p>33. Η μεγάλη εξάρτηση του κυπριακού τουρισμού από τους διεθνείς TOUR OPERATOR</p> <p>34. Η μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος των Κυπρίων που αποτελούν μέχρι σήμερα σημαντικό τμήμα των πελατών των αγροτουριστικών καταλυμάτων</p> <p>35. Η απουσία δημιουργίας και προώθηση στις αγορές του εξωτερικού «διακριτού αγροτουριστικού προϊόντος»</p> <p>36. Η έλλειψη συνεργασίας μεταξύ κεντρικής διοίκησης και ΟΤΔ ίσως περιορίσει τον ρόλο των ΟΤΔ και την υλοποίηση στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης στα πλαίσια της πρωτοβουλίας leader.</p> <p>37. Η δυνατότητα διαφοροποίησης της αγροτικής οικονομίας παραμένει στρατηγικά</p>

ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΑΓΡ. ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ (S)	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ (W)	ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ (O)	ΚΙΝΔΥΝΟΙ (T)
		<p>προορισμού, όπως επιβεβαιώνεται από την πλέον πρόσφατη πιλοτική εφαρμογή ικανοποίησης περιηγητών (ΚΟΤ 2010).</p> <p>49. Πληθυσμιακή αποψίλωση, γερασμένη πληθυσμιακή σύνθεση και περιορισμένες δυνατότητες για επιχειρηματικές πρωτοβουλίες σε ορεινές περιοχές.</p> <p>50. Ανεπαρκές οδικό δίκτυο σε αρκετές κοινότητες των ορεινών περιοχών με αποτέλεσμα την πληθυσμιακή αποψίλωση, την εγκατάλειψη μεγάλων γεωργικών εκτάσεων και την υποβάθμιση του ορεινού και ημιορεινού αγροτικού τοπίου.</p> <p>51. Υστέρηση παρατηρείται στους τομείς ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, ιδιαίτερα στις ορεινές και ημιορεινές περιοχές, όπως επίσης και στην αξιοποίηση του ηλεκτρονικού εμπορίου και της χρήσης των ΤΠΕ για εκπαιδευτικούς λόγους.</p>	<p>37. Η αύξηση των διαθέσιμων ηλεκτρονικά υπηρεσιών προς πολίτες και επιχειρήσεις και η αναγκαιότητα υιοθέτησης από την Κύπρο των συστάσεων για την εμβληματική πρωτοβουλία Ψηφιακό Θεματολόγιο</p>	<p>απροσδιόριστη για περιοχές της υπαίθρου οι οποίες χαρακτηρίζονται ως ορεινές και απομακρυσμένες από τα αστικά κέντρα</p> <p>38Η τάση φυγής και η έλλειψη ευκαιριών σε ορισμένες απομακρυσμένες ορεινές περιοχές ενδέχεται να οδηγήσουν εντός των προσεχών ετών σε πλήρη εγκατάλειψη των περιοχών , με την τάση να είναι ήδη σχεδόν μη αναστρέψιμη σε ορισμένες κοινότητες</p> <p>39. Η εγκατάλειψη αγροτικών και ορεινών περιοχών στερεί την ύπαιθρο τους αναγκαίους ανθρώπινους πόρους, που είναι απαραίτητοι για τη συνεχή φροντίδα και αειφόρο ανάπτυξη</p> <p>40. Η αδυναμία αξιοποίησης των εφαρμογών ηλεκτρονικής διακυβέρνησης (e-government) από τους κατοίκους των αγροτικών περιοχών λόγω ψηφιακού αναλφαριθμητισμού</p>

Μήτρα Συνάφειας μεταξύ Δυνατών Σημείων, Αδυναμιών, Ευκαιριών και Κινδύνων της ανάλυσης SWOT

ΠΑΡΟΧΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΟΤΕΡΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ 2014-2020

		ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ																																				ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ																																																					
Π		1						2						3						4						5						6						ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ																																																					
		01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	Σ	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	Σ	
ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ	1	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	Σ	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	Σ	
	2	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	Σ	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	Σ															
	3	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	Σ	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	Σ																															
	4	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	Σ	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	Σ																																											
	5	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	Σ	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	Σ																																																					
	6	33	34	35	36	Σ	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	Σ	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	Σ																																													
	Σύνολο	8	8	2	1	3	16	4	9	8	7	14	4	5	3	10	9	2	6	6	6	4	8	5	6	4	8	5	10	5	7	6	7	4	7	7	8	232	6	11	14	12	5	11	10	9	0	11	5	4	12	9	7	5	10	10	8	12	12	10	9	6	7	10	8	10	12	11	9	15	2	2	4	4	8	5	10	10	7	6	5	8	2	6	6	6	4	2	10	399	
	ΚΙΝΔΥΝΟΙ	1	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	Σ	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	Σ
		2	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	Σ	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	Σ														
		3	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	Σ	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	Σ																														
		4	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	Σ	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	Σ																																										
		5	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	Σ	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	Σ																																																				
		6	33	34	35	36	Σ	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	Σ	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	Σ																																												
		Σύνολο	6	2	8	11	10	9	11	6	7	10	15	6	6	8	11	8	2	11	9	15	9	11	15	11	5	6	8	10	7	16	12	12	12	9	6	10	170	6	8	9	9	3	6	11	12	1	5	2	3	10	11	13	6	8	4	9	12	18	5	11	3	10	10	9	13	7	12	6	8	1	1	11	3	7	12	9	5	5	7	2	6	5	10	13	11	8	11	9	396

Σημείωση: Για την αρίθμηση Δυνατών Σημείων, Αδυναμιών, Ευκαιριών και Κινδύνων βλέπε αναλυτικά στον Πίνακα της Ανάλυσης SWOT.

Η προσέγγιση αυτή υιοθετήθηκε για να προσδιορισθεί σε πρώτη φάση η σχετική βαρύτητα των αναγκών και στη συνέχεια το πρώτο αδρό πλαίσιο της λογικής της παρέμβασης και της βασικής στρατηγικής στόχευσης του Προγράμματος μέσα από τη διερεύνηση των συσχετίσεων των :

- Δυνατών Σημείων με τις Ευκαιρίες για να προσδιορισθούν ανάγκες η κάλυψη των οποίων θα λειτουργήσει επιταχυντικά - προωθητικά για την ανάπτυξη του «τομέα» και των αγροτικών περιοχών.
- Δυνατών σημείων με τους Κινδύνους για τον προσδιορισμό συγκεκριμένων αναγκών και συνακόλουθα παρεμβάσεων σε κρίσιμες παραμέτρους για την ανταγωνιστικότητα , το περιβάλλον και την χωρική συνοχή που εν δυνάμει αναιρούν τα υφιστάμενα ή δυνητικά συγκριτικά πλεονεκτήματα του «τομέα» και των αγροτικών περιοχών.
- Αδυναμιών με τις Ευκαιρίες για τον προσδιορισμό των διαρθρωτικών αναγκών του «τομέα» και των αγροτικών περιοχών, δηλαδή χρόνιων υστερήσεων η μη άρση των οποίων μπορεί να οδηγήσει σε περαιτέρω επιδείνωση στα κύρια πεδία παρέμβασης του Προγράμματος (Ανταγωνιστικότητα, Περιβάλλον, Χωρική Συνοχή).
- Αδυναμιών με τους Κινδύνους για τον προσδιορισμό των πλέον άμεσων και πιεστικών αναγκών για το σύνολο των Προτεραιοτήτων – Περιοχών εστίασης.
- Ευκαιριών και Κινδύνων με τα Δυνατά Σημεία και τις Αδυναμίες αντίστοιχα για να προσδιορισθούν οι συσχετισμοί με την μεγαλύτερη συχνότητα
- Η εκτίμηση των αναγκών και η αντιπροσωπευτικότητά τους πρέπει να βασίζεται στη μέγιστη δυνατή κάλυψη των σημείων τομής των οκτώ ανωτέρω συνδυασμών –συσχετίσεων

Η ανάλυση SWOT περιλαμβάνει συνολικά,

- **36 Δυνατά σημεία** (τέσσερα στην Προτεραιότητα 1, οκτώ στην Προτεραιότητα 2, πέντε στην Προτεραιότητα 3, έξι στην Προτεραιότητα 4, επτά στην Προτεραιότητα 5 και τέλος έξι στην Προτεραιότητα 6.
- **51 Αδυναμίες** (δώδεκα στην Προτεραιότητα 1, δεκαπέντε στην Προτεραιότητα 2, επτά στην Προτεραιότητα 3, τέσσερις στην Προτεραιότητα 4, επτά στην Προτεραιότητα 5 και τέλος έξι στην Προτεραιότητα 6.
- **37 Ευκαιρίες** (επτά στην Προτεραιότητα 1, οκτώ στην Προτεραιότητα 2, έξι στην Προτεραιότητα 3, πέντε στην Προτεραιότητα 4, έξι στην Προτεραιότητα 5 και τέλος πέντε στην Προτεραιότητα 6.
- **40 Κινδύνους** (πέντε στην Προτεραιότητα 1, επτά στην Προτεραιότητα 2, πέντε στην Προτεραιότητα 3, επτά στην Προτεραιότητα 4, επτά στην Προτεραιότητα 5 και τέλος εννέα στην Προτεραιότητα 6) .

Ο συνδυασμός Δυνατών σημείων με τις Ευκαιρίες παρουσιάζει 232 σημεία τομής, Δυνατών σημείων με τους Κινδύνους 150 σημεία τομής, ενώ πολλά περισσότερα είναι τα σημεία τομής

(όπως είναι αναμενόμενο λόγω του πολύ μεγαλύτερου αριθμού των Αδυναμιών) μεταξύ Αδυναμιών και Ευκαιριών (399 σημεία τομής) και Αδυναμιών και Κινδύνων (396 σημεία).

Από τα ανωτέρω δεδομένα είναι σαφές ότι οι ανάγκες όπως προσδιορίζονται από τους συνδυασμούς Αδυναμιών και Κινδύνων, αλλά και Αδυναμιών και Ευκαιριών διαχέονται στο σύνολο και των έξι προτεραιοτήτων αφενός και αφετέρου παρατηρείται μια ισόρροπη σχεδόν κατανομή μεταξύ τους.

Συνδυασμοί συσχετίσεων ανά Προτεραιότητα

ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ 1: «Πρώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της καινοτομίας στη γεωργία, τη δασοκομία και τις αγροτικές περιοχές»

Δυνατά σημεία με Ευκαιρίες – Κινδύνους

Από τη συνδυαστική εξέταση προκύπτει ότι δεν υπάρχει ένα Δυνατό σημείο που να αξιοποιεί ταυτόχρονα κάποια Ευκαιρία, ενώ ταυτόχρονα υπάρχουν Κίνδυνοι η μη αντιμετώπιση των οποίων μπορεί να οδηγήσει σε μείωση της σημασίας των Δυνατών σημείων σαν συγκριτικών πλεονεκτημάτων. Την υψηλότερη συσχέτιση (8 σημεία τομής) σε σχέση με τις Ευκαιρίες έχουν τα Δυνατά σημεία 1 «Το Ινστιτούτο Γεωργικών Ερευνών και η Σχολή Γεωπονικών Επιστημών στο Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου, μπορούν να δώσουν πρόσθετη στήριξη σε δράσεις Ε&Κ, σε συνεργασία με επιχειρήσεις τόσο στον πρωτογενή όσο και στον μεταποιητικό τομέα» και 2 «Η ύπαρξη έστω και σε περιορισμένο αριθμό αγροδιατροφικών επιχειρήσεων με υψηλό τεχνολογικό επίπεδο και καταρτισμένο προσωπικό που μπορούν να υιοθετήσουν με σχετική ευκολία δράσεις Ε&Κ».

Τις λιγότερες συσχετίσεις (2 και 1 αντίστοιχα σημεία τομής) παρουσιάζουν τα Δυνατά σημεία 3 «Η λειτουργία του κλάδου Γεωργικών Εφαρμογών και των Επαρχιακών Γεωργικών Γραφείων και μπορεί να παρέχει τη βάση για τη διάχυση δράσεων Ε&Κ» και 4 «Η μακρόχρονη λειτουργία του Κλάδου Γεωργικών Εφαρμογών του Τμήματος Γεωργίας συμβάλλει στην υλοποίηση δράσεων εκπαίδευσης και κατάρτισης στα περιφερειακά Κέντρα Γεωργικής Εκπαίδευσης (ΚΕΓΕ) και στην άμεση επικοινωνία με τους παραγωγούς», παράμετρος που αναδεικνύει προβληματισμό για το κατά πόσον αποτελούν πράγματι Δυνατά σημεία, ενώ σηματοδοτούν και την ανάγκη ουσιαστικών βελτιώσεων της δομής και λειτουργίας του Κλάδου Γεωργικών Εφαρμογών.

Σε σχέση με τους Κινδύνους παρατηρείται ότι τα δύο ανωτέρω Δυνατά σημεία (3 & 4) αντιμετωπίζουν τους περισσότερους κινδύνους (8 και 11 συσχετίσεις αντίστοιχα)

Ευκαιρίες με Δυνατά σημεία – Αδυναμίες

Η δεύτερη ευκαιρία «Το άρθρο 36 του νέου κανονισμού αποτελεί σημαντική ευκαιρία για δημιουργία συμπράξεων ιδιωτικού και δημόσιου τομέα με σκοπό την ανάπτυξη συστάδων επιχειρηματικής καινοτομίας στον αγροδιατροφικό τομέα που θα αναλάβουν όλες τις δράσεις που έχουν σχέση με τον σχεδιασμό των απαιτούμενων ερευνών και την εισαγωγή

καινοτομιών στην παραγωγή» παρουσιάζει τον υψηλότερο βαθμό συσχέτισης τόσο με τα Δυνατά σημεία (10 συσχετίσεις) όσο και με τις Αδυναμίες (20 συσχετίσεις).

Αδυναμίες με Ευκαιρίες – Κινδύνους

Από την συνδυαστική εξέταση προκύπτει ότι δεν υπάρχει μία Αδυναμία που μπορεί να αρθεί από την αξιοποίηση κάποιας ευκαιρίας ενώ παράλληλα υπάρχουν σημαντικοί κίνδυνοι για την περαιτέρω επιδείνωσή της

Την υψηλότερη συσχέτιση σε σχέση με τις Ευκαιρίες έχουν οι **Αδυναμίες 3** «Η έλλειψη μηχανισμών διασύνδεσης πιλοτική εφαρμογής με την παραγωγή στήριξης μεταφοράς σε θέματα πιλοτική εφαρμογής λειτουργεί ανασταλτικά στην διάχυση του καθορισμού των απαιτούμενων προδιαγραφών για την ετοιμασία φακέλων ΠΟΠ/ΠΓΕ για την κατοχύρωση προϊόντων ποιότητας» (14 σημεία τομής) και **5** «Η αλυσίδα συνεργασίας μεταξύ ερευνητικών κέντρων και επιχειρήσεων κρίνεται ως πολύ χαλαρή και αδύναμη, με αποτέλεσμα τα προγράμματα Ε&Κ να χαρακτηρίζονται από μικρό συσχετισμό με θέματα αγορών, εμπορίας, καταναλωτικών τάσεων και προώθησης. Ως εκ τούτου, το πολλαπλασιαστικό όφελος από την εφαρμογή των προγραμμάτων Ε&Κ στον αγροδιατροφικό κλάδο είναι πολύ μικρό με περιορισμένη δημιουργία καινοτόμων διατροφικών προϊόντων, μη εφαρμογή καινοτόμων καλλιεργητικών πρακτικών ή πρακτικών μετασυλλεκτικής διαχείρισης» (12 σημεία τομής).

Σε σχέση με τους Κινδύνους που σηματοδοτούν κατά προτεραιότητα την λήψη μέτρων τις υψηλότερες συσχετίσεις (12 και 11 σημεία τομής) παρουσιάζουν οι Αδυναμίες 8 «Πολύ χαμηλό ποσοστό συμμετοχής των γεωργών σε προγράμματα κατάρτισης» και 7 «Παρατηρούνται σημαντικές ελλείψεις σε αποτελέσματα Ε&Κ για την υιοθέτηση φιλικών προς το περιβάλλον γεωργικών πρακτικών».

Η **Αδυναμία 9** «Απουσία μηχανισμού πιστοποίησης γνώσεων» παρουσιάζει τις χαμηλότερες συσχετίσεις τόσο με τις **Ευκαιρίες** (0 συσχέτιση) όσο και με τους **Κινδύνους** (1 συσχέτιση).

Κίνδυνοι με Δυνατά Σημεία – Αδυναμίες

Οι Κίνδυνοι **3** «Η έλλειψη καινοτομιών στη γεωργία καθιστά τον αγροτικό τομέα μη ανταγωνιστικό εφόσον το κόστος παραγωγής παραμένει σε σταθερά επίπεδα, η μοναδικότητα των κυπριακών προϊόντων διατροφής δεν αναδεικνύεται και η γεωργία δεν προσαρμόζεται στην κλιματική αλλαγή» και **4** «Οι σημαντικές περικοπές στις δημόσιες δαπάνες ενδέχεται να περιορίσουν την λειτουργική ικανότητα των δημόσιων φορέων εκπαίδευσης και δύσκολα θα επιτρέψουν την διεύρυνση των θεμάτων εκπαίδευσης» συσχετίζονται με τα περισσότερα δυνατά σημεία (14 και 12 σημεία) αλλά και τις περισσότερες αδυναμίες (25 και 20 σημεία) αντίστοιχα. Η υψηλή αυτή συσχέτιση αναδεικνύει την αναγκαιότητα εισαγωγής καινοτομιών στην γεωργία και την διεύρυνση εμπλουτισμό της παρεχόμενης εκπαίδευσης και κατάρτισης ως τη βασική συνισταμένη για την επίλυση/άμβλυνση των διαθρωτικών αδυναμιών της Κυπριακής Γεωργίας αλλά και ως αναγκαία προϋπόθεση για την αξιοποίηση των πεπερασμένων συγκριτικών πλεονεκτημάτων που αυτή παρουσιάζει. Παρατηρείται επίσης πολύ μικρή διακύμανση των σημείων τομής των Κινδύνων τόσο με τα Δυνατά σημεία όσο και με τις Αδυναμίες.

Από την συνολική επεξεργασία προκύπτουν δύο αδήριτες ανάγκες που είναι η δημιουργία ενός κατάλληλου πλαισίου παροχής εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης με διευρυμένο θεματολόγιο σε νέα πεδία και η προώθηση της καινοτομίας στην δραστηριότητα του «τομέα» με στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του όσο και την προσαρμογή του στην κλιματική αλλαγή.

Επιπροσθέτως αναδεικνύεται η ανάγκη δημιουργίας νέων και η ενίσχυση των υφιστάμενων μηχανισμών προώθησης της E-T-K, η αναπροσαρμογή της στόχευσης του υφιστάμενου δυναμικού παραγωγής E-T-K με την εστίαση του σε θέματα που σχετίζονται άμεσα με την γεωργική παραγωγή αλλά και την προστασία του περιβάλλοντος. Επιπροσθέτως η δημιουργία δικτύσεων και συνεργασιών μεταξύ φορέων παραγωγής E-T-K και γεωργικών εκμεταλλεύσεων/μεταποιητικών επιχειρήσεων. Το σύνολο των ανωτέρω θεμάτων έχουν οριζόντιο χαρακτήρα και δεν προκύπτει η ανάγκη κλαδικής εξειδίκευσης.

Το ανωτέρω συμπέρασμα επιβεβαιώνει την ορθότητα των άμεσα σχετιζόμενων με την πρώτη Προτεραιότητα των δύο διατυπωμένων αναγκών του Π ρογράμματος

- Χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης (ΑΝΑΓΚΗ I)
- Προώθηση της καινοτομίας στη γεωργία για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή (ΑΝΑΓΚΗ II)

ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ 2 «Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας όλων των τύπων γεωργίας και ενίσχυση της βιωσιμότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων»

Η δεύτερη Προτεραιότητα παρουσιάζει τον υψηλότερο αριθμό Δυνατών σημείων αλλά και Ευκαιριών από όλες τις Προτεραιότητες, ενώ επηρεάζεται και συσχετίζεται με το σύνολο σχεδόν των υπόλοιπων προτεραιοτήτων. Από την ανάλυση της πρώτης Προτεραιότητας αναδείχθηκε η σημασία της καινοτομίας, αλλά και του επιπέδου κατάρτισης των απασχολούμενων με την ανταγωνιστικότητα. Από την ανάλυση που ακολουθεί προκύπτει επίσης η ανάγκη να αντιμετωπισθεί η κλιματική αλλαγή και να προσαρμοσθεί η Κυπριακή Γεωργία στις νέες συνθήκες μέσω παρεμβάσεων που ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα, συμβάλλοντας παράλληλα στη μείωση των επιπτώσεων αλλά και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή.

Δυνατά σημεία με Ευκαιρίες – Κινδύνους

Το **Δυνατό σημείο 11** «Σταδιακή αύξηση του μεγέθους και βελτίωση της παραγωγικότητας των ζώων στην αγελαδοτροφία. Αξιοποίηση φυλών υψηλής παραγωγικότητας, προσαρμοσμένων στις κλιματολογικές συνθήκες (Χίου και Δαμασκού) στην αιγοπροβατοτροφία» παρουσιάζει υψηλή συσχέτιση τόσο με τις Ευκαιρίες (14 σημεία τομής) όσο όμως και με τους Κινδύνους (15 σημεία), αναδεικνύοντας την αναγκαιότητα λήψης μέτρων για την άρση του συνόλου των παραμέτρων που «διαβρώνουν» το συγκεκριμένο συγκριτικό πλεονέκτημα. Την υψηλότερη συσχέτιση με τις **Ευκαιρίες** (16 σημεία) παρουσιάζει το **Δυνατό σημείο 6** «Σημαντική συμβολή της γεωργίας και ιδίως της φυτικής παραγωγής (πατάτες, εσπεριδοειδή, λαχανικά) στις εξαγωγές της χώρας (1/3 της συνολικής αξίας των

εξαγωγών)» που δείχνει ότι υπάρχει κλαδική εξειδίκευση της Κυπριακής Γεωργίας σε προϊόντα που είναι διεθνώς ανταγωνιστικά. Το Δυνατό σημείο που παρουσιάζει επίσης υψηλή συσχέτιση με τους Κινδύνους (11 σημεία) είναι το 7 «Σημαντική αύξηση της συνολικής παραγωγικότητας στη γεωργία» που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι απαιτούνται πλέον διαρθρωτικές αλλαγές και παρεμβάσεις για να ενισχυθεί περαιτέρω η συνολική παραγωγικότητα, ενώ ελλοχεύει ο κίνδυνος απώλειας της. Σημειώνεται ότι το συγκριμένο σημείο παρουσιάζει επίσης μια από τις μικρότερες συσχετίσεις (4 σημεία) με τις Ευκαιρίες γεγονός που αναδεικνύει την αναγκαιότητα άσκησης εξειδικευμένων παρεμβάσεων.

Ευκαιρίες με Δυνατά σημεία – Αδυναμίες

Οι **Ευκαιρίες 11** «Η δυνατότητα επέκτασης της εφαρμογής καλλιεργητικών τεχνικών (π.χ. χρήση τενσιομέτρων, η εφαρμογή ωραρίων άρδευσης, η επιλογή ανθεκτικών ποικιλιών, και η εφαρμογή διαφόρων αγροπεριβαλλοντικών πρακτικών όπως η αμειψισπορά) που θα βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητα της κυπριακής γεωργίας» και η **15** «Η διαφαινόμενη επιστροφή νέων στην γεωργία (λόγω κρίσης), μπορεί να συμβάλλει στον περιορισμό των διαρθρωτικών προβλημάτων της κυπριακής γεωργίας, βελτιώνοντας αφενός την ηλικιακή σύνθεση του γεωργικού πληθυσμού και αναβαθμίζοντας την επιχειρηματική δραστηριότητα στον αγροτικό τομέα» παρουσιάζουν τις υψηλότερες συσχετίσεις τόσο με τα Δυνατά σημεία (12 και 8 συσχετίσεις) όσο και με τις Αδυναμίες (15 και 24 συσχετίσεις) αντίστοιχα. Από τις συσχετίσεις αυτές προκύπτουν δύο βασικά συμπεράσματα που αφορούν την αναγκαιότητα κοινής αντιμετώπισης των θεμάτων ανταγωνιστικότητας - διαχείρισης φυσικών πόρων και ιδιαίτερα των υδάτων σε συνδυασμό με την αξιοποίηση και των αγροπεριβαλλοντικών μέτρων, όπως επίσης και την αναγκαιότητα δημογραφικής ανανέωσης του ανθρώπινου δυναμικού ως βασικής προϋπόθεσης για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Η κατανομή των συσχετίσεων μεταξύ Ευκαιριών και Δυνατών σημείων είναι ομαλή με μικρό εύρος διακύμανσης των συσχετίσεων Δυνατών σημείων με τις Ευκαιρίες (8-12), γεγονός που υποδηλώνει τον οριζόντιο χαρακτήρα που θα πρέπει να έχουν οι παρεμβάσεις για την περαιτέρω αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της Κυπριακής Γεωργίας, ενώ το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώνεται από την επίσης ισόρροπη κατανομή των συσχετίσεων μεταξύ Ευκαιριών και Αδυναμιών.

Αδυναμίες με Ευκαιρίες – Κινδύνους

Οι **Αδυναμίες 13** «Μικρό μέγεθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων» και **21** «Έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο γεωργικών προϊόντων, με σχέση της αξίας εξαγωγών προς εισαγωγές 1 προς 4,5» παρουσιάζουν τις υψηλότερες συσχετίσεις τόσο με τις Ευκαιρίες (12 συσχετίσεις) όσο και με τους Κινδύνους (15 και 18 συσχετίσεις) αντίστοιχα. Αντίστοιχη υψηλή τιμή συσχετίσεων με τις Ευκαιρίες (12) παρουσιάζει και η **Αδυναμία 20** «Αύξηση του ανταγωνισμού από άλλες ευρωπαϊκές και τρίτες χώρες». Από την εξέταση των ανωτέρω προκύπτει ένας έντονος διϋσμός της Κυπριακής Γεωργίας μεταξύ συγκριμένων ανταγωνιστικών γεωργικών προϊόντων κυρίως στη φυτική παραγωγή, αλλά και την έλλειψη και συνεχή διάβρωση της ανταγωνιστικότητας των υπόλοιπων που σηματοδοτεί την ανάγκη

άμεσης αξιοποίησης των υφιστάμενων ευκαιριών, αφού πολλές από τις σημανθείσες Ευκαιρίες αμβλύνουν τις διαθρωτικές αδυναμίες

Κίνδυνοι με Δυνατά Σημεία – Αδυναμίες

Δεν υπάρχουν Κίνδυνοι που παρουσιάζουν από κοινού υψηλή συσχέτιση με τα Δυνατά σημεία και τις Αδυναμίες. Οι **Κίνδυνοι 8**. «Η μεταβολή του συστήματος οικονομικής ενίσχυσης της γεωργίας (εκταρικές και κεφαλικές ενισχύσεις) αναμένεται να επηρεάσει αρνητικά την οικονομική βιωσιμότητα μεγάλου αριθμού γεωργικών εκμεταλλεύσεων» και **6**. «Η επικρατούσα χρηματοοικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της σε σχέση με την επιδείνωση του οικονομικού και επενδυτικού κλίματος στη εθνική οικονομία, την έλλειψη ρευστότητας και πίστης και την αρνητική επίπτωση στη κατανάλωση ποιοτικών, επώνυμων γεωργικών προϊόντων και τροφίμων» παρουσιάζουν υψηλή τιμή συσχετίσεων με τις Ευκαιρίες με 17 και 15 σημεία αντίστοιχα, ενώ οι **Κίνδυνοι 7**. «Οι εξελίξεις στην αγορά τόσο σε σχέση με τους συντελεστές παραγωγής, όσο και με τα γεωργικά προϊόντα και τρόφιμα και ειδικότερα: α) Η συνεχής άνοδος των τιμών των καυσίμων αλλά και των υπόλοιπων γεωργικών εισροών (λιπάσματα και φυτοφάρμακα που στο σύνολο τους είναι εισαγόμενα), σε συνδυασμό με την περαιτέρω επιδείνωση ορισμένων στοιχείων κόστους (κεφάλαιο-επιτόκια δανεισμού, ενέργεια) συντελούν στην αύξηση του κόστους παραγωγής, με αποτέλεσμα την περαιτέρω μείωση της ανταγωνιστικότητας των προϊόντων. Στην κτηνοτροφία, η συνεχής αύξηση της τιμής των σιτηρών και γενικότερα των συμπυκνωμένων ζωοτροφών, έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του κόστους παραγωγής; β) Η σημαντική μεταβλητότητα στις διεθνείς τιμές των αγροτικών προϊόντων και η φιλελευθεροποίηση του διεθνούς εμπορίου που συνδυάζεται με αυξανόμενη παραγωγή ομοειδών γεωργικών προϊόντων από τρίτες χώρες» και **11** «Η αδυναμία των χρηματοπιστωτικών οργανισμών να παρέχουν δάνεια ενδέχεται να αποτελέσει αποτρεπτικό παράγοντα για επενδύσεις στην γεωργία, κτηνοτροφία και μεταποίηση» παρουσιάζουν την υψηλότερη τιμή συσχετίσεων με τις Ευκαιρίες με 21 και 19 σημεία αντίστοιχα. Σημειώνεται ότι ο μικρότερος αριθμός συσχετίσεων των Κινδύνων με τα Δυνατά σημεία είναι 8 ενώ με τις Αδυναμίες 9 γεγονός που αναδεικνύει την πληθώρα των παραμέτρων που συσχετίζονται και ως εκ τούτου αναδεικνύουν την ανάγκη οριζόντιων, ολοκληρωμένων προσεγγίσεων και την κοινή φύση των προβλημάτων που οδηγούν σε μείωση της ανταγωνιστικότητας και τα οποία επιτείνονται από την δυσκολία πρόσβασης σε τραπεζικό δανεισμό που αποτελεί ουσιώδη προϋπόθεση για την υλοποίηση επενδύσεων ενώ παράλληλα η μείωση των δημόσιων δαπανών και συνακόλουθα η μείωση των άμεσων εθνικών επιδοτήσεων λόγω της εφαρμογής του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής ενδέχεται να επιτείνει το πρόβλημα της οριακής οικονομικής βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων

Συμπερασματικά από τη ανάλυση του συνόλου των συσχετίσεων προκύπτει ότι η ανάγκη βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας αφορά το σύνολο των προϊόντων της κυπριακής γεωργίας και μεταποίησης παρά το διαφορετικό επίπεδο «δυναμισμού» τους. Ενίσχυση μόνο των διεθνώς ανταγωνιστικών κλάδων θα οδηγούσε σε περαιτέρω μείωση της αυτάρκειας σε τρόφιμα σε συνδυασμό και με την μείωση της φυτικής και ζωικής παραγωγής. Για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας απαιτούνται παρεμβάσεις για την μείωση του κόστους

παραγωγής ιδιαίτερα δε με παρεμβάσεις που συμβάλλουν στην καλύτερη αξιοποίηση των φυσικών πόρων (νερό) αλλά και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή μέσω του περιορισμού του ενεργειακού κόστους που μπορεί να προέλθει από την εξοικονόμηση ενέργειας αλλά και την αξιοποίηση των ΑΠΕ. Απαραίτητη προϋπόθεση για τα ανωτέρω είναι η Δημογραφική ανανέωση, η αξιοποίηση της Ε-Τ-Κ αλλά και η συνεργασία – δικτύωση που αποτελεί ίσως το μοναδικό «εργαλείο» για την άμβλυνση μιας από τις σημαντικότερες διαρθρωτικές αδυναμίες της Κυπριακής Γεωργίας που είναι το μικρό μέγεθος των εκμεταλλεύσεων.

Το ανωτέρω συμπέρασμα επιβεβαιώνει την ορθότητα των άμεσα σχετιζόμενων με την δεύτερη Προτεραιότητα διατυπωμένων αναγκών του Προγράμματος

- Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων (ΑΝΑΓΚΗ III)
- Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της μεταποίησης, τυποποίησης και εμπορίας των προϊόντων (ΑΝΑΓΚΗ IV)

ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ 3: «Πρώθηση της οργάνωσης της αλυσίδας τροφίμων και της διαχείρισης κινδύνων στη γεωργία»

Η Προτεραιότητα αυτή παρουσιάζει την ιδιαιτερότητα των πολύ μεγάλων διακυμάνσεων του εύρους των συσχετίσεων που παρουσιάζεται στο σύνολο των εξεταζόμενων συνδυασμών, ενώ παράλληλα υπάρχει σχεδόν πλήρης ταύτιση των συσχετίσεων Δυνατών σημείων με Ευκαιρίες και Κινδύνους, Ευκαιριών με Αδυναμίες, Κινδύνων με Δυνατά σημεία και Αδυναμίες που υποδηλώνει υψηλή «ευκρίνεια» της στόχευσης των παρεμβάσεων.

Δυνατά σημεία με Ευκαιρίες – Κινδύνους

Τα **Δυνατά σημεία 15** «Η αύξηση των εκτάσεων βιολογικής παραγωγής, η ύπαρξη πολλών αυθεντικών τοπικών προϊόντων καθώς και γηγενών ποικιλιών που παραμένουν αναξιοποίητα ως προς τον εντοπισμό των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, ώστε να ταυτιστούν με τις διατροφικές και γαστρονομικές επιδιώξεις των καταναλωτών» και **16** «Σε ορισμένους κλάδους οι παραγωγοί είναι καλά οργανωμένοι, συμμετέχοντας με υψηλό ποσοστό σε Ομάδες Παραγωγών. Ομοίως για κάποια προϊόντα υπάρχει και λειτουργεί πλήρης οργανωτική δομή, με επάρκεια μετασυλλεκτικών υποδομών και δυνατά δίκτυα εξαγωγών, εκμεταλλευόμενα τη φήμη των κυπριακών προϊόντων στις διεθνείς αγορές (π.χ.πατάτα, εσπεριδοειδή)» παρουσιάζουν τις υψηλότερες συσχετίσεις τόσο με τα Δυνατά σημεία (10 και 9 συσχετίσεις) όσο και με τους Κινδύνους (15 και 24 συσχετίσεις) αντίστοιχα.

Τις μικρότερες συσχετίσεις με τις Ευκαιρίες (2 και 3 αντίστοιχα) παρουσιάζουν τα **Δυνατά σημεία 14** «Η δυνατή παρουσία των ΟΤΔ σε περιοχές της υπαίθρου παρέχει άλλη μια δυνατότητα οργανωμένης δομής που δυναμικά μπορεί να υποστηρίξει την λειτουργία λαϊκών αγορών και άλλων συστημάτων διασφάλισης της βραχείας αλυσίδας πχ τοπικά καταστήματα λιανικής» και **17** «Η διαχείριση των κινδύνων στην γεωργία αντιμετωπίζεται μερικώς μέσω του Οργανισμού Γεωργικής Ασφάλισης (ΟΓΑ), ενός θεσμοθετημένου φορέα που λειτουργεί

από το 1978. Παρέχεται μέσω του ΟΓΑ ασφάλιση των πιο σημαντικών καλλιεργειών που αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος της αξίας και της έκτασης της γεωργικής παραγωγής. Επιπρόσθετα από το ασφαλιστικό σχέδιο του ΟΓΑ που είναι υποχρεωτικό, εφαρμόζεται και Σχέδιο παροχής αποζημιώσεων για καλλιέργειες/κινδύνους που δεν καλύπτονται από τον ΟΓΑ, μέσα στο εθνικό πλαίσιο των κρατικών ενισχύσεων», ενώ το ανωτέρω σημείο παρουσιάζει τη μικρότερη συσχέτιση κα με τους Κινδύνους (2 σημεία).

Ευκαιρίες με Δυνατά σημεία – Αδυναμίες

Οι **Ευκαιρίες 16** «Η οικονομική ύφεση και η απειλή που συνιστά η διείσδυση εισαγόμενων προϊόντων πιθανόν να αποτελέσουν κινητήριες δυνάμεις για την προώθηση συνεργασιών και δικτύωσης» και **17** «Η απλούστευση των διαδικασιών κατοχύρωσης ονομασιών προϊόντων μέσω των ευρωπαϊκών συστημάτων ποιότητας, η επίτευξη συνεργιών με τις ομάδες τοπικής δράσης, ο σχεδιασμός και η εφαρμογή συστημάτων πιστοποίησης και καινοτόμων σχεδίων προώθησης αλλά και η σύνδεση με τον τουρισμό αποτελούν ευκαιρίες που πρέπει να αξιοποιηθούν. Επιπλέον η βελτίωση του επιπέδου πληροφόρησης των παραγωγών και του καταναλωτικού κοινού για την αξία των συστημάτων ποιότητας και των προϊόντων που διέπονται από αυτά, μπορεί να δώσουν μια ώθηση στην τοπική αγροτική οικονομία. Σημειώνεται ότι ο μεγάλος αριθμός αιτήσεων για ΠΟΠ/ΠΓΕ που εκκρεμούν προς έγκριση παρέχει μια σημαντική ευκαιρία για ανάδειξη μέσω της έγκρισής τους, των πλεονεκτημάτων που παρέχουν τα προϊόντα αυτά» παρουσιάζουν τις υψηλότερες συσχετίσεις τόσο με τα Δυνατά σημεία (10 και 17 συσχετίσεις αντίστοιχα) όσο και με τις Αδυναμίες (21 και 11 συσχετίσεις αντίστοιχα).

Οι **Ευκαιρίες 21** «Η γεωργική ασφάλιση μπορεί να υποστηριχθεί μέσα από τον νέο Κανονισμό ο οποίος παρέχει για πρώτη φορά τη δυνατότητα συγχρηματοδότησης μέτρων που θα καλύπτουν ζημιές από δυσμενή κλιματικά φαινόμενα, ζωικές ή φυτικές ασθένειες και θα λειτουργούν ως εργαλείο σταθεροποίησης του εισοδήματος των παραγωγών. Ενόψει της στενότητας των εθνικών πόρων, παρέχεται η δυνατότητα βελτίωσης της υφισταμένης κάλυψης ζημιών μέσω της συγχρηματοδότησης από την ΕΕ και η διόρθωση της στρέβλωσης που υπάρχει από την λειτουργία των δύο σχεδίων με την ενοποίηση τους» και **19** «Η κατοχύρωση του βόειου κρέατος της ντόπιας φυλής ως προϊόν ονομασίας προέλευσης, μπορεί να συμβάλει στην προώθηση του προϊόντος και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του κλάδου» παρουσιάζουν τις μικρότερες συσχετίσεις (1 και 3 αντίστοιχα) με τα Δυνατά σημεία. Η **Ευκαιρία 21** παρουσιάζει επίσης την μικρότερη συσχέτιση με τις αδυναμίες (3 σημεία).

Αδυναμίες με Ευκαιρίες – Κινδύνους

Από τη συνδυαστική εξέταση προκύπτει ότι δεν υπάρχει μία Αδυναμία που μπορεί ταυτόχρονα να αρθεί από την αξιοποίηση κάποιας ευκαιρίας και να υπάρχουν σημαντικοί κίνδυνοι για την περαιτέρω επιδείνωσή της.

Την υψηλότερη συσχέτιση σε σχέση με τις Ευκαιρίες έχουν οι **Αδυναμίες 32** «Χαμηλό επίπεδο διαφοροποίησης της γεωργικής παραγωγής, έλλειψη τυποποίησης, καθώς και περιορισμένη ιχνηλασιμότητα των προϊόντων. Η αυτάρξια επώνυμων νωπών προϊόντων

ποιότητας, δεν αφήνει δυνατότητες ποιοτικής διαφοροποίησης, ενώ η προβολή των ποιοτικών χαρακτηριστικών των γεωργικών προϊόντων και τροφίμων είναι ανεπαρκής» (15 σημεία τομής) **και 29** «Η περιορισμένη αξιοποίηση των ευρωπαϊκών συστημάτων ποιότητας ΠΟΠ/ΠΓΕ, αφού μέχρι σήμερα η Κύπρος έχει εγγράψει μόνο δύο προϊόντα ΠΓΕ λόγω του ιδιαίτερα γραφειοκρατικού εθνικού κανονιστικού πλαισίου και στην έλλειψη πιλοτική εφαρμογής και επιστημονικών στοιχείων, που να μπορούν να στηρίξουν ονομασίες προϊόντων ως ΠΟΠ/ΠΓΕ» (12 σημεία τομής).

Σε σχέση με τους Κινδύνους, που σηματοδοτούν κατά προτεραιότητα τη λήψη μέτρων, τις υψηλότερες συσχετίσεις (13 και 12 σημεία τομής) παρουσιάζουν οι **Αδυναμίες 8** «Σε επίπεδο ενσωμάτωσης των παραγωγών στην αλυσίδα τροφίμων εντοπίζεται περιορισμένη εξωστρέφεια, η αδύναμη διαπραγματευτική θέση και εμπορική αναγνώριση των προϊόντων, η έλλειψη συνεργασιών ανάμεσα σε Ομάδες Παραγωγών για δημιουργία νέων δομών διάθεσης. Ως εκ τούτου εντοπίζεται άνοιγμα της ψαλίδας μεταξύ των τιμών παραγωγού και καταναλωτή» **και 30** «Έλλειψη στρατηγικής δικτύωσης γύρω από εθελοντικού χαρακτήρα σήματα ποιότητας με αποτέλεσμα τα τοπικά προϊόντα να μην τυγχάνουν αναγνώρισης. Η μη εμπλοκή των παραγωγών στο σύστημα εμπορίας δεν βοηθά στην κατανόηση των καταναλωτικών αναγκών και στην εκπαίδευση/ενίσχυση γνώσης των αγροτών σε θέματα μάρκετινγκ και εμπορίας».

Το μικρότερο αριθμό συσχετίσεων με τις Ευκαιρίες αλλά και τους Κινδύνους (2 σημεία τομής με τις Ευκαιρίες και 1 σημείο τομής με τους Κινδύνους αντίστοιχα) παρουσιάζουν οι **Αδυναμίες 33** «Υπαρξη δύο διαφορετικών πλαισίων διαχείρισης κινδύνου» **και 34** «Περιορισμένη κάλυψη του εύρους των ζημιών, μη κάλυψη των δαπανών αποκατάστασης παραγωγικού δυναμικού, μηδενική κάλυψη της κτηνοτροφικής παραγωγής και των φυτικών ασθeneιών και ανυπαρξία εργαλείου για τη σταθεροποίηση εισοδήματος».

Κίνδυνοι με Δυνατά Σημεία – Αδυναμίες

Οι **Κίνδυνοι 14** «Ταυτόχρονα, η αδύναμη αναγνωρισιμότητα των τοπικών προϊόντων οδηγεί σε αύξηση των εισαγόμενων στην βάση χαμηλότερης τιμής, ενώ η οικονομική κρίση ενδέχεται να οδηγήσει σε συρρίκνωση τον κλάδο βιολογικών προϊόντων» **και 15** « Η εξέλιξη της εγχώριας παραγωγής επηρεάζεται αρνητικά από τις επικρατούσες συνθήκες εμπορίας, δηλαδή αφενός λόγω της αυξανόμενης διαπραγματευτικής δύναμης και της συγκέντρωσης του τομέα διανομής και λιανικής πώλησης των γεωργικών προϊόντων και αφετέρου λόγω της αύξηση των εισαγωγών γεωργικών προϊόντων φυτικής και ζωικής προέλευσης» συσχετίζονται με τα περισσότερα Δυνατά σημεία (11 και 7 σημεία), αλλά και τις περισσότερες Αδυναμίες (13 και 20 σημεία) αντίστοιχα .

Τις μικρότερες συσχετίσεις τόσο με τα Δυνατά σημεία όσο και με τις Αδυναμίες (1 και 3 σημεία αντίστοιχα) παρουσιάζει ο **Κίνδυνος 17** «Η οικονομική κρίση και η στενότητα στη ρευστότητα ενδέχεται επίσης να δυσκολέψει την καταβολή των ασφαλίσεων από τους παραγωγούς, ενώ η δημοσιονομική στενότητα δυνατόν να επιφέρει επιπτώσεις στους προϋπολογισμούς και στη δομή του ΟΓΑ. Οι δύο αυτοί παράγοντες μπορούν να θέσουν σε κίνδυνο τη βιωσιμότητα του συστήματος Γεωργικής Ασφάλισης στη Κύπρο».

Από τη συνδυαστική εξέταση του συνόλου των οκτώ συσχετισμών Δ-Α-Ε-Κ προκύπτουν ότι τα θέματα που σχετίζονται με τη διαχείριση κινδύνων παρουσιάζουν τις μικρότερες συσχετίσεις στο σύνολο των συνδυασμών και αναδεικνύει τη **χαμηλή ιεράρχηση** (χωρίς να μειώνεται η σημασία της) της **περιοχής εστίασης 3Γ**.

Αντίθετα, ως πρωτεύουσες ανάγκες προκύπτουν η αύξηση των προϊόντων ποιότητας και των προϊόντων σήμανσης είτε Ευρωπαϊκών (ΠΟΠ – ΠΓΕ), αλλά και η αξιοποίηση των εθελοντικών σημάτων ως εργαλείων για την «αναγνώριση» των κυπριακών προϊόντων που μπορούν να συμβάλλουν στην αναγκαία διαφοροποίηση της κυπριακής γεωργίας που αποτελεί ουσιώδη προϋπόθεση για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας της, στην αύξηση του βαθμού τυποποίησης των κυπριακών γεωργικών προϊόντων, στην προώθηση των συνεργασιών μέσω Ομάδων παραγωγών και δικτυώσεων για την καλύτερη ενσωμάτωση των παραγωγών στην αλυσίδα διάθεσης των γεωργικών προϊόντων με στόχο τη μείωση του χάσματος τιμών μεταξύ παραγωγού και καταναλωτή.

Το ανωτέρω συμπέρασμα επιβεβαιώνει την ορθότητα των άμεσα σχετιζόμενων με την Τρίτη Προτεραιότητα διατυπωμένων αναγκών του Προγράμματος:

- Αύξηση της διαπραγματευτικής ισχύος των γεωργών και μείωση της ψαλίδας μεταξύ τιμών παραγωγού και λιανικής τιμής. (ΑΝΑΓΚΗ V)
- Μεγαλύτερη σταθερότητα των τιμών παραγωγού μέσω ποιοτικής διαφοροποίησης και τυποποίησης. (ΑΝΑΓΚΗ VI).

Προτεραιότητα 4: «Αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που εξαρτώνται από την γεωργία και τη δασοκομία»

Η προτεραιότητα αυτή παρουσιάζει την ιδιαιτερότητα των πολύ μικρών διακυμάνσεων του εύρους των συσχετίσεων που παρουσιάζεται στο σύνολο σχεδόν των εξεταζόμενων συνδυασμών, ενώ ταύτιση των συσχετίσεων παρουσιάζεται μόνο στους συνδυασμούς Ευκαιριών με Δυνατά σημεία και Αδυναμίες, καθώς και Κινδύνων με Δυνατά σημεία και Αδυναμίες, που υποδηλώνει τη αναγκαιότητα αξιοποίησης των ευκαιριών ως απαραίτητης προϋπόθεσης για την επίλυση των διαρθρωτικών αδυναμιών αλλά και αξιοποίησης των συγκριτικών πλεονεκτημάτων. Η μικρή διακύμανση αναδεικνύει και τη δυσκολία «απομόνωσης» των περιβαλλοντικών παραμέτρων, αλλά και τη διασύνδεση τους.

Δυνατά σημεία με Ευκαιρίες – Κινδύνους

Το **Δυνατό σημείο 22** «Καθορισμός και παρακολούθηση των ευαίσθητων από την νιτρορύπανση περιοχών και εφαρμογή περιοριστικών μέτρων με στόχο την βελτίωση των υπογείων υδροφορέων στις περιοχές αυτές» παρουσιάζει την υψηλότερη συσχέτιση με τις Ευκαιρίες (8 σημεία), ενώ πολύ μικρή είναι η διακύμανση του εύρους των συσχετίσεων (4-8 σημεία) μεταξύ του συνόλου Δυνατών σημείων και Ευκαιριών που συνθέτουν την προτεραιότητα. Μεγαλύτερο εύρος συσχετίσεων (15-9 σημεία) παρατηρείται μεταξύ Δυνατών σημείων και Κινδύνων υποδηλώνοντας την ανάγκη άμεσων μέτρων για την άρση των προβλημάτων που μπορούν να «ακυρώσουν» τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που

παρουσιάζονται. Τα **Δυνατά σημεία 20** «Σε σημαντικό ποσοστό της ΧΓΕ ασκείται γεωργία χαμηλής έντασης, ενώ σε περιοχές όπου έχουν διατηρηθεί παραδοσιακές καλλιέργειες (φυλλοβόλα, αμπέλια), ενισχύεται η διαμόρφωση του αγροτικού τοπίου» και **23** «Βαθμιαία αύξηση του ποσοστού γεωργών που χρησιμοποιούν φιλικές προς το περιβάλλον γεωργικές πρακτικές» παρουσιάζουν την υψηλότερη συσχέτιση με τους Κινδύνους (15 σημεία τομής).

Ευκαιρίες με Δυνατά σημεία – Αδυναμίες

Η **Ευκαιρία 24** «Η δυνατότητα αξιοποίησης των επενδυτικών μέτρων για την υλοποίηση συλλογικών επενδύσεων για την αξιοποίηση των υδάτων» παρουσιάζει την υψηλότερη συσχέτιση με τα Δυνατά σημεία (7 σημεία), αλλά και την δεύτερη υψηλότερη συσχέτιση με τις Αδυναμίες (8 σημεία τομής). Την υψηλότερη συσχέτιση με τα Δυνατά σημεία παρουσιάζει η **Ευκαιρία 25** «Η διενέργεια συλλογικών επενδύσεων από κτηνοτροφικές μονάδες για την εγκατάσταση συστημάτων επεξεργασίας υδάτων».

Η διακύμανση των συσχετίσεων Ευκαιριών με τα Δυνατά σημεία είναι εξαιρετικά περιορισμένη (5-7), ενώ μεγαλύτερη σχετικά διακύμανση παρουσιάζεται μεταξύ Ευκαιριών και Αδυναμιών (9 -15). Από την εξέταση της συγκριμένης ενότητας, το θέμα της προστασίας, αλλά και της αποδοτικότερης αξιοποίησης των υδάτων μέσω συλλογικών επενδύσεων αναδεικνύεται ως η πλέον σημαντική ανάγκη.

Αδυναμίες με Ευκαιρίες – Κινδύνους

Από τη συνδυαστική εξέταση προκύπτει ότι δεν υπάρχει μία Αδυναμία που μπορεί ταυτόχρονα να αρθεί από την αξιοποίηση κάποιας ευκαιρίας και να παρουσιάζονται σημαντικοί κίνδυνοι για την περαιτέρω επιδείνωσή της.

Την υψηλότερη συσχέτιση σε σχέση με τις Ευκαιρίες έχει η **Αδυναμία 37** «Υψηλή κατανάλωση υπόγειων υδατικών πόρων που οδηγούν σε υποβάθμιση του εδάφους» (8 σημεία). Την υψηλότερη συσχέτιση με τους Κινδύνους παρουσιάζουν οι **Αδυναμίες 38** «Εγκατάλειψη γεωργικής γης στις ορεινές περιοχές και ειδικότερα εγκατάλειψη μεγάλων εκτάσεων αμπελώνων» (12 σημεία) και **35** «Μη θεσμοθέτηση περιοχών υψηλής φυσικής αξίας» (11 σημεία).

Η διακύμανση των συσχετίσεων Αδυναμιών με Ευκαιρίες είναι εξαιρετικά περιορισμένη (4-8 σημεία), ενώ πολύ μεγαλύτερη διακύμανση παρουσιάζεται μεταξύ Αδυναμιών και Κινδύνων (3 -12 σημεία). Τη χαμηλότερη συσχέτιση Αδυναμιών με Κινδύνους παρουσιάζει η **Αδυναμία 26** «Αριθμός κτηνοτροφικών μονάδων με ελλειπείς εγκαταστάσεις διαχείρισης λυμάτων» που μπορεί όμως να αντιμετωπισθεί με την αξιοποίηση των συλλογικών επενδύσεων, όπως αναφέρθηκε στη σχετική ενότητα των Ευκαιριών.

Κίνδυνοι με Δυνατά Σημεία – Αδυναμίες

Οι **Κίνδυνοι 21** «Ένταση των φαινομένων λειψυδρίας λόγω κλιματικής αλλαγής» και **23** «Η συνέχιση της εγκατάλειψης γεωργικής γης και η μη απαγόρευση των γεωτρήσεων» συσχετίζονται με τα περισσότερα Δυνατά σημεία (12 και 10 σημεία), αλλά και τις περισσότερες Αδυναμίες (15 και 10 σημεία) αντίστοιχα.

Ο **Κίνδυνος 22** «Η μη λήψη μέτρων για την βοσκοφόρτωση» παρουσιάζει τον μικρότερο βαθμό συσχέτισης τόσο με τα Δυνατά σημεία όσο και με τις Αδυναμίες (3 σημεία).

Συμπερασματικά από τη συνδυαστική εξέταση του συνόλου των συνδυασμών προκύπτει η αναγκαιότητα παρεμβάσεων για την προστασία του εδάφους μέσω της διατήρησης των καλλιεργειών στις ορεινές περιοχές, η ολοκλήρωση του θεσμικού πλαισίου για τις προστατευόμενες περιοχές και η λήψη μέτρων για την ορθολογική διαχείριση των υδάτων.

Το ανωτέρω συμπέρασμα επιβεβαιώνει την ορθότητα των άμεσα σχετιζόμενων με την Τέταρτη Προτεραιότητα διατυπωμένων αναγκών του Προγράμματος:

- Ανάγκη για αποτροπή της εγκατάλειψης των γεωργικών γαιών (ΑΝΑΓΚΗ VII)
- Ανάγκη για αποτροπή της υποβάθμισης των υδάτινων πόρων και της ποιότητας του εδάφους (ΑΝΑΓΚΗ VIII)
- Ανάγκη για παρεμβάσεις στις περιοχές υψηλής φυσικής αξίας και τις περιοχές NATURA 2000 (IX)

ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ 5: «Πρώθηση της αποδοτικότητας των πόρων και στήριξη της μεταστροφής προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα με ανθεκτικότητα στην αλλαγή του κλίματος».

Η προτεραιότητα αυτή παρουσιάζει ομοειδή ευρήματα με την Τρίτη Προτεραιότητα, δηλαδή μεγάλες διακυμάνσεις του εύρους των συσχετίσεων που παρουσιάζεται στο σύνολο των εξεταζόμενων συνδυασμών, ενώ παράλληλα υπάρχει σχεδόν πλήρης ταύτιση των συσχετίσεων Δυνατών σημείων με Ευκαιρίες και Κινδύνους, Ευκαιριών με Αδυναμίες, Κινδύνων με Δυνατά σημεία και Αδυναμίες που υποδηλώνει υψηλή «ευκρίνεια» της στόχευσης των παρεμβάσεων

Δυνατά σημεία με Ευκαιρίες – Κινδύνους

Το **Δυνατό σημείο 22** «Καθορισμός και παρακολούθηση των ευαίσθητων από την νιτρορύπανση περιοχών και εφαρμογή περιοριστικών μέτρων με στόχο την βελτίωση των υπογείων υδροφορέων στις περιοχές αυτές» παρουσιάζει την υψηλότερη συσχέτιση με τις Ευκαιρίες (8 σημεία), ενώ πολύ μικρή είναι η διακύμανση του εύρους των συσχετίσεων (4-8 σημεία) μεταξύ του συνόλου Δυνατών σημείων και Ευκαιριών που συνθέτουν την Προτεραιότητα. Μεγαλύτερο εύρος συσχετίσεων (15-9 σημεία) παρατηρείται μεταξύ Δυνατών σημείων και Κινδύνων υποδηλώνοντας την ανάγκη άμεσων μέτρων για την άρση των προβλημάτων που μπορούν να «ακυρώσουν» τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που παρουσιάζονται. Το **Δυνατό σημείο 28** «Ύπαρξη μεγάλου μεγέθους κτηνοτροφικών μονάδων χωροταξικά συγκεντρωμένων, καθώς επίσης και ύπαρξη περιοχών με ψηλή συγκέντρωση θερμοκηπίων που ευνοούν την πραγματοποίηση συλλογικών επενδύσεων» παρουσιάζει την υψηλότερη συσχέτιση με τις Ευκαιρίες (10 σημεία τομής), όπως επίσης και υψηλή συσχέτιση με του Κινδύνους (10 σημεία τομής). Την υψηλότερη συσχέτιση με τους Κινδύνους παρουσιάζουν τα **Δυνατά σημεία 30** «Η εξειδίκευση της Κυπριακής γεωργίας σε διαφοροποιημένα γεωργικά προϊόντα μικρής κατά βάση κλίμακας παραγωγής ευνοεί την

προώθηση καλλιεργητικών πρακτικών χαμηλών εκπομπών άνθρακα» και **24** «Την παρούσα προγραμματική περίοδο εγκαταστάθηκαν βελτιωμένα συστήματα άρδευσης σε πλείστες καλλιέργειες υψηλών αρδευτικών αναγκών» με 16 και 11 αντίστοιχα σημεία τομής. Παρατηρείται πολύ υψηλό εύρος διακύμανσης των Δυνατών σημείων με τους Κινδύνους (5-16 σημεία). Την χαμηλότερη συσχέτιση των Δυνατών σημείων τόσο με τις Ευκαιρίες όσο και με τους Κινδύνους παρουσιάζει το **Δυνατό σημείο 25** «Έχουν διαμορφωθεί υποδομές που ενισχύουν τις δυνατότητες αξιοποίησης υδάτων από σταθμούς επεξεργασίας λυμάτων για αρδευτικούς σκοπούς»

Ευκαιρίες με Δυνατά σημεία – Αδυναμίες

Οι **Ευκαιρίες 27** «Αξιοποίηση των εφαρμογών ΤΠΕ και της υιοθέτησης σύγχρονων τεχνικών άρδευσης» και **28** «Η μεταφορά τεχνογνωσίας και η ενίσχυση της πιλοτική εφαρμογής σε θέματα εξοικονόμησης ενέργειας» συσχετίζονται με τα περισσότερα Δυνατά σημεία (8 και 10 σημεία), αλλά και τις περισσότερες Αδυναμίες (14 και 15 σημεία) αντίστοιχα. Η **Ευκαιρία 31** «Η κάλυψη των βασικών αναγκών εκσυγχρονισμού των γεωργικών εκμεταλλεύσεων στην Κύπρο μέσα από την εφαρμογή των ΠΑΑ 2004-2013 επιτρέπει την καλύτερη στόχευση των επενδυτικών μέτρων» παρουσιάζει επίσης πολύ υψηλή συσχέτιση με τις Αδυναμίες (15 σημεία). Παρατηρείται μεγάλο εύρος διακύμανσης των συσχετίσεων των Ευκαιριών τόσο με τα Δυνατά σημεία (3-10) όσο και με τις Αδυναμίες (6-15). Το χαμηλότερο βαθμό συσχέτισης με τα Δυνατά σημεία (3) αλλά και τις Αδυναμίες (6) παρουσιάζει η **Ευκαιρία 32** «Η εγκατάλειψη εκτάσεων για γεωργική χρήση επιτρέπει τη δάσωση γεωργικών γαιών».

Αδυναμίες με Ευκαιρίες – Κινδύνους

Η **Αδυναμία 39** «Περιορισμένη χρήση ολοκληρωμένων πληροφοριακών συστημάτων διαχείρισης υδάτων πχ τενσιομέτρων, μετεωρολογικών σταθμών» παρουσιάζει την υψηλότερη συσχέτιση με τις Ευκαιρίες (10 σημεία), αλλά και με τους Κινδύνους (9 σημεία).

Αντίστοιχα υψηλή συσχέτιση με τις Ευκαιρίες (10 σημεία) παρουσιάζει και η **Αδυναμία 40** «Πολύ περιορισμένη χρήση κλειστών συστημάτων υδροπονίας σε θερμοκηπιακές καλλιέργειες», ενώ την δεύτερη υψηλότερη συσχέτιση με τους κινδύνους (7 σημεία) παρουσιάζει η **Αδυναμία 42** «Περιορισμένη χρήση ηλιακής / αιολικής ενέργειας στην άντληση υπογείων νερών για άρδευση λόγω του μεγάλου βάθους άντλησης».

Παρατηρείται μεγάλο εύρος διακύμανσης των συσχετίσεων των Αδυναμιών τόσο με τις Ευκαιρίες (2-10) όσο και με τους Κινδύνους (2-9). Το χαμηλότερο βαθμό συσχέτισης με τις Ευκαιρίες (2) παρουσιάζει η **Αδυναμία 45** «Συχνές πυρκαγιές περιορίζουν τις δυνατότητες αύξησης του ρυθμού δέσμευσης», ενώ με τους Κινδύνους (επίσης 2 σημεία) παρουσιάζει η **Αδυναμία 43** «Απουσία οργανωμένου συστήματος διαχείρισης και ανακύκλωσης των γεωργικών αποβλήτων».

Κίνδυνοι με Δυνατά Σημεία – Αδυναμίες

Οι **Κίνδυνοι 29** «Περιορισμένο ενδιαφέρον για τη συμμετοχή σε αγροπεριβαλλοντικά μέτρα» και **30** «Περιορισμένο ενδιαφέρον για την συμμετοχή σε αγρο-δασικά μέτρα» παρουσιάζουν

την υψηλότερη συσχέτιση με τα Δυνατά σημεία (6 σημεία), ενώ επίσης ο **Κίνδυνος 27** «Απουσία επενδυτικού ενδιαφέροντος για την υλοποίηση επενδύσεων που σχετίζονται με την αύξηση της αποδοτικότητας της ενεργειακής χρήσης στη γεωργία και τη μεταποίηση τροφίμων» παρουσιάζει επίσης υψηλή συσχέτιση με τα Δυνατά σημεία (5 σημεία) και ταυτόχρονα την υψηλότερη συσχέτιση με τις Αδυναμίες. Η διακύμανση της συσχέτισης των Κινδύνων με τα Δυνατά σημεία είναι πολύ περιορισμένη (3-6 σημεία), ενώ αντίθετα πολύ υψηλή είναι η διακύμανση της συσχέτισης μεταξύ Κινδύνων και Αδυναμιών (3-15 σημεία). Την χαμηλότερη συσχέτιση με τις Αδυναμίες της Προτεραιότητας (3 σημεία) παρουσιάζουν οι **Κίνδυνοι 25** «Καθυστέρηση στην εφαρμογή του συνόλου των προβλεπόμενων μέτρων που περιλαμβάνονται στα διαχειριστικά σχέδια σύμφωνα με τις πρόνοιες της οδηγίας για τα ύδατα (απαγόρευση γεωτρήσεων, χαμηλή τιμολόγηση ύδατος)» και **31** «Αύξηση των δασικών πυρκαγιών ως αποτέλεσμα τη κλιματικής αλλαγής».

Συμπερασματικά από τη συνδυαστική εξέταση του συνόλου των συνδυασμών προκύπτει η αναγκαιότητα παρεμβάσεων για την εξοικονόμηση ύδατος και ενέργειας, μέσω και της υιοθέτησης νέων τεχνολογιών και σύγχρονων τεχνικών μέσω επενδύσεων, αλλά και προσαρμογής των αγροπεριβαλλοντικών μέτρων. Σε συνδυασμό με τα ευρήματα της τέταρτης Προτεραιότητας περί των σημαντικών πλεονεκτημάτων που παρουσιάζουν οι συλλογικές επενδύσεις προκύπτει η ανάγκη για την καλύτερη στόχευση και επικέντρωση των επενδυτικών μέτρων και η ανάδειξη της αναγκαιότητας προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή.

Παράλληλα από την ανάλυση προκύπτει και ένα έλλειμμα της ανάλυσης SWOT που είναι η πολύ περιορισμένη αναφορά της στο ρόλο των δασών σε σχέση με την κλιματική αλλαγή και έχει σαν αποτέλεσμα να παρουσιάζονται χαμηλές συσχετίσεις στο σύνολο των συνδυασμών. Η ενημέρωση ευαισθητοποίηση των παραγωγών, αλλά και η ενεργοποίηση των δράσεων E-T-K σε θέματα που σχετίζονται με τον μετριασμό και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή είναι προϋποθέσεις που θα συμβάλλουν αποφασιστικά στην άρση των προβλημάτων που κατεγράφησαν τις προηγούμενες προγραμματικές περιόδους.

Το ανωτέρω συμπέρασμα επιβεβαιώνει την ορθότητα των άμεσα σχετιζόμενων με την Πέμπτη Προτεραιότητα διατυπωμένων αναγκών του Προγράμματος:

- Προώθηση ΑΠΕ και δράσεων εξοικονόμησης ενέργειας στον αγροδιατροφικό τομέα και τα δάση (ΑΝΑΓΚΗ Χ)
- Ορθολογική διαχείριση των υδάτινων πόρων (ΑΝΑΓΚΗ XI)
- Ανάγκη μείωσης αερίων θερμοκηπίου και εκπομπών CO₂ από τον αγροδιατροφικό τομέα (ΑΝΑΓΚΗ XII)
- Διατήρηση και ενίσχυση δασικών εκτάσεων (ΑΝΑΓΚΗ XIII)

ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ 6: «Προώθηση της κοινωνικής ένταξης, της μείωσης της φτώχειας και της οικονομικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές»

Η προτεραιότητα χαρακτηρίζεται από τη μεγάλη διαφοροποίηση που παρατηρείται στο ύψος του εύρους των κατανομών συσχέτισης μεταξύ των επιμέρους συνδυασμών με την

δημιουργία δύο ομάδων ενοτήτων. Η πρώτη περιλαμβάνει τις συσχετίσεις Δυνατών σημείων και Ευκαιριών που παρατηρείται σχεδόν ισοκατανομή, ενώ η δεύτερη τις συσχετίσεις Αδυναμιών και Κινδύνων που παρατηρείται μεγάλο εύρος συσχετίσεων.

Δυνατά σημεία με Ευκαιρίες – Κινδύνους

Το **Δυνατό σημείο 36** «Κάλυψη του συνόλου των αγροτικών περιοχών από ευρυζωνικά δίκτυα» παρουσιάζει την υψηλότερη συσχέτιση με τις Ευκαιρίες (8 σημεία τομής), αλλά θα πρέπει να σημειωθεί ότι τρία από τα έξι δυνατά σημεία που καταγράφονται στην Προτεραιότητα καταγράφουν επτά σημεία συσχετίσεων με τις Ευκαιρίες. Αυτά τα **Δυνατά σημεία** είναι : **32** «Η δημιουργία αγροτουριστικών υποδομών και το ελκυστικό φυσικό και ανθρωπογενές αγροτικό περιβάλλον για ενίσχυση εναλλακτικών μορφών τουρισμού», **34** «Η ενεργοποίηση της προσέγγισης LEADER και η σημαντική εμπειρία που αποκτήθηκε», **35** «Η ανάσχεση της αστυφιλίας και η παραμονή νέων στην ύπαιθρο».

Σε σχέση με τους Κινδύνους τα **Δυνατά σημεία 31** «Η δυνατότητα πολυαπασχόλησης στην ύπαιθρο μπορεί να λειτουργήσει ως επαγγελματική διέξοδος στον διογκούμενο αριθμό νέων ανέργων», **32** «Η δημιουργία αγροτουριστικών υποδομών και το ελκυστικό φυσικό και ανθρωπογενές αγροτικό περιβάλλον για ενίσχυση εναλλακτικών μορφών τουρισμού» και **33** «Τα παραδοσιακά προϊόντα και τέχνες που μπορούν να αποτελέσουν στοιχεία δημιουργίας νέων επιχειρήσεων στην ύπαιθρο» παρουσιάζουν την υψηλότερη συσχέτιση με τους κινδύνους (12 σημεία τομής).

Ευκαιρίες με Δυνατά σημεία – Αδυναμίες

Η **Ευκαιρία 35** «Οι ιδανικές κλιματολογικές συνθήκες, καθώς και το περιβαλλοντικό και πολιτιστικό στοιχείο της υπαίθρου μπορούν να αποτελέσουν τη βάση της διαμόρφωσης μιας νέας στρατηγικής για την διαφοροποίηση του κυπριακού τουριστικού προϊόντος» παρουσιάζει την υψηλότερη συσχέτιση με τα Δυνατά σημεία (11 σημεία), αλλά και τη δεύτερη υψηλότερη σε σχέση με τις Αδυναμίες (9 σημεία). Την υψηλότερη συσχέτιση με τις Αδυναμίες παρουσιάζει η **Ευκαιρία 37** «Η αύξηση των διαθέσιμων ηλεκτρονικά υπηρεσιών προς πολίτες και επιχειρήσεις και η αναγκαιότητα υιοθέτησης από την Κύπρο των συστάσεων για την εμβληματική πρωτοβουλία Ψηφιακό Θεματολόγιο». Η διακύμανση των συσχετίσεων Ευκαιριών με Αδυναμίες είναι περιορισμένη (7-10).

Αδυναμίες με Ευκαιρίες – Κινδύνους

Η **Αδυναμία 51** «Υστέρηση παρατηρείται στους τομείς ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, ιδιαίτερα στις ορεινές και ημιορεινές περιοχές, όπως επίσης και στην αξιοποίηση του ηλεκτρονικού εμπορίου και της χρήσης των ΤΠΕ για εκπαιδευτικούς λόγους» παρουσιάζει την υψηλότερη συσχέτιση με τις Ευκαιρίες. Αναφορικά με τους Κινδύνους, οι **Αδυναμίες 47** «Σοβαρή αδυναμία προσέλκυσης τουριστών στην ύπαιθρο, με αποτέλεσμα τον περιορισμό της μέσης ετήσια πληρότητα των κλινών στο 22% (2012), διαμορφώνοντας την πληρότητα των αγροτουριστικών καταλυμάτων στο 0,34 του μέσου όρου της πληρότητας των ξενοδοχειακών υποδομών της χώρας. Το γεγονός αυτό καθιστά ιδιαίτερα προβληματική την βιωσιμότητα των αγροτουριστικών καταλυμάτων, ιδιαίτερα μάλιστα αν ληφθεί υπόψη το ψηλό επενδυτικό

κόστος για την δημιουργία αυτών των υποδομών» και **48** «Σημαντική υστέρηση των αγροτικών περιοχών σε θέματα διατήρησης και προστασίας του φυσικού τοπίου ως στοιχείο διαμόρφωσης «ταυτότητας» προορισμού, όπως επιβεβαιώνεται από την πλέον πρόσφατη πιλοτική εφαρμογή ικανοποίησης περιηγητών (ΚΟΤ 2010)» παρουσιάζουν τις υψηλότερες συσχετίσεις με 13 και 11 σημεία αντίστοιχα, ενώ σχετικά υψηλή είναι η συσχέτισή τους και με τις Ευκαιρίες (6 σημεία).

Σε αντίθεση με τους δύο προηγούμενους συνδυασμούς συσχετίσεων, ο συνδυασμός Αδυναμίες - Ευκαιρίες παρουσιάζει πολύ μεγάλο εύρος διακύμανσης που κυμαίνεται από 2-11 σημεία. Τη χαμηλότερη συσχέτιση με τις Ευκαιρίες (2 σημεία) παρουσιάζει η **Αδυναμία 50** «Ανεπαρκές οδικό δίκτυο σε αρκετές κοινότητες των ορεινών περιοχών με αποτέλεσμα την πληθυσμιακή αποψίλωση, την εγκατάλειψη μεγάλων γεωργικών εκτάσεων και την υποβάθμιση του ορεινού και ημιορεινού αγροτικού τοπίου». Σε αντίθεση ο συνδυασμός Αδυναμίες – Κίνδυνοι παρουσιάζει πολύ μικρό εύρος διακύμανσης.

Κίνδυνοι με Δυνατά Σημεία – Αδυναμίες

Οι **Κίνδυνοι 39** «Η εγκατάλειψη αγροτικών και ορεινών περιοχών στερεί την ύπαιθρο τους αναγκαίους ανθρώπινους πόρους, που είναι απαραίτητοι για τη συνεχή φροντίδα και αειφόρο ανάπτυξη» και **35** «Η απουσία δημιουργίας και προώθηση στις αγορές του εξωτερικού «διακριτού αγροτουριστικού προϊόντος» παρουσιάζουν τις υψηλότερες συσχετίσεις τόσο με τα Δυνατά σημεία (15 και 12 σημεία αντίστοιχα) όσο και με τις Αδυναμίες (12 και 13 σημεία αντίστοιχα). Υψηλή συσχέτιση με τις Αδυναμίες (12 σημεία) παρουσιάζει επίσης και ο **Κίνδυνος 40** «Η αδυναμία αξιοποίησης των εφαρμογών ηλεκτρονικής διακυβέρνησης (e-government) από τους κατοίκους των αγροτικών περιοχών λόγω ψηφιακού αναλφαριθμητισμού».

Η ενότητα αυτή παρουσιάζει επίσης πολύ μεγάλο εύρος διακύμανσης που κυμαίνεται από 3-15 σημεία για τη συσχέτιση των Κινδύνων με τα Δυνατά σημεία και από 2-13 για τη συσχέτιση μεταξύ Δυνατών σημείων και Αδυναμιών. Τη μικρότερη συσχέτιση με τα Δυνατά σημεία παρουσιάζουν οι **Κίνδυνοι 32** «Μείωση του τουριστικού ρεύματος λόγω της οικονομικής κρίσης και της έντασης του ανταγωνισμού από προορισμούς χαμηλού κόστους» και **40** «Η αδυναμία αξιοποίησης των εφαρμογών ηλεκτρονικής διακυβέρνησης (e-government) από τους κατοίκους των αγροτικών περιοχών λόγω ψηφιακού αναλφαριθμητισμού». Η χαμηλή συσχέτιση είναι απόρροια του ότι και οι δύο αυτοί Κίνδυνοι είναι «εξωγενείς» ως προς τη φιλοσοφία «διάγνωσης» των αναγκών. Εάν για τον Κίνδυνο 32 είναι απόλυτα κατανοητό αφού ουδόλως μπορεί να επηρεασθεί από το Πρόγραμμα, για τον Κίνδυνο 40 η αιτία θα πρέπει να αναζητηθεί στο γεγονός ότι από την ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ η έμφαση των ΠΑΑ δινόταν σε τομεακά θέματα και όχι στην κάλυψη αναγκών που σχετίζονται με τις δεξιότητες των κατοίκων των αγροτικών περιοχών.

Σε σχέση με τις Αδυναμίες τη μικρότερη συσχέτιση παρουσιάζουν οι **Κίνδυνοι 33** «Η μεγάλη εξάρτηση του κυπριακού τουρισμού από τους διεθνείς TOUR OPERATOR» και **34** «Η μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος των Κυπρίων που αποτελούν μέχρι σήμερα σημαντικό τμήμα των πελατών των αγροτουριστικών καταλυμάτων». Η χαμηλή συσχέτιση είναι

απόρροια του ότι και οι δύο αυτοί κίνδυνοι είναι «εξωγενείς» και δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν από τα Δυνατά σημεία και τις Ευκαιρίες του «τομέα».

Συμπερασματικά από τη συνδυαστική εξέταση του συνόλου των συνδυασμών προκύπτει η αναγκαιότητα διαφοροποίησης της οικονομίας και δημιουργίας θέσεων εργασίας στην ύπαιθρο και ο αγροτουρισμός, παρά την πληθώρα των προβλημάτων που αντιμετωπίζει αποτελεί έναν τομέα οικονομικής δραστηριότητας με προοπτικές ανάπτυξης. Η επέκταση και αξιοποίηση των ΤΠΕ μπορεί να συμβάλλει στην αναζωογόνηση της υπαίθρου σε συνδυασμό με την κεφαλαιοποίηση της εμπειρίας από την εφαρμογή, της προσέγγισης Leader ενώ δεν προκύπτει σαφής ιεράρχηση αναγκών σε θέματα επάρκειας υποδομών. Τόσο η έλλειψη μελετών, ερευνών και στατιστικών στοιχείων για τις αγροτικές περιοχές από την Στατιστική Υπηρεσία, αλλά και οι Κοινοί Δείκτες Πλαισίου σε συνδυασμό με την κατάταξη του συνόλου της Κύπρου στις ενδιάμεσες αγροτικές περιοχές καθίστα δυσδιάκριτη την έλλειψη υποδομών. Σαφής ανάγκη προκύπτει για την ενίσχυση της «φυσιογνωμίας των αγροτικών περιοχών της Κύπρου» που μπορεί να βασισθεί στην ανάδειξη του φυσικού τοπίου και της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Το ανωτέρω συμπέρασμα επιβεβαιώνει μεν την ορθότητα των άμεσα σχετιζόμενων με την έκτη Προτεραιότητα διατυπωμένων αναγκών του Προγράμματος, αλλά αναδεικνύει επίσης και το πρόβλημα της μη επαρκούς αποσαφήνισης – εξειδίκευσης των αναγκών ιδιαίτερα σε υποδομές και υπηρεσίες των αγροτικών περιοχών.

- Ανάγκη για βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της υπαίθρου (ΑΝΑΓΚΗ ΧΙΥ)
- Ανάγκη για ενίσχυση της επιχειρηματικότητας στις αγροτικές περιοχές (ΑΝΑΓΚΗ ΧΥ)

Από την ανάλυση που προηγήθηκε, αναδείχθηκε η άμεση συσχέτιση των αναγκών με την ανάλυση SWOT. Για το κατά πόσο το σύνολο των ευρημάτων της ανάλυσης SWOT «ενσωματώνονται και αποτυπώνονται» στις ανάγκες, καταρτίσθηκε ο ακόλουθος πίνακας στον οποίο αποτυπώνονται οι συσχετίσεις των Αναγκών με τις Δ-Α-Ε-Κ.

Πίνακας συσχέτισης των Αναγκών με τις Δ-Α-Ε-Κ της ανάλυσης SWOT

ΚΩΔ. ΑΝΑΓΚΩΝ	ΑΝΑΓΚΕΣ	ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ [ΚΩΔ.]	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ [ΚΩΔ]	ΣΥΝΟΛΟ	ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ [ΚΩΔ]	ΣΥΝΟΛΟ	ΚΙΝΔΥΝΟΙ [ΚΩΔ]	ΣΥΝΟΛΟ
1	Χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης	4	1	1, 8, 9, 10, 11, 12, 18, 24, 27, 30, 39, 40, 41, 46, 48, 51	16	6, 7, 11, 15, 16, 17, 27	7	4, 5, 8, 12, 14, 39	6
2	Πρωώθηση της καινοτομίας στη γεωργία για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή	1, 2, 3, 5, 15, 27	6	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 14, 18, 22, 23, 24, 27, 29, 39, 40, 42	17	1, 2, 3, 4, 5, 9, 11, 12, 13, 16, 17, 27, 28, 31	14	1, 2, 3, 7, 8, 35	6

ΚΩΔ. ΑΝΑΓΚΩΝ	ΑΝΑΓΚΕΣ	ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ [ΚΩΔ.]	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ [ΚΩΔ.]	ΣΥΝΟΛΟ	ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ [ΚΩΔ.]	ΣΥΝΟΛΟ	ΚΙΝΔΥΝΟΙ [ΚΩΔ.]	ΣΥΝΟΛΟ
3	Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων	2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 15, 24, 25, 26, 27, 28, 35	16	1, 2, 3, 4, 5, 8, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 25, 26, 27, 31, 32, 39, 40, 42, 44, 51	26	2, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 20, 24, 25, 27, 28, 31	19	1, 2, 3, 7, 8, 9, 14, 11, 12, 14, 15, 16, 20, 21, 26	15
4	Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της μεταποίησης, τυποποίησης και εμπορίας των προϊόντων	2, 3, 5, 8, 16, 26, 27,	7	3, 4, 5, 6, 16, 19, 21, 22, 23, 24, 30, 31, 32, 43, 44, 49, 51	17	1, 2, 3, 4, 8, 9, 13, 16, 28, 29, 31, 33	12	2, 3, 9, 11, 14, 15, 27, 28, 37	9
5	Αύξηση της διαπραγματευτικής ισχύος των γεωργών και μείωση της φαλίδας μεταξύ τιμών παραγωγού και λιανικής τιμής	10, 13, 14, 16	4	12, 27, 28, 29, 30, 46, 49, 51	8	2, 7, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 34, 37	10	2, 4, 5, 13, 14, 15, 35, 37, 40	9
6	Μεγαλύτερη σταθερότητα των τιμών παραγωγού μέσω ποιοτικής διαφοροποίησης και τυποποίησης	9, 13, 15	3	5, 6, 10, 11, 20, 29, 30, 31, 32, 49	10	1, 2, 3, 4, 8, 9, 10, 13, 15, 17, 18, 34	12	2, 3, 5, 11, 12, 14, 15, 35	8
7	Ανάγκη για αποτροπή της εγκατάλειψης των γεωργικών γαιών	12, 17, 20, 30	4	7, 13, 17, 25, 27, 29, 35, 38, 45, 46, 48, 50	12	5, 6, 10, 11, 16, 21, 22, 23, 26, 32, 33, 34	12	8, 9, 10, 12, 20, 21, 23, 24, 25, 29, 30, 31, 38, 39	14
8	Ανάγκη για αποτροπή της υποβάθμισης των υδάτινων πόρων και της ποιότητας του εδάφους	15, 18, 20, 23, 28	5	7, 8, 17, 18, 25, 31, 35, 36, 37, 38, 40, 42, 43, 45, 48	15	6, 7, 11, 12, 22, 23, 24, 25, 26, 32, 35	11	10, 21, 23, 24, 25, 26	6
9	Ανάγκη για παρεμβάσεις στις περιοχές υψηλής φυσικής αξίας και τις περιοχές NATURA 2000	18, 21, 23	3	7, 18, 25, 35, 38, 37, 45, 46, 47, 48, 49	11	22, 23, 26, 32, 35	5	18, 19, 20, 24, 29, 30	6
10	Πρώθηση ΑΠΕ και δράσεων εξοικονόμησης ενέργειας στον αγροδιατροφικό τομέα και τα δάση	26, 27, 28	3	1, 7, 11, 15, 16, 17, 23, 27, 36, 41, 42, 44	12	2, 6, 7, 14, 16, 25, 28, 29, 30, 31	10	1, 2, 3, 7, 11, 27, 28	7
11	Ορθολογική διαχείριση των υδάτινων πόρων	9, 18, 22, 23, 24, 25, 28	7	7, 8, 17, 36, 37, 39, 40, 43	8	2, 6, 7, 11, 16, 24, 27,	8	3, 7, 10, 11, 21, 25,	7

ΚΩΔ. ΑΝΑΓΚΩΝ	ΑΝΑΓΚΕΣ	ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ [ΚΩΔ.]	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ [ΚΩΔ.]	ΣΥΝΟΛΟ	ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ [ΚΩΔ.]	ΣΥΝΟΛΟ	ΚΙΝΔΥΝΟΙ [ΚΩΔ.]	ΣΥΝΟΛΟ
						31		26	
12	Ανάγκη μείωσης αερίων θερμοκηπίου και εκπομπών CO2 από τον αγροδιατροφικό τομέα	15, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30	8	2, 7, 8, 13, 15, 16, 17, 22, 23, 27, 31, 36, 38, 41, 42, 44, 45	17	2, 6, 7, 12, 14, 16, 15, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 31	14	3, 18, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 29	9
13	Διατήρηση και ενίσχυση δασικών εκτάσεων	29	1	45, 47, 48, 49, 50	5	7, 23, 32, 35	4	18, 19, 30, 31	4
14	Ανάγκη για βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της υπαίθρου	14, 31, 32, 33, 34, 35, 36	7	2, 27, 34, 38, 48, 49, 50, 51	8	6, 15, 36, 37	4	12, 36, 38, 39, 40	5
15	Ανάγκη για ενίσχυση της επιχειρηματικότητας στις αγροτικές περιοχές	12, 14, 31, 32, 33, 34, 35, 36	8	2, 11, 12, 27, 28, 30, 46, 47, 48, 49, 50, 51	12	2, 3, 6, 9, 15, 16, 33, 34, 35, 36, 37	11	11, 12, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40	11

Από τα στοιχεία του πίνακα προκύπτει ότι οι προσδιορισθείσες ανάγκες σε σύνολο 36 Δυνατών σημείων καλύπτουν τα 32 (δεν καλύπτονται τα Δυνατά σημεία 1,4,19,21), από τις 51 Αδυναμίες καλύπτονται οι 50 (δεν καλύπτεται η αδυναμία 33), σε σύνολο 36 Ευκαιριών υπάρχει πλήρης κάλυψη, ενώ τέλος από τους 40 Κινδύνους καλύπτονται οι 38 (δεν καλύπτονται οι Κίνδυνοι 6 & 17).

Με βάση τα ανωτέρω προκύπτει απόλυτα ότι η ανάλυση SWOT συνδέεται λογικά με τις διαπιστωμένες ανάγκες, οι οποίες προκύπτουν επαρκώς και δεόντως τεκμηριωμένα από την ανάλυση SWOT

2.1.1.3. Η ανάλυση SWOT είναι συνεπής και συμπληρωματική ως προς την SWOT ανάλυση άλλων προγραμμάτων του ΚΣΠ, όπως περιλαμβάνονται στο Σύμφωνο Εταιρικής Σχέσης

Η ανάλυση SWOT είναι απόλυτα συμβατή και συνεπής με την ανάλυση που περιλαμβάνεται στο Σύμφωνο Εταιρικής Σχέσης και συγκεκριμένα στο Κεφάλαιο 1.1.4. «Προσδιορισμός Κύριων Ανισοτήτων Αναπτυξιακών Αναγκών Προοπτικών Ανάπτυξης». Η εξέταση ακολουθεί την δομή του περιεχομένου του ΣΕΣ και η συσχέτιση γίνεται με βάση τα αναφερόμενα στις έξι Προτεραιότητες του ΠΑΑ .

Η πρώτη ενότητα του ΣΕΣ είναι η «Ανταγωνιστικότητα και διάρθρωση της οικονομίας» στην οποία υπάρχει διακριτή αναφορά στα διαρθρωτικά προβλήματα της γεωργίας που ταυτίζονται με τις επισημανθείσες Αδυναμίες – Απειλές (Προτεραιότητα 2 και 3) του ΠΑΑ 2014-2020, ενώ

στις προοπτικές ανάπτυξης επισημαίνονται τα αντίστοιχα δυνατά σημεία και ευκαιρίες που καταγράφονται στις δύο Προτεραιότητες.

Στην σχετική ενότητα του ΣΕΣ που αφορά την Πιλοτική εφαρμογή, Τεχνολογία και Καινοτομία, οι σχετικές αναφορές για την σχέση E-T-K ταυτίζονται με τις διαπιστώσεις των αδύνατων σημείων της Προτεραιότητας 1 του ΠΑΑ, ενώ στις διαφαινόμενες προοπτικές ανάπτυξης αναφέρεται ότι *«τα κυπριακά αγροδιατροφικά προϊόντα ενδέχεται να διαθέτουν συγκριτικά πλεονεκτήματα στη διατροφική τους αξία, κάτι που δεν έχει ανιχνευτεί ακόμα και μπορεί να αναδειχθεί μέσω της E&K»*, διαπίστωση που είναι ταυτόσημη με την σχετική αναφορά της ανάλυσης SWOT του Προγράμματος (Προτεραιότητα 1, Δυνατό σημείο – Ευκαιρία).

Στην ενότητα Τεχνολογίες Πληροφοριών και Επικοινωνιών επισημαίνεται το πρόβλημα της υστέρησης των αγροτικών περιοχών στην χρήση του Διαδικτύου (*«Σε μεγάλη μερίδα του αγροτικού πληθυσμού υπάρχει υστέρηση στη δυνατότητα χρήσης του διαδικτύου και αξιοποίησης των δυνατοτήτων που προσφέρει»*) που ταυτίζεται με τις σχετικές διαπιστώσεις (Αδυναμίες, Απειλές) της Προτεραιότητας 6 στην ανάλυση SWOT του Προγράμματος.

Στην ενότητα του ΣΕΣ «Εκπαίδευση και Επαγγελματικές Δεξιότητες – Δια Βίου Μάθηση» αναφέρεται ότι *«Ένα από τα βασικότερα διαρθρωτικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η Κυπριακή Γεωργία είναι το πολύ χαμηλό ποσοστό των γεωργών που διαθέτουν επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση»*, που επίσης έχει εντοπισθεί ως αδυναμία στην ανάλυση SWOT (Προτεραιότητα 1, Αδυναμία).

Στην ενότητα του ΣΕΣ «Προστασία και αποδοτική χρήση των πόρων» υπάρχουν αναφορές και στις δύο υποενότητες «Εκπομπές Αερίων του Θερμοκηπίου» και «Ενέργεια - Ενεργειακή Απόδοση-Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας» για την σχέση της Γεωργίας τόσο σε όρους συμβολής της (κλιματικό αποτύπωμα) όσο και στις δυνατότητες προοπτικές ανάπτυξης που ταυτίζονται με τις σχετικές αναφορές στις αδυναμίες – απειλές και στα δυνατά σημεία – ευκαιρίες αντίστοιχα που περιγράφονται στην ανάλυση SWOT (Προτεραιότητα 5).

Διακριτή ενότητα στο ΣΕΣ υπάρχει για τις Επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής όπου αναδεικνύεται η γεωργία ως ένας από τους πλέον ευπρόσβλητους τομείς της Κυπριακής οικονομίας και στον οποίο οι επιπτώσεις είναι ήδη εμφανείς (πτώση παραγωγής, χαμηλές αποδόσεις των καλλιεργειών, παραγωγικότητα του εδάφους). Αρκετές από τις επισημάνσεις του σχετικού κεφαλαίου ταυτίζονται με το περιεχόμενο των Απειλών – Κινδύνων στις Προτεραιότητες 4 και 5 της ανάλυσης SWOT του ΠΑΑ. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι στο ΣΕΣ τίθενται ευκρινέστερα οι κίνδυνοι και η αναγκαιότητα λήψης μέτρων για την προσαρμογή στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής ιδιαίτερα σε σχέση με τους υδατικούς πόρους, το έδαφος και την βιοποικιλότητα από ό,τι στο ΠΑΑ.

Στην ενότητα «Περιβάλλον - Φυσικοί πόροι» του ΣΕΣ υπάρχει συγκεκριμένη υποενότητα «Γεωργικό περιβάλλον» στο οποίο αναδεικνύεται το πρόβλημα της διάβρωσης του εδάφους, ενώ διακριτές επισημάνσεις για Γεωργία και τα Δάση περιλαμβάνονται στις υποενότητες «Φύση και Βιοποικιλότητα» και «Υδατα». Οι αναφορές σε σχέση με τα προβλήματα – κινδύνους που πρέπει να αντιμετωπισθούν σχεδόν ταυτίζονται με τις αναφορές (Αδυναμίες – Κίνδυνοι) των Προτεραιοτήτων 4 και 5 της ανάλυσης SWOT του ΠΑΑ.

Τέλος ταύτιση παρουσιάζεται στο περιεχόμενο της Προτεραιότητας 6 της ανάλυσης SWOT με την ανάλυση της Υποενότητας «Αναζωογόνηση της Υπαίθρου» της ενότητας «Εδαφική Ανάπτυξη» του ΣΕΣ.

Συμπερασματικά η ανάλυση SWOT του ΠΑΑ είναι πλήρως εναρμονισμένη, συνεπής και συμπληρωματική ως προς την ανάλυση SWOT του Συμφώνου Εταιρικής Σχέσης.

2.1.1.4. Η ανάλυση SWOT είναι συνεπής με τη Στρατηγική Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΣΕΠΕ)

Η ανάλυση SWOT είναι απόλυτα συνεπής με τη Στρατηγική Μελέτη Εκτίμησης των Επιπτώσεων στο Περιβάλλον, αφού το σύνολο των ευρημάτων της (Δυνατά σημεία, Αδυναμίες, Ευκαιρίες, Κίνδυνοι) αξιοποιούνται για τη σύνταξη δύο κεφαλαίων της ΣΜΕΕΠ και συγκριμένα των Κεφαλαίων 3 «Στόχοι Προτεραιότητες και Στρατηγική του Προγράμματος σε σχέση με το Περιβάλλον» και 6.2 «Περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά που ενδέχεται να επηρεαστούν σημαντικά». Η Στρατηγική Μελέτη Εκτίμησης Επιπτώσεων στο Περιβάλλον προτείνει τη λήψη μέτρων για τη Διατήρηση των Βιοτόπων και της Βιοποικιλότητας, τη Βελτίωση της ποιότητας των υδάτων και της ατμόσφαιρας, την Αποτροπή της υποβάθμισης της ποιότητας του εδάφους και τη Μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Η διάγνωση των περιβαλλοντικών ζητημάτων που πραγματοποιείται στην ΣΜΕΕΠ βασίζεται όπως και η SWOT ανάλυση στους Κοινούς Δείκτες Πλαισίου επισημαίνοντας τα προβλήματα που δημιουργεί η έλλειψη στοιχείων στην Κύπρο για τη διάβρωση του εδάφους, τη συσχέτιση της γεωργίας με την βιοποικιλότητα, αλλά και τη μέτρηση της οργανικής ουσίας στο έδαφος. Για την υπέρβαση των προβλημάτων αυτών προτείνει τη λήψη μιας σειράς μέτρων για την «περιβαλλοντική» παρακολούθηση του Προγράμματος που εξετάζονται στη σχετική ενότητα της Αξιολόγησης για το Σχέδιο

2.1.1.5. Στην ανάλυση SWOT και στην εκτίμηση των αναγκών ενσωματώνονται, οι οριζόντιες προτεραιότητες της στρατηγικής Ευρώπης 2020, το περιβάλλον, η άμβλυνση της κλιματικής αλλαγής και η προσαρμογή σε αυτή και η καινοτομία

Τόσο στην ανάλυση SWOT όσο και στην εκτίμηση των αναγκών ενσωματώνονται οι οριζόντιες προτεραιότητες της στρατηγικής Ευρώπης 2020 σε διαφορετικό βαθμό και ένταση. Αναλυτικότερα ο στόχος της Στρατηγικής Ευρώπης 2020 για την αναγκαιότητα ενίσχυσης της Ε-Τ-Κ, αφού προσδιορίζεται ως αδυναμία «ότι οι δαπάνες του ιδιωτικού τομέα σε Ε&Κ βρίσκονται σε πολύ χαμηλό επίπεδο λόγω του πολύ μικρού μεγέθους των επιχειρήσεων», ενώ από τις δώδεκα συνολικά Αδυναμίες της Προτεραιότητας 1 οι επτά σχετίζονται με τις διαρθρωτικές Αδυναμίες του συστήματος Ε-Τ-Κ της Κύπρου. Αντίστοιχες αναφορές υπάρχουν τόσο για τα περιορισμένα Δυνατά σημεία. Η δεύτερη ανάγκη «Προώθηση της καινοτομίας στη γεωργία για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και την προσαρμογή στην

κλιματική αλλαγή» σχετίζεται άμεσα με την οριζόντια Προτεραιότητα της Στρατηγικής Ευρώπη 2020 (E-2020) για την καινοτομία.

Οι στόχοι της Ευρώπης 2020 για το περιβάλλον ενσωματώνονται πρωτίστως στους στόχους για την κλιματική αλλαγή και συγκεκριμένα για την (i) Μείωση κατά 20% των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου σε σχέση με το 1990, (ii) το 20% της καταναλωμένης ενέργειας να προέρχεται από ΑΠΕ και (iii) Αύξηση κατά 20% στην ενεργειακή απόδοση.

Η αναγκαιότητα **αξιοποίησης των ΑΠΕ** και η επισήμανση της χαμηλής χρήσης των ΑΠΕ στη γεωργία επισημαίνεται στην ανάλυση της Δεύτερης Προτεραιότητας Α -16. «Υψηλό κόστος της χρησιμοποιούμενης ενέργειας (λόγω και της περιορισμένης αξιοποίησης ΑΠΕ)» και E-14 «Η αξιοποίηση της ηλιακής ενέργειας από τις γεωργοκτηνοτροφικές μονάδες θα συμβάλλει στη μείωση του κόστους παραγωγής» και στην Πέμπτη Προτεραιότητα A-41 «Περιορισμένο ενδιαφέρον για την εγκατάσταση συστημάτων ΑΠΕ», A-42 «Περιορισμένη χρήση ηλιακής / αιολικής ενέργειας στην άντληση υπογείων νερών για άρδευση λόγω του μεγάλου βάθους άντλησης», E-30 «Κλιματικές συνθήκες που ευνοούν την χρήση ΑΠΕ». Οι ανωτέρω διαπιστώσεις αντανακλώνται στη διαμόρφωση της 10ης Ανάγκης «Προώθηση ΑΠΕ και δράσεων εξοικονόμησης ενέργειας στον αγροδιατροφικό τομέα και τα δάση» που συμβάλλει στο στόχο για την αύξηση της χρήσης ΑΠΕ στο ενεργειακό ισοζύγιο. Αντίστοιχα ρητή αναφορά περιλαμβάνει η ανάλυση SWOT και στην ανάγκη **εξοικονόμησης ενέργειας** μέσω του Δ-26 «Το πολύ ψηλό ενεργειακό κόστος σε αντιδιαστολή με τις δυνατότητες χρήσης ΑΠΕ κρίνεται ως ένας καθοριστικός παράγοντας ώθησης των γεωργών και μεταποιητών στην επιδίωξη για την μέγιστη δυνατή αποδοτικότητα της ενεργειακής χρήσης», της A-44 «Αύξηση ενεργειακής κατανάλωσης στη γεωργία και τη βιομηχανία τροφίμων», της E-28 «Η μεταφορά τεχνολογίας και η ενίσχυση της πιλοτική εφαρμογής σε θέματα εξοικονόμησης ενέργειας» και της E- 29 «Ο εκσυγχρονισμός του ηλεκτρικού δικτύου και η αναγκαιότητα υιοθέτησης μέτρων για την επίτευξη των στόχων της Στρατηγικής Ευρώπη 2020». Η εξυπηρέτηση του στόχου της εξοικονόμησης ενέργειας αποτυπώνεται στην Ανάγκη 10 «Προώθηση ΑΠΕ και δράσεων εξοικονόμησης ενέργειας στον αγροδιατροφικό τομέα και τα δάση».

Αντίστοιχα αναλυτική αναφορά υπάρχει και για τον τρίτο κλιματικό στόχο για τη **μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου** μέσω του Δ-29 «Ο οικολογικός χαρακτήρας της δασοκομίας στην Κύπρο και η σταθερά αυξανόμενη δασοκαλυμμένη έκταση ευνοεί έστω οριακά την αύξηση του ποσοστού δέσμευσης διοξειδίου του άνθρακα», του Δ-30 «Η εξειδίκευση της Κυπριακής γεωργίας σε διαφοροποιημένα γεωργικά προϊόντα μικρής κατά βάση κλίμακας παραγωγής ευνοεί την προώθηση καλλιεργητικών πρακτικών χαμηλών εκπομπών άνθρακα», της A-45 «Συχνές πυρκαγιές περιορίζουν τις δυνατότητες αύξησης του ρυθμού δέσμευσης άνθρακα» και της E-32 «Η εγκατάλειψη εκτάσεων για γεωργική χρήση επιτρέπει την δάσωση γεωργικών γαιών». Τέλος στην ανάλυση SWOT αναγνωρίζεται στους Κινδύνους το χαμηλό ενδιαφέρον που παρουσιάστηκε στο ΠΑΑ 2007-2013 για την υλοποίηση επενδύσεων για την εξοικονόμηση ενέργειας, την αξιοποίηση ΑΠΕ αλλά και την χαμηλή συμμετοχή σε αγροπεριβαλλοντικά μέτρα που στοχεύουν στην αύξηση της αποθήκευσης διοξειδίου του άνθρακα (Κ-27,28,29,30). Οι ανωτέρω διαπιστώσεις αντανακλώνται στην διατύπωση της δωδέκατης ανάγκης «Ανάγκη μείωσης αερίων θερμοκηπίου και εκπομπών

CO₂ από τον αγροδιατροφικό τομέα» και της δέκατης τρίτης «Διατήρηση και ενίσχυση δασικών εκτάσεων».

Η διάσταση του περιβάλλοντος αποτυπώνεται στην ανάλυση SWOT μέσω των αναφορών για την προστασία και την ορθολογική χρήση των υδατικών πόρων, τη βιοποικιλότητα έμμεσα μέσω της ανάδειξης της αναγκαιότητας προώθησης του θεσμικού πλαισίου για την προστασία των Περιοχών Υψηλής φυσικής αξίας και των Διαχειριστικών Σχεδίων των περιοχών του Δικτύου Natura 2000 και άμεσα με την αναγκαιότητα διατήρησης των παραδοσιακών καλλιεργειών και των ζώων και τέλος την προστασία του εδάφους μέσω της προώθησης δράσεων για την βοσκοφόρτωση και την αντιμετώπιση των επιπτώσεων στη διάβρωση του εδάφους που προκαλεί η εγκατάλειψη της γεωργικής γης ιδιαίτερα στις ορεινές περιοχές. Το σύνολο των ανωτέρω ευρημάτων αποτυπώνονται στις ακόλουθες τέσσερις ανάγκες:

- Ανάγκη για αποτροπή της εγκατάλειψης των γεωργικών γαιών (ΑΝΑΓΚΗ VII).
- Ανάγκη για αποτροπή της υποβάθμισης των υδάτινων πόρων και της ποιότητας του εδάφους (ΑΝΑΓΚΗ VIII).
- Ανάγκη για παρεμβάσεις στις περιοχές υψηλής φυσικής αξίας και τις περιοχές NATURA 2000 (ΑΝΑΓΚΗ IX).
- Ορθολογική διαχείριση των υδάτινων πόρων (ΑΝΑΓΚΗ XI).

Συνεπώς τόσο στην κατάρτιση της ανάλυσης SWOT όσο και για τον προσδιορισμό των αναγκών ενσωματώνονται, οι οριζόντιες προτεραιότητες της στρατηγικής Ευρώπης 2020, το περιβάλλον, η άμβλυνση της κλιματικής αλλαγής και η προσαρμογή σε αυτή και η καινοτομία

2.1.1.6. Στην εκτίμηση των αναγκών καταδεικνύονται οι διαφορετικές ανάγκες του πληθυσμού, των επιμέρους εμπλεκόμενων ομάδων και των περιοχών που αποτελούν πεδίο εφαρμογής του Προγράμματος

Στην ανάλυση των αναγκών δεν θα μπορούσαν να αναδειχθούν λεπτομερειακά οι ανάγκες των επιμέρους εμπλεκόμενων ομάδων (η αναφορά στις ομάδες νοείται σαν αναφορά στους επιμέρους τομείς και κλάδους της πρωτογενούς παραγωγής (φυτική παραγωγή , ζωική παραγωγή , δασοκομία, μεταποίηση γεωργοκτηνοτροφικών και δασοκομικών προϊόντων) και στα βασικά πεδία παρέμβασης του δεύτερου πυλώνα της ΚΑΠ (ανταγωνιστικότητα, περιβάλλον –κλιματική αλλαγή, χωρική συνοχή)

Η **SWOT** ανάλυση η οποία αποτελεί την βάση για τον προσδιορισμό – ιεράρχηση των αναγκών ανέδειξε όπως προαναφέρθηκε ένα πλέγμα «οριζόντιων αναγκών» και την ύπαρξη θεμελιωδών διαρθρωτικών προβλημάτων που αφορούν συνολικά την γεωργία και τις αγροτικές περιοχές .

Από το σύνολο των 15 αναγκών οι δύο πρώτες («Χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης» και «Προώθηση της καινοτομίας στη γεωργία για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή» είναι οριζόντιες και αφορούν συνολικά την γεωργία (φυτική και ζωική παραγωγή) αλλά και το σύνολο του αγροδιατροφικού τομέα. Το πρόβλημα της «ελλιπούς κατάρτισης» αφορά αμφοτέρους τους

κλάδους παραγωγής, ενώ η αναγκαιότητα προώθησης της καινοτομίας σχετίζεται τόσο με την διασφάλιση της ανταγωνιστικότητας όσο και της αντιμετώπισης των επιπτώσεων από την κλιματική αλλαγή. Για την περίπτωση της Κύπρου με δεδομένες τις κλιματολογικές συνθήκες η ανταγωνιστικότητα της γεωργίας είναι άμεσα συνυφασμένη με την προσαρμογή στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής.

Οι ανάγκες «Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων» και «Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της μεταποίησης, τυποποίησης και εμπορίας των προϊόντων» περιλαμβάνουν το σύνολο των προσδιορισμένων αναγκών τόσο της γεωργίας όσο και της μεταποίησης γεωργικών προϊόντων. Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του αγροδιατροφικού τομέα προϋποθέτει παρεμβάσεις για την μείωση του κόστους των εισροών με το ενεργειακό κόστος να αποτελεί κοινή συνισταμένη όπως επίσης και η αναγκαιότητα ποιοτικής διαφοροποίησης και εισαγωγής καινοτομιών. Οι επιμέρους αναφορές σε ανάγκες κλάδων που έχουν επισημανθεί στην SWOT όπως για παράδειγμα στην αιγοπροβατοτροφία λαμβάνονται υπόψη στην εξειδίκευση της στρατηγικής και επιλογής μέτρων με την ενεργοποίηση του Μέτρου 14 «Καλή Διαβίωση των ζώων»

Επίσης σε επίπεδο μέτρου υπάρχει η πρόνοια για την λήψη πρόσθετων κινήτρων για τις πολύ μικρές επιχειρήσεις μεταποίησης τροφίμων και τις μικρές γεωργικές εκμεταλλεύσεις των **ορεινών περιοχών**. Συνεπώς κρίνεται επαρκής η κάλυψη των εξειδικευμένων αναγκών ακόμα και αν σε επίπεδο στρατηγικής «ομαδοποιούνται «οι ανάγκες» στο βασικό πεδίο παρέμβασης.

Οι ανάγκες «Αύξηση της διαπραγματευτικής ισχύος των γεωργών και μείωση της ψαλίδας μεταξύ τιμών παραγωγού και λιανικής τιμής» και «Μεγαλύτερη σταθερότητα των τιμών παραγωγού μέσω ποιοτικής διαφοροποίησης και τυποποίησης» αναδεικνύουν το πρόβλημα της μη πλήρους αξιοποίησης βασικών «εργαλείων» όπως οι ομάδες παραγωγών αλλά και της αναγκαιότητας αξιοποίησης των νέων εργαλείων που προσφέρει ο κανονισμός 1305/2013 για την αγροτική ανάπτυξη όπως οι βραχείες αλυσίδες. Η ποιοτική διαφοροποίηση και τυποποίηση επηρεάζει άμεσα και την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας αναδεικνύοντας την πλήρη συσχέτιση για την Κύπρο της στοχοθέτησης των Προτεραιοτήτων «Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας όλων των τύπων γεωργίας και ενίσχυση της βιωσιμότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων» και «Προώθηση της οργάνωσης της αλυσίδας τροφίμων και της διαχείρισης κινδύνων στη γεωργία»

Το θέμα της προστασίας του Περιβάλλοντος και της προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή αντιμετωπίζεται με την διατύπωση επτά αναγκών που ομαδοποιούν τα ευρήματα της ανάλυσης SWOT σε αντιστοίχιση με τις περιβαλλοντικές παραμέτρους (έδαφος, ύδατα, βιοποικιλότητα) και τις προκλήσεις της κλιματικής αλλαγής αναδεικνύοντας τόσο την ανάγκη μείωση της συμβολής της γεωργίας- μεταποίησης στην παραγωγή αερίων του Θερμοκηπίου αλλά και την αξιοποίηση τόσο της γεωργίας όσο κυρίως της δασοκομίας στην προσπάθεια για την δέσμευση άνθρακα. Σε επίπεδο εξειδίκευσης της στρατηγικής και στο περιεχόμενο των μέτρων και ιδιαίτερα του μέτρου 4 «Επενδύσεις» προβλέπονται διακριτές δράσεις τόσο για την προστασία των υδάτων όσο και την εξοικονόμηση ενέργειας –προώθηση των ΑΠΕ.

ΑΣυνέχεια μεταξύ ευρημάτων SWOT και μη αναφοράς σε τύπους περιοχών επισημαίνεται στην διατύπωση των αναγκών «Ανάγκη για βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της υπαίθρου» και «Ανάγκη για ενίσχυση της επιχειρηματικότητας στις αγροτικές περιοχές» που

δεν αναδεικνύουν την ένταση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι ορεινές περιοχές παρά το ότι σε επίπεδο στρατηγικής αλλά και εξειδίκευσης μέτρων ιδιαίτερα δε του επενδυτικού μέτρου αλλά και της προσέγγισης Leader προβλέπεται ρητά η ανάγκη παρεμβάσεων στις ορεινές περιοχές.

Πολλαπλές είναι οι αναφορές για την πληθυσμιακή ομάδα των νέων γεωργών αλλά και ευρύτερα των νέων αφού η δημογραφική γήρανση αποτελεί κοινό διαρθρωτικό πρόβλημα «τομεακό» με δεδομένη την γήρανση των αρχηγών των γεωργικών εκμεταλλεύσεων αλλά και «χωρικό» αφού ο πληθυσμός των αγροτικών περιοχών έχει δυσμενέστερη δημογραφική σύνθεση σε σχέση με τις αστικές περιοχές. Η επάνοδος των νέων στην γεωργία αλλά και στις αγροτικές περιοχές αποτελεί ουσιώδη συνιστώσα για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της γεωργίας αλλά και της αναζωογόνησης των αγροτικών περιοχών και για το λόγο αυτό υπάρχει συγκριμένη πρόβλεψη για την κατά προτεραιότητα συμμετοχή τους στις δράσεις κατάρτισης σε συνδυασμό με την ενεργοποίηση του συνόλου των δυνατοτήτων που παρέχει ο κανονισμός (υψηλότερα ποσοστά συγχρηματοδότησης), κατά προτεραιότητα πρόσβαση στα επενδυτικά μέτρα).

2.1.1.7. Στην ανάλυση SWOT και στην εκτίμηση των αναγκών λαμβάνονται υπόψη τα διδάγματα από προηγούμενες παρεμβάσεις προγραμμάτων αγροτικής ανάπτυξης

Για την κατάρτιση της ανάλυσης SWOT αλλά και την εκτίμηση των αναγκών ελήφθησαν υπόψη τα διδάγματα και οι εμπειρίες της εφαρμογής του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης 2007 -2013 αλλά και τα συμπεράσματα των Αξιολογήσεων των προηγούμενων Προγραμματικών περιόδων . Τα διδάγματα και ο τρόπος ενσωμάτωσης τους παρουσιάζονται ανά βασική ενότητα.

Στοχοθέτηση: Έχει καταβληθεί προσπάθεια για επίτευξη καλύτερης στοχοθέτησης των παρεμβάσεων του νέου προγράμματος, κάτι το οποίο αποτελούσε βασική αδυναμία των προηγούμενων προγραμμάτων. Ειδικότερα η στοχοθέτηση αφορά στην αντιμετώπιση κρίσιμων ζητημάτων τα οποία έχουν προκύψει μέσα από την ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης όπως (α) η στήριξη επενδύσεων εκσυγχρονισμού με περιβαλλοντική διάσταση, (β) η ενίσχυση της μεταφοράς γνώσης, (γ) η βελτίωση της διαβίωσης στα αιγοπρόβατα που σχετίζεται με την στήριξη του κυριότερου εξαγωγικού προϊόντος (χαλούμι), (δ) η αναγκαιότητα καλύτερης καταγραφής και ιεράρχησης των αναγκών σε βασικές υπηρεσίες των αγροτικών περιοχών, αφού προβλέπεται η σύνταξη επιχειρησιακού σχεδίου και η καταγραφή των αναγκών των αγροτικών περιοχών.

Στα θετικά σημεία του νέου Προγράμματος είναι το ότι περιλαμβάνει δράσεις για την διαφοροποίηση της οικονομίας των αγροτικών περιοχών. Η θετική αυτή εξέλιξη θα πρέπει να συνδιασθεί και με την διασφαλισή της μέγιστης συμπληρωματικότητας με τις δράσεις για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας που χρηματοδοτούνται από το ΕΤΠΑ για να μετριασθεί η ενγενής αδυναμία της χαμηλής χρηματοδοτικής βαρύτητας του μέτρου 19 Leader που

βρίσκεται σε αναντιστοιχία με τις διαπιστωμένες ανάγκες, αλλά και την έμφαση που αποδίδεται στην στρατηγική.

Θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι το Πρόγραμμα προσπαθεί να ισορροπήσει μεταξύ :

- της ανάγκης κάλυψης των νέων προτεραιοτήτων για τα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης, όπως είναι η αντιμετώπιση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής και η ενίσχυση της προαγωγής και διάχυσης της καινοτομίας,
- των προβλημάτων που δημιουργεί η έλλειψη ρευστότητας και δυσκολίας πρόσβασης σε τραπεζικό δανεισμό με συνέπεια το μειωμένο ενδιαφέρον για την διενέργεια επενδύσεων,
- την αναγκαιότητα συρρίκνωσης των δημοσίων δαπανών και την μείωση της παρεχόμενης στήριξης μέσω συμβατών κρατικών ενισχύσεων σε συγκεκριμένους τομείς,
- την αναγκαιότητα διασφάλισης άμεσων πληρωμών και άμεσης εφαρμογής για την επίτευξη των στόχων του αποθεματικού επίδοσης.

Χωρική παρέμβαση: Έχει καταβληθεί προσπάθεια για χωρική επικεντρωση των παρεμβάσεων που εφαρμόζονται μέσω της πρωτοβουλίας Leader, αφού εντοπίστηκε ότι η μέχρι σήμερα εφαρμογή του, με περιορισμένους πόρους σε μια πολύ ευρεία περιοχή που περιελάμβανε και περιαστικές περιοχές δε εξυπηρετούσε τους στόχους της λογικής Leader. Το θέμα αυτό έχει αναδειχθεί και στην διαβούλευση αλλά τονίζεται και σε αυτή την ενότητα ως επισήμανση μιας σημαντικής αδυναμίας η οποία αναδείχθηκε κατά την προηγούμενη προγραμματική περίοδο. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης οφείλει να επισημάνει την ορθή προσέγγιση της Διαχειριστικής Αρχής με την οποία καθορίζεται ως εθνική πολιτική η στοχοθέτηση του Leader σε περιοχές οι οποίες αντιμετωπίζουν πληθυσμιακή αποψήλωση και σημαντική γήρανση του πληθυσμού.

Παράλληλα έχουν ενσωματωθεί στην ανάλυση SWOT διδάγματα που προκύπτουν από την εφαρμογή του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης 2007-13 όπως η χαμηλή συμμετοχή στα αγροπεριβαλλοντικά καθεστώτα μέτρα ιδιαίτερα δε σε εκείνα που σχετίζονται με την αύξηση της αποθήκευσης άνθρακα όπως είναι η δάσωση σε γεωργικές περιοχές και τα γεωργοδασικά συστήματα, η στασιμότητα στην εκδήλωση ενδιαφέροντος για συμμετοχή στην βιολογική γεωργία. Παράλληλα επισημαίνεται και το πολύ περιορισμένο ενδιαφέρον στο πλαίσιο υλοποίησης των επενδυτικών μέτρων των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και της πρώτης μεταποίησης (διαχρονικά αποτελούν τα μέτρα με την μεγαλύτερη ζήτηση) για την υλοποίηση επενδύσεων με στόχο την εξοικονόμηση ενέργειας & ύδατος, την προώθηση των ΑΠΕ, την εισαγωγή νέων τεχνολογιών και την ενσωμάτωση καινοτομιών. Η πλειονότητα των διδαγμάτων κατατάσσονται στην κατηγορία των Κινδύνων. Στις Ευκαιρίες γίνεται μνεία για την δυνατότητα που παρέχεται από την επίλυση προβλημάτων όπως ο προσδιορισμός των περιοχών Υψηλής Φυσικής Αξίας , του περιεχομένου των Διαχειριστικών Σχεδίων των Περιοχών του Δικτύου Φύση 2000 αλλά και της οδηγίας για τα νερά που οδήγησαν ε στην μη ενεργοποίηση σχετικών δράσεων στο ΠΑΑ 2007-2013.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, θεωρείται ικανοποιητική η ενσωμάτωση των διδαγμάτων της προηγούμενης Προγραμματικής Περιόδου

2.1.1.8. Η ανάλυση SWOT και η εκτίμηση των αναγκών πραγματοποιήθηκαν και καταγράφηκαν κατόπιν διαβούλευσης στο πλαίσιο της εταιρικής σχέσης, όπως αναφέρεται στο Άρθρο 5 του Γενικού Κανονισμού (Κανονισμός 1303/2013).

Η διαβούλευση που πραγματοποιήθηκε στην Κύπρο για την κατάρτιση της ανάλυσης SWOT ήταν ευρεία με τη συμμετοχή του συνόλου των κοινωνικών και οικονομικών εταίρων και ξεκίνησε χρονικά τον Σεπτέμβριο του 2012 με τη Διεξαγωγή του πρώτου Συνεδρίου Διαβούλευσης στο οποίο συμμετείχε το σύνολο των αναφερόμενων στο άρθρο 5 του καν 1303/2013 εταίρων. Είναι αυτονόητο ότι η Διαβούλευση που πραγματοποιήθηκε δεν καλύπτει απόλυτα τις πρόνοιες του κώδικα δεοντολογίας για την εταιρική σχέση που δημοσιεύτηκε σε πολύ μεταγενέστερη χρονική περίοδο (Ιανουάριος του 2014) από την έναρξη της Διαβούλευσης.

Η διαβούλευση χωρίζεται σε δύο διακριτά τμήματα που αφορούν τη γενική ενημέρωση για το νέο Πρόγραμμα που εκτείνεται σε όλα τα επιμέρους περιεχόμενά του (καταγραφή αναγκών, περιεχόμενο μέτρων, δικαιούχοι, μηχανισμοί εφαρμογής) και ειδική ενημέρωση που αφορά την ανάλυση SWOT και την εκτίμηση των αναγκών.

Το πρώτο τμήμα της διαβούλευσης σηματοδοτείται με τη διεξαγωγή του πρώτου συνεδρίου Διαβούλευσης (9/2012) που παρουσιάστηκε ο υπό διαμόρφωση προτεινόμενος από την Επιτροπή Κανονισμός για την Αγροτική Ανάπτυξη συνολικά, ενώ στη συνέχεια οργανώθηκαν τέσσερα θεματικά εργαστήρια και αντίστοιχες ομάδες εργασίας για την σε βάθος ενημέρωση στις βασικές προτεραιότητες του Κανονισμού (Μεταφορά γνώσης και καινοτομία, τοπική ανάπτυξη, γεωργία και περιβαλλον και ανταγωνιστικότητα), ενώ τέθηκε και το πλαίσιο για την υποβολή σχετικών εισηγήσεων.

Στα θεματικά εργαστήρια και τις αντίστοιχες ομάδες εργασίας, οι συμμετέχοντες (ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, αγροτικές οργανώσεις, εκπρόσωποι δήμων και κοινοτήτων, ομάδες τοπικής δράσης, μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις, Υπουργεία) μετείχαν ελεύθερα με βάση τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα τους και τη δραστηριότητά τους. Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκαν ημερίδες ανά θεματική ενότητα που πραγματοποιήθηκαν από τον Νοέμβριο του 2012 (26/11 Προτεραιότητα 1 «Μεταφορά Γνώσης και Καινοτομία») μέχρι και τον Απρίλιο του 2013 (11/4 Προτεραιότητα 2 & 3 «Ανταγωνιστικότητα στην Γεωργία»).

Στην πρώτη χρονικά θεματική Διαβούλευση «Μεταφορά Γνώσης και Καινοτομία» συμμετείχαν εκπαιδευτικά ιδρύματα, εκπρόσωποι αγροτών, μη κυβερνητικοί οργανισμοί αλλά και κρατικές υπηρεσίες. Βάση της διαβούλευσης αποτέλεσαν τα προβλεπόμενα στα σχετικά άρθρα του Κανονισμού που αφορούν την Πρώτη Προτεραιότητα, τα διδάγματα από την εφαρμογή του μόνου αντίστοιχου μέτρου (Γεωργικοί Σύμβουλοι) του ΠΑΑ 2007-2013 και προσδιορίστηκαν οι προτεραιότητες.

Τα θέματα που αφορούν στο Περιβαλλον και την κλιματική Αλλαγή εξετάστηκαν στο πλαίσιο της θεματικής διαβούλευσης «Γεωργία και Περιβαλλον» (8/2/2013) με την παρουσία μη

κυβερνητικών περιβαλλοντικών οργανισμών και αγροτικών οργανώσεων για τη διάγνωση των αναγκών που σχετίζονται με την Τέταρτη Προτεραιότητα «Αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που εξαρτώνται από την γεωργία και τη δασοκομία» και την Πέμπτη Προτεραιότητα «Πρώθηση της αποδοτικότητας των πόρων και στήριξη της μεταστροφής προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα με ανθεκτικότητα στην αλλαγή του κλίματος».

Αντικείμενο διακριτής διαβούλευσης τον Φεβρουάριο του 2013 (28/2) αποτέλεσε η εφαρμογή των άρθρων που εμπίπτουν στην Προτεραιότητα 6 «Πρώθηση της κοινωνικής ένταξης, της μείωσης της φτώχειας και της οικονομικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές» στο πλαίσιο της θεματικής Διαβούλευσης για την Τοπική Τοπική Ανάπτυξη στην οποία συμμετείχαν οι Ομάδες Τοπικής Δράσης που υλοποιούν Προγράμματα Leader την τρέχουσα περίοδο 2007-2013, εκπρόσωποι των Ενώσεων Δήμων και Κοινοτήτων, μη κυβερνητικοί οργανισμοί, αγροτικές υπηρεσίες και κυβερνητικές υπηρεσίες με την συζήτηση να επικεντρώνεται τόσο στα διδάγματα που αφορούν την εφαρμογή του ΠΑΑ 2007-2013 όσο και στις ανάγκες με προεξέχουσες τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την προώθηση των τοπικών προϊόντων.

Τέλος, τον Απρίλιο του 2013 (11/4) εξετάστηκαν τα άρθρα και το περιεχόμενο των σχετικών Μέτρων που αφορούν την Προτεραιότητα 2 «Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας όλων των τύπων γεωργίας και ενίσχυση της βιωσιμότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων» και την Προτεραιότητα 3 «Πρώθηση της οργάνωσης της αλυσίδας τροφίμων και της διαχείρισης κινδύνων στη γεωργία» στο πλαίσιο της θεματικής ενότητας «Ανταγωνιστικότητα στην Γεωργία») όπου συμμετείχαν αγροτικές οργανώσεις, ομάδες παραγωγών, επιμελητήρια, αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες).

Τα συμπεράσματα - προτάσεις από τις ανωτέρω συναντήσεις ενσωματώθηκαν στο προσχέδιο της ανάλυσης SWOT αλλά και για το προσχέδιο προσδιορισμού των αναγκών.

Η ανάλυση SWOT, όπως και η αξιολόγησή της (συμπεράσματα και προτάσεις του Συμβούλου Αξιολόγησης επί του προσχεδίου της ανάλυσης SWOT) παρουσιάστηκε στο σύνολο των εμπλεκόμενων φορέων (κοινωνικοί και οικονομικοί εταίροι, μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις, συλλογικοί φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, κυβερνητικές υπηρεσίες, επαρχιακές διοικήσεις) στο Δεύτερο Συνέδριο Διαβούλευσης που πραγματοποιήθηκε στη Λευκωσία στις 27/9/2013. Μετά την ολοκλήρωση των παρουσιάσεων υπήρξε διεξοδική συζήτηση επί των ευρημάτων της ανάλυσης SWOT, αλλά και των συστάσεων προτάσεων του Συμβούλου Αξιολόγησης. Οι παρευρισκόμενοι είχαν την δυνατότητα να υποβάλλουν και γραπτώς τις εισηγήσεις προτάσεις τους για εύλογο χρονικό διάστημα (ένας μήνας).

Αν και η διαβούλευση που πραγματοποιήθηκε ήταν ικανοποιητική παραμένει το ζήτημα της μη διαβούλευσης επί του τελικού κειμένου το οποίο υποβλήθηκε τον Ιούλιο του 2014, ημερομηνία που καθιστά χρονικά αδύνατη την πραγματοποίηση διαβούλευσης. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης θεωρεί ότι η διαβούλευση θα πρέπει να συνεχισθεί υιοθετώντας πλήρως τα οριζόμενα βήματα/στάδια στον κώδικα δεοντολογίας πριν την εκ νέου υποβολή του Προγράμματος στην ΕΕ, σε συνδυασμό και με τη διαβούλευση της ΣΜΕΕΠ, χωρίς η ανωτέρω πρόταση να αναιρεί τη διαπίστωση ότι η πραγματοποιηθείσα διαβούλευση επί του

περιεχομένου της ανάλυσης SWOT και εν μέρει και των αναγκών καλύπτει τα οριζόμενα στον Κανονισμό.

Πίνακας προτεινόμενων αναγκών

Title (or reference) of the need	P1			P2		P3		P4			P5					P6			Cross cutting objectives		
	1A	1B	1C	2A	2B	3A	3B	4A	4B	4C	5A	5B	5C	5D	5E	6A	6B	6C	Environment	Climate change mitigation and adaptation	Innovation
Χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης	X		X	X		X		X	X	X	X		X				X		X	X	X
Προώθηση της καινοτομίας στη γεωργία για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας , την χρήση των πόρων και την προσαρμογή στην Κλιματική Αλλαγή	X	X		X		X					X	X	X	X	X				X	X	X
Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων	X	X		X		X					X	X	X								X
Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της μεταποίησης, τυποποίησης και εμπορίας γεωργικών και δασικών προϊόντων	X		X			X															X
Αύξηση της διαπραγματευτικής ισχύος των γεωργών και μείωσης της ψαλίδας μεταξύ τιμών παραγωγού και λιανικής τιμής	X					X															

Title (or reference) of the need	P1			P2		P3		P4			P5					P6			Cross cutting objectives		
	1A	1B	1C	2A	2B	3A	3B	4A	4B	4C	5A	5B	5C	5D	5E	6A	6B	6C	Environment	Climate change mitigation and adaptation	Innovation
Μεγαλύτερη σταθερότητα των τιμών παραγωγού μέσω ποιοτικής διαφοροποίησης και τυποποίησης	X			X		X															
Ανάγκη για αποτροπή της εγκατάλειψης των γεωργικών γαιών								X		X									X	X	
Ανάγκη για αποτροπή της υποβάθμισης των υδάτινων πόρων και της ποιότητας του εδάφους ώστε να ελεγχθεί η αρνητική επίδραση της κλιματικής αλλαγής	X							X	X	X	X								X	X	
Ανάγκη για παρεμβάσεις στις περιοχές υψηλής φυσικής αξίας και τις περιοχές Natura	X							X		X									X	X	
Πρόωθηση ΑΠΕ και δράσεων εξοικονόμησης ενέργειας στον αγροδιατροφικό τομέα και τα Δάση	X			X								X	X						X	X	
Ορθολογική διαχείριση των υδατικών πόρων	X			X					X		X								X	X	X

Title (or reference) of the need	P1			P2		P3		P4			P5					P6			Cross cutting objectives		
	1A	1B	1C	2A	2B	3A	3B	4A	4B	4C	5A	5B	5C	5D	5E	6A	6B	6C	Environment	Climate change mitigation and adaptation	Innovation
Ανάγκη μείωσης αερίων του θερμοκηπίου και εκπομπών CO2 από τον αγροδιατροφικό τομέα	X			X										X	X				X	X	
Διατήρηση και ενίσχυση δασικών εκτάσεων															X				X	X	
Ανάγκη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της υπαίθρου																X	X	X	X		X
Ανάγκη ενίσχυση της επιχειρηματικότητας στις αγροτικές περιοχές				X	X								X			X		X			X

2.1.2. Συστάσεις σχετικά με την ανάλυση SWOT και την εκτίμηση αναγκών

Οι ακόλουθες συστάσεις έχουν γίνει αποδεκτές στο σύνολό τους από την Διαχειριστική Αρχή και έχουν ενσωματωθεί στο κείμενο του Προγράμματος.

Θέμα: Ορισμός ανάγκης «Ορθολογική διαχείριση των υδατικών πόρων»

Περιγραφή: Οι ανάγκες για «Αξιοποίηση όλων των δυνατοτήτων για αποδοτική χρήση νερού» και για «Ορθολογική χρήση του ύδατος και μείωση της υπεράντλησης των υπόγειων υδατικών πόρων» ανταποκρίνονται στις διαπιστώσεις της ανάλυσης SWOT περί λειψυδρίας, ποσοτικής και ποιοτικής υποβάθμισης των υδροφορέων και υπεράντλησης ύδατος από τη γεωργία για αρδευτικούς σκοπούς. Επειδή όμως οι εν λόγω ανάγκες σχετίζονται άρρηκτα μεταξύ τους και με στόχο τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό σχετικά με ζητήματα που αφορούν την διαχείριση των υδατικών πόρων από την γεωργία και κτηνοτροφία, προτείνεται η σύμπτυξή τους σε μια ανάγκη υπό την ονομασία «Ορθολογική διαχείριση των υδατικών πόρων».

Θέμα: Αναδιτύπωση της ανάγκης «Πρώθηση της καινοτομίας στη γεωργία για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας , την χρήση των πόρων και την προσαρμογή στην Κλιματική Αλλαγή»

Περιγραφή: Ο καθορισμός των αναγκών σε σχέση με τις οριζόντιες περιοχές εστίασης σε θέματα εκπαίδευσης, πιλοτική εφαρμογής και καινοτομίας είναι αρκετά γενικευμένος κάτι το οποίο εν μέρει οφείλεται στις σημαντικές αδυναμίες που παρουσιάζουν τόσο τα θέματα εκπαίδευσης όσο και τα θέματα πιλοτική εφαρμογής και καινοτομίας. Ειδικότερα όμως με τα θέματα πιλοτική εφαρμογής και καινοτομίας, ο καθορισμός της ανάγκης θα πρέπει να είναι σαφέστερα προσδιορισμένος, δεδομένων μάλιστα και των περιορισμένων χρηματοδοτικών πόρων που κατανέμονται στο πεδίο. Η αναδιτύπωση και στόχευση της ανάγκης βασίζεται τόσο στα συμπεράσματα της ανάλυσης SWOT όσο και στις θεματικές ενότητες που αναφέρονται στο Σύμφωνο Εταιρικής Συνεργασίας ήτοι, προστιθέμενη αξία, διαχείριση υδάτινων πόρων και μείωση της χρήσης ενέργειας από τη γεωργία.

Θέμα: Ορισμός ανάγκης «Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων»

Περιγραφή: Οι ανάγκες για «Αύξηση του μεγέθους των γεωργικών εκμεταλλεύσεων», «Εκσυγχρονισμός των εκμεταλλεύσεων» και «Δημιουργία νέων σύγχρονων μονάδων» ανταποκρίνονται στις διαπιστώσεις της ανάλυσης SWOT. Τεκμηριώνονται δε από προβλήματα που καταγράφονται, όπως το μικρό μέγεθος των εκμεταλλεύσεων, η χαμηλή παραγωγικότητα της εργασίας, η γήρανση των γεωργών, ο χαμηλός ρυθμός ανανέωσης του ακαθαρίστου παγίου κεφαλαίου, η αύξηση του ανταγωνισμού από άλλες ευρωπαϊκές και τρίτες χώρες και η υψηλή εξάρτηση της κτηνοτροφίας από εισαγόμενες πρώτες ύλες. Λόγω ιδιαίτερης συνάφειας μεταξύ των εν λόγω αναγκών οι οποίες θα

εξυπηρετηθούν από το ίδιο Μέτρο, αλλά και με στόχο την διασφάλιση του συντονισμού και της συνέργειας των επι μέρους δράσεων, προτείνεται η συγχώνευσή τους στην ανάγκη για «Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων».

Θέμα: Κατάργηση ανάγκης «Αντιμετώπιση της γήρανσης των απασχολούμενων στην γεωργία»

Περιγραφή: Η ανάγκη για «Αντιμετώπιση της γήρανσης των απασχολούμενων στην γεωργία», τεκμηριώνεται από το χαμηλό σε σχέση με τον κοινοτικό μέσο όρο ποσοστό αρχηγών εκμεταλλεύσεων κάτω των 35 ετών. Προτείνεται όμως η κατάργησή της και η συγχώνευσή της με την ανάγκη για «Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων». Κατά τη γνώμη του Αξιολογητή, η ανανέωση της ηλικιακής σύνθεσης των απασχολούμενων στην γεωργία και κτηνοτροφία και οι σύγχρονες δεξιότητες των καλύτερα εκπαιδευμένων και περισσότερο καινοτόμων νέων γεωργών συνιστούν καταλυτικό παράγοντα για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της Κυπριακής γεωργίας.

Θέμα: Προσθήκη ανάγκης «Εκσυγχρονισμός και βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της μεταποίησης, τυποποίησης και εμπορίας γεωργικών και δασικών προϊόντων»

Περιγραφή: Η ανάλυση SWOT διαπίστωσε σημαντικά ζητήματα που αφορούν την μεταποίηση και εμπορία γεωργικών προϊόντων. Ειδικότερα, διαπιστώθηκαν προβλήματα η χαμηλή παραγωγικότητα και το χαμηλό επίπεδο εκσυγχρονισμού και οργάνωσης της μεταποίησης και τυποποίησης σε αρκετούς κλάδους. Για το λόγο αυτό, προτείνεται η προσθήκη ανάγκης για «Εκσυγχρονισμό και βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της μεταποίησης, τυποποίησης και εμπορίας γεωργικών και δασικών προϊόντων». Στην εν λόγω ανάγκη προτείνεται και η επί της ουσίας συγχώνευση της ανάγκης για «Βελτίωση της τυποποίησης των προϊόντων» αφού αυτή η ανάγκη ήδη καλύπτεται σε επίπεδο προτεραιότητας 3 από άλλη διαπιστωμένη ανάγκη.

Θέμα: Σύμπτυξη και αντικατάσταση των τριών υπό αναφορά αναγκών που σχετίζονται με την προτεραιότητα 3, ως αυτές καταγράφονται στο Πρόγραμμα με δύο νέες προτεινόμενες

Περιγραφή: Ως αποτέλεσμα της ανάλυσης SWOT, καταγράφονται οι ακόλουθες τρεις βασικές ανάγκες:

- Ανάγκη για αξιοποίηση των ευρωπαϊκών και εθνικών συστημάτων ποιότητας
- Ανάγκη για αύξηση διαπραγματευτικής ισχύος των γεωργών
- Ανάγκη για βελτίωση της τυποποίησης των προϊόντων

Ο αξιολογητής εκτιμά ότι αυτές οι ανάγκες ουσιαστικά αποσκοπούν στην,

- αύξηση της διαπραγματευτικής ισχύος των γεωργών και μείωσης της ψαλίδας μεταξύ τιμών παραγωγού και λιανικής τιμής

- μεγαλύτερη σταθερότητα των τιμών παραγωγού μέσω ποιοτικής διαφοροποίησης και τυποποίησης

Συστήνεται η αντικατάστασή τους με τις δύο πιο πάνω επειδή,

(α) η πρώτη αναφέρεται στον μηχανισμό μέσω του οποίου επιδιώκεται η εξυπηρέτηση της ανάγκης, (β) η τρίτη ανάγκη αφορά την Προτεραιότητα 2, (γ) οι αναδιατυπωμένες ανάγκες αποτυπώνουν και τον εισοδηματικό στόχο προς τον οποίο αποσκοπούν, ο οποίος καταγράφεται ως σημαντική αδυναμία στα πλαίσια της ανάλυσης SWOT.

Θέμα: Συμπερίληψη πολυλειτουργικών παραγωγικών συστημάτων

Περιγραφή: Ελλειπής αναφορά τόσο στην ανάλυση SWOT όσο και στη διαπίστωση των αναγκών στα αγροδοασοκτηνοτροφικά (agrosilvopastoral) συστήματα. Από τους διαθέσιμους δείκτες πλαισίου προκύπτει ότι η έκταση στην οποία θα μπορούσαν να εφαρμοστούν είναι μεγάλη (βλ. C131: Land cover και C133: Area under extensive agriculture). Συνιστούν συνεπώς μια ευκαιρία αφού πέραν του σημαντικού ρόλου τους στην διατήρηση της βιοποικιλότητας ως εργαλείων για την διαχείριση των περιοχών υψηλής περιβαλλοντικής σημασίας (HNV), μπορούν να συνεισφέρουν στην αύξηση της δέσμευσης αερίων θερμοκηπίου και την άμβλυνση του προβλήματος της βοσκοφόρτωσης .

Θέμα: Επαναδιατύπωση της ανάγκης «Πρώθηση ΑΠΕ στην γεωργία και κτηνοτροφία»

Περιγραφή: Στην πέμπτη Προτεραιότητα όπως προαναφέρθηκε εντάσσεται η ανάγκη για «Πρώθηση ΑΠΕ στην γεωργία και κτηνοτροφία που προτείνεται να επαναδιατυπωθεί για να συμπεριλάβει την βιομηχανία τροφίμων που επίσης αντιμετωπίζει το πρόβλημα του ενεργειακού κόστους, ενώ παράλληλα παρέχονται ευκαιρίες για την αξιοποίηση παραπροϊόντων και υποπροϊόντων της παραγωγικής διαδικασίας. Επίσης θα πρέπει να προστεθεί και αναφορά στη δασοκομία λόγω των δυνατοτήτων αξιοποίησης της δασικής βιομάζας, αλλά και των παραπροϊόντων της πρώτης μεταποίησης δασικών προϊόντων για παραγωγή ενέργειας Η χρήση των ΑΠΕ αποτελεί βέλτιστη πρακτική παράλληλα όμως θα πρέπει να προωθηθούν και δράσεις για την εξοικονόμηση ενέργειας στην γεωργία και στην βιομηχανία τροφίμων με στόχο την ανακοπή της αύξησης κατανάλωσης ενέργειας που παρατηρείται. Περιθώρια για την εξοικονόμηση ενέργειας υπάρχουν μέσω της αντικατάστασης πεπαλαιωμένου ενεργοβόρου μηχανολογικού εξοπλισμού, ενεργειακής αναβάθμισης κτιριακών εγκαταστάσεων, αλλαγών στις παραγωγικές μεθόδους. Κατά συνέπεια και για την καλύτερη αποτύπωση των προτεραιοτήτων της Στρατηγικής 2020 σε σχέση με την κλιματική αλλαγή, προτείνεται η επαναδιατύπωση της ανάγκης ως ακολούθως «Πρώθηση ΑΠΕ και δράσεων εξοικονόμησης ενέργειας στον αγροδιατροφικό τομέα και τα Δάση»

Θέμα: Αντικατάσταση της ανάγκης «Ανάγκη για αποτροπή της υποβάθμισης της ποιότητας των υδάτων και του εδάφους και μείωσης αερίων θερμοκηπίου και εκπομπών CO₂»

Περιγραφή: Μέσα από την καταγραφή των αναγκών της Προτεραιότητας 4 δεν αναδεικνύεται η ανάγκη για διατήρηση και βελτίωση της ποιότητας των εδαφών και των υδάτων σε συσχετισμό με τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, ανάγκη η οποία ουσιαστικά εξυπηρετείται από τα Μέτρα 10 και 11. Σημειώνεται δε ότι τα προβλήματα αυτά έχουν χαρακτηριστεί και καταγραφεί στην ανάλυση SWOT. Παράλληλα, η αναφορά της αντιμετώπισης της υπεράντλησης υπογείων υδάτινων πόρων αποτελεί περισσότερο ανάγκη προς αντιμετώπιση από την Προτεραιότητα 5, ενώ στα πλαίσια των προτεινόμενων μέτρων 10, 11, 12 και 13 (που στοχοθετούνται στην Προτεραιότητα 4), δεν εξειδικεύεται η αντιμετώπιση αυτής ανάγκης. Για τους λόγους αυτούς, συστήνεται η αντικατάσταση της ανάγκης «Ανάγκη για αποτροπή της υποβάθμισης της ποιότητας των υδάτων και του εδάφους και μείωσης αερίων θερμοκηπίου και εκπομπών CO₂» με τις ακόλουθες δύο αναφορές:

- α) «Ανάγκη για αποτροπή της υποβάθμισης των υδάτινων πόρων και της ποιότητας του εδάφους ώστε να ελεγχθεί η αρνητική επίδραση της κλιματικής αλλαγής» και
- β) «Ανάγκη μείωσης αερίων του θερμοκηπίου και εκπομπών CO₂ από τον αγροδιατροφικό τομέα που όμως θα πρέπει να μεταφερθεί στην Πέμπτη Προτεραιότητα.

Θέμα: Αντικατάσταση αναγκών της Προτεραιότητας 6

Περιγραφή: Τόσο στην ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης όσο και στην ανάλυση SWOT έχουν προσδιορισθεί οι αιτίες που οδηγούν στην αναπτυξιακή υστέρηση των αγροτικών περιοχών και ιδιαίτερα των ορεινών περιοχών. Οι περιλαμβανόμενες στο Πρόγραμμα ανάγκες που εντάσσονται στις τρεις περιοχές εστίασης της προτεραιότητας είναι:

- Ανάγκη για αύξηση της χρήσης διαδικτύου στην ύπαιθρο
- Ανάγκη για διατήρηση και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού πλούτου της υπαίθρου
- Ανάγκη για ενθάρρυνση και κινητοποίηση τοπικού πληθυσμού
- Ανάγκη για προώθηση ολοκληρωμένων παρεμβάσεων στην ύπαιθρο

Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης προτείνει την αντικατάσταση των τεσσάρων προαναφερθέντων αναγκών με δύο ανάγκες που μπορούν να καλύψουν επαρκέστερα τόσο τα ευρήματα της ανάλυσης SWOT και να επιτρέψουν την καλύτερη στόχευση των παρεμβάσεων

Οι προτεινόμενες ανάγκες είναι :

- «Βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της υπαίθρου». Η έννοια της ποιότητας ζωής στα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης έχει επαρκώς διευκρινισθεί την τρέχουσα Προγραμματική Περίοδο και περιλαμβάνει την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος στις αγροτικές περιοχές που αποτελεί και ουσιώδη

αναπτυξιακό πόρο για την ανάπτυξη του τουρισμού, την βελτίωση της διακυβέρνησης (governance) των αγροτικών περιοχών μέσω της ενεργότερης συμμετοχής των πολιτών και την βελτίωση της πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες, όπως είναι οι υπηρεσίες ηλεκτρονικής διακυβέρνησης (εκπαίδευση, υγεία, αναψυχή, αδειοδοτήσεις).

- «Ενίσχυση της επιχειρηματικότητας στις αγροτικές περιοχές». Η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας θα συμβάλλει στην δημιουργία θέσεων απασχόλησης σε νέους τομείς συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό και στην μείωση της φτώχειας.

2.2. ΣΥΝΑΦΕΙΑ, ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

2.2.1. Εκτίμηση της συμβολής του Προγράμματος στη Στρατηγική της Ευρώπης 2020

Το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης συμβάλλει στους τρεις από τους πέντε ποσοτικούς στόχους της Στρατηγικής Ευρώπη 2020.

Λόγω του είδους των παρεμβάσεων και των κανόνων επιλεξιμότητας του ΕΓΤΑΑ το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης δεν θα μπορούσε να συμβάλλει στην μείωση της σχολικής διαρροής και την αύξηση του ποσοστού των αποφοίτων της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης που αποτελούν στόχο που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

Το Πρόγραμμα θα μπορούσε να συμβάλλει στο στόχο για την μείωση της φτώχειας στις αγροτικές περιοχές που όπως ανέδειξε η ανάλυση SWOT κυμαίνεται σε υψηλότερα επίπεδα από τις αστικές περιοχές, αλλά δεν περιγράφονται σαφώς στο Πρόγραμμα δράσεις που σχετίζονται με την φτώχεια. Δυνητικά θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι δύναται μέσω της προσέγγισης Leader να υπάρξουν σχετικές δράσεις ενώ δεν είναι σαφής η στοχοθέτηση των παρεμβάσεων των υπομέτρων 7.2 και 7.4 του μέτρου 7 «Βασικές υπηρεσίες και ανάπτυξη χωριών σε αγροτικές περιοχές» και εάν αυτές θα υλοποιηθούν σε αγροτικές περιοχές που εντοπίζονται θύλακες φτώχειας.

Άμεσα αλλά χωρίς δυνατότητα ποσοτικής μέτρησης σε παρούσα φάση αφού δεν έχουν ποσοτικοποιηθεί οι σχετικοί δείκτες το Πρόγραμμα συμβάλλει :

- στο στόχο για κλιματική αλλαγή (20% εξοικονόμηση ενέργειας, 20% μείωση των εκπομπών του θερμοκηπίου, 20% της ενέργειας να προέρχεται από ΑΠΕ) ,
- οριακά λόγω της πολύ χαμηλής χρηματοδοτικής βαρύτητας των σχετικών παρεμβάσεων στον στόχο για την αύξηση της δαπάνης για Πιλοτική εφαρμογή – Τεχνολογία – Καινοτομία.
- στον στόχο για αύξηση του ποσοστού απασχόλησης μέσω των παρεμβάσεων για την προσέλκυση νέων στην γεωργία, των επενδύσεων στην μεταποίηση (αν και δεν είναι σαφές αν συνδέεται με πρόσθετη μοριοδότηση ή δημιουργία νέων επιχειρήσεων ή η αύξηση της απασχόλησης στις υφιστάμενες επιχειρήσεις) και τέλος μέσω των επενδύσεων για την διαφοροποίηση του υπομέτρου 6.4 που θα χρηματοδοτηθούν μέσω της Προσέγγισης Leader.

Η κατανομή των πόρων στους ένδεκα θεματικούς στόχους μέσω των οποίων εξυπηρετείται η Στρατηγική Ευρώπη 2020 από τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά Επενδυτικά Ταμεία (ΕΤΠΑ, ΕΚΤ, ΕΓΤΑΑ, ΕΤΘΑ) αναλύεται στην σχετική ενότητα που εξετάζεται η συμβολή του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης στο Σύμφωνο Εταιρικής Σχέσης.

Αναλυτικότερα όπως έχει ήδη επισημανθεί, παρά τα όσα αναφέρονται στο Πρόγραμμα (Κεφάλαιο 5.3 «Περιγραφή του τρόπου με τον οποίο οι οριζόντιοι στόχοι θα αντιμετωπισθούν»), η συμβολή του ΠΑΑ 2014-2020 στην ενίσχυση της πιλοτική εφαρμογής, της τεχνολογικής ανάπτυξης και της καινοτομίας είναι εξαιρετικά χαμηλή. Αναλυτικότερα, οι πόροι που αφορούν την εν λόγω οριζόντια προτεραιότητα μέσω του μέτρου 1 «Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης» αντιστοιχούν μόνο στο 0,84% της συνολικής δημόσιας δαπάνης του Προγράμματος, και αυτό παρά τα πορίσματα της ανάλυσης SWOT σχετικά με τα χαμηλά ποσοστά δαπάνης για την προώθηση της εφαρμοσμένης πιλοτική εφαρμογής, την

έλλειψη καινοτομίας και την εξαιρετικά περιορισμένη συμμετοχή των επιχειρήσεων του πρωτογενούς τομέα σε προγράμματα καινοτομίας.

Στο πλαίσιο αυτό, ο Σύμβουλος Αξιολόγησης θεωρεί ότι η διατύπωση που υπάρχει στο Κεφάλαιο 5.3 σχετικά με την ύπαρξη σημαντικών παρεμβάσεων προώθησης της ενσωμάτωσης της καινοτομίας στη γεωργία και την βιομηχανία τροφίμων, δεν αντιστοιχεί με την χρηματοδοτική βαρύτητα των σχετικών δράσεων στο Πρόγραμμα. Οι πόροι που προγραμματίζονται όντως αφορούν (όπως αναφέρεται) παρεμβάσεις στην παραγωγική διαδικασία.

Ειδικότερα, για το Καθεστώς 1.1. «Δράσεις Επαγγελματικής κατάρτισης και ανάπτυξης δεξιοτήτων», οι εν λόγω πόροι αφορούν τις εξής Περιοχές Εστίασης:

- *Περιοχή Εστίασης 2Α* (Βελτίωση της οικονομικής αποδοτικότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και διευκόλυνση της αναδιάρθρωσης και του εκσυγχρονισμού των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, ιδίως προκειμένου να αυξηθεί η συμμετοχή και ο προσανατολισμός στην αγορά και η διαφοροποίηση της γεωργίας): € 650.000
- *Περιοχή Εστίασης 3Α* (Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των πρωτογενών παραγωγών με την καλύτερη ένταξή τους στη γεωργική αλυσίδα τροφίμων μέσω συστημάτων ποιότητας, κλπ.): €300.000
- *Περιοχή Εστίασης 4Β* (αποκατάσταση και ενίσχυση της βιοποικιλότητας, κλπ): €150.000
- *Περιοχή Εστίασης 5Α* (Αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης ύδατος στη γεωργία): €150.000
- *Περιοχή Εστίασης 5Β* (Αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης ενέργειας στη γεωργία και τη μεταποίηση τροφίμων): €100.000
- *Περιοχή Εστίασης 5Δ* (Μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου και αμμωνίας από τη γεωργία): €50.000

Σε ότι αφορά το καθεστώς 1.2. «Δράσεις Ενημέρωσης και Επίδειξης» ο προϋπολογισμός του κατανέμεται μεταξύ των περιοχών εστίασης 2 Α (200.000 Ευρώ) και 5 Α (100.000 Ευρώ)

Σε ό,τι αφορά το Καθεστώς 1.3. «Βραχυπρόθεσμες ανταλλαγές για διαχείριση γεωργικών και δασικών εκμεταλλεύσεων και δασών, καθώς και επισκέψεις σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις και δάση», η πλειονότητα των πόρων κατευθύνεται στις προτεραιότητες 2 Α και 5 Α (150.000 και 100.000 αντίστοιχα) ενώ πολύ μικρότερη είναι η κατανομή των πόρων στις Προτεραιότητες το σύνολο των πόρων (€300.000) αντιστοιχεί στην Περιοχή Εστίασης 2Α.

Επιπρόσθετοι πόροι που όμως και πάλι είναι εξαιρετικά περιορισμένοι και αντιστοιχούν στο 1,2% του προϋπολογισμού του Προγράμματος διατίθενται μέσω του Μέτρου 16 «Συνεργασία» για την υποστήριξη σε πιλοτικά έργα (€750.000 στην περιοχή εστίασης 2 Α, €375.000 στις τρεις περιοχές εστίασης της Προτεραιότητας 4, €225.000 στην περιοχή εστίασης 5 Α, €150.000 στην περιοχή εστίασης 5 Β) ενώ τέλος για την ανάπτυξη νέων προϊόντων, πρακτικών διαδικασιών και τεχνολογιών στην περιοχή εστίασης 3 Α διατίθενται η πλειονότητα των πόρων €1.500000

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι παρά την πολυδιάστατη αντιστοίχιση των δράσεων του Μέτρου 1 και 16 σε σημαντικό εύρος Περιοχών Εστίασης που αφορούν τόσο την ανταγωνιστικότητα όσο και τα οικοσυστήματα και την ορθολογική διαχείριση των φυσικών πόρων, οι προγραμματιζόμενοι προς διάθεση πόροι είναι εξαιρετικά περιορισμένοι.

Το βάρος που δίνεται στο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2014 – 2020 στις οριζόντιες προτεραιότητες για το περιβάλλον και την άμβλυνση της κλιματικής αλλαγής διακρίνεται

εναργώς στην κατανομή των πόρων, αφού σύμφωνα με το σχετικό πίνακα, το 56,17% των πόρων κατανέμεται στην προστασία του περιβάλλοντος και την κλιματική αλλαγή.

Η μη αποσαφήνιση όμως των επιμέρους στόχων των υπομέτρων/καθεστώτων και η «ομαδοποίηση» των αναμενόμενων αποτελεσμάτων των μέτρων 10 ««Ενισχύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα» και 8 «Παρεμβάσεις στις δασικές περιοχές και ανάπτυξη δασών» καθιστά δυσδιάκριτη την αποτίμηση της συμβολής των συγκριμένων μέτρων του ΠΑΑ στην κλιματική αλλαγή.

Ειδικότερα, στην Προτεραιότητα 4 (Αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που συνδέονται με τη γεωργία και τη δασοπονία) διατίθεται το 46% της προγραμματιζόμενης δημόσιας δαπάνης του Προγράμματος, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό της Προτεραιότητας 5 «Πρωώθηση της αποδοτικότητας των πόρων και στήριξη της μεταστροφής προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα με ανθεκτικότητα στην αλλαγή του κλίματος» ανέρχεται στο 10,58% που κατανέμονται στις περιοχές εστίασης 5Α «Αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης νερού στη γεωργία», 5Β «Αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης ενέργειας στη γεωργία και στη μεταποίηση» και 5Γ «Διευκόλυνση προμήθειας και χρήσης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας» ενώ φαίνεται ότι δεν έχουν ενεργοποιηθεί οι περιοχές εστίασης 5Δ «Μείωση εκπομπών υποξειδίου του αζώτου και μεθανίου από τη γεωργία» αφού προβλέπεται η διάθεση μόνο 2.050.000€ για δράσεις κατάρτισης και επενδύσεις όπως επίσης και η 5Ε «Πρωώθηση δέσμευσης διοξειδίου του άνθρακα στη γεωργία και δασοκομία»

Υπάρχει συνολική αναφορά στην προστασία των οικοσυστημάτων μέσω των μέτρων :

- Μέτρου 10 (Αγροπεριβάλλον): €60.000.000
- Μέτρου 11 (Βιολογική γεωργία): €14.000.000
- Μέτρου 13 – Καθεστώς 1 (ορεινές περιοχές): €10.000.000
- Μέτρου 13 – Καθεστώς 2 (μειονεκτικές περιοχές): €26.000.0000
- Μέτρου 8 (Ανάπτυξη και βιωσιμότητα δασών): €6.000.000
- Μέτρου 12 (Οδηγίες για Natura 2000 και ύδατα): €4.000.000

Πιο συγκεκριμένα, προωθείται η προστασία της βιοποικιλότητας τόσο εντός των εκτάσεων που περιλαμβάνονται στο ευρωπαϊκό δίκτυο προστατευόμενων περιοχών Natura 2000, όσο και στις όμορες περιοχές. Η αιφόρος διαχείριση των φυσικών πόρων και συγκεκριμένα του εδάφους και του νερού, ορθώς προσεγγίζεται με ενιαίο και ολοκληρωμένο τρόπο αλλά θα πρέπει να υπάρξει ορθότερη κατανομή των παρεμβάσεων με βάση την αντιστοίχιση με τις επιμέρους περιοχές εστίασης της τέταρτης και πέμπτης προτεραιότητας. Πέραν όμως των μέτρων που συνδέονται άμεσα με την εξυπηρέτηση των συγκεκριμένων στόχων, υπάρχουν και άλλα μέτρα που είναι δυνατόν να συμβάλλουν έμμεσα στην επίτευξή τους. Όπως για παράδειγμα η εφαρμογή δασικών μέτρων που κύριο στόχο έχει την άμβλυση της κλιματικής αλλαγής είναι σίγουρο ότι συμβάλλει σημαντικά στην βελτίωση της βιοποικιλότητας. Έτσι πέντε μέτρα αναμένεται να συμβάλλουν στην προστασία της βιοποικιλότητας και αντιστοίχως επτά στην αιφόρο διαχείριση των εδαφικών και υδατικών πόρων που μπορεί να θεωρηθεί ότι συμβάλλουν στην προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή

Το ζήτημα της κλιματικής αλλαγής αντιμετωπίζεται στο ΠΑΑ 2014-2020 αφού λαμβάνονται μέτρα τόσο για την άμβλυση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής μέσω του Θεματικού Στόχου 5 για την Πρωώθηση της προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή και της πρόληψης των κινδύνων, αλλά και για την ενεργητική καταπολέμηση του φαινομένου του θερμοκηπίου για

την υποστήριξη της μετάβασης σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα σε όλους τους τομείς. Έμφαση παρατηρείται στην αξιοποίηση των Μέτρων:

- 4 – Καθεστώς 4.1 (Επενδύσεις στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις): €9.000.000
- 4 – Καθεστώς 4.3 (Επενδύσεις σε υποδομές): €4.500.000

Αναλυτικότερα 4 από τα μέτρα του ΠΑΑ 2014-2020 αναμένεται να συμβάλλουν στη μείωση των εκπομπών των πάσης φύσεως αερίων θερμοκηπίου από τις γεωργικές δραστηριότητες και επτά στην προσαρμογή του γεωργικού τομέα και της υπαίθρου γενικότερα στις αλλαγές που αναμένονται λόγω της κλιματικής αλλαγής. Από την άλλη πλευρά, με βάση τα διαπιστωθέντα προβλήματα που αφορούν τους υδατικούς πόρους αλλά και την αύξηση της κατανάλωσης ενέργειας στην γεωργία και την βιομηχανία τροφίμων θα μπορούσε να υπάρχει μεγαλύτερη χρηματοδοτική βαρύτητα σε μέτρα που αφορούν άμεσα την σωστή διαχείριση και εξοικονόμηση υδατικών πόρων αλλά και αύξηση του προϋπολογισμού των δράσεων των επενδυτικών σχεδίων που αφορούν την εξοικονόμηση ενέργειας.

Αναφορικά με την αύξηση του ποσοστού απασχόλησης υπάρχουν μέτρα που θα μπορούσαν να συμβάλλουν άμεσα όπως είναι το μέτρο 4 «Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού» και 6 «Ανάπτυξη γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων». Η πριμοδότηση της εγκατάστασης 500 νέων γεωργών δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι άμεσα συμβάλλει στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας λόγω του ότι δεν είναι γνωστό το καθεστώς απασχόλησης των δικαιούχων πριν την ένταξη τους στο μέτρο.

Γενικότερα και από την προηγούμενη εφαρμογή των Προγραμμάτων Αγροτικής Ανάπτυξης δεν παρακολουθείτο συστηματικά η συμβολή τους στην απασχόληση ενδεχομένως λόγω του χαμηλού ποσοστού ανεργίας. Η οικονομική κρίση και η συνακόλουθη ραγδαία αύξηση της ανεργίας ιδιαίτερα στους νέους σηματοδοτεί και την αναγκαιότητα εισαγωγής του κριτηρίου της δημιουργίας θέσεων απασχόλησης αλλά και την μέτρηση της δημιουργούμενης απασχόλησης από το σύστημα Παρακολούθησης του ΠΑΑ ώστε να καταστεί εφικτή η μέτρηση της συμβολής του στην επίτευξη του συγκεκριμένου ποσοτικού στόχου της Στρατηγικής Ευρώπη 2020.

2.2.2. Εκτίμηση της συνοχής του Προγράμματος με το Κοινό Στρατηγικό Πλαίσιο, την Εταιρική Σχέση, τις ειδικές για το Κράτος – Μέλος συστάσεις και άλλα συναφή μέσα

2.2.2.1. Συνοχή με Κοινό Στρατηγικό πλαίσιο

Το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης είναι απόλυτα συμβατό με τις κατευθύνσεις του Κοινού Στρατηγικού Πλαισίου συμβάλλοντας με διαφορετική «ένταση» στους στόχους της Ένωσης για Έξυπνη, Διατηρήσιμη και Χωρίς Αποκλεισμούς Ανάπτυξη. Η εξέταση της συσχέτισης του ΠΑΑ 2014 -2020 με το Κοινό Στρατηγικό Πλαίσιο ακολουθεί την δομή των περιεχομένων του⁷.

⁷ Παράρτημα 1 Καν (ΕΕ) ΑΡΙΘ 1303/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου 17/12/2013

Συμβολή των ΕΔΕΤ στη Στρατηγική της Ένωσης για Έξυπνη, Διατηρήσιμη και Χωρίς Αποκλεισμούς Ανάπτυξη και Συνοχή με την οικονομική Διακυβέρνηση της Ένωσης:

Το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης συμβάλλει στους 9 από τους 11 Θεματικούς Στόχους μέσω των οποίων εξυπηρετούν τα ΕΔΕΤ την Ευρωπαϊκή Στρατηγική 2020. Με βάση την αποστολή του ΕΓΤΑΑ, το ΠΑΑ δεν συμβάλλει στους ΘΣ7 «Προώθηση των βιώσιμων μεταφορών και άρση των εμποδίων σε βασικές υποδομές δικτύων» και 11 «Ενίσχυση της θεσμικής ικανότητας των δημόσιων αρχών και των ενδιαφερομένων μερών και της αποτελεσματικής δημόσιας διοίκησης».

Επιτυγχάνει σημαντική συγκέντρωση πόρων στην διασφάλιση της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας, ενώ μικρή είναι η συμβολή του στην προώθηση της Έξυπνης και Χωρίς Αποκλεισμούς Ανάπτυξης. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Κυπριακής Γεωργίας καθιστούν σχεδόν ταυτόσημη την έννοια της έξυπνης ανάπτυξης με την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και την δημιουργία θέσεων απασχόλησης με ιδιαίτερη έμφαση στους νέους.

Η Κύπρος από τον Μάρτιο του 2013 εφαρμόζει Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής κατα συνέπεια η συνοχή του Προγράμματος σε σχέση με την οικονομική διακυβέρνηση γίνεται στη βάση της παρακολούθησης «εξυπηρέτησης-εναρμόνισης» με τους στόχους του Προγράμματος οικονομικής προσαρμογής. Το Πρώτο Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής⁸ δεν προέβλεπε συγκεκριμένες αναφορές για τον Πρωτογενή τομέα και την Αγροτική Ανάπτυξη.

Οι βασικοί στόχοι του προγράμματος οικονομικής προσαρμογής είναι:

- να αποκαταστήσει την ευρωστία του τραπεζικού τομέα και την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης των καταθετών και της αγοράς,
- να συνεχίσει τη διαδικασία δημοσιονομικής εξυγίανσης,
- να εφαρμοστούν διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις για να υποστηριχθεί η ανταγωνιστικότητα και η βιώσιμη και ισορροπημένη ανάπτυξη.

Η αναγκαιότητα εισαγωγής μεταρρυθμίσεων στον Δημόσιο τομέα, η εξυγίανση των Τραπεζών, η άσκηση πολιτικής περιορισμού των δημοσίων δαπανών, η εισαγωγή μεταρρυθμίσεων στον τομέα της υγείας, της αγοράς εργασίας και της φορολογίας δεν εμπίπτουν στις Προτεραιότητες του ΕΓΤΑΑ και κατά συνέπεια δεν συσχετίζονται με την εφαρμογή του ΠΑΑ. Ιδιαίτερη αναφορά στο Πρόγραμμα Προσαρμογής γίνεται στην αναγκαιότητα ενίσχυσης του Τουρισμού μέσω της Διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος στην οποία συμβάλλει το ΠΑΑ μέσω της εφαρμογής των Μέτρων 6 «Ανάπτυξη γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων», 7 «Βασικές Υπηρεσίες και ανάπλαση χωριών σε αγροτικές περιοχές», 19 «Τοπική Ανάπτυξη LEADER».

Ολοκληρωμένη Προσέγγιση και ρυθμίσεις για τη χρήση των ΕΔΕΤ - Συντονισμός και συμπληρωματικότητα:

⁸ Ανεπίσημη μετάφραση κειμένου μνημονίου Απρίλιος 2013

Στο Κεφάλαιο 14 του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης περιγράφονται αναλυτικά τα πεδία συμπληρωματικότητας του ΠΑΑ με τα λοιπά ταμεία (ΕΤΠΑ, ΕΚΤ, Ταμείο Συνοχής, ΕΤΘΑ). Από την αναγνώση των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων που συγχρηματοδοτούνται από τα ΕΔΕΤ προκύπτει ότι σε σχέση με το ΕΤΠΑ συνέργειες υφίστανται στην προώθηση του αγροτουρισμού, την προστασία της βιοποικιλότητας, την προώθηση της Ε-Τ-Κ στον αγροδιατροφικό τομέα και την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας. Δεν προκύπτουν συνέργειες με τις επενδυτικές προτεραιότητες του ΕΚΤ.

Με το ΕΚΤ όπως και με το ΕΤΠΑ δεν υφίσταται καμία συνέργεια για την ισόροπη χωρική ανάπτυξη αφού και τα δύο Επιχειρησιακά Προγράμματα εστιάζουν τις παρεμβάσεις τους για την ολοκληρωμένη χωρική ανάπτυξη στις αστικές περιοχές.

Από την είσοδο της Κύπρου στην ΕΕ μέχρι σήμερα, η μέγιστη συνέργεια παρατηρείται μεταξύ ΕΤΠΑ και ΕΓΤΑΑ ενώ αντίθετα πολύ περιορισμένη έως ανύπαρκτη κρίνεται η συνέργεια με το ΕΚΤ. Η οικονομική κρίση ανέδειξε, σε πολύ μεγαλύτερη ένταση από το παρελθόν, δύο βασικά προβλήματα που είναι η αύξηση της ανεργίας και η αύξηση της φτώχειας που και τα δύο εμπίπτουν κατά προτεραιότητα στο πεδίο παρέμβασης του ΕΚΤ, αναδεικνύοντας την ανάγκη συντονισμού/συνεργειών των Τοπικών Στρατηγικών της Προτεραιότητας 6B με τις σχετικές επενδυτικές προτεραιότητες του ΕΚΤ του Θεματικού Στόχου 9. Είναι σαφές όμως ότι επιλέχθηκε η πλήρης διακριτότητα των παρεμβάσεων και όχι η διασφάλιση της συμπληρωματικότητας

Συνέργειες μεταξύ ΕΤΠΑ – ΤΣ και ΕΓΤΑΑ παρατηρούνται στην αντιμετώπιση των προκλήσεων της κλιματικής αλλαγής (ενέργεια, μείωση εκπομπών), της προστασίας του περιβάλλοντος και της ανταγωνιστικότητας. Κατά την άποψη του Αξιολογητή, ορθώς δεν υιοθετήθηκε η πολυταμειακή προσέγγιση στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα του ΕΤΠΑ, λόγω των περιορισμένων πόρων που ουσιαστικά διατίθενται για την χωρική προσέγγιση, αλλά και της αδυναμίας των φορέων της αυτοδιοίκησης να διαχειρισθούν σύνθετες παρεμβάσεις με χρηματοδότηση διαφορετικών Ταμείων. Η ανωτέρω επισήμανση δεν ισχύει για το ΕΚΤ.

Η συμμετοχή στις Επιτροπές Παρακολούθησης εκπροσώπου της Διαχειριστικής Αρχής των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται από το ΕΤΠΑ και το ΕΚΤ, η ανάθεση καθηκόντων σε κοινούς για τα Ταμεία Φορείς Εφαρμογής για ομοειδείς τομείς παρέμβασης των ΕΔΕΤ (π.χ Υπουργείο Εμπορίου για τις επενδύσεις στις επιχειρήσεις πρώτης μεταποίησης του ΠΑΑ Μέτρο 4.2, αλλά και πληθώρας καθεστώτων ενίσχυσης προς ΜΜΕ στις επενδυτικές προτεραιότητες 3α, 3β,3γ,3δ του ΕΤΠΑ, Κυπριακός Οργανισμός Τουρισμού για τις δράσεις προώθησης αγροτουρισμού, Επαρχιακές Διοικήσεις για έργα υποδομής στις αγροτικές περιοχές) διασφαλίζει τον Συντονισμό και την αποφυγή επικαλύψεων μεταξύ ΕΤΠΑ – ΕΓΤΑΑ.

Ενθάρρυνση των Ολοκληρωμένων Προσεγγίσεων: Το Πρόγραμμα διαθέτει το 5% των πόρων του για την Ολοκληρωμένη χωρική προσέγγιση μέσω Τοπικών Στρατηγικών (CLLD) που εστιάζεται χωρικά στις πλέον οπισθοδρομούσες αναπτυξιακά αγροτικές περιοχές που είναι οι ορεινές περιοχές.

Συντονισμός και συνέργειες των ΕΔΕΤ με άλλες πολιτικές και μέσα της Ένωσης: Η συσχέτιση του ΠΑΑ με τον πρώτο Πυλώνα παρουσιάζεται σε επόμενη ενότητα με βάση την

περιορισμένη πληροφόρηση που διαθέτει ο Σύμβουλος Αξιολόγησης την περίοδο σύνταξης της έκθεσης της εκ των Προτέρων Αξιολόγησης (Σεπτέμβριος 2014).

Σε ό,τι αφορά την συνέργεια με άλλα χρηματοδοτικά μέσα της Ένωσης, ο Σύμβουλος Αξιολόγησης δεν είχε πρόσβαση στην Εθνική Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης με αποτέλεσμα να είναι πρακτικά αδύνατο να διαπιστώσει πιθανές συνέργειες του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης με τον Ορίζοντα 2020. Σε κάθε περίπτωση θεωρεί ότι το επίπεδο των ερευνητικών έργων και οι λοιπές δράσεις που χρηματοδοτεί ο ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ 2020 δεν συνάδουν με το πεδίο δραστηριοποίησης των Επιχειρησιακών Ομάδων του Μέτρου 16, αλλά και των πόρων του ΠΑΑ. Η μόνη πρακτικά δυνατότητα συνεργειών του ΠΑΑ με τον ΟΡΙΖΟΝΤΑ 2020 παρέχεται στο πλαίσιο της Δικτύωσης και συμμετοχής Επιχειρησιακών Ομάδων του Μέτρου 16 στην Ευρωπαϊκή Σύμπραξη Καινοτομίας. Για την καλύτερη διασύνδεση του ΠΑΑ με το Πρόγραμμα ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ 2020 απαιτείται η μεγαλύτερη δυνατή ενεργοποίηση (που προϋποθέτει την σημαντική αναβάθμιση του τρόπου λειτουργίας σε σχέση με την τρέχουσα περίοδο) του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου.

Στο Κεφαλαίο 14 του Προγράμματος δεν υπάρχει αναφορά για την διασφάλιση συνεργειών του ΠΑΑ με το χρηματοδοτικό μέσο LIFE. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης προτείνει να διερευνηθεί η δυνατότητα αξιοποίησης των αποτελεσμάτων του Προγράμματος LIFE κυρίως σε σχέση με την δυνατότητα ανάπτυξης δικτύου Πράσινων Υποδομών μέσω και της προσέγγισης Leader, την επιχειρησιακή αξιοποίηση προτάσεων μέσω επενδύσεων (Μέτρο 4) για τον περιορισμό των επιπτώσεων στο περιβάλλον από τις γεωργικές εκμεταλλεύσεις και τις επιχειρήσεις πρώτης μεταποίησης.

Δεν προκύπτουν άμεσα συνέργειες του ΠΑΑ με άλλα χρηματοδοτικά μέσα.

Οριζόντιες αρχές και Εγκάρσιοι στόχοι πολιτικής - Εταιρική σχέση και πολυεπίπεδη διακυβέρνηση: Το ΠΑΑ εξυπηρετεί και προωθεί την εταιρική σχέση και πολυεπίπεδη διακυβέρνηση μέσω της διευρυμένης συμμετοχής εκπροσώπων των οικονομικών, κοινωνικών εταίρων και των μη κυβερνητικών περιβαλλοντικών οργανώσεων στην Επιτροπή Παρακολούθησης, αλλά και την διεύρυνση της συμμετοχής εκπροσώπων φορέων εκτός «γεωργίας» στο Αγροτικό Δίκτυο. Η προσέγγιση Leader αποτελεί μια κατεξοχήν πρωτοβουλία προώθησης των αρχών της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης. Η περαιτέρω προώθηση της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης προσκρούει σε δύο βασικά θέματα που είναι η επάρκεια των φορέων της αυτοδιοίκησης αλλά και στο θεσμικό πλαίσιο του τρόπου οργάνωσης και λειτουργίας της αυτοδιοίκησης στην Κύπρο.

Βιώσιμη Ανάπτυξη: Το ΠΑΑ θέτει ως πρώτη προτεραιότητα την προώθηση της Βιώσιμης Ανάπτυξης, όπως αντανακλάται και στις χρηματοδοτικές βαρύτητες των Προτεραιοτήτων 4 και 5. Η ολοκλήρωση της θεσμοθέτησης και η πλήρης εφαρμογή του κανονιστικού πλαισίου που σχετίζεται με την Διαχείριση των υδάτων, τις περιοχές του Δικτύου *Natura* 2000, την κατάρτιση της στρατηγικής για την πρόληψη κινδύνων και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή θα συμβάλλει περισσότερο σε σχέση με το παρελθόν στην εναργέστερη αποτίμηση της συμβολής του ΠΑΑ στην προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης.

Η «περιβαλλοντική» και η «κλιματική» διάσταση των επενδυτικών σχεδίων αποτελεί ένα βασικό κριτήριο μοριοδότησης τους, ώστε να αποφευχθούν αρνητικές επιπτώσεις από την εξυπηρέτηση του στόχου για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

Προώθηση της Ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών και μη διάκριση: Τα κριτήρια επιλογής των έργων διασφαλίζουν την τήρηση της αρχής της μη διάκρισης, ενώ στην Επιτροπή Παρακολούθησης του Προγράμματος μετέχει εκπρόσωπος της αρμόδιας αρχής για την προώθηση της Ισότητας των φύλλων. Η διάσταση του φύλλου τηρείται σε επίπεδο πράξης. Ως προς την προώθηση της ισότητας των φύλλων, το ΠΑΑ χαρακτηρίζεται ως ουδέτερο.

Προσβασιμότητα: Η διευκόλυνση της πρόσβασης των Ατόμων με ειδικές ανάγκες είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την χρηματοδότηση έργων που σχετίζονται με δημόσιες υποδομές (κτίρια, διαμόρφωση χώρων, διαδρομές), ενώ δεν υφίστανται διακρίσεις στα κριτήρια επιλογής των πράξεων.

Αντιμετώπιση της Δημογραφικής αλλαγής: Η σημαντική χρηματοδοτική βαρύτητα του Μέτρου 6.1, η υψηλότερη μοριοδότηση, αλλά και το ύψος χρηματοδότησης των επενδυτικών σχεδίων του Μέτρου 4.1, η κατά προτεραιότητα ένταξη των νέων στο Μέτρο 6.4 που υλοποιείται μέσω της προσέγγισης Leader αποτελούν ορισμένα από τα εργαλεία που ενεργοποιεί το ΠΑΑ και έχουν σαν στόχο την προσέλκυση νέων στις αγροτικές περιοχές που αντιμετωπίζουν προβλήματα λόγω της γήρανσης του πληθυσμού.

Εκτός των ανωτέρω εργαλείων που σχετίζονται με την προσέλκυση των νέων, διακριτή στόχευση του ΠΑΑ αποτελεί η προώθηση της παροχής βασικών υπηρεσιών που απευθύνονται σε άτομα τρίτης ηλικίας στις αγροτικές περιοχές μέσω του Μέτρου 7 «Βασικές υπηρεσίες και ανάπλαση χωριών σε αγροτικές περιοχές».

Ρυθμίσεις για να αντιμετωπιστούν καίριες εδαφικές προκλήσεις: Το ΠΑΑ έχει σαφώς οριοθετήσει τις καίριες εδαφικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι ορεινές περιοχές της Κύπρου που αντιμετωπίζουν και τις πλέον οξυμένες δημογραφικές και οικονομικές προκλήσεις. Η ενίσχυση των ορεινών περιοχών επιχειρείται μέσω της εφαρμογής μέτρων με διακριτή στόχευση όπως το Μέτρο 13.1., είτε μέσω αυξημένης μοριοδότησης/ ύψους χρηματοδοτικής ενίσχυσης (υπομέτρα 4.1 και 4.2), είτε σχεδιασμού συγκεκριμένων δράσεων που εξυπηρετούν κατά κύριο λόγο τις ορεινές περιοχές, όπως είναι ορισμένα καθεστώτα του Μέτρου 10 «Ενισχύσεις για τη Γεωργία, το Περιβάλλον και το Κλίμα».

2.2.2.2. Συνοχή με το Σύμφωνο Εταιρικής Σχέσης

Στον Πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται τα μέτρα του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020 και οι θεματικοί στόχοι επενδυτικές προτεραιότητες του Συμφώνου Εταιρικής Σχέσης (ΣΕΣ). Στην προηγούμενη ενότητα έγινε η εξέταση της συμβατότητας της ανάλυσης SWOT του ΠΑΑ με τις διαπιστωμένες ανάγκες /προτεραιότητες ανάπτυξης του ΣΕΣ. Στο παρόν κεφάλαιο εξετάζεται ο βαθμός της συμπληρωματικότητας των δύο Προγραμματικών Εγγράφων, με βάση ποιοτικά αλλά και ποσοτικά κριτήρια, έχοντας ως βάση την χρηματοδοτική κατανομή των μέτρων σε όρους Δημόσιας Δαπάνης. Είναι δεδομένο ότι

πολλές παρεμβάσεις του ΠΑΑ μπορούν να συσχετισθούν με περισσότερες της μίας Επενδυτικές Προτεραιότητες του ΣΕΣ, αλλά η προσέγγιση αυτή ενέχει τον κίνδυνο είτε υπεκτίμησης είτε υποεκτίμησης, ενώ σε πολύ μεγάλο βαθμό η κρίση είναι και υποκειμενική αναφορικά με τον επιμερισμό της κατανομής της προγραμματιζόμενης Δημόσιας Δαπάνης σε περισσότερες της μίας επενδυτικές προτεραιότητες. Για τον λόγο αυτό επιλέχθηκε η συσχέτιση των μέτρων με τις Επενδυτικές Προτεραιότητες να γίνει εκεί που υπάρχει άμεση συσχέτιση.

Για την κατανομή των ποσοστών αφαιρέθηκαν οι πόροι της τεχνικής βοήθειας, αλλά και οι δαπάνες για την συνέχιση καταβολής των αποζημιώσεων σε δικαιούχους πρόωρης συνταξιοδότησης που καλύπτουν συνολικά το 6,15% των πόρων του Προγράμματος.

Από τα στοιχεία του Πίνακα προκύπτει ότι το ΠΑΑ εξυπηρετεί κατά προτεραιότητα την στόχευση του ΣΕΣ αναφορικά με την προστασία του περιβάλλοντος και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή (Θ.Σ 5&6) αφού διατίθεται το 56,17% των πόρων του Προγράμματος, την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων (Θ.Σ 3) για τον οποίο διατίθεται το 23,4% των πόρων του ΠΑΑ.

Για την διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής (ΘΣ 9) διατίθεται το 12% των πόρων με παρεμβάσεις που αφορούν την βελτίωση της ποιότητας ζωής μέσω της αναβαθμίσιας των παρεχόμενων υπηρεσιών στις αγροτικές περιοχές, αλλά και την διαφοροποίηση της τοπικής οικονομίας και την δημιουργία θέσεων εργασίας σε τομείς εκτός γεωργίας .

Για την προώθηση της απασχόλησης (ΘΣ 8) της πλέον πληγείσας από την ανεργία ηλικιακής ομάδας του πληθυσμού που είναι οι νέοι, διατίθεται το 3,2% των πόρων του προγράμματος. Χαμηλή είναι η συμβολή του Προγράμματος στην επίτευξη του στόχου για την μετάβαση σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών και αποδοτικής αξιοποίησης των πόρων (Θ.Σ 4) , για την οποία διατίθεται το 6% των πόρων.

Αμελητέα είναι η συμβολή του Προγράμματος στην ενίσχυση της πιλοτική εφαρμογής, της τεχνολογικής ανάπτυξης και της καινοτομίας (ΘΣ1), στην βελτίωση της πρόσβασης, της χρήσης και της ποιότητας των τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνίας (Θ.Σ 2) και στην βελτίωση της ισότιμης πρόσβασης για όλους στη διά βίου μάθηση, την αναβάθμιση και αναγνώριση των γνώσεων, δεξιοτήτων και ικανοτήτων του εργατικού δυναμικού (ΘΣ10).

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται η συμβολή του ΠΑΑ σε επίπεδο Μέτρου στους θεματικούς στόχους του ΣΕΣ σε απόλυτα ποσά αλλά και ως ποσοστό του συνολικού προϋπολογισμού του ΠΑΑ.

Πίνακας συμπληρωματικότητας του ΠΑΑ με το ΣΕΣ Θεματικοί Στόχοι / Επενδυτικές θεματικές ενότητες ΣΕΣ 2014-2020	Μέτρα Π.Α.Α. 2014-2020													Συμβολή του ΠΑΑ στο ΣΕΣ		
	Μέτρο 1: «Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης»	Μέτρο 3: «Συστήματα ποιότητας»	Μέτρο 4: Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού	Μέτρο 6: «Ανάπτυξη γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων»	Μέτρο 7: «Βασικές Υπηρεσίες και ανάπτυξη χωριών σε αγροτικές περιοχές»	Μέτρο 8: «Παρεμβάσεις στις δασικές περιοχές και ανάπτυξη δασών»	Μέτρο 9: «Σύσταση Ομάδων Παραγωγών»	Μέτρο 10: «Ενισχύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα»	Μέτρο 11: «Βιολογική Γεωργία»	Μέτρο 12: «Ενίσχυση στο πλαίσιο Natura 2000 και της Οδηγίας Πλάισιο για τα Ύδατα»	Μέτρο 13: «Ενισχύσεις περιοχών που αντιμετωπίζουν φυσικά ή άλλα μειονεκτήματα»	Μέτρο 14: «Καλή διαβίωση των ζώων»	Μέτρο 16 «Συνεργασία»	Μέτρο 19: «Τοπική Ανάπτυξη LEADER»	Μ €	%
	ΘΣ 1: Ενίσχυση της πιλοτική εφαρμογής, της τεχνολογικής ανάπτυξης και της καινοτομίας															
1. Προαγωγή επιχειρηματικών επενδύσεων στην πιλοτική εφαρμογή και καινοτομία και ανάπτυξη συνεργασιών μεταξύ επιχειρήσεων και ακαδημαϊκών ιδρυμάτων/ερευνητικών κέντρων												√		1,5	0,7%	
2. Ενίσχυση της καινοτομίας, μέσα από την εφαρμογή καινοτόμων μεθόδων παραγωγής και την ανάπτυξη νέων καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών	√											√		1,8	0,8%	
3. Ενίσχυση και αποτελεσματική αξιοποίηση των υποδομών και των ικανοτήτων ανάπτυξης αριστείας στον τομέα της πιλοτική εφαρμογής και καινοτομίας																
ΘΣ 2: Βελτίωση της πρόσβασης, της χρήσης και της ποιότητας των τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνίας																
1. Ενίσχυση των εφαρμογών ΤΠΕ για ηλεκτρονική διακυβέρνηση					√									0,6	0,3%	
2. Εκσυγχρονισμός των υποδομών ΤΠΕ (ευρυζωνικά δίκτυα υπέρ- υψηλών ταχυτήτων) και βελτίωση στη πρόσβαση τους.																
3. Ανάπτυξη υπηρεσιών ΤΠΕ και του ηλεκτρονικού εμπορίου και της ενίσχυση της ζήτησης για ΤΠΕ												√	√			

Πίνακας συμπληρωματικότητας του ΠΑΑ με το ΣΕΣ Θεματικοί Στόχοι / Επενδυτικές θεματικές ενότητες ΣΕΣ 2014-2020	Μέτρα Π.Α.Α. 2014-2020													Συμβολή του ΠΑΑ στο ΣΕΣ		
	Μέτρο 1: «Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης»	Μέτρο 3: «Συστήματα ποιότητας»	Μέτρο 4: Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού	Μέτρο 6: «Ανάπτυξη γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων»	Μέτρο 7: «Βασικές Υπηρεσίες και Ανάπλαση Χωριών σε αγροτικές περιοχές»	Μέτρο 8: «Παρεμβάσεις στις δασικές περιοχές και ανάπτυξη δασών»	Μέτρο 9: «Σύσταση Ομάδων Παραγωγών»	Μέτρο 10: «Ενισχύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα»	Μέτρο 11: «Βιολογική Γεωργία»	Μέτρο 12: «Ενίσχυση στο πλαίσιο Natura 2000 και της Οδηγίας Πλάσιο για τα Ύδατα»	Μέτρο 13: «Ενισχύσεις περιοχών που αντιμετωπίζουν φυσικά ή άλλα μειονεκτήματα»	Μέτρο 14: «Καλή διαβίωση των ζώων»	Μέτρο 16 «Συνεργασία»	Μέτρο 19: «Τοπική Ανάπτυξη LEADER»	Μ €	%
	4. Δράσεις Μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης στις αγροτικές περιοχές	✓													✓	
ΘΣ3: Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των μικρομεσαίων επιχειρήσεων συμπεριλαμβανομένων και αυτών του γεωργικού τομέα (για το ΕΓΤΑΑ) και του τομέα της αλιείας και της υδατοκαλλιέργειας (για το ΕΤΘΑ)																
<i>A. Προαγωγή της Επιχειρηματικότητας, ιδίως με τη διευκόλυνση της οικονομικής αξιοποίησης νέων ιδεών και ενίσχυσης της δημιουργίας νέων επιχειρήσεων</i>																
1. Παροχή στήριξης για δημιουργία νέων και εκσυγχρονισμό υφιστάμενων μικρομεσαίων επιχειρηματικών μονάδων																
2. Στήριξη της συνεργασίας επιχειρήσεων																
3. Στήριξη των επιχειρήσεων στη πρόσβαση για χρηματοδότηση μέσω εργαλείων χρηματοοικονομικής τεχνικής (Financial Instruments)																
4. Ενίσχυση επενδύσεων στον τουριστικό τομέα για τον εμπλουτισμό και την αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών													✓			

Πίνακας συμπληρωματικότητας του ΠΑΑ με το ΣΕΣ Θεματικοί Στόχοι / Επενδυτικές θεματικές ενότητες ΣΕΣ 2014-2020	Μέτρα Π.Α.Α. 2014-2020													Συμβολή του ΠΑΑ στο ΣΕΣ		
	Μέτρο 1: «Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης»	Μέτρο 3: «Συστήματα ποιότητας»	Μέτρο 4: Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού	Μέτρο 6: «Ανάπτυξη γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων»	Μέτρο 7: «Βασικές Υπηρεσίες και ανάπτυξη χωριών σε αγροτικές περιοχές»	Μέτρο 8: «Παρεμβάσεις στις δασικές περιοχές και ανάπτυξη δασών»	Μέτρο 9: «Σύσταση Ομάδων Παραγωγών»	Μέτρο 10: «Ενισχύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα»	Μέτρο 11: «Βιολογική Γεωργία»	Μέτρο 12: «Ενίσχυση στο πλαίσιο Natura 2000 και της Οδηγίας Πλάσιο για τα Ύδατα»	Μέτρο 13: «Ενισχύσεις περιοχών που αντιμετωπίζουν φυσικά ή άλλα μειονεκτήματα»	Μέτρο 14: «Καλή διαβίωση των ζώων»	Μέτρο 16 «Συνεργασία»	Μέτρο 19: «Τοπική Ανάπτυξη LEADER»	Μ €	%
	5. Ενίσχυση της επιχειρηματικότητας ειδικών ομάδων του πληθυσμού				✓									✓	7,5	3,3%
<i>B. Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των ΜΜΕ στον γεωργικό τομέα και ανάπτυξη επιχειρήσεων σε αγροτικές και αλιευτικές περιοχές</i>																
1. Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των ΜΜΕ στο γεωργικό τομέα	✓	✓	✓				✓					✓		25	11,1%	
2. Ένταξη της πρωτογενούς παραγωγής στην αλυσίδα τροφίμων	✓	✓	✓				✓					✓		19	8,4%	
3. Ενίσχυση της ανάπτυξης του τομέα της υδατοκαλλιέργειας και διαφοροποίηση δραστηριοτήτων στις αλιευτικές περιοχές μέσω νέων μορφών εισοδήματος																
ΘΣ4: Υποστήριξη της μετάβασης σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα σε όλους τους τομείς																
1. Στήριξη της ενεργειακής απόδοσης, της χρήσης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, της έξυπνης διαχείρισης της ενέργειας στα δημόσια κτίρια, τις επιχειρήσεις και στον τομέα της στέγασης			✓											5,7	2,5%	
2. Προώθηση ενεργειών μείωσης των εκπομπών υποξειδίου του αζώτου, αμμωνίας και μεθανίου από την γεωργία			✓					✓	✓	✓				1	0,4%	
ΘΣ 5: Προώθηση της προσαρμογής στην κλιματική																

Πίνακας συμπληρωματικότητας του ΠΑΑ με το ΣΕΣ Θεματικοί Στόχοι / Επενδυτικές θεματικές ενότητες ΣΕΣ 2014-2020	Μέτρα Π.Α.Α. 2014-2020													Συμβολή του ΠΑΑ στο ΣΕΣ		
	Μέτρο 1: «Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης»	Μέτρο 3: «Συστήματα ποιότητας»	Μέτρο 4: Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού	Μέτρο 6: «Ανάπτυξη γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων»	Μέτρο 7: «Βασικές Υπηρεσίες και ανάπλαση χωριών σε αγροτικές περιοχές»	Μέτρο 8: «Παρεμβάσεις στις δασικές περιοχές και ανάπτυξη δασών»	Μέτρο 9: «Σύσταση Ομάδων Παραγωγών»	Μέτρο 10: «Ενισχύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα»	Μέτρο 11: «Βιολογική Γεωργία»	Μέτρο 12: «Ενίσχυση στο πλαίσιο Natura 2000 και της Οδηγίας Πλάισιο για τα Ύδατα»	Μέτρο 13: «Ενισχύσεις περιοχών που αντιμετωπίζουν φυσικά ή άλλα μειονεκτήματα»	Μέτρο 14: «Καλή διαβίωση των ζώων»	Μέτρο 16 «Συνεργασία»	Μέτρο 19: «Τοπική Ανάπτυξη LEADER»	Μ €	%
	αλλαγή και της πρόληψης των κινδύνων															
1. Εφαρμογή Δασικών Μέτρων						√									6,9	3,1%
2. Μέτρα για την προώθηση της προσαρμογής και την πρόληψη κινδύνων			√					√	√	√	√	√			9	4,0%
ΘΣ 6: Προστασία του περιβάλλοντος και προώθηση της αποδοτικής χρήσης των πόρων																
1. Ολοκλήρωση αναγκαίων υποδομών στον τομέα των αποβλήτων																
2. Διαχείριση υδάτινων πόρων και εδάφους			√			√		√	√	√	√				72	31,9%
3. Αξιοποίηση φυσικών και πολιτιστικών πόρων					√	√								√	7,4	3,3%
4. Προστασία και αποκατάσταση της βιοποικιλότητας						√		√	√	√	√				47,5	21%
ΘΣ 7: Προώθηση των βιώσιμων μεταφορών και άρση των εμποδίων σε βασικές υποδομές δικτύων (key network infrastructures)																
1. Προώθηση της βιώσιμης αστικής κινητικότητας																
2. Συμπλήρωση των αναγκαίων υποδομών για την ολοκλήρωση του Διευρωπαϊκού Δικτύου Μεταφορών																
ΘΣ 8: Προώθηση της βιώσιμης απασχόλησης υψηλής ποιότητας και υποστήριξη της κινητικότητας																

Πίνακας συμπληρωματικότητας του ΠΑΑ με το ΣΕΣ Θεματικοί Στόχοι / Επενδυτικές θεματικές ενότητες ΣΕΣ 2014-2020	Μέτρα Π.Α.Α. 2014-2020													Συμβολή του ΠΑΑ στο ΣΕΣ		
	Μέτρο 1: «Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης»	Μέτρο 3: «Συστήματα ποιότητας»	Μέτρο 4: Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού	Μέτρο 6: «Ανάπτυξη γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων»	Μέτρο 7: «Βασικές Υπηρεσίες και ανάπτυξη χωριών σε αγροτικές περιοχές»	Μέτρο 8: «Παρεμβάσεις στις δασικές περιοχές και ανάπτυξη δασών»	Μέτρο 9: «Σύσταση Ομάδων Παραγωγών»	Μέτρο 10: «Ενισχύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα»	Μέτρο 11: «Βιολογική Γεωργία»	Μέτρο 12: «Ενίσχυση στο πλαίσιο Natura 2000 και της Οδηγίας Πλάσιο για τα Ύδατα»	Μέτρο 13: «Ενισχύσεις περιοχών που αντιμετωπίζουν φυσικά ή άλλα μειονεκτήματα»	Μέτρο 14: «Καλή διαβίωση των ζώων»	Μέτρο 16 «Συνεργασία»	Μέτρο 19: «Τοπική Ανάπτυξη LEADER»	Μ €	%
	των εργαζομένων															
1. Βελτίωση της πρόσβασης στην απασχόληση ανέργων με έμφαση σε ομάδες που έχουν πληγεί ιδιαίτερα ένεκα της οικονομικής κρίσης																
2. Αναβάθμιση της Δημόσιας Υπηρεσίας Απασχόλησης																
3. Βελτίωση της ένταξης των νέων στην αγορά εργασίας				√										√		
ΘΣ 9: Προώθηση της κοινωνικής ένταξης, καταπολέμηση της φτώχειας και κάθε μορφής διακρίσεων																
1. Ενεργητικές πολιτικές ένταξης με στόχο τη βελτίωση των ευκαιριών απασχόλησης																
2. Καταπολέμηση των διακρίσεων και προώθηση της ισότητας των ευκαιριών																
3. Προώθηση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας																
4. Κοινωνική συνοχή στις αστικές περιοχές και περιοχές της υπαίθρου														√	19	8,4%
ΘΣ 10: Επένδυση στην εκπαίδευση, κατάρτιση και επαγγελματική κατάρτιση για την απόκτηση δεξιοτήτων και τη δια βίου μάθηση																

Πίνακας συμπληρωματικότητας του ΠΑΑ με το ΣΕΣ Θεματικοί Στόχοι / Επενδυτικές θεματικές ενότητες ΣΕΣ 2014-2020	Μέτρα Π.Α.Α. 2014-2020														Συμβολή του ΠΑΑ στο ΣΕΣ	
	Μέτρο 1: «Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης»	Μέτρο 3: «Συστήματα ποιότητας»	Μέτρο 4: Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού	Μέτρο 6: «Ανάπτυξη γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων»	Μέτρο 7: «Βασικές Υπηρεσίες και ανάπτυξη χωριών σε αγροτικές περιοχές»	Μέτρο 8: «Παρεμβάσεις στις δασικές περιοχές και ανάπτυξη δασών»	Μέτρο 9: «Σύσταση Ομάδων Παραγωγών»	Μέτρο 10: «Ενισχύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα»	Μέτρο 11: «Βιολογική Γεωργία»	Μέτρο 12: «Ενίσχυση στο πλαίσιο Natura 2000 και της Οδηγίας Πλαίσιο για τα Ύδατα»	Μέτρο 13: «Ενισχύσεις περιοχών που αντιμετωπίζουν φυσικά ή άλλα μειονεκτήματα»	Μέτρο 14: «Καλή διαβίωση των ζώων»	Μέτρο 16 «Συνεργασία»	Μέτρο 19: «Τοπική Ανάπτυξη LEADER»	Μ €	%
	1. Βελτίωση της σύνδεσης των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης με την αγορά εργασίας	√														1,7
2. Βελτίωση της ισότιμης πρόσβασης για όλους στη διά βίου μάθηση, αναβάθμιση και αναγνώριση των γνώσεων, δεξιοτήτων και ικανοτήτων του εργατικού δυναμικού	√															
ΘΣ 11: Ενίσχυση της θεσμικής ικανότητας των δημόσιων αρχών και των ενδιαφερομένων μερών και της αποτελεσματικής δημόσιας διοίκησης																
1. Ενίσχυση της θεσμικής ικανότητας και αποδοτικότητας της δημόσιας διοίκησης με στόχο την εφαρμογή μεταρρυθμίσεων και την ορθή διακυβέρνηση																
2. Ενίσχυση της Διοικητικής Ικανότητας των εταιρών													√			
Συμβολή του ΣΕΣ στο ΠΑΑ	7	2	7	6	2	4	2	3	4	4	3	1	7	8	225,6	100,0%
	12%	3%	12%	10%	3%	7%	3%	5%	7%	7%	5%	2%	12%	13%		

2.2.2.3. Συνέργειες συμπληρωματικότητα με τα Επιχειρησιακά Προγράμματα των ΕΔΕΤ .

Την Προγραμματική 2014 -2020 στην Κύπρο θα υλοποιηθούν τρία Επιχειρησιακά Προγράμματα με συγχρηματοδότηση από το ΕΚΤ , ΕΤΘΑ και ΕΤΠΑ – Ταμείο Συνοχής.

Από το **ΕΚΤ** συγχρηματοδοτείται το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ, ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΙ ΠΟΡΟΙ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ 2014 – 2020» συνολικού Προϋπολογισμού 164 εκατομμυρίων Ευρώ (συμπεριλαμβανομένων των πόρων που διατίθενται για την Πρωτοβουλία Απασχόληση των νέων).

Το ΕΠ αποτελείται από τους ακόλουθους Άξονες Προτεραιότητας :

Άξονας Προτεραιότητας 1: Βελτίωση Προοπτικών Απασχόλησης και της Ανάπτυξης των Δεξιοτήτων του Ανθρώπινου Δυναμικού.

Άξονας Προτεραιότητας 2: Ενίσχυση της απασχόλησης των νέων ηλικίας έως 29 ετών και διευκόλυνση της εισόδου τους στην αγορά εργασίας.

Άξονας Προτεραιότητας 3: Καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Άξονας Προτεραιότητας 4: Ανάπτυξη Δεξιοτήτων του Ανθρώπινου Δυναμικού και Βελτίωση της Αποτελεσματικότητας της Δημόσιας Διοίκησης.

Άξονας προτεραιότητας 5: Τεχνική Υποστήριξη Εφαρμογής ΕΚΤ.

Διακριτές ενότητες του Επιχειρησιακού Προγράμματος αποτελούν τα κεφάλαια :

- «Ολοκληρωμένη προσέγγιση στην εδαφική ανάπτυξη» στο οποίο περιγράφεται η συμβολή του Ταμείου στην χρηματοδότηση στοχευμένων παρεμβάσεων στις εδαφικές ενότητες των αστικών περιοχών και των αγροτικών περιοχών με την αξιοποίηση των σχετικών «εργαλείων» που προβλέπονται στον Οριζόντιο κανονισμό όπως είναι η «Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία των τοπικών Κοινοτήτων» δηλαδή η προσέγγιση «Leader» είτε η Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση
- «Ειδικές ανάγκες των γεωγραφικών περιοχών που πλήττονται περισσότερο από τη φτώχεια ή ομάδες – στόχοι που κινδυνεύουν περισσότερο από διακρίσεις και κοινωνική απομόνωση».

Από την εξέταση του συνόλου των Αξόνων Προτεραιότητας προκύπτει ότι η κάλυψη του συνόλου των αναγκών των κατοίκων των αγροτικών περιοχών και των απασχολούμενων στον Πρωτογενή τομέα επαφίεται αποκλειστικά και μόνο στην δικαιοδοσία του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης.

Σε ότι αφορά την «Εδαφική προσέγγιση» όπως αυτή περιγράφεται στα δύο διακριτά προαναφερθέντα κεφάλαια είναι σαφές ότι περιορίζετε αποκλειστικά και μόνο στις αστικές περιοχές μέσω συνεργειών με το ΕΤΠΑ για την προώθηση της βιώσιμης αστικής ανάπτυξης.

Από το **ΕΤΠΑ** και το **Ταμείο Συνοχής** συγχρηματοδοτείται το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα και Αειφόρος Ανάπτυξη» από το ΕΤΠΑ και το Ταμείο Συνοχής συνολικού Προϋπολογισμού 635 εκατομμυρίων Ευρώ

Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα αποτελείται από τους ακόλουθους Άξονες Προτεραιότητας :

Άξονας Προτεραιότητας 1 «Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας»

Άξονας Προτεραιότητας 2 «Ενίσχυση της Χρήσης των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνιών»

Άξονας Προτεραιότητας 3 «Μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα και προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή»

Άξονας Προτεραιότητας 4. «Προστασία του Περιβάλλοντος και αποδοτική διαχείριση των πόρων

Άξονας Προτεραιότητας 5 «Πρώθηση βιώσιμων μεταφορών

Άξονας Προτεραιότητας 6 «Βιώσιμη Αστική Ανάπτυξη»

- Διακριτές ενότητες του Επιχειρησιακού Προγράμματος αποτελούν τα κεφάλαια «Ολοκληρωμένη προσέγγιση στην εδαφική ανάπτυξη» στο οποίο περιγράφεται η συμβολή του Ταμείου στην χρηματοδότηση στοχευμένων παρεμβάσεων στις εδαφικές ενότητες των αστικών περιοχών και των αγροτικών περιοχών με την αξιοποίηση των σχετικών «εργαλείων» που προβλέπονται στον Οριζόντιο κανονισμό όπως είναι η «Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία των τοπικών Κοινοτήτων» δηλαδή η προσέγγιση «Leader» είτε η Ολοκληρωμένη Χωρική Επένδυση και «Ειδικές ανάγκες των γεωγραφικών περιοχών που πλήττονται περισσότερο από τη φτώχεια ή ομάδες – στόχοι που κινδυνεύουν περισσότερο από διακρίσεις και κοινωνική απομόνωση».

Σε αντίθεση με το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Απασχόληση, Ανθρώπινοι πόροι και Κοινωνική Συνοχή 2014 – 2020» στο ΕΠ «Ανταγωνιστικότητα και Αειφόρος Ανάπτυξη» υπάρχουν ρητές αναφορές στην ανάγκη διασφάλισης συνεργειών και συμπληρωματικότητας με το ΠΑΑ 2014-2020 για την προώθηση της Ε-Τ-Κ στον αγροδιατροφικό τομέα, την προώθηση της αναβάθμισης του τουρισμού της υπαίθρου, την προσαρμογή στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής όπου το ΕΤΠΑ θα χρηματοδοτήσει την χαρτογράφηση των κινδύνων, που θα προκύψουν από την αύξηση της μέσης θερμοκρασίας αλλά και την μείωση των βροχοπτώσεων που αμφότερα επηρεάζουν την γεωργική παραγωγή, την προστασία της βιοποικιλότητας όπου το ΕΤΠΑ θα χρηματοδοτήσει την ολοκλήρωση των Διαχειριστικών σχεδίων των περιοχών NATURA 2000 αλλά και την δημιουργία πράσινων διαδρομών και έργων προστασίας επιλεγμένων οικοτόπων, ενώ οριζόντια εφαρμογή (αστικές και αγροτικές περιοχές) θα έχουν οι δράσεις ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας.

Οι εφαρμογές των ΤΠΕ για την παιδεία και υγεία θα καλύψουν και τις ανάγκες των αγροτικών περιοχών όπως επίσης και οι επεκτάσεις των αποχετευτικών δικτύων για την πλήρη εναρμόνιση της Κύπρου με την περιβαλλοντική νομοθεσία της ΕΕ για την Διαχείριση των

υγρών αποβλήτων. Οι παρεμβάσεις του ΕΤΠΑ για την αξιοποίηση των υδάτων που προέρχονται από σταθμούς επεξεργασίας υγρών αποβλήτων περιορίζονται αποκλειστικά για «αστικές χρήσεις» και όχι για άρδευση.

Σε ότι αφορά την «Εδαφική προσέγγιση» το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα και Αειφόρος Ανάπτυξη» είναι σαφές ότι περιορίζετε αποκλειστικά και μόνο στις αστικές περιοχές με το σύνολο των παρεμβάσεων να περιλαμβάνονται στον έκτο άξονα προτεραιότητας «Βιώσιμη Αστική Ανάπτυξη» .

2.2.2.4. Συνοχή και συμπληρωματικότητα με τον Πρώτο Πυλώνα

Ο νέος Κανονισμός 1307/2013 περί θεσπίσεως κανόνων για τις Άμεσες Ενισχύσεις θα τεθεί σε εφαρμογή το 2015. Στο Παράρτημα I του Κανονισμού περιλαμβάνονται όλα τα σχετικά με τον Κανονισμό Καθεστώς Στήριξης (Πίνακας 1). Σύμφωνα με τις αποφάσεις του Υπουργείου Γεωργίας Φυσικών Πόρων και Περιβάλλοντος, η εφαρμογή του Κανονισμού στην Κύπρο θα περιλαμβάνει τα ακόλουθα τρία μέτρα που είναι και υποχρεωτικά:

1. Καθεστώς Ενιαίας Στρεμματικής Ενίσχυσης (Εκταρικές Επιδοτήσεις - ΣΕΣΕ) – Άρθρο 36 του Κανονισμού.
2. Ενίσχυση για γεωργούς που εφαρμόζουν γεωργικές πρακτικές επωφελείς για το κλίμα και το περιβάλλον – Τίτλος III Κεφάλαιο 3 του Κανονισμού
3. Ενίσχυση για γεωργούς νεαρής ηλικίας – Τίτλος III Κεφάλαιο 5 του Κανονισμού.

Επίσης, σημειώνεται ότι στο πλαίσιο της δυνατότητας χορήγησης συνδεδεμένης στήριξης, έχει αποφασισθεί η ενίσχυση των τομέων των εσπεριδοειδών (εντός της Νεκρής Ζώνης) και της αιγοπροβατοτροφίας αρχικά για την περίοδο 2015-2016, με δυνατότητα αναθεώρησης το 2016, η οποία ενδέχεται να ισχύσει για την περίοδο 2017-2020.

Καταρχήν εκτιμάται ότι τα ανωτέρω μέτρα του Πυλώνα 1 και τα μέτρα του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης επιδιώκουν την επίτευξη των τεθέντων κοινών στόχων που είναι:

- η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της γεωργίας
- η αειφόρος διαχείριση των φυσικών πόρων και των κλιματικών αλλαγών.
- η ισόρροπη εδαφική ανάπτυξη.

Αναμένεται ότι η εφαρμογή των ανωτέρω μέτρων του Πυλώνα 1 στην Κύπρο θα συνεισφέρει :

- στην αύξηση των γεωργικών εισοδημάτων και στη σταθερότητά τους.
- στην προστασία του περιβάλλοντος.
- στη διατήρηση της γεωργικής δραστηριότητας και κατ'επέκταση του αγροτικού τοπίου.
- στην ενθάρρυνση των νέων να ασχοληθούν με τη γεωργία, τη μείωση της ανεργίας και την αντιμετώπιση της γήρανσης του αγροτικού πληθυσμού.

Προϋπόθεση για την παροχή των Εκταρικών Επιδοτήσεων θα είναι η τήρηση των καλών γεωργικών και περιβαλλοντικών συνθηκών, που αποτελεί επίσης προϋπόθεση για την παροχή της επιδότησης για τα αγροπεριβαλλοντικά μέτρα του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης (M10-M14).

Κύρια σημεία αξιολόγησης:

1. Πρασίνισμα (Greening) και Αγροπεριβαλλοντικά Μέτρα Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης

Πολύ σημαντική είναι η πρόνοια του Πυλώνα 1 για το Πρασίνισμα-greening, που είναι υποχρεωτική.

Πέραν της Πολλαπλής Συμμόρφωσης (η οποία συνιστά τη βάση για τις ενισχύσεις των δυο Πυλώνων), οι επωφελείς για το κλίμα και το περιβάλλον γεωργικές πρακτικές για το Πρασίνισμα είναι:

- η βιολογική γεωργία
- η διαφοροποίηση της γεωργικής παραγωγής
- η διατήρηση των υφισταμένων μόνιμων βοσκοτόπων.
- οι περιοχές οικολογικής εστίασης (εκκρεμεί ο καθορισμός τους)
- ισοδύναμες πρακτικές (εκκρεμεί λήψη απόφασης κατά πόσο θα συμπεριληφθούν).

Σε ότι αφορά το Πρασίνισμα, επιπρόσθετα του ΚΕΣΕ, κάθε εκμετάλλευση, μεγαλύτερη των 10 εκταρίων, θα λάβει ενίσχυση ανά επιλέξιμο εκτάριο για την τήρηση ορισμένων γεωργικών πρακτικών που ωφελούν το κλίμα και το περιβάλλον. Αυτό είναι υποχρεωτικό (με κάποιες εξαιρέσεις), και η μη τήρηση των σχετικών απαιτήσεων θα έχει ως αποτέλεσμα την επιβολή μειώσεων και κυρώσεων.

Οι εν λόγω επωφελείς για το κλίμα και το περιβάλλον γεωργικές πρακτικές είναι:

- **Η διαφοροποίηση των καλλιεργειών:** ένας γεωργός πρέπει να καλλιεργεί τουλάχιστον δύο καλλιέργειες όταν η αρόσιμη γη του υπερβαίνει τα 10 εκτάρια και τουλάχιστον τρεις καλλιέργειες όταν η αρόσιμη γη του υπερβαίνει τα 30 εκτάρια. Η κύρια καλλιέργεια μπορεί να καλύπτει το πολύ το 75% της αρόσιμης γης, και οι δύο κύριες καλλιέργειες το πολύ το 95% της αρόσιμης γης. Ως «καλλιέργεια» νοείται: α) η καλλιέργεια οποιουδήποτε εκ των διαφορετικών γενών που ορίζονται στη βοτανική ταξινόμηση των καλλιεργειών β) η καλλιέργεια οποιουδήποτε εκ των ειδών στην περίπτωση Brassicaceae, Solanaceae και Cucurbitaceae, γ) η γη υπό αγρανάπαυση και δ) τα αγρωστώδη ή άλλα ποώδη κτηνοτροφικά φυτά.
- **Η διατήρηση των μόνιμων βοσκοτόπων**
- **Η διατήρηση «περιοχής οικολογικής εστίασης» που θα καταλαμβάνει τουλάχιστον το 5% της αρόσιμης περιοχής της εκμετάλλευσης για εκμεταλλεύσεις με αρόσιμη γη μεγαλύτερη των 15 εκταρίων** (εκτός των μόνιμων βοσκοτόπων και

των μόνιμων καλλιεργειών). Ως στοιχεία οικολογικής εστίασης για την περίπτωση της Κύπρου θα θεωρούνται τα πιο κάτω:

α) Υπό αγρανάπαυση γη

β) Χαρακτηριστικά του τοπίου (εφαρμογή από το 2016) (μεμονωμένα δέντρα με διάμετρο κόμης τουλάχιστον 4 μέτρα (30 m² ανά δέντρο) και παρυφές αγρών μεταξύ 1 και 20 μέτρων, στις οποίες δεν υπάρχει γεωργική παραγωγή (9 m² ανά 1m)

γ) Ζώνες ανάσχεσης (9 m² ανά 1m) Οι ζώνες ανάσχεσης βρίσκονται επί ή δίπλα σε αρόσιμη έκταση, κατά τρόπο ώστε οι μακριές πλευρές τους να είναι παράλληλες με το άκρο ενός υδάτινου ρεύματος ή υδατικού συστήματος. Σε ζώνες ανάσχεσης δεν υπάρχει γεωργική παραγωγή.

δ) Εκτάρια αγροδοασοκομικών εκτάσεων (που λαμβάνουν ή έλαβαν στήριξη μέσω των Προγραμμάτων Αγροτικής Ανάπτυξης - ΠΑΑ)

ε) Αναδασωμένες εκτάσεις (σύμφωνα με τις πρόνοιες των ΠΑΑ)

στ) Εκτάσεις με καλλιέργεια που έχει ικανότητες δέσμευσης του αζώτου (υπό οριστικοποίηση 0,7 m² ανά 1 m²).

Τονίζεται ότι τα πιο πάνω στοιχεία οικολογικής εστίασης θα πρέπει να βρίσκονται επί ή δίπλα σε αρόσιμη έκταση.

Από την υποχρέωση τήρησης των πιο πάνω πρακτικές εξαιρούνται οι πιο κάτω:

- Γεωργοί των οποίων οι εκμεταλλεύσεις βρίσκονται ολόκληρες ή μέρος τους σε περιοχές που καλύπτονται από τις οδηγίες 92/43/ΕΟΚ (διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας), 2000/60/ΕΚ (θέσπιση πλαισίου κοινοτικής δράσης στον τομέα της πολιτικής των υδάτων) ή 2009/147/ΕΚ (διατήρηση των άγριων πτηνών) δικαιούνται την ενίσχυση που προβλέπεται από την πράσινη ενίσχυση, υπό την προϋπόθεση ότι τηρούν τις υπό αναφορά πρακτικές, στον βαθμό που οι πρακτικές αυτές στη συγκεκριμένη εκμετάλλευση συνάδουν με τους στόχους των εν λόγω οδηγιών.
- Γεωργοί που συμμορφώνονται με τις απαιτήσεις που ορίζονται στο άρθρο 29 παράγραφος 1 του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 834/2007 όσον αφορά τη βιολογική γεωργία δικαιούνται αυτοδικαίως την πράσινη ενίσχυση και εφαρμόζεται μόνο στις μονάδες μιας εκμετάλλευσης που χρησιμοποιούνται για βιολογική παραγωγή σύμφωνα με το άρθρο 11 του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 834/2007.
- Γεωργοί των οποίων οι εκμεταλλεύσεις είναι κάτω των 10 εκταρίων δικαιούνται αυτοδικαίως την πράσινη ενίσχυση.

Επίσης, γεωργοί των οποίων οι εκμεταλλεύσεις είναι κάτω των 15 εκταρίων δεν υποχρεούνται να διατηρούν στοιχεία οικολογικής εστίασης.

Με την πιθανή εξαίρεση του κατώτατου ορίου έκτασης της εκμετάλλευσης για τα παραπάνω (κάτι που ισχύει στο σύνολο της ΕΕ), οι παραπάνω επιλογές κρίνονται ως αρκετά πλήρεις και ικανοποιητικές για το κλίμα και το περιβάλλον καθώς και συνεκτικές-συμπληρωματικές με την στρατηγική και τα μέτρα του ΠΑΑ και ιδίως αυτά που αντιστοιχούν στις Προτεραιότητες 4 και 5, οι οποίες χαρακτηρίζονται για τη σημαντική χρηματοδοτική τους βαρύτητα.

Επιπλέον, σε ότι αφορά τους κανόνες που αφορούν την Πολλαπλή Συμμόρφωση, φαίνεται ότι πρόθεση των Κυπριακών Αρχών είναι η συμβατότητά τους με τις υποχρεώσεις του Πρασινίσματος και κυρίως με τις Περιοχές Οικολογικής Εστίασης. Ωστόσο οι σχετικές λεπτομέρειες είναι υπό εξέταση.

Επίσης, στο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης έχει δοθεί έμφαση στα αγροπεριβαλλοντικά μέτρα που στοχεύουν κυρίως στη αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων της γεωργίας, τη διατήρηση και ενίσχυση της βιοποικιλότητας, τη βελτίωση της διαχείρισης των υδάτων, λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων, τη πρόληψη της διάβρωσης του εδάφους, κλπ. Η σημασία που δίνεται φαίνεται και από το ποσοστό της δημοσιονομικής δαπάνης για τα ανωτέρω μέτρα και που ανέρχεται στο 47% περίπου της συνολικής δαπάνης που έχει προϋπολογιστεί για το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης. Τα μέτρα αυτά είναι (M10-M14):

- Ενισχύσεις για τη Γεωργία, το Περιβάλλον και το Κλίμα. Προνοούνται ενισχύσεις για μηχανική καλλιέργεια αντί χημικής καταπολέμησης ζιζανίων, τριετής αμειψισπορά, ολοκληρωμένη διαχείριση παραγωγής κλπ.
- Βιολογική Γεωργία
- Ενισχύσεις στο πλαίσιο του Natura 2000 και της Οδηγίας πλαίσιο για τα Ύδατα
- Ενισχύσεις περιοχών που αντιμετωπίζουν φυσικά ή άλλα μειονεκτήματα
- Καλή Διαβίωση Ζώων.

Από τα παραπάνω εκτιμάται ότι:

- οι στόχοι των μέτρων του Πυλώνα 1 και των αγροπεριβαλλοντικών μέτρων του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης είναι είτε κοινοί είτε συμπληρωματικοί,
- εφόσον η τήρηση των καλών γεωργικών και περιβαλλοντικών συνθηκών συνιστά προϋπόθεση και στα μέτρα του Πυλώνα 1 και στα μέτρα του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης, η εφαρμογή και οι έλεγχοι των μέτρων θα συνάδουν.

2. Γεωργοί νεαρής ηλικίας.

Όσον αφορά στους γεωργούς νεαρής ηλικίας και πρώτης εγκατάστασης, θα εφαρμοστεί ένα Μέτρο στον Πυλώνα 1 και ένα Μέτρο στο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης. Στον Πυλώνα 1, το Μέτρο παρέχει εκταρική ενίσχυση για τους νεαρούς γεωργούς κάτω των 40 χρόνων που δημιουργούν για πρώτη φορά γεωργική εκμετάλλευση ή που την έχουν ήδη εγκαταστήσει κατά τη διάρκεια των πέντε ετών που προηγούνται της πρώτης εκ μέρους τους υποβολής αίτησης για ΣΕΣΕ. Η ενίσχυση συνιστά εφάπαξ ποσό που καταβάλλεται σε ετήσια βάση για πέντε χρόνια και εκτιμάται να φθάσει το 25% επιπλέον της ΚΕΣΕ. Στο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης περιλαμβάνεται το Μέτρο M6 που προνοεί ενίσχυση της πρώτης εγκατάστασης νέων γεωργών. Το μέτρο αυτό θα παρέχει μειωμένη ενίσχυση σε σχέση με το αντίστοιχο Μέτρο της περιόδου 2007-2013.

Τα βασικά κριτήρια συμμετοχής στα δύο αυτά Μέτρα του Πυλώνα 1 και του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης εκτιμάται ότι είναι τα ίδια. Επίσης και τα δύο Μέτρα αναμένεται να συνεισφέρουν στην ενθάρρυνση των νεαρών για απασχόληση στη γεωργία, στην αντιμετώπιση της γήρανσης του αγροτικού πληθυσμού, στην αντιμετώπιση του φαινομένου της εγκατάλειψης της γεωργικής γης και στην παραμονή των νεαρών στην ύπαιθρο και τη μείωση της ανεργίας. Εφόσον οι γεωργοί νεαρής ηλικίας θα δικαιούνται να μετέχουν και στα δύο Μέτρα τότε και οι δύο αυτές ενισχύσεις θα παρέχουν μαζί ένα ικανοποιητικό κίνητρο για πρώτη εγκατάσταση στην γεωργία.

Συνεπώς, εκτιμάται ότι υφίσταται συνοχή, συνέργεια και συμπληρωματικότητα μεταξύ των εν λόγω Μέτρων.

3. Διαχείριση και έλεγχοι

Έχει διαφανεί ότι η Διαχειριστική Αρχή του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης που είναι υπεύθυνη για όλα τα Μέτρα του Προγράμματος και ο Κλάδος Αγροτικής Οικονομίας του Τμήματος Γεωργίας που είναι υπεύθυνος για τις Άμεσες Πληρωμές συνεργάζονται στενά κατά την προετοιμασία των δυο Μέτρων. Όσον αφορά τους ελέγχους, συνεργάζεται και ο ΚΟΑΠ. Αναμένεται ότι η συνεργασία αυτή θα συνεχίσει και κατά την εφαρμογή των Μέτρων. Επίσης αναμένεται ότι με τον κατάλληλο συντονισμό και συνεργασία θα υπάρξει εναρμόνιση των βασικών κανόνων και ελέγχων των Μέτρων.

4. Double funding

Σε σχετικό επεξηγηματικό σημείωμα της ΕΕ αναφέρεται ότι προκύπτει θέμα double funding για τις ενισχύσεις του Πρασινίσματος του Πυλώνα 1 και των αγροπεριβαλλοντικών μέτρων που επιδοτούν τις ίδιες πρακτικές, περιλαμβανομένης και της βιολογικής γεωργίας. Το διοικητικό κόστος για τον ακριβή υπολογισμό του double funding θα ήταν τεράστιο για κάθε χώρα και έτσι στο επεξηγηματικό σημείωμα της ΕΕ προτείνεται η μείωση των επιδοτήσεων των αγροπεριβαλλοντικών μέτρων και της βιολογικής γεωργίας κατά ένα συγκεκριμένο ποσοστό, για τις εκμεταλλεύσεις που θα λαμβάνουν και επιδοτήσεις Πρασινίσματος.

Συμπέρασμα: Μετά από την εξέταση των Μέτρων τόσο του Πυλώνα 1, όσο και του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης και λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω σημεία, εκτιμάται ότι υπάρχει συνοχή, συνέργεια και συμπληρωματικότητα. Σημειώνονται επίσης τα εξής:

- η ανάγκη πολύ στενής συνεργασίας και συντονισμού των αρμοδίων μονάδων που απαιτείται λόγω κυρίως του Πρασινίσματος.
- η ανάγκη εφαρμογής παρόμοιων κριτηρίων και ελέγχων.

Κατάλογος μέτρων του Κανονισμού 1307/2013 για τις άμεσες Πληρωμές που θα τεθεί σε εφαρμογή το 2015. Η Κύπρος θα εφαρμόσει τα τρία μέτρα που είναι σημειωμένα με αστερίσκο, σύμφωνα με τις μέχρι σήμερα αποφάσεις.

1. Σχέδιο Ενιαίας Εκταρικής Επιδότησης(ΣΕΣΕ)*

2. Σχέδιο Παροχής μεταβατικών εθνικών ενισχύσεων
3. Αναδιανεμητική ενίσχυση
4. Ενίσχυση για γεωργικές πρακτικές επωφελείς για το κλίμα και το περιβάλλον-greening *
5. Ενίσχυση για περιοχές με φυσικούς περιορισμούς/ μειονεκτικές περιοχές.
6. Ενίσχυση για γεωργούς νεαρής ηλικίας(κάτω των 40 ετών και πρώτης εγκατάστασης εντός πέντε ετών που προηγούνται της πρώτης υποβολής αίτησης)
7. Προαιρετική συνδεδεμένη στήριξη
8. Καθεστώς μικροκαλλιεργητών

2.2.2.5. Εκτίμηση της συνάφειας με τους γενικούς και ειδικούς όρους των εκ των προτέρων αιρεσιμοτήτων (ex-ante conditionalities)

Η θέσπιση γενικών και ειδικών αιρεσιμοτήτων προσδιορίζεται από τον Γενικό Κανονισμό Περί καθορισμού κοινών διατάξεων 1303/2013 και σχετίζεται με την υποχρέωση των Κρατών Μελών να έχουν ολοκληρώσει μέχρι τις 31/12/2016 όλα τα απαιτούμενα βήματα για την εναρμόνιση του θεσμικού πλαισίου τους, αλλά και την προώθηση του συνόλου των Εθνικών στρατηγικών στο σύνολο των τομέων που επηρεάζουν την απρόσκοπτη υλοποίηση των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων που συγχρηματοδοτούνται από τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά-Επενδυτικά Ταμεία⁹.

Για το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης εξετάζεται η συμμόρφωση με τις επτά κοινές για το σύνολο των ΕΔΕΤ γενικές αιρεσιμότητες και τις τέσσερις θεματικές¹⁰ που αφορούν το ΠΑΑ - ΕΓΤΑΑ. Οι θεματικές αιρεσιμότητες σχετίζονται με τις έξι Προτεραιότητες της Ε.Ε για την Αγροτική Ανάπτυξη σε άμεση αντιστοίχιση με τους 11 Θεματικούς στόχους του Κοινού Στρατηγικού Πλαισίου .

Η εκπλήρωση των αιρεσιμοτήτων και οι σχετικές δράσεις που πρέπει να αναληφθούν (εάν δεν εκπληρούνται) προσδιορίζονται τόσο στο Σύμφωνο Εταιρικής Σχέσης όσο και στα Επιχειρησιακά Προγράμματα. Για το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης, οι τρεις από τις τέσσερις θεματικές αιρεσιμότητες είναι κοινές με τα υπόλοιπα Επιχειρησιακά Προγράμματα των ΕΔΕΤ και μόνο μία αφορά αποκλειστικά και μόνο το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης και συγκεκριμένα η 4.1. «Καλές Γεωργικές και Περιβαλλοντικές Συνθήκες (ΚΓΠΣ): τα πρότυπα καλής γεωργικής και περιβαλλοντικής κατάστασης των εκτάσεων που αναφέρονται στο κεφάλαιο I του τίτλου VI του κανονισμού (ΕΕ) 1306/2013 και σε εθνικό επίπεδο» και η 4.2. «Ελάχιστες απαιτήσεις για τα λιπάσματα και τα φυτοπροστατευτικά προϊόντα: οι ελάχιστες απαιτήσεις για τα λιπάσματα και τα φυτοπροστατευτικά προϊόντα που αναφέρονται στο άρθρο 28 κεφάλαιο I του τίτλου III του παρόντος κανονισμού καθορίζονται σε εθνικό επίπεδο».

⁹ ΕΤΠΑ, Ταμείο Συνοχής ΕΚΤ, ΕΓΤΑΑ, ΕΤΘΑ

¹⁰ Οι θεματικές αιρεσιμότητες προσδιορίζονται σε επίπεδο θεματικού στόχου

Γενικές Αιρεσιμότητες

Οι πέντε από τις επτά γενικές αιρεσιμότητες εκπληρούνται πλήρως ενώ μόνο δυο εκπληρούνται μερικώς και συγκεκριμένα οι :

- 6) Περιβαλλοντική νομοθεσία σχετικά με την εκτίμηση περιβαλλοντικού επιπτώσεων (ΕΠΕ) και την στρατηγική περιβαλλοντική εκτίμηση (ΣΠΕ): Η ύπαρξη ρυθμίσεων για την αποτελεσματική εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας της Ένωσης σχετικά με την ΕΠΕ και τη ΣΠΕ.
- 7) Στατιστικά συστήματα και δείκτες αποτελεσμάτων: Η ύπαρξη της αναγκαίας στατιστικής βάσης για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας και των επιπτώσεων των προγραμμάτων. Η ύπαρξη ενός συστήματος δεικτών αποτελεσμάτων που είναι απαραίτητο για την επιλογή των δράσεων οι οποίες συμβάλλουν αποτελεσματικότερα στην επιδίωξη των επιθυμητών αποτελεσμάτων, την παρακολούθηση της προόδου προς την επίτευξή τους και τη διενέργεια της αξιολόγησης των επιπτώσεων.

Η εκπλήρωση της έβδομης γενικής αιρεσιμότητας είναι κρίσιμης σημασίας αφού σχετίζεται άμεσα με την δυνατότητα «τήρησης» των υποχρεώσεων που απορρέουν από το Κοινό Πλαίσιο Παρακολούθησης και Αξιολόγησης. Λόγω των ιδιοτήτων και της διαφορετικής «φιλοσοφίας» που έχει το Κοινό Πλαίσιο Παρακολούθησης και Αξιολόγησης του ΕΓΤΑΑ από τα αντίστοιχα Πλαίσια του ΕΤΠΑ και του ΕΚΤ, υπάρχει διακριτή ενότητα σχολίων του Συμβούλου Αξιολόγησης στο σχετικό Κεφάλαιο της Αξιολόγησης «Σχέδιο Αξιολόγησης (Evaluation Plan)».

Θεματικές αιρεσιμότητες

Από τις τέσσερις θεματικές Προτεραιότητες η μία εκπληρώνεται πλήρως και συγκεκριμένα η υπο-αιρεσιμότητα 4.1. «Καλές Γεωργικές και Περιβαλλοντικές Συνθήκες (ΚΓΠΣ): τα πρότυπα καλής γεωργικής και περιβαλλοντικής κατάστασης των εκτάσεων που αναφέρονται στο κεφάλαιο I του τίτλου VI του κανονισμού (ΕΕ) 1306/2013 και σε εθνικό επίπεδο» και η υπο-αιρεσιμότητα 4.2. «Ελάχιστες απαιτήσεις για τα λιπάσματα και τα φυτοπροστατευτικά προϊόντα: οι ελάχιστες απαιτήσεις για τα λιπάσματα και τα φυτοπροστατευτικά προϊόντα που αναφέρονται στο άρθρο 28 κεφάλαιο I του τίτλου III του παρόντος κανονισμού καθορίζονται σε εθνικό επίπεδο». Οι σχετικές δεσμεύσεις περιλαμβάνονται στο κείμενο του Προγράμματος

Από τις υπόλοιπες τρεις θεματικές αιρεσιμότητες που εκπληρούνται μερικώς καθοριστική για το Πρόγραμμα είναι η εκπλήρωση της υπο-αιρεσιμότητας 5.2. «Τομέας ύδρευσης: Η ύπαρξη α) τιμολογιακής πολιτικής για το νερό η οποία παρέχει επαρκή κίνητρα στους χρήστες για αποδοτική χρήση των υδάτινων πόρων και β) επαρκούς συνεισφοράς των διαφόρων χρήσεων του νερού στην ανάκτηση του κόστους των υπηρεσιών ύδρευσης, σε ποσοστό που καθορίζεται στο εγκεκριμένο σχέδιο διαχείρισης λεκάνης ποταμού για επενδύσεις που στηρίζονται από τα προγράμματα», λόγω της καθοριστικής σημασίας που έχει η τιμολογηση του νερού στην Κυπριακή Γεωργία.

Οι υπόλοιπες δύο υποαιρεσιμότητες που συνθέτουν την Τρίτη θεματική προτεραιότητα και σχετίζονται άμεσα με τις περιοχές εστίασης 5B και 5Γ (εξοικονόμηση ενέργειας και προώθηση ΑΠΕ) εκπληρούνται πλήρως και οι δύο: 5.1. «Ενεργειακή απόδοση: Έχουν εκτελεσθεί

δράσεις για την προαγωγή αποτελεσματικών από άποψη κόστους βελτιώσεων της ενεργειακής απόδοσης κατά την τελική χρήση και αποτελεσματικών από άποψη κόστους επενδύσεων στην «Ενεργειακή απόδοση» κατά την οικοδόμηση ή ανακαίνιση κτιρίων» και 5.3. «Ανανεώσιμη ενέργεια: Έχουν αναληφθεί δράσεις για την προώθηση της παραγωγής και διανομής από ανανεώσιμες ενεργειακές πηγές».

Δεν εκπληρώνεται η αιρεσιμότητα 3.1) «Πρόληψη και διαχείριση κινδύνων: η ύπαρξη εθνικών ή περιφερειακών εκτιμήσεων επικινδυνότητας για τη διαχείριση φυσικών καταστροφών, λαμβάνοντας υπόψη την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή», η οποία σύμφωνα με το Πρόγραμμα επηρεάζει την περιοχή εστίασης 3 Α, θέση με την οποία δεν συμφωνεί ο Αξιολογητής αφού ενδέχεται να επηρεάσει το σύνολο της Προτεραιότητας 4 και 5 λόγω της αλληλεπίδρασης της γεωργίας και των δασών με τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής.

Τέλος η θεματική αιρεσιμότητα 6.1. «Υποδομή δικτύου πρόσβασης νέας γενιάς (NGN): Η ύπαρξη εθνικών ή περιφερειακών σχεδίων NGA τα οποία λαμβάνουν υπόψη τις περιφερειακές δράσεις για την επίτευξη των στόχων της ΕΕ για την πρόσβαση υψηλής ταχύτητας στο Διαδίκτυο (5), εστιάζονται σε περιοχές στις οποίες η αγορά δεν μπορεί να παρέχει ανοικτή υποδομή με προσιτό κόστος και σε ποιότητα, σύμφωνα με τους κανόνες ανταγωνισμού και κρατικών ενισχύσεων της ΕΕ, και παρέχουν προσβάσιμες υπηρεσίες στις ευάλωτες ομάδες», σχετίζεται άμεσα με την περιοχή εστίασης 6Γ η χρηματοδοτική βαρύτητα της οποίας είναι πολύ περιορισμένη και εστιάζεται στην αξιοποίηση των δυνατοτήτων που παρέχουν για ελεύθερη πρόσβαση στο Διαδίκτυο τα υφιστάμενα ευρυζωνικά δίκτυα χαμηλής ταχύτητας 2Mb/sec, τα οποία καλύπτουν το σύνολο των αγροτικών περιοχών.

2.2.2.6. Εκτίμηση του πλαισίου διαβούλευσης και ενσωμάτωση των διαφορετικών αναγκών του πληθυσμού και των επί μέρους εμπλεκόμενων Ομάδων

Μέσα από την ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης έχει αναδειχθεί ως σημαντικό ζήτημα η πληθυσμιακή αποδυνάμωση και η σημαντική οικονομική υποβάθμιση των ορεινών περιοχών της νήσου. Κατ' επέκταση, σημειώνεται μια σημαντική διαφοροποίηση στρατηγικής στόχευσης μεταξύ πεδινών και ορεινών αγροτικών περιοχών η οποία επιβάλει την στοχοθέτηση της χωρικής παρέμβασης στο πλαίσιο της προσέγγισης Leader. Το θέμα αυτό αναδείχθηκε και στο πλαίσιο της διαβούλευσης και οι απόψεις των εμπλεκόμενων ΟΤΔ (στις οποίες περιλαμβάνονται τόσο πεδινές όσο και ορεινές περιοχές) λήφθηκαν υπόψη για την διαμόρφωση ενός πλαισίου εθνικής στοχοθέτησης των παρεμβάσεων Leader στις ορεινές περιοχές της υπαίθρου, όπου το πρόβλημα της πληθυσμιακής αποψίλωσης και της οικονομικής αποδυνάμωσης έχει κριθεί ως πρόβλημα υψηλού κινδύνου για την διατήρηση της βιωσιμότητας αυτών των περιοχών. Η χωρική παρέμβαση του Leader σε περιοχές όπου εντοπίζεται έντονο το στοιχείο της πληθυσμιακής αποδυνάμωσης επεκτείνεται και στο Μέτρο 19 στην εκπαίδευση σε θέματα εκτός γεωργίας, επιδιώκοντας στην διαφοροποίηση της οικονομίας σε αυτές τις περιοχές όπου η γεωργική παραγωγή αντιμετωπίζει συγκριτικά μειονεκτήματα, κυρίως λόγω του ορεινού ανάγλυφου. Παράλληλα, ειδικά για τις ορεινές

περιοχές, έχει ληφθεί ιδιαίτερη μέριμνα και στόχευση για τις επενδύσεις στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις με το σχεδιασμό ειδικού καθεστώτος.

Η πλειονότητα των αγροπεριβαλλοντικών μέτρων έχει κλαδική στόχευση, δεν είναι προσανατολισμένα στην αντιμετώπιση συγκεκριμένων περιβαλλοντικών ζητημάτων και συνεπώς και η χωρική επιλογή γίνεται με ανάλογα κριτήρια, γεγονός που παρουσιάζει πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Τα πλεονεκτήματα έχουν σχέση με την κάλυψη των αναγκών των συγκεκριμένων καλλιεργειών και των αντίστοιχων εκμεταλλεύσεων. Τα μειονεκτήματα προέρχονται από την ελλιπή περιβαλλοντική στόχευση.

Ένα άλλο κρίσιμο ζήτημα το οποίο αναδείχθηκε στο πλαίσιο της ανάλυσης SWOT σχετίζεται με το πολύ χαμηλό ποσοστό πληρότητας των υφιστάμενων αγροτουριστικών επιχειρήσεων (20%) το οποίο αφ' ενός προβληματίζει για την αδυναμία της Κυπριακής υπαίθρου να προσελκύσει τουρίστες, και αφ' ετερου περιορίζει την αξιοποίηση των σχετικών μέτρων για την διενέργεια επενδύσεων που θα έχουν σα στόχο την μείωση της εξάρτησης σε όρους απασχόλησης και εισοδήματος αποκλειστικά από την γεωργική δραστηριότητα. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης συμμετείχε σε σειρά συναντήσεων που έγιναν σε συνεργασία με τους εμπλεκόμενους φορείς (Κυπριακή Εταιρεία Αγροτουρισμού, Κυπριακός Οργανισμός Τουρισμού), ώστε να εντοπιστούν οι λόγοι των χαμηλών ποσοστών πληρότητας και να καθοριστεί ο χαρακτήρας της παρέμβασης. Ειδικότερα, προτάθηκε ότι τα αγροτουριστικά καταλύματα θα πρέπει να συνδιάζονται με δράσεις ανάδειξης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του τόπου ή να έχουν θεματικό αντικείμενο (π.χ. γαστρονομικός τουρισμός) και να δημιουργούνται σε περιοχές που αποτελούν πυρήνες αγροτουρισμού (με επαρκείς υποδομές) παρά ως μεμονομένες επενδύσεις που ήταν η συνήθης πρακτική.

2.2.3. Εκτίμηση της λογικής της παρέμβασης του Προγράμματος

Η ανάλυση της εκτίμησης της λογικής της παρέμβασης του Προγράμματος βασίζεται στην προτεινόμενη στρατηγική του προγράμματος όπως αυτή αποτυπώνεται στο πέμπτο Κεφάλαιο συνολικά και με βάση τις έξι Προτεραιότητες για την Αγροτική Ανάπτυξη).

Το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2014 2020 θέτει ένα γενικό Στρατηγικό Στόχο που είναι «η προσαρμογή της Κυπριακής Γεωργίας στις νέες οικονομικές συνθήκες και την αύξηση των περιβαλλοντικών προκλήσεων που δημιουργεί η κλιματική αλλαγή» και τρεις ειδικούς στόχους που είναι:

- i) Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των αγροδιατροφικών προϊόντων
- ii) Η αειφόρος διαχείριση των φυσικών πόρων
- iii) Η βελτίωση της ζωτικότητας των περιοχών της υπαίθρου

Οι ανωτέρω τρεις ειδικοί στόχοι είναι απόλυτα συμβατοί και αντιστοιχίζονται με τους τρεις γενικούς στόχους της ΚΑΠ α) «Βιώσιμη παραγωγή τροφίμων», β) Βιώσιμη Διαχείριση των φυσικών πόρων και του κλίματος γ) Ισόρροπη χωρική ανάπτυξη.

Ο πρώτος ειδικός στόχος (βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των αγροδιατροφικών προϊόντων) καλύπτει σύμφωνα με το Πρόγραμμα όχι μόνο την οικονομική διάσταση της ανταγωνιστικότητας αλλά και την περιβαλλοντική. Οι τρεις αυτοί ειδικοί στόχοι εξειδικεύονται περαιτέρω σε επίπεδο επιχειρησιακών στόχων σε επίπεδο μέτρων.

Η στρατηγική καταγράφεται ως ένα ευρύ πλαίσιο επιλογών στηριζόμενων στους προαναφερόμενους ειδικούς στόχους χωρίς να εξειδικεύει σε επί μέρους περιοχές παρέμβασης. Αυτή η προσέγγιση κρίνεται ως αποδεκτή και σε μεγάλο βαθμό αναμενόμενη σε σχέση με τον πρώτο ειδικό στόχο αφού η ανάλυση SWOT καταδεικνύει την αναγκαιότητα αντιμετώπισης όλων των σχετικών με την ανταγωνιστικότητα θεμάτων που εμπίπτουν στις σχετικές (με τον ειδικό στόχο) προτεραιότητες 2 και 3 καθώς και στα θέματα της οριζόντιας προτεραιότητας 1, ήτοι μικρό μέγεθος, χαμηλή παραγωγικότητα, ψηλό κόστος εργασίας, έλλειψη δομών E-Τα-Κ αλλά και μηχανισμών μεταφοράς της, έλλειψη κατάρτισης ιδιαίτερα σε τομείς που αποτελούν προτεραιότητα για την νέα ΚΑΠ όπως η προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή και η ενσωμάτωση της καινοτομίας, η δημογραφική ανανέωση των απασχολούμενων στην «γεωργία» και η παραγωγή πιστοποιημένων προϊόντων ποιότητας,

Αντίθετα για τον δεύτερο ειδικό στόχο (αειφόρος διαχείριση των φυσικών πόρων) η στρατηγική προσέγγιση κρίνεται ως ιδιαίτερα γενικευμένη και δεν εξειδικεύει σε σχέση με τα ιδιαίτερα περιβαλλοντικά ζητήματα, όπως η έλλειψη υδατικών πόρων, υψηλή κατανάλωση ενέργειας στη γεωργία, υψηλές συγκεντρώσεις νιτρικών σε συγκεκριμένους υπόγειους υδροφορείς, υπαλμύρωση υπόγειων υδροφορέων, εγκατάλειψη γεωργικής γης, υψηλή βοσκοφόρτωση, αυξημένοι κίνδυνοι για την εκδήλωση πυρκαγιών, διάβρωση του εδάφους, ελλιπές πλαίσιο προστασίας ευαίσθητων περιοχών ενώ δεν υπάρχει και χωρική εστίαση των παρεμβάσεων. Αυτό εν μέρει είναι κατανοητό αφού δεν υφίσταται ένα εθνικό πλαίσιο στρατηγικής που να δίνει κατεύθυνση για την αντιμετώπιση των αγροπεριβαλλοντικών – κλιματικών προκλήσεων που θα αποτελούσε σημαντικό βοήθημα για τον σαφή προσδιορισμό των αναγκαίων παρεμβάσεων. Η στρατηγική του προγράμματος για την εξυπηρέτηση του δεύτερου ειδικού στόχου 2 (και κατ' επέκταση των προτεραιοτήτων 4 και 5) θα πρέπει να είναι σαφώς πιο εστιασμένη και να ιεραρχεί προτεραιότητες με βάση τα ευρήματα της ανάλυσης SWOT.

Τέλος, για τον τρίτο ειδικό στόχο (η βελτίωση της ζωτικότητας των περιοχών της υπαίθρου) παρατηρείται μια σαφής επιλογή για την ενίσχυση της διαφοροποίησης της αγροτικής οικονομίας με στόχο τη βελτίωση του τουριστικού ρεύματος στις αγροτικές περιοχές. Αντίθετα, δεν γίνεται καμία αναφορά σε θέματα που αφορούν την βελτίωση της ποιότητας ζωής στην ύπαιθρο, ιδιαίτερα μάλιστα όταν το επίπεδο φτώχειας είναι σαφώς ψηλότερο στις ορεινές κυρίως αγροτικές περιοχές και το πληθυσμιακό προφίλ είναι σαφώς πιο γερασμένο από τις αστικές περιοχές. Αυτή η στρατηγική προσέγγιση συνάδει με σε μεγάλο βαθμό με την ανάλυση SWOT αλλά το θέμα της ποιότητας ζωής παραμένει ως κρίσιμο στοιχείο προς αντιμετώπιση με βάση τα προαναφερόμενα δεδομένα και δεν φαίνεται να αντιμετωπίζεται επαρκώς ούτε από τις παρεμβάσεις των ΕΔΕΤ (ΕΤΠΑ & ΕΚΤ) όπως αναλύθηκε σε προηγούμενη ενότητα. Τέλος η αποδιδόμενη έμφαση της στρατηγικής στην αναγκαιότητα διαφοροποίησης της οικονομίας των αγροτικών περιοχών δεν αντιστοιχίζεται και με την χρηματοδοτική κατανομή των πόρων.

Για την επίτευξη των τριών ειδικών στόχων ενεργοποιούνται και οι έξι Προτεραιότητες για την Αγροτική Ανάπτυξη και οι 17 από τις 18 περιοχές εστίασης Η μόνη Περιοχή εστίασης που δεν ενεργοποιείται είναι η Περιοχή εστίασης «3β Διαχείριση και πρόληψη κινδύνων» επιλογή που συνάδει με την ανάλυση και την εκτίμηση των αναγκών Από το σύνολο των δεκαεννέα μέτρων του Κανονισμού έχουν ενεργοποιηθεί τα δεκαπέντε.

Τα μέτρα που δεν έχουν ενεργοποιηθεί είναι :

Μέτρο 2 «Συμβουλευτικές υπηρεσίες, υπηρεσίες διαχείρισης , γεωργικής εκμετάλλευσης και υπηρεσίες αντικατάστασης στην εκμετάλλευση»

Μέτρο 5 «Αποκατάσταση του γεωργικού παραγωγικού δυναμικού που έχει πληγεί από φυσικές καταστροφές και ανάληψη κατάλληλης προληπτικής δράσης»

Μέτρο 15 « Δασοπεριβαλλοντικές και κλιματικές υπηρεσίες και διατήρηση δασών»

Μέτρο 17 «Διαχείριση κινδύνου» .

Από το σύνολο των ανωτέρω μέτρων, επιφύλαξη ο Σύμβουλος Αξιολόγησης εκφράζει για την μη ενεργοποίηση κυρίως του μέτρου 2 «Συμβουλευτικές υπηρεσίες, υπηρεσίες διαχείρισης , γεωργικής εκμετάλλευσης και υπηρεσίες αντικατάστασης στην εκμετάλλευση» ιδιαίτερα δε για το σκέλος των συμβουλευτικών υπηρεσιών λόγω της ανάδειξης από την ανάλυση SWOT ως σημαντικού προβλήματος την απουσία μηχανισμών διασύνδεσης των παραγωγών με την E-Ta-K και την αναγκαιότητα μεταφοράς γνώσεων προς τους παραγωγούς.

Το θέμα της μη ενεργοποίησης του μέτρου 15 σχετίζεται με τις επισημάνσεις του Συμβούλου Αξιολόγησης αναφορικά με το ευρύτερο θέμα της αντιμετώπισης των Δασικών μέτρων στο Πρόγραμμα σε σχέση και με την εμπειρία εφαρμογής του ΠΑΑ 2007-2013

Για την ανάδειξη των σχέσεων των ειδικών στόχων του Προγράμματος με τις έξι Προτεραιότητες για την Αγροτική Ανάπτυξη τις περιοχές εστίασης και τα επιλεγμένα μέτρα καταρτίστηκε το διάγραμμα πίνακας που ακολουθεί.

Δέντρο – διάγραμμα ιεράρχησης των στόχων του ΠΑΑ 2014 – 2020

ΓΕΝ. ΣΤΟΧΟΣ	ΕΙΔ. ΣΤΟΧΟΙ	ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ	ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΕΣΤΙΑΣΗΣ	ΜΕΤΡΑ
Γ.Σ.: Η προσαρμογή της Κυπριακής Γεωργίας στις νέες οικονομικές συνθήκες και την αύξηση των περιβαλλοντικών προκλήσεων που δημιουργεί η κλιματική αλλαγή	ΕΣ.1: Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των αγροδιατροφικών προϊόντων	Προτεραιότητα 1: Προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της καινοτομίας στη γεωργία, τη δασοκομία και τις αγροτικές περιοχές	1Α Προώθηση καινοτομίας και βάσης γνώσεων στις αγροτικές περιοχές	M1, M16
			1Β Ενίσχυση των δεσμών μεταξύ γεωργίας, δασοκομίας, πιλοτική εφαρμογής και καινοτομίας	M16
			1Γ Προώθηση της δια βίου μάθησης και επαγγελματικής κατάρτισης	M1
		Προτεραιότητα 2: Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας όλων των τύπων γεωργίας και ενίσχυση της βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων	2Α Διευκόλυνση της αναδιάρθρωσης των γεωργικών εκμεταλλεύσεων που αντιμετωπίζουν σημαντικά διαρθρωτικά προβλήματα	M1, M4, M16
			2Β Διευκόλυνση της ανανέωσης των γενεών στο γεωργικό τομέα	M4, M6
			Προτεραιότητα 3: Προώθηση της οργάνωσης της αλυσίδας τροφίμων και της διαχείρισης κινδύνων στη γεωργία	3Α Καλύτερη ενσωμάτωση των πρωτογενών παραγωγών στην αλυσίδα τροφίμων μέσω συστημάτων ποιότητας
	3Β Στήριξη διαχείρισης κινδύνων στη γεωργική εκμετάλλευση	<i>Δεν εφαρμόζεται</i>		
	ΕΣ.2: Η αειφόρος διαχείριση των φυσικών πόρων	Προτεραιότητα 4: Αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που εξαρτώνται από την γεωργία και τη δασοκομία	4Α Αποκατάσταση και διατήρηση της βιοποικιλότητας, συμπεριλαμβανομένων των περιοχών Natura 2000	M1, M8, M10, M11, M12, M13, M16
			4Β Βελτίωση διαχείρισης υδάτων	M1, M8, M10, M11, M12, M13, M16
			4Γ Βελτίωση διαχείρισης εδάφους.	M1, M8, M10, M11, M12, M13, M16
	ΕΣ.3: Η βελτίωση της ζωτικότητας των περιοχών της υπαίθρου	Προτεραιότητα 5: Προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων και στήριξη της μεταστροφής προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα με ανθεκτικότητα στην αλλαγή του κλίματος	5Α Αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης νερού στη γεωργία	M1, M4, M16
			5Β Αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης ενέργειας στη γεωργία και στη μεταποίηση	M1, M4, M16
			5Γ Διευκόλυνση προμήθειας και χρήσης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.	M4
			5Δ Μείωση εκπομπών υποξειδίου του αζώτου και μεθανίου από τη γεωργία	M1, M8, M10
			5Ε Προώθηση δέσμευσης διοξειδίου του άνθρακα στη γεωργία και δασοκομία	M1, M8, M10
			Προτεραιότητα 6: Προώθηση της κοινωνικής ένταξης, της μείωσης της φτώχειας και της οικονομικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές	6Α Διευκόλυνση της διαφοροποίησης, δημιουργίας νέων μικρών επιχειρήσεων
	6Β Προώθηση της τοπικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές	M7, M19		
	6Γ Ενίσχυση της προσβασιμότητας της χρήσης και της ποιότητας των τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας (ΤΠΕ) στις αγροτικές περιοχές	M7		

ΜΕΤΡΑ

M1: «Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης»
M3: «Συστήματα ποιότητας»
M4: «Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού»
M6: «Ανάπτυξη γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων»
M7: «Βασικές Υπηρεσίες και ανάπλαση χωριών σε αγροτικές περιοχές»
M8: «Παρεμβάσεις στις δασικές περιοχές και ανάπτυξη δασών»
M9: «Σύσταση Ομάδων Παραγωγών»

M10: «Ενισχύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα»
M11: «Βιολογική Γεωργία»
M12: «Ενίσχυση στο πλαίσιο Natura 2000 και της Οδηγίας Πλαίσιο για τα Ύδατα»
M13: «Ενισχύσεις περιοχών που αντιμετωπίζουν φυσικά ή άλλα μειονεκτήματα»
M14: «Καλή διαβίωση των ζώων»
M16: «Συνεργασία»
M19: «Τοπική Ανάπτυξη LEADER»

Για την εκτίμηση του βαθμού της συμβολής του κάθε μέτρου στην επίτευξη των στόχων καταρτίσθηκε η κάτωθι μήτρα συνάφειας . Από την ανάγνωση των αθροισμάτων στο οριζόντιο επίπεδο προκύπτει ότι η παρατηρείται σχεδόν ισόρροπη εξυπηρέτηση των ειδικών στόχων από τα μέτρα του Προγράμματος (οριζόντιο άθροισμα). Η συνολική συνοχή του Προγράμματος ανέρχεται στο 0,48 και την καλύτερη τιμή παρουσιάζει ο δεύτερος ειδικός στόχος 0,53 ακολουθούμενος από τον πρώτο ειδικό στόχο που παρουσιάζει τιμή 0,5 ενώ ο ειδικός στόχος που εξυπηρετείται από τον μικρότερο αριθμό μέτρων είναι ο τρίτος ειδικός στόχος με τιμή 0,49.

ΕΙΔΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ	ΜΕΤΡΑ															
	M1	M3	M4	M6	M7	M8	M9	M10	M11	M12	M13	M14	M16	M19		
Ε.Σ.1: Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των αγροδιατροφικών προϊόντων	2	2	2	2	0	0	2	0	1	0	0	1	2	0	14	0,50
Ε.Σ.2: Η αειφόρος διαχείριση των φυσικών πόρων	2	0	2	0	0	2	0	2	2	2	1	0	1	0	14	0,54
Ε.Σ.3: Η βελτίωση της ζωτικότητας των περιοχών της υπαίθρου	1	1	2	1	2	0	0	0	0	1	1	0	1	2	12	0,43
	5	3	6	3	2	2	2	2	3	3	2	1	4	2	40	0,49
	0,83	0,50	1,00	0,50	0,33	0,33	0,33	0,33	0,50	0,50	0,33	0,17	0,67	0,33	0,49	

Στο κάθετο επίπεδο εξετάζεται η συμβολή του κάθε μέτρου στην επίτευξη των ειδικών στόχων. Το μέτρο με την καθοριστικότερη συμβολή στην επίτευξη των στόχων του Προγράμματος είναι το Μέτρο 4 που εξυπηρετεί και τους τρεις ειδικούς στόχους (συντελεστής 1) . Υψηλότερη επίδοση από το μέσο όρο του Προγράμματος παρουσιάζουν τα οριζόντια μέτρα M1 και 16 (0,83 και 0,67) αντίστοιχα ενώ μικρότερη από τον μέσο όρο τα μέτρα 14 (μικρότερη τιμή 0,17) και τα M 7 , M8 , M9, M10, M13 (0,33) από την ανωτέρω ανάλυση προκύπτει :

Ότι ο τρίτος ειδικός στόχος παρουσιάζει μια σχετική αποσπασματικότητα κυρίως λόγω της μη συσχέτισης των μέτρων που τον εξυπηρετούν με άλλους ειδικούς στόχους.

Μια αναντιστοιχία μεταξύ του βαθμού συμβολής των επιμέρους μέτρων στους ειδικούς στόχους και της χρηματοδοτικής τους βαρύτητας όπως θα αναλυθεί σε επόμενη ενότητα.

Ο περιορισμένος αριθμός ειδικών στόχων αλλά και η λογική της δόμησης της στρατηγικής του Προγράμματος που είναι η κάλυψη των αναγκών οδηγεί στην εξέταση της λογικής της

παρέμβασης του Προγράμματος μέσω των επιλεγμένων μέτρων με τη χρήση της μήτρας συνάφεια που παρατίθεται κατωτέρω

Στον οριζόντιο άξονα εξετάζεται ο βαθμός κάλυψης των αναγκών από τα επιλεγμένα μέτρα ενώ κάθετα ο βαθμός συμβολής του κάθε μέτρου στην κάλυψη των αναγκών.

ΑΝΑΓΚΕΣ	ΜΕΤΡΑ															
	M1	M3	M4	M6	M7	M8	M9	M10	M11	M12	M13	M14	M16	M19		
Χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης	2	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	5	0,18
Πρώθηση της καινοτομίας στη γεωργία για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή	1	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	6	0,21
Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων	1	1	2	2	0	0	1	0	1	0	1	1	2	0	12	0,43
Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της μεταποίησης, τυποποίησης και εμπορίας των προϊόντων	0	1	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	6	0,21
Αύξηση της διαπραγματευτικής ισχύος των γεωργών και μείωση της ψαλίδας μεταξύ τιμών παραγωγού και λιανικής τιμής	0	1	0	0	0	0	2	0	1	0	0	1	1	0	6	0,21
Μεγαλύτερη σταθερότητα των τιμών παραγωγού μέσω ποιοτικής διαφοροποίησης και τυποποίησης	0	2	1	0	0	0	2	0	2	0	0	0	1	0	8	0,29
Ανάγκη για αποτροπή της εγκατάλειψης των γεωργικών γαιών	0	0	0	1	0	1	0	1	1	1	2	0	0	0	7	0,25
Ανάγκη για αποτροπή της υποβάθμισης των υδάτινων πόρων και της ποιότητας του εδάφους	1	0	0	0	0	1	0	2	2	1	2	0	0	0	9	0,32
Ανάγκη για παρεμβάσεις στις περιοχές υψηλής φυσικής αξίας και τις περιοχές NATURA 2000	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2	0	0	0	0	4	0,14
Πρώθηση ΑΠΕ και δράσεων εξοικονόμησης ενέργειας στον αγροδιατροφικό τομέα και τα δάση	1	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	4	0,14
Ορθολογική διαχείριση των υδάτινων πόρων	1	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	5	0,18
Ανάγκη μείωσης αερίων θερμοκηπίου και εκπομπών CO2 από τον αγροδιατροφικό τομέα	1	0	2	0	0	2	0	1	2	0	0	0	1	0	9	0,32
Διατήρηση και ενίσχυση δασικών εκτάσεων	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0,07
Ανάγκη για βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της υπαίθρου	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	2	5	0,18
Ανάγκη για ενίσχυση της επιχειρηματικότητας στις αγροτικές περιοχές	0	0	1	1	2	0	1	0	0	0	1	0	1	2	9	0,32
	8	5	14	7	4	8	7	5	9	4	7	2	13	4	97	0,23
	0,27	0,17	0,47	0,23	0,13	0,27	0,23	0,17	0,30	0,13	0,23	0,07	0,43	0,13	0,23	

Ο συνολικός βαθμός του Προγράμματος διαμορφώνεται σε σχετικά χαμηλά επίπεδα αφού διαμορφώνεται στο 0,23 αναδεικνύοντας έναν μη ολοκληρωμένο χαρακτήρα και μικρό βαθμό συμπληρωματικότητας. Οι ανάγκες καλύπτονται από συγκριμένα μέτρα και οι συνέργειες είναι περιορισμένες. Η εικόνα αυτή εν μέρει μπορεί να αποδοθεί στην πολλαπλότητα των αναγκών που επιτάχθηκαν από την οικονομική κρίση, σε μια ασάφεια στόχευσης η και διεύρυνσης του πεδίου παρεμβάσεων σε νέους τομείς με χαρακτηριστικό παράδειγμα το Μέτρο 7 «Βασικές Υπηρεσίες και ανάπλαση χωριών σε αγροτικές περιοχές» που από την περιγραφή των δράσεων δεν προκύπτει καμία συσχέτιση του με την κάλυψη Περιβαλλοντικών αναγκών αλλά και προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή. Αντίστοιχα το μέτρο 6 «Ανάπτυξη γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων» επικεντρώνεται αποκλειστικά και μόνο στην πριμοδότηση των νέων αγροτών ενώ οι δράσεις διαφοροποίησης περιορίζονται αποκλειστικά και μόνο μέσω της εφαρμογής της προσέγγισης Leader.

Η ανάγκη που εξυπηρετείται από τα περισσότερα μέτρα είναι η «Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων» (συντελεστής 0,43) .

Τρεις ανάγκες παρουσιάζουν τιμή υψηλότερη από την τιμή του Προγράμματος (0,32) δηλαδή είναι ανάγκες που εξυπηρετούνται από πλείονα μέτρα που είναι «Ανάγκη για αποτροπή της υποβάθμισης των υδάτινων πόρων και της ποιότητας του εδάφους», «Ανάγκη μείωσης αερίων θερμοκηπίου και εκπομπών CO₂ από τον αγροδιατροφικό τομέα», «Ανάγκη για ενίσχυση της επιχειρηματικότητας στις αγροτικές περιοχές».

Οι ανάγκες που εξυπηρετούνται από τον μικρότερο αριθμό μέτρων είναι η «Διατήρηση και ενίσχυση δασικών εκτάσεων» (0,07) και «Ανάγκη για παρεμβάσεις στις περιοχές υψηλής φυσικής αξίας και τις περιοχές NATURA 2000» (0,14) και «Πρώθηση ΑΠΕ και δράσεων εξοικονόμησης ενέργειας στον αγροδιατροφικό τομέα και τα δάση»

Κατ'αντιστοιχία με την συμβολή στην επίτευξη των ειδικών στόχων το M4 «Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού» εξυπηρετεί τις περισσότερες ανάγκες με δείκτη συνάφειας 0,47 που είναι διπλάσια της συνολικής επίδοσης του Προγράμματος (0,23) . Την μικρότερη τιμή (0,07) παρουσιάζει το μέτρο 14 «Καλή διαβίωση των ζώων»

Αναλυτικά σε επίπεδο επενδυτικής προτεραιότητας και περιοχής εστίασης παρουσιάζονται οι εκτιμήσεις του Συμβούλου Αξιολόγησης για την λογική της Παρέμβασης του Προγράμματος

1^η Προτεραιότητα : Προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της καινοτομίας στη γεωργία, τη δασοκομία και τις αγροτικές περιοχές

Οι στόχοι της 1ης Προτεραιότητας εξυπηρετούνται μέσω δύο μέτρων (M1 «Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης» & M16 «Συνεργασία») που καλύπτουν τις τρεις Περιοχές Εστίασης :

(α) Προώθηση καινοτομίας και βάσης γνώσεων στις αγροτικές περιοχές

(β) Ενίσχυση των δεσμών μεταξύ γεωργίας, δασοκομίας, πιλοτική εφαρμογής και καινοτομίας

(γ) Προώθηση της δια βίου μάθησης και επαγγελματικής κατάρτισης στους τομείς γεωργίας και δασοκομίας.

Με τις παρεμβάσεις του Μέτρου 1 «Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης», καλύπτονται οι περιοχές εστίασης (Α) και (Γ), ενώ το προτεινόμενο θεματολόγιο και η άμεση σύνδεση με Μέτρα της Προτεραιότητας 2 (Μ04 και Μ06) και την πλειονότητα των Μέτρων των Προτεραιοτήτων 4 και 5 καλύπτουν τους δύο πρώτους ειδικούς στόχους. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης σημειώνει επίσης ότι έχει ενσωματωθεί στην περιγραφή του Μέτρου το θεματολόγιο της Προτεραιότητας 3 (αγροτική επιχειρηματικότητα, θέματα εμπορίας και διαφοροποίησης) ενώ επίσης έχει εμπλουτισθεί η θεματολογία των δράσεων κατάρτισης σε νέα αντικείμενα όπως η προστασία του περιβάλλοντος και η αειφόρος διαχείριση των πόρων (Προτεραιότητα 4 και εν μέρει 5).

Η δεύτερη περιοχή εστίασης (Β) καλύπτεται από το Μέτρο 16 «Συνεργασία», αλλά όπως προαναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα, κρίνεται αναγκαία η σύνταξη ενός στρατηγικού εγγράφου για την Ε-Τ-Κ στον αγροδιατροφικό τομέα που θα επέτρεπε και την καλύτερη στόχευση των παρεμβάσεων

Ωστόσο, παρατηρείται η μη ενεργοποίηση οποιασδήποτε παρέμβασης σε θέματα παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών προς τους αγρότες, αφού σύμφωνα με το κείμενο στρατηγικής η παροχή των συμβουλευτικών υπηρεσιών αποτελεί αρμοδιότητα του Κλάδου Γεωργικών Εφαρμογών του Τμήματος Γεωργίας και δεν εμπίπτει στις προτεραιότητες του ΠΑΑ 2014-2020. Με δεδομένη την μεγάλη σημασία που δίνεται από το νέο πλαίσιο της ΚΑΠ (Καν. 1306/2013) για την καθιέρωση συστήματος παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών (Άρθρο 13), ο Σύμβουλος Αξιολόγησης συστήνει όπως η επάρκεια του Τμήματος Γεωργίας ως αποκλειστικού παρόχου γεωργικών συμβουλών να ενισχυθεί μέσα από ένα αναλυτικό σχέδιο δράσης για την αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών έτσι ώστε να μπορέσει να ανταπεξέλθει στις αυξημένες απαιτήσεις της ΚΑΠ

Εκπαίδευση, κατάρτιση και μεταφορά γνώσης:

Η προτεινόμενη παρέμβαση σε σχέση με την εκπαίδευση/κατάρτιση των αγροτών ακολουθεί τη δομή της αντίστοιχης παρέμβασης της προγραμματικής περιόδου 2007-13, αλλά εμπλουτίζεται με νέα θεματολογία, πέραν των γεωργικών καλλιεργητικών τεχνικών θεμάτων, τα οποία επιδιώκουν να αντιμετωπίσουν τις αδυναμίες που ανέδειξε η ανάλυση SWOT και οι οποίες διαχέονται και στις πέντε από τις έξι Προτεραιότητες. Έχει επίσης προστεθεί ως πρόσθετο καθεστώς, η ενίσχυση της μεταφοράς γνώσης, κυρίως με την μετάβαση παραγωγών σε ξένα κέντρα αγροτικής τεχνολογίας, ένα στοιχείο που συμβαδίζει με την διατυπωμένη αδυναμία της «ανεπάρκειας καναλιών μεταφοράς γνώσης και προσαρμογής της στα τοπικά δεδομένα και στον κίνδυνο διεύρυνσης του χάσματος τεχνολογικής εξέλιξης μεταξύ των Κύπριων παραγωγών και του αγροδιατροφικού κλάδου διεθνώς».

Ανάμεσα στο θεματικά πεδία που επιδιώκεται να καλυφθούν από την εκπαίδευση – κατάρτιση, αναφέρεται ακροθιγώς και η επιδίωξη αξιοποίησης της πληροφορικής στην γεωργική εκπαίδευση. Για τη επίτευξη του ανωτέρω στόχου κρίνεται απαραίτητη η δημιουργία ενός πλήρους συστήματος / πλατφόρμας ηλεκτρονικής εκμάθησης με ταυτόχρονη ενίσχυση των

γνώσεων γύρω από την τεχνολογία της πληροφορικής στις αγροτικές περιοχές μέσω της δημιουργίας Κέντρων Εκπαίδευσης ηλεκτρονικών υπολογιστών, συμβάλλοντας έτσι σε ουσιαστικό βαθμό και στην αξιοποίηση των προβλεπόμενων παρεμβάσεων της Περιοχής Εστίασης 6Γ, για την μείωση της απόκλισης στην αξιοποίηση του Διαδικτύου (όπως αναδέχθηκε στην ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης) που παρατηρείται μεταξύ των αγροτικών και των αστικών περιοχών. Με δεδομένο μάλιστα ότι η σημαντική υστέρηση σε δεξιότητες των κατοίκων της υπαίθρου σε θέματα ΤΠΕ καλύπτεται μόνο από το Μέτρο 1, συστήνεται όπως υπάρξει διακριτή αναφορά των σχετικών παρεμβάσεων στο Μέτρο .

Κρίνεται επίσης ως συμβατή με τις διαπιστώσεις της υφιστάμενης κατάστασης, η σύνδεση της εκπαίδευσης/ κατάρτισης με τα Μέτρα 4, 6 και 11, επιδιώκοντας να συμβάλει στην ενίσχυση των γνώσεων των δικαιούχων του επενδυτικού μέτρου, σε νέους γεωργούς και νέους βιοκαλλιεργητές. Με βάση την εμπειρία της παρούσας προγραμματικής περιόδου, εκτιμάται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των προαναφερόμενων εκπαιδευομένων θα είναι κατά κύριο επάγγελμα αγρότες, στους οποίους αν και δεν εξειδικεύει αποκλειστικά , στοχεύει πρωτίστως η παρέμβαση.

Είναι εμφανής η προσπάθεια αξιοποίησης του ισχυρού πλεονεκτήματος που εστιάζεται στην ύπαρξη δομών και εμπειρίας του Κλάδου Γεωργικών Εφαρμογών του Τμήματος Γεωργίας, ως δικαιούχου για την εκπαίδευση των γεωργών. Τα κριτήρια τα οποία έχουν τεθεί για την παροχή γεωργικής εκπαίδευσης αποκλείουν πλήρως τον ιδιωτικό τομέα, αφού υστερεί σε μεγάλο βαθμό σε σχέση με την επάρκεια και εμπειρία στην παροχή εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Η ανωτέρω προσέγγιση περιορίζει την δραστηριοποίηση συλλογικών φορέων όπως οι Αγροτικές Οργανώσεις ή οι ομάδες παραγωγών ενδεχομένως και ιδιωτικών εκπαιδευτικών φορέων μη παρέχοντας την απαιτούμενη στήριξη για την ανάπτυξη συμπληρωματικών δομών κατάρτισης στοιχείο το οποίο έχει επισημανθεί ως ευκαιρία στην ανάλυση SWOT .

Η προαναφερόμενη αδυναμία αντιμετωπίζεται πάντως εν μέρει, στο πλαίσιο παροχής εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε θέματα εκτός γεωργίας, μέσω της προσέγγισης Leader, από ιδιωτικούς εκπαιδευτικούς οργανισμούς, ένας τομέας όπου το Τμήμα Γεωργίας δεν διαθέτει την απαιτούμενη τεχνογνωσία .

Πιλοτική εφαρμογή, τεχνολογία και καινοτομία (Ε-Τ-Κ):

Η προώθηση της πιλοτική εφαρμογής, τεχνολογίας και καινοτομίας αποτελεί μια νέα προτεραιότητα για την αγροτική ανάπτυξη η οποία βασίζεται στις διαπιστωμένες αδυναμίες της «έλλειψης μηχανισμών διασύνδεσης ερευνητικών φορέων και στελεχών με τις ανάγκες της παραγωγής και των αγορών» και της «έλλειψης υποστηρικτικών υποδομών Ε-Τ-Κ στην ύπαιθρο», στοιχεία τα οποία σχετίζονται και με άλλες διαπιστωμένες αδυναμίες, όπως πολύ μικρό μέγεθος εκμεταλλεύσεων και αγροδιατροφικών επιχειρήσεων, κατακερματισμός δραστηριοτήτων Ε-Τ-Κ και έλλειψη σχετικής επιχειρηματικής κουλτούρας. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης συμφωνεί με την παρέμβαση που έχει σχεδιαστεί στα πλαίσια του Μέτρου 16 «Συνεργασία» , αφού στοχεύει ταυτόχρονα στη δημιουργία δικτύων Ε-Τ-Κ, στην υλοποίηση έργων εφαρμοσμένης πιλοτική εφαρμογής, ενώ παρέχεται ακόμη πιο συγκεκριμένη στήριξη σε έργα ανάδειξης των ιδιαίτερων ποιοτικών χαρακτηριστικών των τοπικών προϊόντων, ώστε να

αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της ελλιπούς τεκμηρίωσης των ιδιαίτερων διατροφολογικών χαρακτηριστικών και αναδειξης της μοναδικότητας ορισμένων Κυπριακών γεωργικών προϊόντων. Το στοιχείο αυτό είναι άρρηκτα συνδεδεμένο και με τις επιδιώξεις της Προτεραιότητας 3, η οποία βασιζόμενη στο δυνατό σημείο της «ύπαρξης πολλών αυθεντικών τοπικών προϊόντων καθώς και γηγενών ποικιλιών που παραμένουν αναξιοποίητα» επιδιώκει τη βελτίωση της προστιθέμενης αξίας μέσω της ποιοτικής διαφοροποίησης στα αγροδιατροφικά προϊόντα.

Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης εκτιμά ότι στο πλαίσιο της προτεινόμενης παρέμβασης θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί και η ευκαιρία, ως αυτή καταγράφεται στην ανάλυση SWOT, που μπορεί να προκύψει από την αξιοποίηση των προγραμμάτων Ε&Κ για την απασχόληση ανέργων επιστημόνων. Ως εκ τούτου, συστήνεται όπως στο Μέτρο 16 δοθεί ιδιαίτερη έμφαση σε επίπεδο μοριοδότησης για απασχόληση ανέργων επιστημόνων στα πλαίσια υλοποίησης των προς χρηματοδότηση έργων.

2^η Προτεραιότητα : Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας όλων των τύπων γεωργίας και ενίσχυση της βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων

Οι στόχοι της 1ης Προτεραιότητας εξυπηρετούνται μέσω τεσσάρων μέτρων (M4: «Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού», M6: «Ανάπτυξη γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων», M1 «Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης», και M16 «Συνεργασία») που καλύπτουν και τις δύο Περιοχές Εστίασης :

2Α Διευκόλυνση της αναδιάρθρωσης των γεωργικών εκμεταλλεύσεων που αντιμετωπίζουν σημαντικά διαρθρωτικά προβλήματα

2B Διευκόλυνση της ανανέωσης των γενεών στο γεωργικό τομέα

Οι προτεινόμενες παρεμβάσεις που αφορούν τα Μέτρα της Προτεραιότητας 2 εξυπηρετούν πρωτίστως τον πρώτο ειδικό στόχο «Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των αγροδιατροφικών προϊόντων». Ειδικότερα, μέσω των μέτρων επιχειρείται η βελτίωση της οικονομικής αποδοτικότητας των εκμεταλλεύσεων και η διευκόλυνση της αναδιάρθρωσης και του εκσυγχρονισμού τους, η ανανέωση του γεωργικού εργατικού δυναμικού, και η περαιτέρω βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων. Παράλληλα, οι παρεμβάσεις του σχετικού Μέτρου 4 είναι συναφείς με:

- τους στόχους που αφορούν την προστασία και αποτελεσματικότερη διαχείριση των υδατικών πόρων (Προτεραιότητες 4 και 5), και την αύξηση της αποδοτικότητας της ενεργειακής χρήσης στη γεωργία (Προτεραιότητα 5). Οι στόχοι αυτοί εξυπηρετούνται από δράσεις που αφορούν εξοικονόμηση υδάτων, εισαγωγή ΑΠΕ και διαχείριση αποβλήτων
- τους στόχους της Προτεραιότητας 6 για διαφοροποίηση της αγροτικής οικονομίας και δημιουργία νέων επιχειρήσεων και θέσεων εργασίας. Οι στόχοι αυτοί εξυπηρετούνται μέσω της ενίσχυσης των επενδύσεων στην μεταποίηση και εμπορία.

Παράλληλα, υφίσταται συνάφεια με τους στόχους που αφορούν:

- την Προτεραιότητα 3 και ειδικότερα την καλύτερη ένταξη των παραγωγών του πρωτογενούς τομέα στην αλυσίδα τροφίμων μέσω της προσπάθειας βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας των εκμεταλλεύσεων και της ποιότητας των παραγόμενων προϊόντων, αλλά και μέσω της ενίσχυσης των επενδύσεων στην μεταποίηση και εμπορία.
- την Προτεραιότητα 1 και ειδικότερα τον στόχο για καλύτερη μεταφορά της γνώσης και καινοτομίας στην πρωτογενή παραγωγή. Η συμβολή στον στόχο αυτό προκύπτει από την έμφαση των Μέτρων της Προτεραιότητας 2 στην ηλικιακή ανανέωση του γεωργικού εργατικού δυναμικού

Σε ότι αφορά τα επιμέρους Μέτρα, οι επιμέρους στόχοι του Μέτρου 4 έχουν ως εξής:

- Εκσυγχρονισμός των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και των επιχειρήσεων
- Βελτίωση και αναδιάρθρωση της παραγωγής
- Προώθηση της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας
- Εισαγωγή νέας τεχνολογίας
- Εισαγωγή πράσινης τεχνολογίας
- Μείωση του κόστους παραγωγής
- Ανάπτυξη νέων προϊόντων με υψηλή προστιθέμενη αξία
- Βελτίωση της ποιότητας των παραγόμενων προϊόντων
- Βελτίωση της ευημερίας των ζώων
- Διατήρηση και δημιουργία θέσεων εργασίας ειδικότερα στις αγροτικές περιοχές
- Ασφάλεια των εργαζομένων
- Προστασία των εκμεταλλεύσεων από καταστροφές
- Βελτίωση και διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος
- Προστασία και ορθολογική χρήση των υδάτινων πόρων

Οι εν λόγω στόχοι αναδεικνύουν την εξαιρετικά πολυδιάστατη στόχευση του Μέτρου καθώς και την συνάφειά του με τους ευρύτερους στόχους του Προγράμματος. Επίσης, οι στόχοι κρίνονται ως έντονα συμπληρωματικοί, αφού προωθούν την οικονομική και περιβαλλοντική αναβάθμιση της γεωργίας, που σχετίζεται άμεσα με την αναδιάρθρωση της παραγωγής, την ενσωμάτωση της καινοτομίας, επιχειρηματικότητας και γνώσης στην παραγωγική διαδικασία, την αναβάθμιση της χρησιμοποιούμενης τεχνολογίας, τη βελτίωση του περιβάλλοντος και της διαχείρισης των φυσικών πόρων και συνακόλουθα στην παραγωγή ποιοτικών προϊόντων με ζήτηση στην αγορά και στη δημιουργία θέσεων εργασίας στις αγροτικές περιοχές.

Σε ότι αφορά την ιεράρχηση, το πρώτο Καθεστώς του Μέτρου «Επενδύσεις που βελτιώνουν τις συνολικές επιδόσεις και τη βιωσιμότητα των γεωργοκτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων», δίνει έμφαση στο περιβαλλοντικό όφελος των επενδύσεων, στην οικονομική βιωσιμότητα των εκμεταλλεύσεων και στην βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων. Σημαντική έμφαση παρέχεται από το πρώτο Καθεστώς και στην ανανέωση της ηλικιακής σύνθεσης και την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών, μέσω της χορήγησης ειδικών – αυξημένων κινήτρων. Στο δεύτερο Καθεστώς «Επενδύσεις που αφορούν στη μεταποίηση, εμπορία και ανάπτυξη γεωργικών και δασικών προϊόντων» δίνεται έμφαση στην ανάπτυξη ποιοτικών προϊόντων και νέων προϊόντων με υψηλή προστιθέμενη αξία, καθώς και στην προώθηση της καινοτομίας και

της νέας τεχνολογίας. Επίσης, έμφαση δίνεται στην καλύτερη διασύνδεση της μεταποίησης και εμπορίας με την παραγωγή πρώτης ύλης.

Η εξειδίκευση και ιεράρχηση των επιχειρησιακών στόχων κρίνεται ως ενδεδειγμένη, απουσιάζει όμως μνεία της αντιμετώπισης της δυσκολίας εξασφάλισης δανείων για την κάλυψη της ίδιας συμμετοχής στα επενδυτικά σχέδια.

Σε ό,τι αφορά το τρίτο Καθεστώς «Επενδύσεις σε υποδομές (χωροταξική και κτηνοτροφική ανάπτυξη και υποδομές σχετικές με τη διαχείριση των υδάτων)», η πρώτη δράση (Χωροταξική Κτηνοτροφική Ανάπτυξη) αποσκοπεί στην χωροταξική και περιβαλλοντική αναβάθμιση των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων. Η εν λόγω δράση μπορεί να συνδυαστεί με τις επενδύσεις που προωθεί το πρώτο Καθεστώς και να συμβάλει στην οικονομική και περιβαλλοντική αναβάθμιση της κτηνοτροφίας. Παράλληλα όμως, ο Αξιολογητής παρατηρεί την έλλειψη ειδικών επενδυτικών κινήτρων προς τις κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις για αύξηση της αυτάρκειάς τους (ιδιοπαραγωγή) σε ζωτροφές και την διασφάλιση της αποτελεσματικής διατροφής των ζώων, με στόχο τη μείωση του κόστους παραγωγής. Η δεύτερη (αξιοποίηση ανακυκλωμένου νερού) και η τρίτη δράση (εφαρμογή καινοτόμων τεχνολογιών) στοχεύουν κυρίως στην αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης του ύδατος από τη γεωργία, στην προώθηση της καινοτομίας και των δεσμών μεταξύ γεωργίας και πιλοτική εφαρμογή, στην εισαγωγή νέας τεχνολογίας και σε ευρύτερη βάση αποσκοπούν στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της γεωργίας και την προστασία και ορθολογική διαχείριση των υδατικών πόρων.

Οι στόχοι του Μέτρου 6 περιλαμβάνουν:

- την πληθυσμιακή αναζωογόνηση του γεωργικού δυναμικού,
- τη δημιουργία και ανάπτυξη βιώσιμων, ανταγωνιστικών γεωργικών εκμεταλλεύσεων με διαχειριστές νέους ανθρώπους, περισσότερο επιδεκτικούς στην εκπαίδευση και την αξιοποίηση των δυνατοτήτων που προσφέρει η τεχνολογική ανάπτυξη,
- την προώθηση της απασχόλησης και τη δημιουργία θέσεων εργασίας στις αγροτικές περιοχές,
- την αξιοποίηση εκμεταλλεύσεων οι οποίες θα εγκαταλειφθούν ή είναι ήδη εγκαταλειμμένες ειδικά σε ορεινές περιοχές,
- την επαγγελματική κατάρτιση των νέων γεωργών.

Σε ό,τι αφορά την ιεράρχησή τους, ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στην βιωσιμότητα των εκμεταλλεύσεων των δικαιούχων, την επαγγελματική τους κατάρτιση και την αποκλειστική τους (σχεδόν) ενασχόληση με την γεωργία. Κατ' αυτό το τρόπο, το Μέτρο αποσκοπεί εμφανώς στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και οικονομικής βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων.

Επίσης, από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει εμφανώς η απόλυτη συνάφεια των στόχων των Μέτρων της Προτεραιότητας 2 με τις προτεραιότητες της Στρατηγικής Ευρώπη 2020 για ανάπτυξη βασισμένη στη γνώση και την καινοτομία, την προώθηση μια ανταγωνιστικής οικονομίας που χρησιμοποιεί αποτελεσματικά τους πόρους και την ενίσχυση μιας οικονομίας

με υψηλό ποσοστό απασχόλησης που εξασφαλίζει την οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή.

Η σύσταση του αξιολογητή επικεντρώνεται στον εμπλουτισμό του κεφαλαίου της Στρατηγικής και την εξειδίκευση του με την προσθήκη των επιχειρησιακών στόχων που περιλαμβάνονται στο κεφάλαιο 8 του Προγράμματος που περιλαμβάνει την αναλυτική περιγραφή των μέτρων.

3η Προτεραιότητα: «Πρόωθηση της οργάνωσης της αλυσίδας τροφίμων, περιλαμβανομένης της επεξεργασίας και εμπορίας γεωργικών προϊόντων, της καλής διαβίωσης των ζώων και της διαχείρισης κινδύνων στη γεωργία»

Οι στόχοι της 3ης Προτεραιότητας εξυπηρετούνται μέσω πέντε μέτρων (M1 «Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης», M3: «Συστήματα ποιότητας», M9: «Σύσταση Ομάδων και Οργανώσεων Παραγωγών», M14: «Καλή διαχείριση των ζώων μέσω της βελτίωσης της πυκνότητας του ζωικού κεφαλαίου και συνεχούς παροχής τροφής και νερού στην Αιγοπροβατοτροφία» και M16 «Συνεργασία») και αφορούν αποκλειστικά μόνο την μία περιοχή εστίασης της Προτεραιότητας:

3Α «Καλύτερη ενσωμάτωση των πρωτογενών παραγωγών στην αλυσίδα τροφίμων μέσω συστημάτων ποιότητας, προώθησης σε τοπικές αγορές και μικρές αλυσίδες εφοδιασμού, ομάδες παραγωγών και διεπαγγελματικών οργανώσεων».

Η μη ενεργοποίηση παρεμβάσεων στην προτεραιότητα 3B – Διαχείριση κινδύνων - έχει ήδη εντοπιστεί στο πλαίσιο της καταγραφής των αναγκών όπου δεν φαίνεται να αποτελεί στόχο του προγράμματος.

Ειδικότερα σε σχέση με την περιοχή εστίασης 3Α, οι παρεμβάσεις στοχεύουν να αντιμετωπίσουν τις ακόλουθες διαπιστωμένες αδυναμίες της ανάλυσης SWOT:

- Αδύναμη διαπραγματευτική θέση παραγωγών
- Μη εμπορική αναγνώριση των ιδιαίτερων τοπικών προϊόντων
- Χαμηλό επίπεδο διαφοροποίησης της γεωργικής παραγωγής, έλλειψη τυποποίησης καθώς και περιορισμένη ιχνηλασιμότητα των προϊόντων
- Έλλειψη δικτύωσης γύρω από εθελοντικού χαρακτήρα σήματα ποιότητας με αποτέλεσμα τα τοπικά προϊόντα να μην τυγχάνουν αναγνώρισης
- Ξηροθερμικό κλίμα και ανεπαρκείς συνθήκες διαβίωσης των ζώων οδηγούν σε υποβάθμιση της ποιότητας του γάλακτος
- Μη εμπλοκή των παραγωγών στο σύστημα εμπορίας που δεν βοηθά στην κατανόηση των καταναλωτικών αναγκών και στην ενίσχυση της γνώσης σε θέματα μάρκετινγκ και εμπορίας

Μέσα από την ανάλυση SWOT καταγράφεται και μια σειρά απειλών ταυτισμένων με τυχόν συνέχιση των προαναφερόμενων αδυναμιών, οι οποίες ο Σύμβουλος Αξιολόγησης εκτιμά ότι μπορούν να αντιμετωπιστούν από το προτεινόμενο πλαίσιο των παρεμβάσεων.

Συγκεκριμένα, οι παρεμβάσεις στην Προτεραιότητα 3 εστιάζονται στα Μέτρα – υπομέτρα :

3.1 «Ενίσχυση για νέες συμμετοχές σε συστήματα ποιότητας»

3.2 «Ενίσχυση για δραστηριότητες ενημέρωσης και προώθησης που εφαρμόζονται από ομάδες παραγωγών στην εσωτερική αγορά»

9: «Σύσταση Ομάδων και Οργανώσεων Παραγωγών»

14: «Καλή μεταχείριση των ζώων μέσω της βελτίωσης της πυκνότητας του ζωικού κεφαλαίου και συνεχούς παροχής τροφής και νερού στην Αιγοπροβατοτροφία»

Μέτρο 16.4 «Βραχείες αλυσίδες και τοπικές Αγορές»

Τα προτεινόμενα Μέτρα καλούνται να δώσουν μια πολύπλευρη λύση στην αντιμετώπιση των αδυναμιών που παρουσιάζει ο γεωργικός τομέας σε θέματα συνεργασιών, αμεσότερης πρόσβασης στις αγορές και διαφοροποίησης μέσω ποιοτικών προϊόντων, στοιχεία που αποτελούν κρίσιμα ζητήματα της αδύναμης διαπραγματευτικής τους θέσης. Εξαιρώντας το Μέτρο 14 «Καλή μεταχείριση των ζώων μέσω της βελτίωσης της πυκνότητας του ζωικού κεφαλαίου και συνεχούς παροχής τροφής και νερού στην Αιγοπροβατοτροφία», τα υπόλοιπα μέτρα αλληλοσυμπληρώνουν παρεμβάσεις οι οποίες αποσκοπούν να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες, ως αυτές διατυπώνονται ανωτέρω. Τονίζεται δε, η σημαντική κατά τον Αξιολογητή υιοθέτηση προηγούμενης σύστασης του για την ενίσχυση μέσω του Μέρους 19 Leader των υποδομών λιανικού εμπορίου αποκλειστικά από Ομάδες/ Οργανώσεις Παραγωγών, παρέμβαση που συμπληρώνει το σχετικό Μέτρο συνεργασίας για την σύσταση και οργάνωση βραχείων αλυσίδων.

Αναλυτικότερα, οι παρεμβάσεις ανά Μέτρο σχολιάζονται κατωτέρω και κρίνονται σημαντικές ως προς την ενίσχυση της διαφοροποίησης, τονίζεται δε ότι αποτελούν ένα καινούργιο στοιχείο στο Πρόγραμμα για αντιμετώπιση του κρίσιμου ζητήματος της περιορισμένης διαπραγματευτικής ισχύος των παραγωγών, το οποίο δεν αντιμετωπίστηκε επαρκώς στο παρελθόν, αφού η παρέμβαση περιοριζόταν στο Μέτρο για τις Ομάδες Παραγωγών.

Στο πλαίσιο του Μέρους 3, η στήριξη για συμμετοχή σε συστήματα ποιότητας και για τις σχετικές δραστηριότητες ενημέρωσης και προώθησης θα συνεισφέρει στην ενδυνάμωση της θέσης των παραγωγών και της διαπραγματευτικής τους δύναμης μέσα στη διατροφική αλυσίδα. Πέραν της στήριξης που παρέχεται σε Ευρωπαϊκά συστήματα ΠΟΠ/ΠΓΕ, το υποΜέτρο 3.1 έχει για πρώτη φορά ενσωματώσει τη δυνατότητα στήριξης εθελοντικών σημάτων ποιότητας. Το Μέτρο συνεισφέρει επίσης στον οριζόντιο στόχο που αφορά το περιβάλλον μέσα από τη στήριξη που παρέχεται στα συστήματα βιολογικής γεωργίας.

Το Μέτρο 9 για τη σύσταση Ομάδων Παραγωγών αποσκοπεί να ενισχύσει τη διαπραγματευτική δύναμη των παραγωγών και σε αντίθεση με την προηγούμενη προγραμματική περίοδο έχει ενισχυθεί με (α) αύξηση του ποσοστού στήριξης σε 10% και (β) με τη δυνατότητα που παρέχεται μέσω του Μέρους 19 Leader για αυξημένο ποσοστό στήριξης για τη δημιουργία υποδομών λιανικού εμπορίου αποκλειστικά σε Ομάδες/Οργανώσεις Παραγωγών, παρέμβαση η οποία επίσης συμπληρώνει το σχετικό Μέτρο 16.4 συνεργασίας για την σύσταση και οργάνωση βραχείων αλυσίδων.

Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης εκτιμά ότι ο προαναφερόμενος συνδυασμός στήριξης των τριών μέτρων (M09 Οργανώσεις Παραγωγών, M19 – δράσεις λιανικού εμπορίου, M16.4 ανάπτυξη

και διαχείριση βραχείων αλυσίδων εφοδιασμού και τοπικών αγορών) αποτελούν ένα δυνατό και αλληλοϋποστηριζόμενο εργαλείο για την βελτίωση της διαπραγματευτικής ισχύος των αγροτών και της μείωσης της ψαλίδας τιμών μεταξύ παραγωγού/ καταναλωτή, στοιχεία που αναδείχθηκαν έντονα στην ανάλυση SWOT.

Το Μέτρο 14 σχετίζεται με την λογική της παρέμβασης του Προγράμματος εξυπηρετώντας έμμεσα δύο στόχους που είναι η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας αφού στοχεύει στην αντιμετώπιση των κρίσιμων ζητημάτων του κλάδου αιγοπροβατοτροφείας ο οποίος καλείται να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των αυξημένων εξαγωγών χαλουμιού και στην αύξησης της ζήτησης του, ως αποτέλεσμα της αναμενόμενης κατοχύρωσης του ως ΠΟΠ αλλά και στην προσαρμογή της κυπριακής κτηνοτροφίας στην κλιματική αλλαγή και την αναμενόμενη αύξηση των ημερών που παρατηρούνται πολύ υψηλές θερμοκρασίες που καταπονούν το ζωικό κεφάλαιο. Το Μέτρο αποσκοπεί να εξυπηρετήσει το πρόβλημα διαβίωσης των ζώων, αφού ο κλάδος στερείται ενός νομοθετικού πλαισίου για τις συνθήκες διαβίωσης των ζώων που θα είχε ως έμμεσο αποτέλεσμα την ποιοτική βελτίωση ή έστω την ποιοτική σταθεροποίηση του παραγόμενου γάλακτος. Δεδομένης μάλιστα της σχετικά υψηλής χρηματοδοτικής βαρύτητας του συγκεκριμένου μέτρου (2,9% των συνολικών πόρων) εκτιμάται ότι δύναται να υπάρξει και ουσιαστική επίπτωση στην ποιότητα του γάλακτος που δίνετε να μετρηθεί με βάση συγκεκριμένους ποσοτικούς δείκτες που σχετίζονται με τα ποιοτικά χαρακτηριστικά (πχ λίπος, πρωτεΐνη). Συστήνεται όπως εφαρμοστεί διαδικασία, (έστω σε δειγματοληπτικό επίπεδο), για την παρακολούθηση (με ποσοτικά στοιχεία) της βελτίωσης της ποιότητας του αιγοπρόβειου γάλακτος ως αποτέλεσμα της προτεινόμενης παρέμβασης. Παράλληλα, παρέχεται η δυνατότητα μέσω των παρεμβάσεων (κάτι που θα πρέπει να παροτρύνει το Τμήμα Γεωργίας) για την αξιοποίηση από τους κτηνοτρόφους των λοιπών μέτρων της Προτεραιότητας, ώστε να συστήσουν Ομάδα Παραγωγών και να δημιουργήσουν εθελοντικό σήμα ποιότητας, ώστε το Μέτρο της καλής διαβίωσης να έχει ουσιαστικό αντίκτυπο στη διαπραγματευτική τους ισχύ και να δώσει την απαιτούμενη προστιθέμενη αξία στο προϊόν τους.

Το Μέτρο 16.4 στηρίζει μέσω της ενίσχυσης για την συνεργασία των παραγωγών, την δημιουργία βραχείων αλυσίδων και λαϊκών αγορών, ώστε να δώσει πρόσθετη ώθηση στους παραγωγούς να εξυπηρετήσουν τους καταναλωτές χωρίς την ανάγκη μεσαζόντων, μειώνοντας έτσι την ψαλίδα τιμών και περιορίζοντας το πρόβλημα ρευστότητας, απότοκο της περιορισμένης διαπραγματευτικής τους δύναμης.

[4η Προτεραιότητα «Αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που εξαρτώνται από τη γεωργία και τη δασοκομία» \(4η Προτεραιότητα\)](#)

Οι στόχοι της 4ης Προτεραιότητας εξυπηρετούνται μέσω της ενεργοποίησης επτά μέτρων που εξειδικεύονται περαιτέρω σε πληθώρα υπομέτρων και καθεστώτων ενίσχυσης που παρουσιάζονται αναλυτικά κατωτέρω ενώ έχουν ενεργοποιηθεί και οι τρεις περιοχές εστίασης :

4Α Αποκατάσταση διατήρηση και ενίσχυση της βιοποικιλότητας, συμπεριλαμβανομένων των περιοχών Natura 2000 ,περιοχών που αντιμετωπίζουν φυσικούς ή ειδικούς περιορισμούς, υψηλής φυσικής αξίας γεωργία , και την κατάσταση του Ευρωπαϊκού τοπίου

4Β Βελτίωση της διαχείρισης υδάτων συμπεριλαμβανομένης της διαχείρισης των λιπασμάτων και των φυτοφαρμάκων

4Γ Πρόληψη της διάβρωσης και βελτίωση της διαχείρισης του εδάφους.

Η προτεραιότητα εξυπηρετείται από τα παρακάτω μέτρα και καθεστώτα:

1. Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης

Μέτρο 1.1 Στήριξη στην επαγγελματική κατάρτιση και δράσεις απόκτησης δεξιοτήτων

8. Επενδύσεις στην ανάπτυξη δασικών περιοχών και στη βελτίωση της βιωσιμότητας των δασών

Μέτρο 8.1 Στήριξη για τη δάσωση και τη δημιουργία δασικών εκτά

σεων

Μέτρο 8.3 Στήριξη για δάσωση

Μέτρο 8.4 Στήριξη για πρόληψη και αποκατάσταση καταστροφών στα δάση από τις πυρκαγιές και τις φυσικές καταστροφές

Μέτρο 8.5 Στήριξη επενδύσεων για τη βελτίωση της ανθεκτικότητας στην αλλαγή του κλίματος και του δυναμικού μετριασμού της, καθώς και της περιβαλλοντικής αξίας των δασικών οικοσυστημάτων

10. Αγροπεριβαλλοντικά Μέτρα

10. Γεωργοπεριβαλλοντικά και κλιματικά μέτρα (άρθρο 28)

Καθεστώς 10.1 «Ενίσχυση για γεωργοπεριβαλλοντικές και κλιματικές υποχρεώσεις

10.1.1 «Αποκλεισμός της χρήσης χημικών ζιζανιοκτόνων σε συγκεκριμένες καλλιέργειες» (δεσμεύσεις τουλάχιστον 5 ετών + δυνατότητα ετήσιας παράτασης).

10.1.2 «Εφαρμογή αμειψισποράς στην Καλλιέργεια της Πατάτας και των Σιτηρών»

10.1.2 Β2. «Εφαρμογή αμειψισποράς στα σιτηρά σε συγκεκριμένες περιοχές» **(NEA ΔΡΑΣΗ)**

10.1.3 «Ολοκληρωμένη διαχείριση παραγωγής στην καλλιέργεια της πατάτας και των εσπεριδοειδών»

10.1.4.1 «Διατήρηση περιβαλλοντικά φιλικών γεωργικών πρακτικών στην καλλιέργεια της μπανάνας»

10.1.4.2 «Διατήρηση υφιστάμενων πρακτικών στην μελισσοκομία» **(NEA ΔΡΑΣΗ)**

10.1.5 «Μείωση απαιτήσεων νερού άρδευσης σε επίπεδο υδροφορέα» **(ΝΕΑ ΔΡΑΣΗ)**

10.1.6 «Προστασία Φυσικής Βλάστησης και Χαρακτηριστικών του Τοπίου, περιμετρικά των αγροτεμαχίων για σκοπούς βιοποικιλότητας» **(ΝΕΑ ΔΡΑΣΗ)**

10.1.7 «Συντήρηση υφιστάμενων ξερολιθιών εντός αγροτεμαχίων» **(ΝΕΑ ΔΡΑΣΗ)**

10.1.8 «Αγροπεριβαλλοντικές υποχρεώσεις για τη διατήρηση, βιώσιμη χρήση και ανάπτυξη σε παραδοσιακές ποικιλίες αμπέλου»
10.1.9 «Αγροπεριβαλλοντικές υποχρεώσεις για τη διατήρηση, βιώσιμη χρήση και ανάπτυξη σε παραδοσιακές φυλές ζώων»

ΜΕΤΡΟ 11: Ανάπτυξη Βιολογικής Παραγωγής, συμπεριλαμβανομένης της περιόδου μετατροπής αλλά και της διατήρησης των πρακτικών της βιολογικής γεωργίας μετά την μεταβατική περίοδο

ΜΕΤΡΟ 12: Ενίσχυση της βιοποικιλότητας και παροχή αντισταθμιστικών πληρωμών σε περιοχές του Δικτύου Natura 2000 και παραδασόβιες κοινότητες και κοινότητες οι οποίες βρίσκονται σε κοντινή απόσταση από τις περιοχές Natura 2000

Καθεστώς 12.1: Ασυγκόμιστη παραγωγή σε ετήσιες και πολυετείς καλλιέργειες ή και ακαλλιέργητη γη ή και φυσική λωρίδα προστασίας ανάσχεσης (φυσική βλάστηση) στις παρυφές των υδάτινων σωμάτων (ποτάμια, αργάκια, υγρά τοπία και υδάτοφράκτες) η οποία θα ανέρχεται στο 10% ανά εκμετάλλευση.

Καθεστώς 12.2: Διαχείριση βοσκοτόπων στις περιοχές του Δικτύου Natura 2000 και έλεγχος βοσκής (υπερβόσκηση).

Μέτρο 13: Πληρωμές σε περιοχές που αντιμετωπίζουν φυσικά ή άλλα μειονεκτήματα

Καθεστώς 13.1: Αποζημίωση στις ορεινές περιοχές

Καθεστώς 13.2: Αποζημίωση σε περιοχές με φυσικά μειονεκτήματα

Καθεστώς 13.3: Αποζημίωση σε περιοχές με ειδικά μειονεκτήματα

16. Συνεργασία

Μέτρο 16.1 Ενίσχυση πιλοτικών δραστηριοτήτων

Σύμφωνα με το πρόγραμμα τα προαναφερθέντα 20 μέτρα και καθεστώτα ενισχύουν τις προσπάθειες και για τις τρεις περιοχές εστίασης της προτεραιότητας 4, αδιακρίτως. Παρακάτω θα εξεταστούν ξεχωριστά κατά περιοχή εστίασης με εξαίρεση τα Δασικά Μέτρα που αφορούν το Άρθρο 21 τα οποία εξετάζονται συνολικά πιο κάτω αφού εκτιμάται ότι η λογική της παρέμβασης παρουσιάζει ορισμένα κενά που περιορίζουν την άμεση αντιστοίχιση με τα προσδοκώμενα οφέλη. .

Συγκεκριμένα, ενώ το Μέτρο 8 αναφέρεται στο κεφάλαιο 5.2 στις περιοχές παρέμβασης 4a, 4b, 4c και 5d, 5e, στους Πίνακες κατανομής πόρων και δεικτών, περιορίζονται μόνο στην προτεραιότητα 4. Αυτό δημιουργεί μια σχετική ασυνέπεια η οποία έχει και προεκτάσεις σε επίπεδο στρατηγικής και ανάλυσης SWOT αφού οι

παρεμβάσεις σε δασικά μέτρα είναι άμεσα συσχετισμένα με την προτεραιότητα 5. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης προτείνει την εναρμόνιση του περιεχόμενου του μέτρου 8 που αναφέρει την συμβολή του μέτρου στις περιοχές εστίασης της Πέμπτης Προτεραιότητας με το περιεχόμενο του κεφαλαίου 10 Χρηματοδοτικό πλαίσιο και του κεφαλαίου 11 Πλάνο Δεικτών ώστε να υπάρχει στα δασικά μέτρα η κατάλληλη στόχευση σε σχέση με τις περιοχές παρέμβασης, τονίζοντας την αναγκαιότητα οι παρεμβάσεις να προσδιορίζουν συγκεκριμένους στόχους οι οποίοι να προκύπτουν από την Στρατηγική του προγράμματος και να τεκμηριώνονται από σχετικούς δείκτες, με έμφαση στην προτεραιότητα 5. Επιπρόσθετα, ο Σύμβουλος Αξιολόγησης κρίνει ως πολύ γενικευμένη την προσέγγιση κατανομής των πόρων, από κοινού και στις τρεις περιοχές εστίασης της Προτεραιότητας 4. Μια τέτοια προσέγγιση περιορίζει την αξιολόγηση και την μέτρηση των κατάλληλων δεικτών επιπτώσεων ενώ από μια πρώτη ανάγνωση διαφαίνεται πως κάποια από τα καθεστώτα του Μέτρου 8 δεν σχετίζονται καθόλου με κάποιες από τις περιοχές εστίασης της προτεραιότητας 4 πχ το Μέτρο 8.5 ελάχιστα αφορά στη διαχείριση των υδάτων.

Focus area 4A

Restoring, preserving and enhancing biodiversity, including in Natura 2000 areas, and in areas facing natural or other specific constraints, and high nature value farming, as well as the state of European landscapes

Το γεγονός ότι η προσπάθεια για την προστασία της βιοποικιλότητας, τη διαχείριση των περιοχών υψηλής περιβαλλοντικής σημασίας αλλά και τη προστασία του τοπίου ενισχύεται με τη συμπερίληψη σχετικής θεματολογίας τόσο στο υπομέτρο 1.1 που αφορά στην απόκτηση δεξιοτήτων και την κατάρτιση αλλά και στο υπομέτρο 16.1 της συνεργασίας που ενισχύει πιλοτικές δραστηριότητες κρίνεται θετικό ως τέτοιο. Δημιουργείται κάποιος προβληματισμός βέβαια από το ότι δεν διασφαλίζεται η κάλυψη των θεσμικών κενών (ελλείψεις στην ενσωμάτωση των ΗΝV στα μέτρα πολιτικής, στην κατάρτιση των διαχειριστικών σχεδίων στις περιοχές NATURA 2000 που θα επιτρέψουν στα συγκεκριμένα μέτρα να συμβάλλουν στο στόχο της προστασίας της βιοποικιλότητας. Τέλος οι ελλείψεις συνεργιών που θα αναφερθούν παρακάτω στην ίδια περιοχή εστίασης αυξάνουν τον προβληματισμό για τη ομαλή ένταξη των μέτρων σε ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο μέτρων πολιτικής για την προστασία της βιοποικιλότητας στην Κυπριακή ύπαιθρο.

α. Το ζήτημα της ποιότητας των υδάτων αλλά και της χρήσης νερού αντιμετωπίζεται με το Υπομέτρο 10.1.5 Μείωση απαιτήσεων νερού άρδευσης σε επίπεδο υδροφορέα, το οποίο θα μπορούσε να ενταχθεί στο μέτρο 4.4 μη παραγωγικές επενδύσεις αφού η εγκατάσταση αρδευτικών συστημάτων συνάδει περισσότερο με επενδυτική δαπάνη παρ αγροπεριβαλλοντικό καθεστώς. Η τεκμηρίωση της συμβολής των υπολοίπων υπομέτρων (αυτών της παύσης χημικής ζιζανιοκτονίας) στη βελτίωση της κατάστασης των υδατικών πόρων είναι μάλλον φτωχή ιδιαίτερα δε αφού εφαρμόζεται οριζόντια και όχι αποκλειστικά σε περιοχές με υποβαθμισμένους υδροφορείς.

γ. Το ζήτημα της προστασίας των εδαφικών πόρων αντιμετωπίζεται με μέτρα που εντάσσονται μάλλον σε μέτρα επενδύσεων. Η βελτίωση της γονιμότητας των εδαφών αντιμετωπίζεται σε σημαντικό βαθμό μέσω των υπομέτρων που αποσκοπούν στην αύξηση της οργανικής ουσίας του εδάφους

δ. Δεν λαμβάνονται μέτρα για τη βελτίωση της διαχείρισης στις περιοχές NATURA 2000.

ε. Για τις περιοχές HNV υπάρχει πρόνοια στα πλαίσια των Υπομέτρων

- 10.1.6 Προστασία Φυσικής Βλάστησης και Χαρακτηριστικών του Τοπίου, περιμετρικά των αγροτεμαχίων για σκοπούς βιοποικιλότητας,
- 10.1.7 Συντήρηση υφιστάμενων ξερολιθιών εντός αγροτεμαχίων,
- 10.1.8 Αγροπεριβαλλοντικές υποχρεώσεις για τη διατήρηση, βιώσιμη χρήση και ανάπτυξη σε παραδοσιακές ποικιλίες αμπέλου,
- και της δράσης Δ. Καλλιέργειες παραδοσιακού τοπίου οι οποίες σχετίζονται με την παράδοση και τα χαρακτηριστικά του τοπίου (αμυγδαλιές, χαρουπιές, φουντουκιές, αγροτριανταφυλιές- *Rosa damaskina*) του υπομέτρου 10.1.1 Αποκλεισμός της χρήσης Χημικών Ζιζανιοκτόνων σε συγκεκριμένες καλλιέργειες

θα πρέπει όμως να συνδεθούν αυτά με τις υπό οριοθέτηση HNV καθώς και να εξεταστεί η ένταξη κάποιων από αυτά σε μέτρα επενδύσεων, όπως προτείνεται παρακάτω.

Ένα ειδικό ζήτημα που αφορά στην προστασία των οριοθετημένων προς τούτο περιοχών, ανακύπτει από την εξέταση των επομένων 15 μέτρων που εξυπηρετούν την συγκεκριμένη περιοχή εστίασης. Από την εξέταση των **μέτρων 10 «Ενισχύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα», M11: «Βιολογική Γεωργία» και M12: «Ενίσχυση στο πλαίσιο Natura 2000 και της Οδηγίας Πλαίσιο για τα Ύδατα»** και των καθεστώτων που υπάγονται σε αυτά προκύπτει ότι η διατήρηση, προστασία και βελτίωση της βιοποικιλότητας στις προστατευόμενες περιοχές του ευρωπαϊκού δικτύου Natura 2000, εξυπηρετείται από το Μέτρο 12 Ενίσχυση περιοχών του Δικτύου Natura 2000. Δεν υπάρχει σχετική αναφορά στα άλλα δύο Μέτρα ήτοι 10. Αγροπεριβαλλοντικά και 11. Ανάπτυξη της βιολογικής παραγωγής. Αυτό περιορίζει τη δυνατότητα συνεργιών μεταξύ των Μέτρων. Ο αξιολογητής προτείνει να υπάρχει πρόβλεψη για προτιμησιακό καθεστώς επιλεξιμότητας σε περιοχές εντός Natura 2000. Το γεγονός ότι στις περιπτώσεις που οι αιτήσεις θα υπερβαίνουν το διαθέσιμο ποσό θα δοθεί επιπλέον μοριοδότηση σε εκτάσεις που βρίσκονται σε περιοχές και ζώνες περιβαλλοντικής προστασίας (Natura 2000, ΠΥΦΑ, ζώνες ευαίσθητες στην νιτρορύπανση), χαρακτηρίζεται ως ιδιαίτερα θετικό.

Αν και στην ανάλυση SWOT αναφέρεται ως ένα δυνατό σημείο το γεγονός ότι μέσα στα εγκεκριμένα διαχειριστικά σχέδια των προστατευόμενων περιοχών ρυθμίζεται η

άσκηση της γεωργίας και της κτηνοτροφίας, στην περιγραφή των παρεμβάσεων δεν υπάρχουν σχετικές αναφορές.

Στις παρεμβάσεις που προτείνονται για την προστασία της βιοποικιλότητας εντός των προστατευόμενων περιοχών, προτείνεται η εξαίρεση συγκεκριμένων πολυετών καλλιεργειών όπως των εσπεριδοειδών, μπανανών, αμυγδαλιών, καρυδιών και φουντουκιών. Παρατηρείται ότι η πρόταση δεν συνοδεύεται από επαρκή, κατά τη γνώμη του Αξιολογητή αιτιολόγηση, αλλά ούτε και από εκτίμηση για την έκταση και τη σημασία των εξαιρέσεων.

Στα σχόλια του Αξιολογητή επί της ανάλυσης SWOT και της διαπίστωσης αναγκών που σχετίζονται με την Προτεραιότητα 4 «Αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που εξαρτώνται από την γεωργία και τη δασοκομία», έχει τεθεί το ζήτημα της διαχείρισης των περιοχών Υψηλής Φυσικής Αξίας (Περιβαλλοντικής Σημασίας, High Nature Value) και κυρίως των περιοχών εξ αυτών, όπου η άσκηση της γεωργίας με τρόπο φιλικό προς το περιβάλλον είναι σημαντικό στοιχείο της στρατηγικής για την προστασία της βιοποικιλότητας και τη διατήρηση του αγροτικού τοπίου. Η διαπιστωθείσα ανάγκη «για παρεμβάσεις στις περιοχές υψηλής φυσικής αξίας και τις περιοχές NATURA 2000» αντιμετωπίζεται ανεπαρκώς, αφού παρατηρείται έλλειψη αναφοράς στις περιοχές Υψηλής Φυσικής Αξίας (Περιβαλλοντικής Σημασίας, High Nature Value). Η παράλειψη αυτή συνιστά αναντιστοιχία ανάμεσα στις ανάγκες, τις τεθείσες Προτεραιότητες και τα Μέτρα που προτείνονται. Επιπροσθέτως, παρατηρείται ότι ο ενώ για τον προσδιορισμό των περιοχών HNV υψηλής φυσικής αξίας, όπως αναφέρεται στην ανάλυση SWOT φαίνεται ότι υπάρχει ανταπόκριση στις προτεραιότητες της ΕΕ, δεν φαίνεται να ακολουθείται από το σχεδιασμό και εφαρμογή συγκεκριμένων παρεμβάσεων για την διατήρησή τους. Ο αξιολογητής προτείνει να υπάρχει πρόβλεψη για προτιμησιακό καθεστώς επιλεξιμότητας σε περιοχές Υψηλής Φυσικής Αξίας (Περιβαλλοντικής Σημασίας, High Nature Value) αλλά και παραδασόβιες κοινότητες και κοινότητες οι οποίες βρίσκονται σε κοντινή απόσταση από τις περιοχές Natura 2000. Το γεγονός ότι για λόγους προστασίας της βιοποικιλότητας θα δοθούν ενισχύσεις και σε περιοχές όμορες με τις περιοχές NATURA 2000 είναι εξαιρετικά θετικό.

Ο αξιολογητής προτείνει επίσης να εξεταστεί η δυνατότητα διαφοροποίησης των πηγών χρηματοδότησης στις περιπτώσεις που οι πρακτικές και παρεμβάσεις που προτείνονται στο μέτρο 10, λαμβάνουν χώρα σε περιοχές που βρίσκονται εκτός των οριοθετημένων περιοχών Natura 2000. Συγκεκριμένα, προτείνεται σε αυτές τις περιοχές οι προτεινόμενες δραστηριότητες να χρηματοδοτούνται μέσω του Άρθρου 28, ως ενίσχυση δράσεων σε περιοχές Υψηλής Φυσικής Αξίας (Περιβαλλοντικής Σημασίας, High Nature Value). Με αυτόν τον τρόπο θα αντιμετωπιστεί εν μέρει το πρόβλημα της έλλειψης δράσεων προστασίας των περιοχών Natura 2000 καθώς και των HNV από τα αγροπεριβαλλοντικά μέτρα του Μέρους 10.

Όπως προαναφέρθηκε, τόσο στην ανάλυση SWOT όσο και στη διαπίστωση των αναγκών, δεν υπάρχουν αναφορές στα κτηνοδασοκομικά (silvipastoral) και

αγροκτηνοτροφικά (agropastoral), αλλά και αγροκτηνοδοσκομικά (agrosilvopastoral) συστήματα. Συνεπώς λείπουν και τα αντίστοιχα πιθανά μέτρα ενίσχυσης τους. Από τους διαθέσιμους Δείκτες Πλαισίου προκύπτει ότι η έκταση στην οποία θα μπορούσαν να εφαρμοστούν είναι μεγάλη (Βλέπε Context indicator 31: Land cover και Context indicator 33: Area under extensive agriculture). Επίσης από τη σχετική βιβλιογραφία προκύπτει ότι θα μπορούσαν να είναι χρήσιμα εργαλεία για την διαχείριση των περιοχών υψηλής φυσικής αξίας (HNV) και την άμβλυνση του προβλήματος της βοσκοφόρτωσης .

Για το συγκεκριμένο στόχο, δηλαδή τη διατήρηση του αγροτικού τοπίου προτείνεται να προηγείται επεξεργασία των αιτήσεων των υποψήφιων δικαιούχων και να προωθούνται, πριν την οριστική αποδοχή των αιτήσεων, οι απαραίτητες χωρικές διευθετήσεις έτσι ώστε να διασφαλίζεται η αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων, όπως π.χ. για τη διαμόρφωση οικολογικών διαδρόμων (η οποία αποτελεί στόχο του Μέτρου), αλλά και την προστασία του τοπίου. Θα πρέπει πάντως να διασφαλιστεί ότι οι διευθετήσεις αυτές δεν θα επιβαρύνουν υπέρμετρα κάποιους δικαιούχους. Σε κάθε περίπτωση, αν για την επιτυχία και την αυξημένη αποτελεσματικότητα της παρέμβασης είναι απαραίτητη η υποχρεωτική ένταξη συγκεκριμένων περιοχών ή ζωνών, οι με αυτόν τον τρόπο επιβαρυνόμενοι δικαιούχοι, πρέπει να απολαμβάνουν αυξημένων αποζημιώσεων.

Ένα άλλο ειδικό θέμα αφορά στην επιχειρηματολογία της παρέμβασης για τα μέτρα που σχετίζονται με την εφαρμογή της ολοκληρωμένης διαχείρισης. Συγκεκριμένα, οι επιμέρους πρακτικές που ενισχύονται ήτοι αμειψισπορές, χρήση παγίδων αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία της Ολοκληρωμένης Διαχείρισης της Παραγωγής. Άρα ή θα πρέπει να ενισχύεται, μέσω του Μέτρου, η εφαρμογή της ΟΔΠ και να υπολογιστούν ως συστατικά της στοιχεία (πράγμα που δεν συμβαίνει) ή θα πρέπει να απαλειφθεί η αναφορά στα συστήματα ΟΔΠ και να επιδοτούνται αυτόνομα ως επιμέρους πρακτικές με τους υπολογισμούς που τις ακολουθούν. Ο Αξιολογητής θεωρεί ότι η δεύτερη είναι η προσήκουσα λύση.

Επι μέρους παρατηρήσεις

Υπομέτρο 10.1.2. Εφαρμογή αμειψισποράς στην καλλιέργεια της πατάτας και των σιτηρών

Θα πρέπει να εξηγηθεί ποιο ακριβώς είναι το περιβαλλοντικό όφελος του συγκεκριμένου υπομέτρου, καθώς και γιατί εφαρμόζεται μόνο στα συγκεκριμένα είδη και καλλιέργειες.

Πατάτα: Για την περιγραφή της γραμμής βάσης αλλά και του μηδενικού σεναρίου (counterfactual) είναι αναγκαίο να αναφερθεί τόσο η τρέχουσα πρακτική όσο και οι απαιτήσεις των σχετικών κειμένων που καθορίζουν την ορθή γεωργική πρακτική. Ως τέτοια αναφέρεται η μονοκαλλιέργεια (εννοείται προφανώς η συνεχής καλλιέργεια πατάτας). Είναι αυτή η ορθή γεωπονική πρακτική;

Ως προς την διετή αμειψισπορά σε πόσες περιπτώσεις εφαρμόζεται; Και ποιο είναι το δεύτερο είδος της αμειψισποράς.

Σιτηρά: Για την περιγραφή της γραμμής βάσης αλλά και του μηδενικού σεναρίου είναι αναγκαίο να αναφερθεί τόσο η τρέχουσα πρακτική όσο και οι απαιτήσεις των σχετικών κειμένων που καθορίζουν την ορθή γεωργική πρακτική. Ως τέτοια αναφέρεται η μονοκαλλιέργεια (εννοείται προφανώς η συνεχής καλλιέργεια σιτηρών). Είναι αυτή η ορθή γεωπονική πρακτική;

Υπομέτρο 10.1.3 Ολοκληρωμένη διαχείριση παραγωγής στην καλλιέργεια της πατάτας και των Εσπεριδοειδών

Θα πρέπει να εξηγηθεί ποιο ακριβώς είναι το περιβαλλοντικό όφελος του συγκεκριμένου υπομέτρου, καθώς και γιατί εφαρμόζεται μόνο στα συγκεκριμένα είδη και καλλιέργειες.

Και οι δύο πρακτικές που ενισχύονται

α. το μάζεμα των κονδύλων έτσι ώστε να μην προκαλούν μόλυνση

β. η μαζική παγίδευση

αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα ενός συστήματος ολοκληρωμένης διαχείρισης, δεν νοείται σύστημα ICM χωρίς την εφαρμογή των παραπάνω μεθόδων.

α. Η απομάκρυνση των μολυσμένων υπολειμμάτων για την αποφυγή επιμόλυνσης είναι βασικό μέτρο φυτοπροστασίας

β. Η προτίμηση σε όσο το δυνατό λιγότερο βλαπτική μέθοδο καταπολέμησης των εχθρών και ασθενειών όπως είναι η μαζική παγίδευση είναι η βασικότερη αρχή της Ολοκληρωμένης Φυτοπροστασίας (Integrated Pest Management) η οποία είναι με τη σειρά της βασικό και αναπόσπαστο στοιχείο της ICM.

Συνεπώς δεν είναι δυνατό να ενισχύονται επιπροσθέτως διότι ήδη ενισχύεται η εφαρμογή της Ολοκληρωμένης Διαχείρισης.

Τέλος στις συνήθεις πρακτικές αναφέρεται «*Η συνήθης πρακτική περιλαμβάνει την καλλιέργεια εσπεριδοειδών χωρίς πραγματοποίηση αναλύσεων εδάφους. Η αντιμετώπιση εχθρών και ασθενειών πραγματοποιείται με εκτεταμένη χρήση χημικών φυτοπροστατευτικών προϊόντων.*»

Αυτό όμως δεν έχει σχέση με τις ενισχυόμενες πρακτικές.

Υπομέτρο 10.1.4 Διατήρηση περιβαλλοντικά φιλικών γεωργικών πρακτικών

Δεν υπάρχει αναφορά στη γραμμή βάσης και στο counterfactual.

Για τη δε δράση της μελισσοκομίας δεν είναι κατανοητό σε τι συνίσταται ακριβώς.

Σε κάποια επιμέρους τμήματα της περιγραφής αναφέρεται ο παλαιότερος τίτλος του υπομέτρου.

Υπομέτρο 10.1.6 Προστασία Φυσικής Βλάστησης και Χαρακτηριστικών του Τοπίου, περιμετρικά των αγροτεμαχίων για σκοπούς βιοποικιλότητας.

Ο αξιολογητής προτείνει την περιγραφή μιας μεθόδου καθορισμού των επιλέξιμων εκτάσεων αφού δεν περιλαμβάνονται στο LPIS.

Θα πρέπει να τεκμηριωθεί η εξαίρεση των εκτάσεων που περιβάλλουν ή γειτονεύουν με ετήσιες καλλιέργειες που προκύπτει λόγω της απαίτησης να έχουν περιληφθεί στο μέτρο 10.1.1. που αφορά σε μόνιμες φυτείες.

Κάποιες από τις δραστηριότητες που περιλαμβάνονται στο υπομέτρο και συγκεκριμένα στη δράση 2, αντικατάσταση ξηρανθέντων ειδών και 3 φύτευση δένδρων ή/και θάμνων εμπίπτουν στις μη παραγωγικές επενδύσεις .

Υπομέτρο 10.1.7 Συντήρηση υφιστάμενων ξερολιθιών εντός αγροτεμαχίων.

Να εξεταστεί η ένταξη του υπομέτρου στις μη παραγωγικές επενδύσεις

Υπομέτρο 10.1.8 Αγροπεριβαλλοντικές υποχρεώσεις για τη διατήρηση, βιώσιμη χρήση και ανάπτυξη σε παραδοσιακές ποικιλίες αμπέλου.

Αναφέρεται στην περιγραφή του μέτρου ότι

Παραδοσιακές ποικιλίες χαμηλής παραγωγικότητας που κινδυνεύουν με εξαφάνιση αποτελούν οι ποικιλίες που υπάρχουν στην Κύπρο για αιώνες και είναι το Μαραθεύτικο (ή Βαμβακάδα), η Λευκάδα, η Πρωμάρα, το Σπούρτικο, η Μωροκανέλλα, το Γιαννούδι, το Φλούρικο, η Κανέλλα και το Όμοιο.

Θεωρείται αναγκαία α. καλύτερη περιγραφή του προβλήματος β. τεκμηρίωση του μεγέθους του προβλήματος και γ. περιγραφή του σε τι συνίσταται το συγκεκριμένο υπομέτρο.

Υπομέτρο 10.1.9. Αγροπεριβαλλοντικές υποχρεώσεις για τη διατήρηση, βιώσιμη χρήση και ανάπτυξη σε παραδοσιακές φυλές ζώων

Θεωρείται αναγκαία α. καλύτερη περιγραφή του προβλήματος και β. τεκμηρίωση του μεγέθους του προβλήματος.

Παρατηρείται ότι στη λογική της παρέμβασης και ειδικά **στο μέτρο 11**, η βιολογική γεωργία προσεγγίζεται ως ένα ενιαίο και ολιστικό σύστημα παραγωγής και δεν γίνεται διαχωρισμός μεταξύ βιολογικής γεωργίας και κτηνοτροφίας .

Παρά το θετικό γεγονός της ολιστικής προσέγγισης στη βιολογική γεωργία, ο Αξιολογητής παρατηρεί ότι, ενώ υπάρχει σχετική πρόβλεψη, λείπουν κάποια συγκεκριμένα ειδικά κίνητρα για την επίτευξη συνεργιών ανάμεσα σε αλληλένδετες δραστηριότητες. Για παράδειγμα, η ρύθμιση για την καλλιέργεια κτηνοτροφικών φυτών για ιδιοπαραγωγή ζωοτροφών δεν εξειδικεύεται έτσι ώστε να γίνει λειτουργική. Επίσης, η ενίσχυση πρακτικών, όπως η χρήση ιδιοπαραγόμενης κοπριάς και η χλωρή λίπανση θα συνέτεινε στην αποτελεσματικότερη διατήρηση της βιοποικιλότητας, αλλά και σε πιστότερη εφαρμογή του Κανονισμού.

Τέλος, ο αξιολογητής θεωρεί ότι θα πρέπει να ενισχυθούν τα επιχειρήματα που συνδέουν την ενίσχυση των τριών κατηγοριών περιοχών με μειονεκτήματα **του μέτρου 13**, με την προστασία της βιοποικιλότητας, και συγκεκριμένα με κάθε μια από αυτές τις τρεις περιοχές εφαρμογής (ορεινές, με άλλα φυσικά μειονεκτήματα και με άλλα ειδικά μειονεκτήματα) .

4B, Improving water management, including fertiliser and pesticide management

Παρά το θετικό γεγονός της ενεργοποίησης τόσο του **μέτρου 1.1** που αφορά στην απόκτηση δεξιοτήτων και την κατάρτιση αλλά και του **μέτρου 16.1**, της συνεργασίας που ενισχύει πιλοτικές δραστηριότητες, για τη βελτίωση της διαχείρισης των υδατικών πόρων, τα ποσά που κατανέμονται αλλά και η μη περαιτέρω κατανομή τους δημιουργεί ερωτηματικά για τη συμβολή των μέτρων αυτών στη ορθή διαχείριση των υδατικών πόρων, με δεδομένη την κρισιμότητα του προβλήματος, τις ελλείψεις που θα αναφερθούν παρακάτω αλλά και τον δυσανάλογα, με το κατανεμόμενο ποσό, μεγάλο αριθμό των δυνητικών δικαιούχων.

Τα επιχειρήματα που συνδέουν το σύνολο των παρεμβάσεων τις παρεμβάσεις με τη βελτίωση της ποιότητας των υδατικών πόρων είναι κατά την άποψη του Αξιολογητή ελλιπή.

Η επιδίωξη της βελτίωσης της ποιότητας του νερού με τη συμβολή των καθεστώτων του **Μέτρου 10** και συγκεκριμένα των Μέτρων 10.1. Πλήρης αποκλεισμός της χρήσης χημικών ζιζανιοκτόνων, 10.2. Εφαρμογή τριετούς κύκλου αμειψισποράς και 10.3. Ολοκληρωμένη Διαχείριση Παραγωγής, όπως περιγράφεται στη λογική της παρέμβασης, χρειάζεται περαιτέρω ενίσχυση με μελέτες, βιβλιογραφικές αναφορές και στατιστικά στοιχεία. Πιο συγκεκριμένα η προσπάθεια βελτίωσης της ποιότητας των υδάτων μέσω της αποφυγής της ζιζανιοκτονίας, όπως φαίνεται στη λογική της παρέμβασης, στηρίζεται σε ιδιαίτερα εύθραυστη επιχειρηματολογία. Θα βοηθούσε αν το κείμενο του οποίου γίνεται επίκληση («Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα στην Κύπρο») ήταν πιο σχετικό με το ζήτημα του ύδατος ή έστω υπήρχε μια πιο συγκεκριμένη αναφορά. Τέλος δεν γίνεται καμία αναφορά στους στόχους (συνεπώς και τις υποχρεώσεις) που θέτουν η Οδηγία 91/676, αλλά κυρίως η Οδηγία 2000/60, και στο πώς οι συγκεκριμένες δράσεις του Μέτρου θα συμβάλλουν στην επίτευξη των στόχων αυτών. Ο Αξιολογητής προτείνει να υπάρχει πρόβλεψη για προτιμησιακό καθεστώς επιλεξιμότητας σε περιοχές που θα επηρεαστούν από την εφαρμογή της Οδηγίας πλαίσιο για τα νερά.

Δεν υπάρχει πρόσβαση στους υπολογισμούς των ενισχύσεων αλλά η διαφοροποίηση μεταξύ των ανά εκτάριο πληρωμών για την ίδια ακριβώς εργασία (δες υπολογισμούς για τα αέρια θερμοκηπίου) χρειάζεται τεκμηρίωση.

Περαιτέρω, σύμφωνα με τη λογική της παρέμβασης αναμένεται, λόγω της ενίσχυσης της βιολογικής παραγωγής (**μέτρο 11**), βελτίωση στην ποιότητα των υδατικών πόρων. Κατά τη γνώμη του Αξιολογητή δεν τεκμηριώνεται επαρκώς, από ιστορικά δεδομένα, ο βαθμός μείωσης που επιτυγχάνεται στην μείωση της έκπλυσης νιτρικών ιόντων από την εφαρμογή των διαχειριστικών πρακτικών της βιολογικής γεωργίας σε καλλιέργειες που χρησιμοποιούν περιορισμένη λίπανση. Η συμβολή του μέτρου της βιολογικής γεωργίας θα έπρεπε κατά προτεραιότητα να εφαρμόζεται σε περιοχές που παρατηρούνται τα οξύτερα προβλήματα υποβάθμισης και ρύπανσης του υδροφορέα.

Η έλλειψη οποιασδήποτε αναφοράς στην οδηγία πλαίσιο για τα νερά (60/2000/ΕΚ) γίνεται ακόμα πιο φανερή όταν εξετάζεται το **μέτρο 12** όπου φαίνεται ότι η βελτίωση

της ποιότητας των υδατικών πόρων αναμένεται να επιτευχθεί μέσω της ενίσχυσης των δραστηριοποιούμενων στις περιοχές NATURA δασικές και γεωργικές, αλλά όχι με την ενίσχυση των παραγωγών που πρέπει να προσαρμοστούν στην οδηγία 60/2000/ΕΚ για τα νερά. Σύμφωνα τόσο με την ανάλυση SWOT όπου χαρακτηριστικά αναφέρεται στις ευκαιρίες η βελτίωση της διαχείρισης υδάτων μέσω της πλήρους εφαρμογή της οδηγίας για τα ύδατα και η θέσπιση της τιμολόγησης, όσο και με τη διαπίστωση αναγκών αλλά και βάσει των προτεραιοτήτων που έχουν τεθεί, το ζήτημα της διαχείρισης των υδάτινων πόρων είναι από τα πλέον σημαντικά, αν όχι το σημαντικότερο. Το βάρος που δίνεται από πλευράς της Ένωσης στο ζήτημα των υδάτων διαπιστώνεται και από την σαφή πρόβλεψη του Άρθρου 30 για Μέτρα στις περιοχές όπου θα έχει σημαντικές επιπτώσεις η εφαρμογή της Οδηγίας πλαίσιο για τα νερά. Από το Πρόγραμμα φαίνεται να λείπει αναφορά σε ειδικά Μέτρα αποζημίωσης των παραγωγών για υποχρεώσεις και τη συνακόλουθη επιβάρυνση λόγω της εφαρμογής της Οδηγίας πλαίσιο για τα ύδατα. Η παραπάνω παράλειψη δημιουργεί αναντιστοιχία ανάμεσα στις διαπιστωμένες ανάγκες, τις προτεραιότητες και τα προτεινόμενα μέτρα. Πολλώ δε μάλλον όταν μεταξύ των απειλών αναφέρεται στην ανάλυση SWOT η καθυστέρηση στην εφαρμογή του συνόλου των προβλεπόμενων μέτρων στα Διαχειριστικά σχέδια που προβλέπονται από την Οδηγία για τα νερά (απαγόρευση γεωτρήσεων, χαμηλή τιμολόγηση ύδατος).

Τέλος θα μπορούσε να εξετασθεί και η δυνατότητα σύνδεσης των μέτρων **13.1, 13.2 και 13.3** με την βελτίωση της διαχείρισης των υδατικών πόρων

4C *Preventing soil erosion and improving soil management*

Η χρήση τόσο του **μέτρου 1.1** που αφορά στην απόκτηση δεξιοτήτων και την κατάρτιση αλλά όσο και του **μέτρου 16.1**, της συνεργασίας που ενισχύει πιλοτικές δραστηριότητες, για τη πρόληψη της διάβρωσης και τη βελτίωση της διαχείρισης του εδάφους, κρίνεται ως θετική. Ο μεγάλος αριθμός των δυνητικών δικαιούχων και η παράλληλη έλλειψη στόχευσης δημιουργούν όμως ερωτηματικά, ως προς την αποτελεσματικότητά τους.

Στην ανάλυση SWOT αναφέρεται ως ευκαιρία η βελτίωση της διαχείρισης του εδάφους δια της εφαρμογής στοχευμένων αγροπεριβαλλοντικών μέτρων (**μέτρο 10**) για την προστασία του εδάφους. Τα προτεινόμενα μέτρα έχουν ευρεία γεωγραφική κάλυψη και καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα καλλιεργειών με αποτέλεσμα να μην υπάρχει η σχετική στοχοθέτηση. Ο αξιολογητής συνιστά τη συμπερίληψη στόχων για την προστασία των εδαφικών πόρων στα φιλοπεριβαλλοντικά συστήματα διαχείρισης, αλλά και το ότι θα πρέπει να εξεταστεί η δυνατότητα χρήσης εκτάσεων που απελευθερώνονται λόγω της εγκατάλειψης της γεωργικής δραστηριότητας, για την αντιμετώπιση του προβλήματος της ιδιαίτερα αυξημένης βοσκοφόρτωσης. Στο *Υπομέτρο 10.1.1 Αποκλεισμός της χρήσης Χημικών Ζιζανιοκτόνων σε συγκεκριμένες καλλιέργειες*, η δικαιολόγηση του περιβαλλοντικού οφέλους που προκύπτει ειδικά για την προστασία από τη διάβρωση θα πρέπει να εκτιμηθεί και να βασισθεί σε συγκριμένες μετρήσεις και επιστημονικές έρευνες τις οποίες η Κύπρος στερείται .

Παρά το θετικό γεγονός της ολιστικής προσέγγισης στη βιολογική γεωργία (**μέτρο 11**), ο Αξιολογητής παρατηρεί ότι, ενώ υπάρχει σχετική πρόβλεψη, λείπουν κάποια συγκεκριμένα ειδικά κίνητρα για την επίτευξη συνεργιών ανάμεσα σε αλληλένδετες δραστηριότητες. Για παράδειγμα η ενίσχυση πρακτικών όπως η χρήση ιδιοπαραγόμενης κοπριάς, η κομποστοποίηση, η χλωρή λίπανση, η χρήση υπολειμμάτων καλλιεργειών, κ.α. θα συνέτεινε σε αποτελεσματικότερη βελτίωση της ποιότητας του εδάφους, αλλά και σε πιστότερη εφαρμογή του Κανονισμού.

Είναι θετικό, για την προστασία από τη διάβρωση, το γεγονός ότι ένα σημαντικό μέρος των πόρων του ΠΑΑ κατευθύνεται στο **μέτρο 13** και ειδικά στο 13.1 για τις ορεινές περιοχές. Σε συνδυασμό με το **μέτρο 12** είναι δυνατόν μέσω της διατήρησης της γεωργικής δραστηριότητας στις περιοχές που αυτή είναι εκτατικής μορφής, αλλά και με τις φιλοπεριβαλλοντικές πρακτικές που εμμέσως ή και αμέσως ενισχύονται, αναμένεται να έχουν ευεργετικά και σημαντικά αποτελέσματα στο συγκεκριμένο πεδίο, αυτό της προστασίας των εδαφικών πόρων.

Συνοπτικός κατάλογος Μέτρων που εξυπηρετούν την προτεραιότητα 4.

1	Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης
1.1	Επαγγελματική κατάρτιση -δεξιότητες
8.	Επενδύσεις στην ανάπτυξη δασικών
8.1	Δημιουργία δασικών εκτάσεων
8.3	Δάσωση
8.4	Πρόληψη και αποκατάσταση καταστροφών στα δάση
8.5	Βελτίωση της ανθεκτικότητας στην αλλαγή του κλίματος
10	Αγροπεριβαλλοντικά μέτρα άρθρο 28
10.1	Πλήρης αποκλεισμός της χρήσης χημικών ζιζανιοκτόνων
10.1.1	Μηχανική καλλιέργεια –φυλλοβόλα
10.1.2	Μηχανική καλλιέργεια-ελιές
10.1.3	Μηχανική καλλιέργεια-εσπεριδοειδή
10.1.4	Μηχανική καλλιέργεια-αμπέλια
10.1.5	Μηχανική καλλιέργεια-παραδοσιακές φυτείες
10.1.6	Εδαφοκάλυψη με δένδρα της προηγούμενης χρονιάς- μπανάνες
10.2	Εφαρμογή τριετούς κύκλου αμειψισποράς
10.2.1	Αμειψισπορά –πατάτες
10.2.2	Αμειψισπορά –σιτηρά
10.3	Ολοκληρωμένη Διαχείριση Παραγωγής
10.3.1	ΟΔΠ-Πατάτες
10.3.2	ΟΔΠ-Εσπεριδοειδή
10.4	Ανάπτυξη των γενετικών πόρων στη γεωργία
10.4.1	Ανάπτυξη των γενετικών πόρων στην αμπελοργία
10.4.2	Ανάπτυξη των γενετικών πόρων στην κτηνοτροφία
11	Ανάπτυξη Βιολογικής Παραγωγής (άρθρο 29)
12	Ενίσχυση περιοχών του Δικτύου Natura 2000 (άρθρο 30)
12.1	Ετήσιες και πολυετείς καλλιέργειες
12.2	Βοσκότοποι
13.	Ενίσχυση περιοχών με μειονεκτήματα
13.1	Ορεινές περιοχές
13.2	Περιοχές με φυσικά μειονεκτήματα
13.3	Περιοχές με ειδικά μειονεκτήματα

16.	Συνεργασία
16.1	Ενίσχυση πιλοτικών δραστηριοτήτων

5η Προτεραιότητα: «Πρώθηση της αποδοτικότητας των πόρων και στήριξη της μεταστροφής προς μία οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα με ανθεκτικότητα στην αλλαγή του κλίματος στους τομείς της γεωργίας και των τροφίμων και της δασοκομίας»

Οι στόχοι της 5ης Προτεραιότητας εξυπηρετούνται μέσω της ενεργοποίησης τριών μέτρων ενώ δεν αποτυπώνεται η συμβολή των δασικών μέτρων σε όρους χρηματοδοτικούς αλλά και δεικτών στην προτεραιότητα 5 Ε. Γενεσιουργός αιτία του προβλήματος είναι η προσπάθεια ομαδοποίησης σημαντικού αριθμού μέτρων χωρίς εστίαση στην Τέταρτη Προτεραιότητα και η απουσία αξιοποίησης –εξειδίκευσης ιδιαίτερα των μέτρων Μ8 «Παρεμβάσεις στις δασικές περιοχές και ανάπτυξη δασών», Μ10 «Ενισχύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα», Μ11: «Βιολογική Γεωργία», Μ12: «Ενίσχυση στο πλαίσιο Natura 2000 και της Οδηγίας Πλαίσιο για τα Ύδατα» προς την κατεύθυνση της μείωσης των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής με την «ταξινόμηση» των μέτρων αυτών στις περιοχές εστίασης 5 Δ και 5 Ε .

Οι τρεις περιοχές εστίασης που έχουν ενεργοποιηθεί είναι :

5Α *Αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης νερού στη γεωργία*

5Β *Αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης ενέργειας στη γεωργία και στη μεταποίηση*

5Γ *Διευκόλυνση προμήθειας και χρήσης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας από υποπροϊόντα , απόβλητα, υπολείμματα και άλλα μη βρώσιμα γεωργικά προϊόντα για τους σκοπούς της βιο οικονομίας.*

Αναλυτικά ανά περιοχή εστίασης σημειώνονται τα ακόλουθα.

5Α *Αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης νερού στη γεωργία*

Εκφράζεται επιφύλαξη για την παράλειψη συγκεκριμένων παρεμβάσεων στις πρακτικές διαχείρισης, ειδικά όσον αφορά στην αποδοτικότητα της χρήσης των υδατικών πόρων. Παρόλο που στην ανάλυση SWOT θεωρείται ως δυνατό σημείο το γεγονός ότι έχει γίνει καθορισμός και παρακολούθηση των ευαίσθητων από την νιτρορύπανση περιοχών και εφαρμογή περιοριστικών μέτρων με στόχο την βελτίωση των υπογείων υδροφορέων στις περιοχές αυτές και ως ευκαιρία η πλήρης εφαρμογή της Οδηγίας πλαίσιο για τα νερά, λείπει οποιαδήποτε σχετική αναφορά. Ταυτόχρονα συγκαταλέγεται μεταξύ των απειλών που αναγνωρίζονται στην ανάλυση SWOT η καθυστέρηση στην εφαρμογή του συνόλου των προβλεπόμενων μέτρων στα Διαχειριστικά σχέδια που προβλέπονται από την Οδηγία για τα ύδατα (απαγόρευση γεωτρήσεων , χαμηλή τιμολόγηση ύδατος). Τέλος στην διαπιστωμένη ανάγκη «Ορθολογική διαχείριση των υδάτινων πόρων», αναφέρεται η εφαρμογή

προγράμματος άρδευσης και η μεταστροφή σε καλλιέργειες με λιγότερες υδατικές απαιτήσεις.

Ο σχεδιασμός του προγράμματος είναι να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της βελτίωσης της αποδοτικότητας των αρδευτικών πόρων μέσω της ενίσχυσης ιδιωτικών επενδύσεων, εξοπλισμού αλλά και μέσω δημόσιων υποδομών (**Μέτρα 4.1.** και **4.3**) με παράλληλη παροχή κατάρτισης (**Μέτρο 1.1.**) και την ενίσχυση πιλοτικών ενεργειών (**Μέτρο 16.1**). Έχοντας υπόψη την παραπάνω εκτεθείσα επιχειρηματολογία ο αξιολογητής θεωρεί ότι ο σχεδιασμός δεν συνάδει αυτός σε ικανοποιητικό βαθμό με τις διαπιστωμένες ανάγκες αλλά και με τη συνολική στρατηγική του ΠΑΑ.

Σε περιόδους κρίσης είναι μάλλον αμφίβολο ότι οι παραγωγοί θα κατευθυνθούν προς επενδύσεις βελτιωτικές του περιβάλλοντος όταν τα πιεστικά προβλήματα της ανταγωνιστικότητας εντείνονται. Πέραν αυτού, δεν πρέπει να λησμονείται ότι οι όποιες επενδύσεις σε έργα που έχουν σχέση με τη διαχείριση των υδάτων είναι άμεσα εξαρτώμενες από την ορθή και έγκαιρη εφαρμογή της οδηγίας πλαίσιο για τα ύδατα. Εστιασμένες δράσεις όμως προς αυτήν την κατεύθυνση δεν έχουν προγραμματιστεί και το όποιο όφελος αναμένεται να προέρθει αποκλειστικά από το μέτρο 4 . Τέλος δημιουργούνται σημαντικές αμφιβολίες για την αποτελεσματικότητα των μέτρων 1.1. και 16.1., αφού δεν προβλέπεται από το ΠΑΑ η χρηματοδότηση αλλαγών στις μεθόδους, πρακτικές ή τις χρήσεις γης, για την διάδοση και εμπέδωση των οποίων είναι χρήσιμες παρόμοιες δράσεις.

Για το Υπομέτρο 10.1.5 Μείωση απαιτήσεων νερού άρδευσης σε επίπεδο υδροφορέα

A. Χρήση αποδοτικότερων συστημάτων άρδευσης

B. Μείωση εκτάσεων με υδροβόρες δενδρώδεις καλλιέργειες

Οι προτεινόμενες δράσεις θα μπορούσαν να περιληφθούν στο υπομέτρο 4.4 «Μη παραγωγικές επενδύσεις με περιβαλλοντικό όφελος» που συνάδει περισσότερο με το περιεχόμενο του σχετικού υπομέτρου.

5B Αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης ενέργειας στη γεωργία και στη μεταποίηση

Η ενίσχυση επενδύσεων, εξοπλισμού αλλά και ιδιωτικών υποδομών (**Μέτρο 4.1**) με παράλληλη παροχή κατάρτισης (**Μέτρο 1.1.**) και την ενίσχυση πιλοτικών ενεργειών (**Μέτρο 16.1**), είναι ο συνδυασμός μέτρων με τον οποίον επιδιώκεται η βελτίωση της ενεργειακής αποδοτικότητας.

Για την βελτίωση της αποδοτικότητας είναι απαραίτητη η ανανέωση του εξοπλισμού με στόχο την ενεργειακή αποδοτικότητα και επειδή, σε περιόδους κρίσεως είναι πιο επιτακτική η αύξηση της παραγωγικότητας και της μείωσης του κόστους, είναι σημαντικό να συνοδεύεται με ενέργειες κατάρτισης και πιλοτικά προγράμματα έτσι ώστε να πείθονται οι ενδιαφερόμενοι ότι η επένδυση τους θα είναι και οικονομικά συμφέρουσα. Σημειώνεται πάντως η έλλειψη συνεργιών με άλλα προγράμματα, όπως π.χ. τα αγροπεριβαλλοντικά που αναφέρουν ως έναν από τους στόχους τους την εξοικονόμηση ενέργειας και τη μείωση των εκπομπών. Ο συνδυασμός νέου

εξοπλισμού με αλλαγές πρακτικών, θα ενίσχυε την προσπάθεια προς την επίτευξη των στόχων της περιοχής εστίασης.

5Γ Διευκόλυνση προμήθειας και χρήσης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας από υποπροϊόντα, απόβλητα, υπολείμματα και άλλα μη βρώσιμα γεωργικά προϊόντα για τους σκοπούς της βιο οικονομίας

Στόχος του προγράμματος είναι να διευκολύνει τη προμήθεια και χρήση εναλλακτικών πηγών ενέργειας μέσω της ενίσχυσης επενδύσεων, εξοπλισμού αλλά και ιδιωτικών όσο και δημόσιων υποδομών (**Μέτρα 4.1. και 4.3**). Σημειώνεται η έλλειψη πρόβλεψης για κατάρτιση ή συνεργασία σε ένα ζήτημα που λόγω του καινοτόμου χαρακτήρα των ενεργειών είναι αναγκαίο κάτι τέτοιο. Παρατηρείται επίσης ότι λείπουν ρυθμίσεις για την επίτευξη συνεργιών ανάμεσα στις δραστηριότητες. Για παράδειγμα στην περιγραφή της ανάγκης «Πρωώθηση ΑΠΕ και δράσεων εξοικονόμησης ενέργειας στον αγροδιατροφικό τομέα και τα δάση» αναφέρεται η ανάγκη για μονάδες αξιοποίησης γεωργικών υπολειμμάτων όπως ποκαλάμη, κλαδιά κλαδέματος και άλλα για παραγωγή ενέργειας, η οποία ικανοποιείται με την παρόντα σχεδιασμό, δεν προβλέπεται ανάλογη δράση στα αγροπεριβαλλοντικά.

5Δ Μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου και της αμμωνίας από την γεωργία

Το μέτρο που προβλέπεται να καλύψει την συγκεκριμένη περιοχή εστίασης είναι το μέτρο 1.1. για την κατάρτιση και απόκτηση δεξιοτήτων. Με την κατάρτιση όμως και μόνο είναι δύσκολο να πειστεί ο παραγωγός να αναλάβει δράσεις, να αλλάξει μεθόδους και πρακτικές έτσι ώστε να επιτευχθεί ο στόχος αυτός.

Παρατηρείται πάντως η αύξηση της δέσμευσης αερίων θερμοκηπίου και της μείωσης των αντίστοιχων εκλύσεων επιδιώκεται σε πληθώρα υπομέτρων του μέτρου 10 «Ενισχύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα» αναφέρεται ως στόχος η μείωση των αερίων του Θερμοκηπίου, τα μέτρα αυτά δεν περιλαμβάνονται σε αυτά που στοχεύουν στην περιοχή εστίασης 5d.

Πέραν αυτού με στοχευόμενες παρεμβάσεις και σε άλλα μέτρα θα ήταν δυνατόν να εξυπηρετηθούν οι σκοποί της περιοχής εστίασης όπως για παράδειγμα στο Μέτρο 11 «Βιολογική γεωργία», μια εξειδικευμένη ενίσχυση για την καλλιέργεια κτηνοτροφικών φυτών με σκοπό την ιδιοπαραγωγή βιολογικών ζωοτροφών, αλλά και πρακτικών όπως η χρήση ιδιοπαραγόμενης κοπριάς, η κομποστοποίηση, η χλωρή λίπανση, η χρήση υπολειμμάτων καλλιεργειών, κ.α. θα συνέτεινε σε μια τεκμηριωμένη βελτίωση του ισοζυγίου άνθρακα αλλά και αερίων θερμοκηπίου στη βιολογική παραγωγή.

5 Ε Πρωώθηση της διατήρησης και δέσμευσης άνθρακα από την γεωργία και την δασοκομία

Η συγκεκριμένη περιοχή εστίασης δεν καλύπτεται από το πρόγραμμα.

Είναι δυσεξήγητη η παράλειψη αναφοράς του μέτρου 8 «Παρεμβάσεις στις δασικές περιοχές και ανάπτυξη δασών» για την εξυπηρέτηση των στόχων της Προτεραιότητας αφού όπως προκύπτει από το περιεχόμενο των υπομέτρων αλλά και την χρηματοδοτική τους βαρύτητα η βασική τους επιδίωξη είναι η αύξηση της δέσμευσης άνθρακα. Τα υπομέτρα που περιλαμβάνονται στο Μέτρο είναι :

Μέτρο 8.1 Στήριξη για τη δάσωση και τη δημιουργία δασικών εκτάσεων

Μέτρο 8.3 Στήριξη για δάσωση

Μέτρο 8.4 Στήριξη για πρόληψη και αποκατάσταση καταστροφών στα δάση από τις πυρκαγιές και τις φυσικές καταστροφές

Μέτρο 8.5 Στήριξη επενδύσεων για τη βελτίωση της ανθεκτικότητας στην αλλαγή του κλίματος και του δυναμικού μετριασμού της, καθώς και της περιβαλλοντικής αξίας των δασικών οικοσυστημάτων.

Το σύνολο των δράσεων που περιλαμβάνονται στα ανωτέρω υπομέτρα συνεισφέρουν στη περιοχή εστίασης αφού αυτά είναι που κατ' εξοχήν συντελούν στη δέσμευση άνθρακα.

Ο αξιολογητής παρατηρεί επίσης ότι όπως προαναφέρθηκε, τόσο στην ανάλυση SWOT όσο και στη διαπίστωση των αναγκών, δεν υπάρχουν αναφορές στα κτηνοδοασοκομικά (silvipastoral) και αγροκτηνοτροφικά (agropastoral), αλλά και αγροκτηνοδοασοκομικά (agrosilvopastoral) συστήματα. Συνεπώς λείπουν και τα αντίστοιχα πιθανά μέτρα ενίσχυσης τους τα οποία θα μπορούσαν να ενισχύσουν ιδιαίτερα την προσπάθεια αποθήκευσης και δέσμευσης άνθρακα στις γεωργικές και τις δασικές γαίες. Από τους διαθέσιμους Δείκτες Πλαισίου προκύπτει ότι η έκταση στην οποία θα μπορούσαν να εφαρμοστούν είναι μεγάλη (Βλέπε Context indicator 31: Land cover και Context indicator 33: Area under extensive agriculture)

Πέραν αυτών σημαντικός είναι ο ρόλος που θα μπορούσαν συγκεκριμένες καλλιεργητικές πρακτικές να συμβάλλουν στην αύξηση του δεσμευόμενου άνθρακα οι οποίες μάλιστα σε πολλές περιπτώσεις συνιστούν και μέρος πιστοποιούμενων συστημάτων (Low carbon, Carbon neutral).

Στον παρακάτω πίνακα φαίνονται τα μέτρα που εξυπηρετούν κάθε μια από τις περιοχές εστίασης της προτεραιότητας.

Περιοχές Εστίασης	1. Knowledge transfer and information actions	4. Investments in physical assets		16. Cooperation
	1.1. Support for vocational training and skills acquisition actions	4.1. Support for investments in agriculture holdings	4.2. Support for investments in infrastructure related to development, modernisation or adaptation of agriculture and forestry	16.1 Support for pilot projects
5a Increasing efficiency in water use by agriculture	✓	✓	✓	✓
5b Increasing efficiency in energy use in agriculture and food processing	✓	✓		✓

5c Facilitating the supply and use of renewable sources of energy, of by-products, wastes and residues and of other non-food raw material, for the purposes of the bio-economy.		✓	✓	
5d Reducing greenhouse gas and ammonia emissions from agriculture	✓			
5e Fostering carbon conservation and sequestration in agriculture and forestry				

6η Προτεραιότητα: «Προώθηση της κοινωνικής ένταξης, της μείωσης της φτώχειας και της οικονομικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές»

Οι στόχοι της 6^{ης} Προτεραιότητας εξυπηρετούνται μέσω της ενεργοποίησης τριών μέτρων ενώ έχουν ενεργοποιηθεί και οι τρεις περιοχές εστίασης που είναι :

6Α Διευκόλυνση της διαφοροποίησης, δημιουργίας νέων μικρών επιχειρήσεων

6Β Προώθηση της τοπικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές

6Γ Ενίσχυση της προσβασιμότητας της χρήσης και της ποιότητας των τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας (ΤΠΕ) στις αγροτικές περιοχές.

Η ιδιαιτερότητα της προτεραιότητας είναι ότι περιλαμβάνει την προσέγγιση Leader μέσω της οποίας μπορούν να υλοποιηθούν δράσεις από τα επιλεγμένα μέτρα του Προγράμματος .

Το σύνολο των μέτρων υπομέτρων που εξυπηρετούν την προτεραιότητα είναι :

Μέτρα εφαρμογής leader

14 – «Δράσεις εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης για μη γεωργικές δραστηριότητες»

19 – «Δράσεις ενίσχυσης επενδύσεων για μη γεωργικές δραστηριότητες»

20 - «Δημόσιες υποδομές μικρής κλίμακας»

35 - «Συνεργασίας»

Άλλα Μέτρα

4.2 Στήριξη για επενδύσεις στη μεταποίηση, εμπορία ή/και ανάπτυξη γεωργικών προϊόντων

7.3 Στήριξη για επενδύσεις στην ευρυζωνική υποδομή

7.4 Στήριξη για επενδύσεις για τη δημιουργία, βελτίωση ή επέκταση τοπικών βασικών υπηρεσιών για τον αγροτικό πληθυσμό

7.5 Στήριξη επενδύσεων για δημόσια χρήση σε υποδομή αναψυχής, τουριστικές πληροφορίες και τουριστικές υποδομές μικρής κλίμακας

Μέσα από την ανάλυση SWOT έχουν αναδειχθεί τα εξής σημαντικά ζητήματα τα οποία σχετίζονται με την προτεραιότητα 6:

- Η πολυαπασχόληση μέσω της διαφοροποίησης της οικονομίας, κυρίως στις ορεινές περιοχές φαίνεται να αποτελεί την μοναδική διέξοδο για ανάσχεση της πληθυσμιακής αποψίλωσης.
- Η διαφοροποίηση θα πρέπει να στηριχθεί στον τουρισμό της υπαίθρου, ένας όμως τομέας ο οποίος υστερεί σημαντικά μέχρι σήμερα στην προσέλκυση ικανοποιητικού αριθμού επισκεπτών, τόσο ημερήσιου όσο και πολυήμερης διαμονής.
- Η δημιουργία αρκετών δημόσιων υποδομών στήριξης του τουριστικού προϊόντος χωρίς την επαρκή αξιοποίησή τους.
- Η στήριξη και η ενίσχυση του τουριστικού προϊόντος της υπαίθρου απαιτεί δομές δικτύωσης και συνεργασίας με κύριο αντικείμενο την ανάδειξη των ιδιαίτερων πολιτιστικών και περιβαλλοντικών πλεονεκτημάτων των περιοχών, ώστε να δημιουργηθεί το απαιτούμενο υπόβαθρο της μάρκας προορισμού.

Οι πιο πάνω διαπιστώσεις φαίνεται να αντιμετωπίζονται επαρκώς μέσα από τα Μέτρα κυρίως της προσέγγισης Leader (19.2-19.3-19.4) καθώς και από τό Μέτρο 7 : «Βασικές Υπηρεσίες και ανάπτυξη χωριών σε αγροτικές περιοχές .

Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης σημειώνει πως η αδύναμη αναγνωρισιμότητα του αγροτουριστικού προϊόντος σχετίζεται και με τους περιορισμένους πόρους προώθησης. Προτείνεται όπως το στοιχείο της προώθησης του τουρισμού της υπαίθρου αντιμετωπιστεί μέσα από συμπληρωματικές δράσεις του Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης μέσω της προώθησης τουρισμού ειδικών ενδιαφερόντων που στοχεύει στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου.

2.2.4. Εκτίμηση της συνάφειας της κατανομής του προϋπολογισμού με τους στόχους

Εκτίμηση της συνάφειας της κατανομής του προϋπολογισμού με τους στόχους

Η κατανομή του προϋπολογισμού του Προγράμματος αναδεικνύει ότι η κεντρική επιδίωξη του είναι η εξυπηρέτηση του Δεύτερου ειδικού στόχου «Η αειφόρος διαχείριση των φυσικών πόρων» ενώ είναι απόλυτα συμβατή με την λογική της παρέμβασης του Προγράμματος. Στον πίνακα που ακολουθεί αποτυπώνεται η κατανομή των πόρων του Προγράμματος σε σχέση με τους τρεις ειδικούς στόχους αλλά και τις Προτεραιότητες .

Γενικός Στόχος	Ειδικόί στόχοι	Προτεραιότητα	Βαρύτητα	P1
Προσαρμογή της Κυπριακής γεωργίας στις νέες οικονομικές συνθήκες και στην αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προκλήσεων	1 ^{ος} : Βελτίωση ανταγωνιστικότητας	P2	18%	25%
		P3	6%	9%
	2 ^{ος} : Διαχείριση φυσικών πόρων	P4	44%	4%
		P5	8%	12%
	3 ^{ος} : Βελτίωση ζωτικότητας περιοχών της υπαίθρου	P6	24%	50%

Είναι εμφανές ότι το πρόγραμμα δίνει μεγάλη βαρύτητα η οποία συνεκτιμάται σε 52% περίπου στα θέματα αειφόρου διαχείρισης φυσικών πόρων. Στον πρώτο ειδικό στόχο της ανταγωνιστικότητας κατανέμεται ποσοστό 24% περίπου, μεγαλύτερο μέρος του οποίου αντιστοιχεί σε δράσεις βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας (περιλαμβανομένης της αντιμετώπισης του φαινομένου της γήρανσης) παρά σε δράσεις ποιοτικής διαφοροποίησης και ενίσχυσης της θέσης των γεωργών στη διατροφική αλυσίδα. Τέλος, στον ειδικό στόχο 3 που είναι η ενίσχυση της ζωτικότητας της υπαίθρου κατανέμεται το 24% του προϋπολογισμού. Ο Σύβουλος Αξιολόγησης κρίνει πως με βάση τους στόχους αλλά και την περιγραφή της στρατηγικής, η κατανομή των πόρων συνάδει με τις επιδιωξεις του προγράμματος με τις εξής όμως παρατηρήσεις:

- Το μεγάλο έλλειμα στα θέματα ποιοτικής διαφοροποίησης για ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας απαιτεί μεγαλύτερη ισορροπία στην κατανομή των πόρων για τον 1^ο ειδικό στόχο μεταξύ των προτεραιοτήτων 2 και 3
- Ο ειδικός στόχος διαχείρισης των φυσικών πόρων εξυπηρετείται κυρίως από την προτεραιότητα 4, στοιχείο μη απόλυτα συμβατό με την στρατηγική αναφορά για συνδιαστική εφαρμογή Μέτρων από τις δύο περιοχές εστίασης για αντιμετώπιση θεμάτων αποδοτικότητας των πόρων και αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής.
- Στην καταγραφή της στρατηγικής αναφέρεται ρητά η στόχευση για αντιμετώπιση της πληθυσιακής αποψίλωσης των αγροτικών περιοχών ένα στοιχείο που προκύπτει

έντονα ως ανάγκη μέσα από την ανάλυση SWOT. Με την προτεινόμενη κατανομή των πόρων συνεκτιμάται ότι ανάμεσα στους τρεις ειδικούς στόχους, ο συγκεκριμένος τυγχάνει σαφώς μικρότερης σημασίας, στοιχείο που δεν τεκμηριώνεται σε επίπεδο στρατηγικής προσέγγισης και ιεράρχησης των στόχων.

Επίσης, παρά την ψηλή κατανομή πόρων στον 2^ο ειδικό στόχο και με καταγεγραμμένο στην ανάλυση SWOT το σημαντικό έλλειμα σε θέματα κατάρτισης σχετικά με τον στόχο, σημειώνουμε μια σχετικά χαμηλή κατανομή των πόρων της οριζόντιας Προτεραιότητας 1 που ανέρχεται μόλις στο 16%. Παράλληλα, αποτελεί αδυναμία του προγράμματος η περιορισμένη κατανομή πόρων εκπαίδευσης, κατάρτισης, καινοτομίας στον ειδικό στόχο 3. Επιπρόσθετα, τονίζεται ότι η κατανομή των πόρων στην οριζόντια προτεραιότητα 1 δεν ξεπερνά το 2% του συνολικού προϋπολογισμού, ποσοστό ιδιαίτερα χαμηλό που εκτιμάται ότι δεν μπορεί να ικανοποιήσει τον σύνθετο στόχο για «μεταφορά και ενίσχυση της γνώσης και καινοτομίας αλλά και τη δικτύωση του αγροδιατροφικού κλάδου με την πιλοτική εφαρμογή».

Ακολουθεί η αναλυτική παρουσίαση της κατανομής του προϋπολογισμού με τους στόχους του προγράμματος ανά Προτεραιότητα

1^η Προτεραιότητα: «Προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της καινοτομίας στη γεωργία, τη δασοκομία και τις αγροτικές περιοχές»

Η χρηματοδοτική βαρύτητα που κατανέμεται στην προτεραιότητα ανέρχεται στο 2% του συνολικού προϋπολογισμού. Με βάση την ανάλυση SWOT, τις διαπιστωμένες αδυναμίες καθώς και τον οριζόντιο χαρακτήρα της προτεραιότητας δεν μπορεί να συνεκτιμηθεί ότι οι διαθέσιμοι πόροι συμβάλλουν ουσιαστικά στους στόχους της προτεραιότητας, στοιχείο όμως το οποίο εξετάζεται αναλυτικά κατωτέρω.

Οι συνολικοί διαθέσιμοι πόροι που αναλογούν στη δια βίου εκπαίδευση (Μέτρο 1) κρίνονται επαρκείς για την ικανοποίηση του δείκτη εκροών, ενώ ο δείκτης των 2000 γεωργών είναι σχεδόν επταπλάσιος της αντίστοιχης εκροής της παρούσας προγραμματικής περιόδου 2007 - 2013 και αναλογεί στο 60% περίπου του συνολικού αριθμού επαγγελματιών γεωργών οι οποίοι τυγχάνουν προτεραιότητας σε επίπεδο μοριοδότησης. Ο στόχος αυτός κρίνεται ως ιδιαίτερα φιλόδοξος και θα απαιτηθεί ιδιαίτερη αφοσίωση και επάρκεια ανθρώπινων πόρων του αρμόδιου Κλάδου ο οποίος θα επιφορτιστεί με την ευθύνη της κατάρτισης. Δεδομένης όμως της μη κάλυψης ημερήσιας αποζημίωσης προς τους εκπαιδευόμενους, οι υπολογισμοί του Αξιολογητή περιορίζουν το ύψος του απαιτούμενου ποσού προς ικανοποίηση του δείκτη εκπαίδευσης στο 60% του προϋπολογισμού που κατανεμήθηκε στη περιοχή 1Α και συστήνεται η επαναξιολόγηση της κατανομής των πόρων με μείωση του ποσού ή αύξηση του δείκτη.

Αντίθετα, οι συνολικοί χρηματοδοτικοί πόροι που κατανέμονται σε θέματα καινοτομίας (Μέτρο 16.2) ανέρχονται σε €2.3εκ και δεν μπορούν να έχουν ουσιαστική επίπτωση στο ποσοστό δαπάνης επί του ΑΕΠ αφού σε ετήσια βάση ανέρχονται σε €350,000, ποσό το οποίο αντιστοιχεί στο 3.5% περίπου των ετήσιων δαπανών E-T-K σε θέματα γεωργίας (σύμφωνα με στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας) και το οποίο είναι αμελητέο για την όποια

βελτίωση στον συνολικό δείκτη δαπανών E-T-K επί του ΑΕΠ. Η απόφαση για την κατανομή περιορισμένων πόρων σε θέματα E-T-K προφανώς σχετίζεται με την περιορισμένη δυνατότητα των δικαιούχων να δημιουργήσουν τα απαιτούμενα δίκτυα συνεργασίας και να απορροφήσουν περισσότερους πόρους, ενώ οι σχετικοί δείκτες εκρών κρίνονται ως απόλυτα εφικτοί και παρά τον χαμηλό συνολικό προϋπολογισμό, αποτελούν μια επαρκή βάση εκκίνησης για εφαρμογή παρεμβάσεων σε θέματα Ε&Κ μέσα από το ΠΑΑ. Μπορεί να θεωρηθεί ότι το νέο Πρόγραμμα παρέχει μια βάση εκκίνησης για διασύνδεσης της πιλοτική εφαρμογής με τις ανάγκες της παραγωγής και δημιουργίας ενός πλαισίου στήριξης της καινοτομίας, δεν μπορεί όμως, με βάση την χρηματοδοτική βαρύτητα να θεωρηθεί ως επαρκές εργαλείο πολιτικής για μεταστροφή στην καινοτομία.

Τονίζεται ότι οι χρηματοδοτικές βαρύτητες που συναποτελούν την προτεραιότητα 1, ως περιγράφεται ανωτέρω, είναι ενσωματωμένες στις υπόλοιπες προτεραιότητες και ως εκ τούτου η συμβολή τους αξιολογείται και στις επί μέρους προτεραιότητες τις οποίες εξυπηρετούν.

Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας όλων των τύπων γεωργίας και ενίσχυση της βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων (2^η Προτεραιότητα):

Σε ό,τι αφορά το βαθμό ανταπόκρισης των διαθέσιμων πόρων στους στόχους των Μέτρων του Προγράμματος σημειώνονται τα ακόλουθα:

Η προβλεπόμενη δημόσια διαπάνη για την Περιοχή Εστίασης 2Α (Βελτίωση της οικονομικής αποδοτικότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και διευκόλυνση της αναδιάρθρωσης και του εκσυγχρονισμού των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, ιδίως προκειμένου να αυξηθεί η συμμετοχή και ο προσανατολισμός στην αγορά και η διαφοροποίηση της γεωργίας) ανέρχεται γύρω στα €18εκ και αντιστοιχεί στο 7% της συνολικής προβλεπόμενης δημόσιας δαπάνης. Τα Μέτρα που συμβάλλουν στους στόχους της περιοχής εστίασης 2^Α είναι τα εξής:

- Μέτρο 1 «Δράσεις μεταφοράς γνώσης και ενημέρωσης»: €540.000 (0.51% της συνολικής δημόσιας δαπάνης του Προγράμματος) και ειδικότερα:
- Μέτρο 4 «Επενδύσεις σε φυσικό κεφάλαιο»: €14.520,000 (7,5%) το οποίο αφορά αποκλειστικά το Καθεστώς 4.1 (Επενδύσεις που βελτιώνουν τις συνολικές επιδόσεις και τη βιωσιμότητα των γεωργοκτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων)
- Μέτρο 4.3 «Χωροταξική κτηνοτροφική ανάπτυξη»: € 1,000,000
- Μέτρο 16 «Συνεργασία» €750,000 (0.32%), το οποίο αφορά αποκλειστικά το Καθεστώς 16.2 (Ενίσχυση για πιλοτικά προγράμματα).

Σε ότι αφορά την Περιοχή Εστίασης 2Β (Διευκόλυνση της εισόδου εξειδικευμένων γεωργών στο γεωργικό τομέα και ειδικότερα ανανέωση των γενεών), η προβλεπόμενη δημόσια δαπάνη ανέρχεται σε €26.680,000 (8%). Η εν λόγω Περιοχή Εστίασης εξυπηρετείται από τα παρακάτω Μέτρα:

- Μέτρο 4 «Επενδύσεις σε φυσικό κεφάλαιο»: €9.680.000 (4.) το οποίο αφορά αποκλειστικά το Καθεστώς 4.1 (Επενδύσεις που βελτιώνουν τις συνολικές επιδόσεις και τη βιωσιμότητα των γεωργοκτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων)
- Μέτρο 6 «Ανάπτυξη γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων»: €7,500,000 (3.25%), το οποίο αφορά αποκλειστικά το Καθεστώς 6.1 (Ενίσχυση πρώτης εγκατάστασης νέων γεωργών).

Συνολικά, η προβλεπόμενη δημόσια δαπάνη για την Προτεραιότητα 2 ανέρχεται σε €44,420,000 (18.15%).

Με βάση τις διαπιστωμένες ανάγκες, οι πόροι που έχουν κατανεμηθεί σε ανάγκες που αντιστοιχούν στην Προτεραιότητα 2, κρίνονται ως μάλλον ανεπαρκείς, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την εξυπηρέτηση της ανάγκης «Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων». Η συγκεκριμένη άποψη θα μπορούσε να τεκμηριωθεί από τα ευρήματα της ανάλυσης SWOT σχετικά με τα έντονα διαρθρωτικά προβλήματα της Κυπριακής γεωργίας (ενδεικτικά αναφέρεται η υστέρηση στο μέγεθος των εκμεταλλεύσεων και στην παραγωγικότητα της εργασίας), με την έντονη υστέρηση της παραγωγικότητας της εργασίας..

Σε ό,τι αφορά την αξιολόγηση του βαθμού ανταπόκρισης της χρηματοδοτικής βαρύτητας των μέτρων στις διαπιστωμένες ανάγκες και προτεραιότητες του Προγράμματος σημειώνονται τα εξής:

- Σημαντική μείωση του δείκτη «Αριθμός εκμεταλλεύσεων που ενισχύονται για εκσυγχρονισμό», ο οποίος από 3.000 για την περίοδο 2007-2013, μειώνεται σε 800 για την περίοδο 2014-2020. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονισθεί ότι με βάση τον ΔΚΠ 17, μόνο 4040 εκμεταλλεύσεις έχουν φυσικό μέγεθος μεγαλύτερο από 5 εκτάρια. Συνεπώς, με βάση την ιδιαίτερη στόχευση του Μέτρου σε βιώσιμες εκμεταλλεύσεις, είναι εφικτή η σημαντική συμβολή του Μέτρου στην αναβάθμιση της βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων που όντως έχουν κάποια προοπτική.
- Ο συνολικός όγκος των επενδύσεων του Καθεστώτος 4.1 ανέρχεται σε €53.700.000, σε σύγκριση με €150.000.000 το 2007-2013.
- Αύξηση του αριθμού των νέων γεωργών που θα ενισχυθούν από 300 το 2007-2013 σε 500 το 2014-2020.
- Μείωση του δείκτη «Συνολικός όγκος επενδύσεων» από €45.000.000 το 2007-2013 σε €20.000.000 κατά την νέα προγραμματική περίοδο.

Συμπερασματικά, στο πλαίσιο της αξιολόγησης του βαθμού ανταπόκρισης των διαθέσιμων πόρων στους στόχους της Προτεραιότητας 2, αναδεικνύεται σαφώς η στενότητα των πόρων του Προγράμματος. Η σύγκριση των στόχων (όπως αυτοί εκφράζονται από δείκτες εκρών) του ΠΑΑ 2014-2020 με τους αντίστοιχους του ΠΑΑ 2007-2013 (5^η Αναθεώρηση του 2012) είναι αποκαλυπτικοί. Μπορεί να παρατηρείται μια βελτίωση σε ό,τι αφορά τους δείκτες που σχετίζονται με την περιβαλλοντική διάσταση του Προγράμματος, όμως η μείωση (σε σχέση με την περίοδο 2007-2013) των δεικτών εκρών που αφορούν ιδιωτικές επενδύσεις είναι εντυπωσιακή. Με βάση τα παραπάνω, ο Αξιολογητής αποφαίνεται ότι η επίτευξη των στόχων του Προγράμματος καθιστά απαραίτητη την αποτελεσματικότερη στόχευση των δικαιούχων.

3^η Προτεραιότητα: Προώθηση της οργάνωσης της αλυσίδας τροφίμων, περιλαμβανομένης της επεξεργασίας και εμπορίας γεωργικών προϊόντων, της καλής διαβίωσης των ζώων και της διαχείρισης κινδύνων στη γεωργία

Σε ό,τι αφορά το βαθμό ανταπόκρισης των διαθέσιμων πόρων στους στόχους των Μέτρων του Προγράμματος σημειώνονται τα ακόλουθα:

Η προβλεπόμενη δημόσια δαπάνη για την Περιοχή Εστίασης 3Α (Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των πρωτογενών παραγωγών με την καλύτερη ένταξή τους στη γεωργική αλυσίδα τροφίμων μέσω συστημάτων ποιότητας, προσθέτοντας αξία στα γεωργικά προϊόντα, με προώθηση σε τοπικές αγορές και βραχείες αλυσίδες εφοδιασμού, ομάδες και οργανώσεις παραγωγών και διεπαγγελματικές οργανώσεις) ανέρχεται σε €14.800.000 και αντιστοιχεί στο 6,02% της συνολικής προβλεπόμενης δημόσιας δαπάνης. Τα Μέτρα που συμβάλλουν στους στόχους της περιοχής εστίασης 3^Α είναι τα εξής:

- **Μέτρο 1** «Δράσεις μεταφοράς γνώσης και ενημέρωσης»: €300.000 (0.12 % της συνολικής δημόσιας δαπάνης του Προγράμματος) και 1.3.«Βραχυπρόθεσμες ανταλλαγές για διαχείριση γεωργικών και δασικών εκμεταλλεύσεων και δασών, καθώς και επισκέψεις σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις και δάση» €50.000
- **Μέτρο 3** «Συστήματα ποιότητας γεωργικών προϊόντων και τροφίμων»: €3.000.000 (1,2% της συνολικής δημόσιας δαπάνης) το οποίο αφορά τα Καθεστώτα:
  - ο Καθεστώς 3.1 (Στήριξη για νέα συμμετοχή σε συστήματα ποιότητας), €2.400.000 (1%)
  - ο Καθεστώς 3.2. (Στήριξη για δραστηριότητες πληροφόρησης και προώθησης που πραγματοποιούνται από ομάδες παραγωγών στην εσωτερική αγορά), €600.000 (0,2%)
- **Μέτρο 9** «Σύσταση ομάδων και οργανώσεων παραγωγών» €3.000.000 (1,2% της συνολικής δημόσιας δαπάνης), το οποίο αφορά αποκλειστικά το Καθεστώς 9.1 (Σύσταση ομάδων και οργανώσεων παραγωγών στους τομείς της γεωργίας και της δασοπονίας).
- **Μέτρο 14** «Ενισχύσεις για την καλή διαβίωση των ζώων»: €7.000.000 (2.9% της συνολικής δημόσιας δαπάνης), με αποκλειστικό Καθεστώς (Ενισχύσεις για την καλή διαβίωση των ζώων)
- **Μέτρο 16** «Συνεργασία»: €1.500.000 (0,61% της συνολικής δημόσιας δαπάνης), το οποίο αφορά τα Καθεστώτα:
  - ο Καθεστώς 16.2 (Στήριξη για την ανάπτυξη νέων προϊόντων, πρακτικών, διαδικασιών και τεχνολογιών), €800.000 (0,326%)

ο Καθεστώς 16.4 (Στήριξη για την οριζόντια και κάθετη συνεργασία μεταξύ φορέων της αλυσίδας εφοδιασμού για τη δημιουργία και την ανάπτυξη των βραχέων αλυσίδων εφοδιασμού και των τοπικών αγορών), €700.000 (0,284%)

Δεδομένης της πολλαπλής αναφοράς της ανάλυσης SWOT στο πρόβλημα της διαπραγματευτικής ισχύος και της πολύ μεγάλης ψαλίδας τιμών παραγωγού με την λιανική τιμή αλλά και της αναγκαιότητας της διαφοροποίησης μέσω της ανάδειξης ποιοτικών προϊόντων που φαίνεται να αποτελεί μονόδρομο για την Κυπριακή γεωργία (αφού το μικρό μέγεθος και η απόσταση από τις αγορές καθιστούν την διαφοροποίηση ως επιβεβλημένη στρατηγική προτεραιότητα) οι πόροι που έχουν κατανεμηθεί σε ανάγκες που αντιστοιχούν στην προτεραιότητα 3^Α κρίνονται ως μάλλον ανεπαρκείς, ιδιαίτερα δε εαν συνυπολογισθεί ότι το 47% του προϋπολογισμού της δημόσιας δαπάνης που αφορά την Τρίτη Προτεραιότητα έχει κατανεμηθεί στο εξειδικευμένο Μέτρο της καλής διαβίωσης των ζώων.

Σε ό,τι αφορά την αξιολόγηση του βαθμού ανταπόκρισης της χρηματοδοτικής βαρύτητας των μέτρων στις διαπιστωμένες ανάγκες και προτεραιότητες του Προγράμματος σημειώνονται τα εξής:

Μέτρο 1 «Δράσεις μεταφοράς γνώσης και ενημέρωσης»: Με βάση τον δείκτη στόχο, ο προϋπολογισμός του Μέρου 1 κρίνεται επαρκής για τους στόχους του Μέρου, αλλά υπολείπεται σημαντικά με βάση την αδυναμία που παρουσιάζει η ποιοτική διαφοροποίηση στην ανάλυση SWOT.

Μέτρο 3. Καθεστώτα 3.1 «Στήριξη για νέα συμμετοχή σε συστήματα ποιότητας» και 3.2 «Στήριξη για δραστηριότητες πληροφόρησης και προώθησης που πραγματοποιούνται από ομάδες παραγωγών στην εσωτερική αγορά»:

Με βάση τον δείκτη στόχο, ο προϋπολογισμός του Μέρου 3.1 κρίνεται επαρκής για τους στόχους του Μέρου, αλλά υπολείπεται σημαντικά με βάση την αδυναμία που παρουσιάζει η ποιοτική διαφοροποίηση στην ανάλυση SWOT. Το ύψος του διαθέσιμου προϋπολογισμού που αναλογεί σε δράσεις προώθησης των προϊόντων με σήμα ποιότητας κρίνεται ως πολύ χαμηλό (€64400,000) και επαρκεί για να καλύψει μόνο 4-8 σχέδια προώθησης (με βάση στοιχεία χρηματοδότησης ανά σχέδιο της περιόδου 2007-13). Δεδομένων των αναφορών στην ανάλυση SWOT που τονίζουν αφ' ενός την σημαντική αδυναμία εισαγωγής και διείσδυσης στην αγορά γεωργικών προϊόντων ποιότητας και αφετέρου οι αναφορές ύπαρξης σημαντικού αριθμού φακέλων ΠΟΠ/ΠΓΕ προς εξέταση και η απλοποίηση των διαδικασιών εξέτασης, καθιστούν το προτεινόμενο ποσό ανεπαρκές και μη ανταποκρινόμενο στην ιεράρχηση των αναγκών αλλά και στα ευρήματα της ανάλυσης SWOT

Μέτρο 9: «Σύσταση Ομάδων και Οργανώσεων Παραγωγών»: Η χρηματοδοτική βαρύτητα κρίνεται ικανοποιητική στηριζόμενη αποκλειστικά στην εμπειρία της παρούσας προγραμματικής περιόδου

Μέτρο 14: «Καλή μεταχείριση των ζώων μέσω της βελτίωσης της πυκνότητας του ζωικού κεφαλαίου και συνεχούς παροχής τροφής και νερού στην Αιγοπροβατοτροφία»:

Είναι εμφανές ότι η πλειονότητα των πόρων της Προτεραιότητας 3 έχει κατανεμηθεί υπέρ του Μέτρου της καλής ευημερίας των αιγοπροβάτων, στοιχείο το οποίο ως προαναφέρθηκε σχετίζεται έμμεσα και με την διασφάλιση επαρκώς ποιοτικών ποσοτήτων γάλακτος για την παραγωγή χαλουμιού, του κυριότερου εξαγωγίμου προϊόντος. Εκτιμάται όμως ότι ο συνολικός προϋπολογισμός βασίζεται σε ποσοστό συμμετοχής στο Μέτρο κατά 80% του συνόλου των επιλέξιμων εκμεταλλεύσεων, το οποίο είναι κατά την άποψη του αξιολογητή ιδιαίτερα ψηλό. Ο αξιολογητής θεωρεί ότι δεν μπορεί να τεκμηριωθεί η ορθότητα της στοχοθέτησης αυτής και κατ' επέκταση του προϋπολογισμού που κατανέμεται στο Μέτρο.

Μέτρο 16. Καθεστώτα 16.2. (Στήριξη για την ανάπτυξη νέων προϊόντων, πρακτικών, διαδικασιών και τεχνολογιών), και **16.4** (Στήριξη για την οριζόντια και κάθετη συνεργασία μεταξύ φορέων της αλυσίδας εφοδιασμού για τη δημιουργία και την ανάπτυξη των βραχέων αλυσίδων εφοδιασμού και των τοπικών αγορών)

Λόγω του ότι το Μέτρο εφαρμόζεται για πρώτη φορά, η χρηματοδοτική του βαρύτητα δεν μπορεί να τύχει ουσιαστικού σχολιασμού, μπορεί δε να θεωρηθεί ως εργαλείο πολιτικής για την πιλοτική εφαρμογή της σχετικής δράσης. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης σημειώνει πως με βάση την ανάλυση SWOT, η χρηματοδοτική βαρύτητα σε αυτό το Μέτρο θα μπορούσε να είναι πιο αυξημένη, αλλά παράλληλα η αδύναμη χρηματοδοτική βαρύτητα αντισταθμίζεται από την συμπληρωματικότητα του με άλλα Μέτρα όπως το Μέτρο 7.

Προτεραιότητα 4: «Αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που εξαρτώνται από τη γεωργία και τη δασοκομία»

Γενικές παρατηρήσεις

Τα Μέτρα της Προτεραιότητας 4 έχουν την μεγαλύτερη χρηματοδοτική βαρύτητα η οποία αντιστοιχεί στο 45% του Προγράμματος. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης συμφωνεί με την μεγάλη συμβολή που προτείνεται αν και σημειώνει πως, ως τα μέτρα παρουσιάζονται, συντείνουν σχεδόν αποκλειστικά στην διατήρηση (maintenance) της ποιότητας των εδαφών και υδάτων σε ολόκληρη την χώρα, παρά στην βελτίωση και αντιμετώπιση (improvement) κρίσιμων περιβαλλοντικών προβλημάτων, χωρικά προσδιορισμένων.

Κωδικοποίηση Μέτρων			Π4		
Μέτρο	Κωδικός		4Α	4Β	4Γ
Άρθρο 14	Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης	1.1	Στήριξη στην επαγγελματική κατάρτιση και δράσεις απόκτησης δεξιοτήτων	€ 150,000	
Άρθρο 21	Επενδύσεις στην ανάπτυξη δασικών περιοχών και στη βελτίωση της βιωσιμότητας των	8.1	Στήριξη για τη δάσωση και τη δημιουργία δασικών εκτάσεων	€ 1,000,000	
		8.3	Στήριξη για δάσωση	€ 2,000,000	

Κωδικοποίηση Μέτρων		Π4			
Μέτρο	Κωδικός		4Α	4Β	4Γ
δασών	8.4	Στήριξη για πρόληψη και αποκατάσταση καταστροφών στα δάση από τις πυρκαγιές και τις φυσικές καταστροφές	€ 500,000		
	8.5	Στήριξη επενδύσεων για τη βελτίωση της ανθεκτικότητας στην αλλαγή του κλίματος και του δυναμικού μετριασμού της, καθώς και της περιβαλλοντικής αξίας των δασικών οικοσυστημάτων	€ 2,500,000		
Άρθρο 28	Ενισχύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα	10.1	Πληρωμές για γεωργο-περιβαλλοντικές-κλιματολογικές ενισχύσεις	€ 60,000,000	
Άρθρο 29	Βιολογική γεωργία	11.1	Στήριξη για τη στρόφη σε πρακτικές και μεθόδους βιολογικής γεωργίας	€ 4,000,000	
		11.2	Στήριξη για τη διατήρηση σε πρακτικές και μεθόδους βιολογικής γεωργίας	€ 10,000,000	
Άρθρο 30	Ενισχύσεις στο πλαίσιο του Natura 2000 και της οδηγίας πλαισίου για τα ύδατα	12.1	Αποζημιώσεις για γεωργικές περιοχές Natura NATURA 2000	€ 4.000,000	
		12.2	Αποζημιώσεις για δασικές περιοχές Natura 2000	€ 400,000	
Άρθρο 31	Ενισχύσεις περιοχών που αντιμετωπίζουν φυσικά ή άλλα ειδικά μειονεκτήματα	13.1,	Αποζημιώσεις για ορεινές περιοχές	€ 10,000,000	
		13.2	Αποζημιώσεις για άλλες περιοχές που αντιμετωπίζουν ειδικά μειονεκτήματα	€ 26,000,000	
		13.3	Αποζημιώσεις ανά εκτάριο ΧΓΕ σε περιοχές με ειδικά μειονεκτήματα	€ 2,000,000	
Άρθρο 35	Συνεργασία	16.2	Στήριξη για τα πιλοτικά έργα	€ 375,000	
			Σύνολο στην προτεραιότητα	€ 116,658,000	

Από τον παραπάνω πίνακα της κατανομής των χρηματοδοτικών πόρων προκύπτει ότι γίνεται προσπάθεια να καλυφθούν όλες οι Περιοχές Εστίασης ήτοι 4a Restoring, preserving and enhancing biodiversity, including in Natura 2000 areas, and in areas facing natural or other specific constraints, and high nature value farming, as well as the state of European landscapes, 4b Improving water management, including fertiliser and pesticide management καθώς και 4c Preventing soil erosion and improving soil management, με την εφαρμογή των 14 μέτρων που εξυπηρετούν την προτεραιότητα, συνεπώς ανάλογα θα πρέπει να εξεταστεί και η χρηματοδοτική βαρύτητα.

Αυτό βέβαια καταρχάς προκαλεί σύγχυση διότι είναι αρκετά δύσκολο να αξιολογηθεί αν τα 12 αυτά μέτρα εξυπηρετούν και σε ποιο βαθμό τις τρεις περιοχές εστίασης, όταν δε μια από αυτές είναι η προστασία της βιοποικιλότητας και οι άλλες δύο αναφέρονται σε ζητήματα υποβάθμισης της ποιότητας των φυσικών πόρων. Σε δεύτερο επίπεδο ενώ είναι καθόλα αποδεκτό να θεωρηθεί ότι με μια παρέμβαση εξυπηρετούνται περισσότεροι του ενός

περιβαλλοντικοί στόχοι, άρα είναι δυνατός και ο, κατ'αναλογία, σχολιασμός τους, δημιουργούνται ερωτηματικά για το βαθμό σύνδεσης όλων των μέτρων με όλες τις περιοχές εστίασης.

Ανά μέτρο παρατηρήσεις

Προχωρώντας στα επιμέρους μέτρα και συγκεκριμένα στο υπομέτρο 1.1. Στήριξη στην επαγγελματική κατάρτιση και δράσεις απόκτησης δεξιοτήτων, σημειώνεται ότι το ποσό που κατανέμεται δεν επαρκεί για να καλύψει σημαντικό αιθμό εκμεταλλεύσεων (38.860 το 2010), και ως εκ τούτου συστήνεται όπως γίνει στόχευση στους κατά κύριο επάγγελμα αγρότες.

Μέτρα σχετικά με το Άρθρο 21:

Εξετάζοντας τα σχετικά με το Άρθρο 21 Μέτρα, καταγράφεται κατ' αρχήν η θέση του Συμβούλου Αξιολόγησης ότι τα υπομέτρα που περιλαμβάνονται στο μέτρο 8 «Επενδύσεις στην ανάπτυξη δασικών περιοχών και στη βελτίωση της βιωσιμότητας των δασών» δεν εξυπηρετούν μόνο την προτεραιότητα 4. Τα μέτρα αυτά εξυπηρετούν και ίσως πολύ περισσότερο, την περιοχή εστίασης 5e *Fostering carbon conservation and sequestration in agriculture and forestry*, η οποία εμφανίζει μηδενική κατανομή πόρων.

Έμφαση σε θέματα δασώσεων δίνεται στο υπομέτρο 8.4 «Support for restoration of damage to forests from forest fires and natural disasters and catastrophic events» σε δάσωση καμένων περιοχών για τις οποίες το πρόγραμμα δεν προβλέπει συγκεκριμένο δείκτη εκρών, αλλά εκτιμάται ότι με το ποσό των €500,000 μπορεί να υποστηριχθούν οι ανάγκες αναδάσωσης καμένων περιοχών. Κατά την προγραμματική περίοδο 2007-2013 δαπανήθηκε το ποσό των €760.000 για την αναδάσωση καμένων περιοχών συνολικής έκτασης 432 ha. Η συγκεκριμένη δαπάνη αφορούσε κυρίως έργα αποκατάστασης ζημιών από δύο μεγάλες πυρκαγιές που έγιναν κατά την περίοδο αυτή. Με βάση τα στοιχεία αυτά, το κόστος αποκατάστασης των ζημιών ανέρχεται περίπου στα €1.700/ha. Επομένως, το ποσό των €500.000, που έχει προϋπολογισθεί για το Υπομέτρο 8.4 μπορεί να υποστηρίξει περίπου 300 ha, έκταση που συνάδει με τις διαπιστωμένες και επιβεβαιωμένες με ιστορικά στοιχεία ανάγκες.

Σημαντική είναι η έμφαση που δίνεται σε θέματα πρόληψης πυρκαγιών με το συνολικό ποσό να ανέρχεται σε €2,000,000 και να προβλέπεται η υποστήριξη 80 δικαιούχων. Το Υπομέτρο 8.3 «Στήριξη για την πρόληψη των ζημιών στα δάση από δασικές πυρκαγιές φυσικές καταστροφές και καταστροφικά φαινόμενα» έχει μια σειρά δράσεων με κύρους στόχους την (α) μείωση της ετήσιας καμένης έκτασης και μείωση της μέσης καμένης έκτασης ανά πυρκαγιά, (β) μείωση του χρόνου ανίχνευσης των πυρκαγιών και μείωση του χρόνου μεταξύ της ανίχνευσης και της αναγγελίας μιας πυρκαγιάς, (γ) μείωση του μέσου χρόνου επέμβασης. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης εκτιμά ότι το προτεινόμενο υπομέτρο σε συνδυασμό με το Μέτρο 10.1.4, Δράση Α (Παρέμβαση σε αμπελώνες για προστασία από τις Πυρκαγιές) , μπορούν να συμβάλουν σημαντικά στα Μέτρα πρόληψης ιδιαίτερα αν τύχουν εφαρμογής εντός των δασών, αλλά και σε γεωργική γη περιμετρικά των δασών, αφού σύμφωνα με την αναλυτική αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης των δασών «η αρμοδιότητα του Τμήματος Δασών όσον αφορά την καταστολή και κατάσβεση δασικών πυρκαγιών επεκτάθηκε από το ένα στα

δύο χιλιόμετρα απόσταση από τα όρια του κρατικού δάσους. Αυτό κρίθηκε αναγκαίο αφού, όπως επιβεβαιώνεται, ένα μεγάλο ποσοστό των πυρκαγιών (κοντά στο 50%) έχουν ως σημείο έναρξης τη ζώνη των δύο χιλιομέτρων από τα κρατικά δάση».

Στο πλαίσιο του υπομέτρου 8.5 έχει κατανεμηθεί το ποσό των €3εκ με το οποίο εκτιμάται η κάλυψη 30,650 εκταρίων μέσα από την υλοποίηση 100 έργων, έκταση η οποία αντιστοιχεί στο 8% των δασοκαλυμμένων εκτάσεων. Η χρηματοδοτική βαρύτητα του υπομέτρου είναι κατά €1εκ χαμηλότερη από την παρούσα προγραμματική περίοδο, αλλά ο στόχος δεν διαφοροποιείται αφού έχουν εξαιρεθεί τα μεγάλα έργα των μη παραγωγικών επενδύσεων. Αυτά αφορούσαν στα Κέντρα Περιβαλλοντικής ενημέρωσης για τα οποία η ανάλυση SWOT έχει κρίνει ότι η δημιουργία τους έχει υπερκαλύψει τις ανάγκες της Κύπρου. Τόσο η προτεινόμενη βαρύτητα στο Μέτρο όσο και ο προτεινόμενος δείκτης στόχος κρίνονται ικανοποιητικοί με βάση την εμπειρία του παρελθόντος. Θα πρέπει πάντως να σημειωθεί η επιφύλαξη του Συμβούλου Αξιολόγησης ως προς τη δυνατότητα μέτρησης της δασικής έκτασης στην οποία υλοποιούνται οι παρεμβάσεις της κατηγορίας α, δηλαδή «επενδύσεις σε υποδομές για αναψυχικές δραστηριότητες και για βελτίωση των εμπειριών του κοινού στα δάση». Ως εναλλακτική επιλογή, θα μπορούσε να επιλεγεί ως επιπρόσθετος δείκτης ο αριθμός των επισκεπτών που απολαμβάνουν τις υποδομές αναψυχής και ο οποίος να προκύπτει από στατιστικά δεδομένα δειγματοληπτικών παρακολουθήσεων.

Μέτρα σχετικά με το Άρθρο 28:

Η μέση ετήσια εκταριακή αποζημίωση **στο αγροπεριβαλλοντικό μέτρο** (για εξαετούς διάρκειας Μέτρα) θα ξεπερνά τα 300 €, ποσό ικανοποιητικό για την προσέλκυση ενδιαφερομένων, και ο στόχος που τίθεται θα μπορούσε να αποτελέσει ένα αρκετά σημαντικό παράγοντα για την εξυπηρέτηση των αναγκών. Από την άλλη πλευρά, με δεδομένη την πειστικότητα των προβλημάτων και των συνεπακόλουθων αναγκών (εξοικονόμηση και ορθολογική διαχείριση των υδάτων, βελτίωση του εδάφους και προστασία της βιοποικιλότητας), αλλά και την χωρική εστίαση των προβλημάτων σε συγκεκριμένες περιοχές (ευπρόσβλητες στα νιτρικά, ευαίσθητες στη διάβρωση, περιοχές υψηλής φυσικής αξίας), γίνεται σαφές ότι χωρίς επαρκή χωρική εστίαση, αλλά και χωρίς συνέργειες με άλλα Μέτρα του Προγράμματος, το αγροπεριβαλλοντικό μέτρο δεν θα έχει το επιθυμητό αποτέλεσμα.

Αξίζει να σημειωθεί η ανισότητα της κατανομής των πόρων ανάμεσα στην επιδίωξη της συνέχισης της **βιολογικής γεωργίας** που προτείνεται να απορροφήσει πάνω από 70% των διατιθέμενων πόρων για την ενίσχυση της βιολογικής παραγωγής και την προσέλκυση νέων δικαιούχων. Με δεδομένο μάλιστα το ιδιαίτερο ψηλό εκταριακό μέσο όρο που προσεγγίζει τα 780 €, ενισχύει ακόμα την άποψη του Αξιολογητή αλλά και της ΣΜΕΕΠ ότι τα πλέον υψηλού ανά εκτάριο κόστους Μέτρα, τείνουν προς την διατήρηση μάλλον παρά τη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος της χώρας.

Στην κατανομή των πόρων που αφορούν στις περιοχές **Natura 2000 και τις περιοχές εφαρμογής της Οδηγίας πλαίσιο για τα νερά**, δεν μπορεί παρά να τονιστεί για άλλη μια φορά η έλλειψη πρόβλεψης πόρων για τη διευκόλυνση και την άμβλυση των επιπτώσεων που θα προέλθουν από την εφαρμογή της Οδηγίας πλαίσιο για τα ύδατα, τη στιγμή που έχει

αναφερθεί πολλάκις και πολλαπλώς το σημαντικό πρόβλημα που υπάρχει με τη διαχείριση των υδάτων. Το ποσό πάντως που κατανέμεται δεν κρίνεται ικανό να καλύψει παρά λίγο πάνω από το ¼ των γεωργικών γαιών που βρίσκονται στις περιοχές Natura 2000, το οποίο είναι γύρω στο 6% όταν ο στόχος του μέτρου είναι να καλύψει μόνο το 1,6% της ΧΓΓ.

Όσον αφορά στις ενισχύσεις του μέτρου **13. payments to areas facing natural or other specific constraints** η εξυπηρέτηση των περιοχών εστίασης της προτεραιότητας 4 μέσω του υπομέτρου 13.2. χρήζει περαιτέρω τεκμηρίωσης και επεξήγησης.

Τέλος ως προς το μέτρο συνεργασίας **16.2. pilot projects**, η κατανομή του 25% των πόρων για πιλοτικά έργα σχετιζόμενα με την προτεραιότητα 4 είναι ιδιαίτερα σημαντική.

Προτεραιότητα 5: «Προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων και στήριξη της μεταστροφής προς μία οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα με ανθεκτικότητα στην αλλαγή του κλίματος στους τομείς της γεωργίας και των τροφίμων και της δασοκομίας»

Γενικά σχόλια

Από τον παρακάτω πίνακα της κατανομής των πόρων προκύπτουν τα πιο κάτω κρίσιμα σημεία:

Η μη πρόβλεψη για μέτρα που να προωθούν πρακτικές διατήρησης ή και αύξησης της δέσμευσης άνθρακα στη γεωργία και τη δασοκομία (περιοχή εστίασης 5 Ε), στερεί ένα σημαντικό εργαλείο που θα την βοηθούσε να συμβάλλει στην άμβλυση του φαινομένου του θερμοκηπίου. Ο αξιολογητής εκτιμά ότι τα υπομέτρα του μέτρου 8 **«Επενδύσεις στην ανάπτυξη δασικών περιοχών και στη βελτίωση της βιωσιμότητας των δασών»** εξυπηρετούν κατά μείζονα λόγο αυτή την περιοχή εστίασης.

Η μη περίληψη των αγροπεριβαλλοντικών μέτρων και της βιολογικής γεωργίας στις περιοχές εστίασης 5Α, 5Β, 5Γ και 5Δ κρίνεται ως μη ορθολογιστική κατανομή των πόρων

Το συνολικό ποσό που κατανέμεται για την περιοχή εστίασης 5 Α που έχει σχέση με την ενίσχυση της αποδοτικότητας της χρήσης νερού είναι γύρω στο 2% του συνολικού προϋπολογισμού, όταν το πρόβλημα της διαχείρισης των υδατικών πόρων έχει αναδειχθεί ως κυρίαρχο.

Κωδικοποίηση Μέτρων			Π5				
Μέτρο	Κωδικός		5Α	5Β	5Γ	5Δ	5Ε
Άρθρο 14	Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης	1.1	300.000	150.000		50.000	
Άρθρο 17	Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού	4.1	3.000.000	2.000.000	3.700.000	0	
		4.3	4.500.000		1.000.000		

Κωδικοποίηση Μέτρων			Π5					
Μέτρο	Κωδικός		5Α	5Β	5Γ	5Δ	5Ε	
			υποδομές που σχετίζονται με την ανάπτυξη, τον εκσυγχρονισμό ή την προσαρμογή της γεωργίας και της δασοπονίας					
Άρθρο 35	Συνεργασία	16.2	Στήριξη για τα πιλοτικά έργα	225.000	150.000			
			Σύνολο ανά Περιοχή Εστίασης	14730000	300000	4.000.000	2.050.000	46661365

Παρατηρήσεις κατά μέτρο

Τρεις από τις 5 περιοχές εστίασης της προτεραιότητας εξυπηρετούνται από το μέτρο 1.1. **Στήριξη στην επαγγελματική κατάρτιση και δράσεις απόκτησης δεξιοτήτων** και συγκεκριμένα η 5 : Αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης ύδατος στη γεωργία, 5B: Αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης ενέργειας στη γεωργία και τη μεταποίηση τροφίμων και 5Γ : Μείωση έκλυσης αερίων θερμοκηπίου και αμμωνίας από τη γεωργία. Ενώ είναι σημαντικό ότι διατίθενται πόροι από το μέτρο για τις συγκεκριμένες περιοχές προτεραιότητες, το περιορισμένο των πόρων και ο μεγάλος αριθμός των δυνητικά ωφελούμενων, υποδεικνύει την ανάγκη βέλτιστης στόχευσης μέσω της διαμόρφωσης των καταλληλων κριτηρίων επιλογής των πράξεων.

Για την συγκεκριμένη προτεραιότητα το βάρος στο ΠΑΑ δόθηκε στη χρηματοδότησή της μέσα από το μέτρο 4 και συγκεκριμένα από τα **4.1: Στήριξη για επενδύσεις στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις και 4.3 Στήριξη για επενδύσεις που αφορούν υποδομές που σχετίζονται με την ανάπτυξη, τον εκσυγχρονισμό ή την προσαρμογή της γεωργίας και της δασοπονίας**. Ειδικά η περιοχή εστίασης 5Α (Αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης ύδατος στη γεωργία χρηματοδοτείται με 7.000.000 € (12%) του μέτρου, η 5B (Αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης ενέργειας στη γεωργία και τη μεταποίηση τροφίμων) με €2.000.000 (3%) και η περιοχή εστίασης (Διευκόλυνση του εφοδιασμού και της χρήσης ΑΠΕ, κλπ., 5Γ): €4.700.000 (8 %). Συνολικά δηλαδή το 23% των πόρων για την χρηματοδότηση ιδιωτικών επενδύσεων στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις κατανέμεται στην προτεραιότητα 5.

Η επιλογή της χρηματοδότησης επενδύσεων τόσο ιδιωτικών όσο και δημοσίων, με φιλοπεριβαλλοντικούς στόχους σε περίοδο οξείας οικονομικής κρίσης, κατά την οποία ο κύριος στόχος των αρχηγών των γεωργικών εκμεταλλεύσεων είναι η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, δεν θεωρείται ότι μπορεί να συμβάλλει στην επίτευξη των στόχων προστασίας του περιβάλλοντος. Η συμπερίληψη ενεργειών για την προστασία των υδατικών πόρων στα επιμέρους άλλα μέτρα π.χ. τα αγροπεριβαλλοντικά θα μπορούσε να δράσει συνδυαστικά προς την επίτευξη των στόχων της Προτεραιότητας.

Τέλος θα πρέπει να σημειωθεί ότι ως προς το μέτρο συνεργασίας **16.2. pilot projects**, η κατανομή του 25% των πόρων για πιλοτικά έργα σχετιζόμενα με την προτεραιότητα 5 είναι θετική αλλά η συνεργασία σε πιλοτικά επιδεικτικά προγράμματα σε θέματα μείωσης εκπομπών (5d) και αύξησης της δέσμευσης αερίων θερμοκηπίου (5e) είναι ιδιαίτερα σημαντική λόγω της καινοτομικής φύσης των δράσεων αλλά και της ανάγκης για συλλογική δράση.

Προτεραιότητα 6: « Προώθηση της κοινωνικής ένταξης, της μείωσης της φτώχειας και της οικονομικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές»

Ο συνολικός προϋπολογισμός που κατανέμεται στην Προτεραιότητα 6 ανέρχεται σε €42,5εκ ή 17,5% του συνολικού προγράμματος. Μεγάλο μέρος του αφορά στα Μέτρα 4.2 και 7.5 και ενδέχεται να υλοποιείται σε περιοχές οι οποίες δεν αντιμετωπίζουν τα κρίσιμα ζητήματα που έχει αναδείξει η ανάλυση SWOT (δηλαδή στις ορεινές περιοχές που αντιμετωπίζουν πληθυσμιακή αποψίλωση, οικονομική υποβάθμιση), αλλά εξυπηρετούν τις ευρύτερες ανάγκες για διαφοροποίηση της αγροτικής οικονομίας. Σημειώνεται δε πως το σύνολο του προϋπολογισμού της προσέγγισης leader αφορά την προτεραιότητα 6 και επικεντρώνεται πρωτίστως στις περιοχές στις οποίες έχουν εντοπιστεί τα κρίσιμα ζητήματα που προαναφέρονται. Ως εκ τούτου, οι πόροι της προτεραιότητας 6 κατανέμονται σε αδρές γραμμές ισομερώς μεταξύ των ορεινών/ ημιορεινών υποβαθμισμένων αγροτικών περιοχών και των λοιπών αγροτικών περιοχών. Με βάση τα ευρήματα της ανάλυσης SWOT η οποία εντοπίζει σοβαρές αδυναμίες σε μια μεγάλη έκταση των αγροτικών περιοχών, ειδικότερα σε σχέση με το επίπεδο φτώχειας και οικονομικής απαξίωσης, τεκμαίρεται ότι οι πόροι που κατανέμονται στην αντιμετώπιση αυτής της ανάγκης είναι σχετικά περιορισμένοι. Για την ασφαλή εξαγωγή συμπερασμάτων όμως θα πρέπει να συνυπολογισθεί η εμπειρία της τρέχουσας προγραμματικής περιόδου που ανέδειξε ότι η περιορισμένη επάρκεια των ανθρώπινων πόρων σε γνώσεις και επιχειρηματικότητα αποτελεί παράγοντα που περιορίζει την αποτελεσματικότητα των πόρων που κατανέμονται σε αυτές τις περιοχές. Ως εκ τούτου, κρίσιμο ζήτημα είναι η αποδοτική αξιοποίηση των πόρων, αλλά και η συμπληρωματικότητα δράσεων με τα άλλα Ταμεία της Ε.Ε. ώστε να ενισχυθούν οι περιοχές ως ελκυστικοί προορισμοί ώστε να αυξηθεί η επισκεψιμότητα και κατ' επέκταση να αποδώσουν τα μέγιστα οι ιδιωτικές και δημόσιες δαπάνες του ΠΑΑ στην Προτεραιότητα.

Κωδικοποίηση Μέτρων		Π6				
Μέτρο	Κωδικός		6Α	6Β	6Γ	
Άρθρο 17	Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού	4.2	Στήριξη για επενδύσεις στη μεταποίηση, εμπορία ή/και ανάπτυξη γεωργικών προϊόντων	15,000,000		
Άρθρο 20	Βασικές υπηρεσίες και ανάπλαση χωριών σε αγροτικές	7.3	Στήριξη για επενδύσεις στην ευρυζωνική υποδομή			600,000
		7.4	Στήριξη για επενδύσεις για τη δημιουργία, βελτίωση ή επέκταση τοπικών βασικών		4,500,000	

Κωδικοποίηση Μέτρων			Π6		
Μέτρο	Κωδικός		6Α	6Β	6Γ
περιοχές		υπηρεσιών για τον αγροτικό πληθυσμό			
	7.5	Στήριξη για επενδύσεις για δημόσια χρήση σε υποδομή αναψυχής, τουριστικές πληροφορίες και τουριστικές υποδομές μικρής κλίμακας		10,000,000	
Άρθρα 42-44	LEADER	19.2	Στήριξη για την εφαρμογή δράσεων στο πλαίσιο των στρατηγικών CLLD		9,500,000
		19.3	Προετοιμασία και εφαρμογή δραστηριοτήτων συνεργασίας ΟΤΔ		500,000
		19.4	Στήριξη για δαπάνες λειτουργίας και εμπύχωσης		2,500,000
		Σύνολο ανά Περιοχή Εστίασης	15,000,000	26,900,000	600,000

2.2.5. Εκτίμηση των θεματικών υπο – προγραμμάτων

Δεν υποβάλλονται θεματικά υποπρογράμματα στο Κυπριακό Π.Α.Α. 2014-20.

2.2.6. Εκτίμηση των διατάξεων του LEADER (Τοπική Ανάπτυξη με την Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων)

Οι πόροι που διαθέτει το Πρόγραμμα για την προσέγγιση Leader ανέρχονται στο 5% που είναι και το κατώτατο όριο που προβλέπεται από τον Κανονισμό. Αντίστοιχες παρεμβάσεις τοπικής ανάπτυξης είναι προαιρετικές για τα άλλα Ταμεία. Ωστόσο, όπως αποτυπώνεται στο ΣΕΣ, δεν προβλέπεται να περιληφθούν αντίστοιχες παρεμβάσεις στα επιχειρησιακά Προγράμματα του ΕΤΠΑ και του ΕΚΤ της νέας προγραμματικής περιόδου. Επιπροσθέτως είναι σαφές από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα που χρηματοδοτείται από το ΕΚΤ ότι δεν προβλέπεται χρηματοδότηση για τις αγροτικές περιοχές ενώ από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα που χρηματοδοτείται από το ΕΤΠΑ και το Ταμείο Συνοχής οι παρεμβάσεις για την χωρική ανάπτυξη αφορούν αποκλειστικά τις αστικές περιοχές. Ως εκ τούτου, δεν τίθεται και θέμα ορισμού επικεφαλής Ταμείου ή η υιοθέτηση μηχανισμών ενιαίας παρακολούθησης ούτε και η αναγκαιότητα δημιουργίας διακριτής δομής για την αξιολόγηση - επιλογή των Ομάδων Τοπικής Δράσης και την εφαρμογή των Τοπικών Προγραμμάτων Leader.

Η προσέγγιση Leader και οι σχεδιαζόμενες διαδικασίες για την υλοποίησή της ανταποκρίνονται επαρκώς στις χωρικές ανάγκες που διαπιστώθηκαν από την ανάλυση SWOT αλλά και με τις αναφερόμενες στο ΣΕΣ προτεραιότητες για την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών μέσω της προσέγγισης Leader. Στόχος είναι η δημιουργία θέσεων απασχόλησης σε τομείς οικονομικής δραστηριότητας εκτός της γεωργίας, η προστασία και ανάδειξη των φυσικών και πολιτιστικών πόρων των περιοχών παρέμβασης, η ενίσχυση της τουριστικής δραστηριότητας και η κάλυψη των ελλείψεων σε υποδομές. Τονίζεται εμφαντικά η αναγκαιότητα στήριξης των υφιστάμενων υποδομών τουρισμού, τόσο δημοσίων όσο και ιδιωτικών, που χρήζουν βελτιώσεων και αποδοτικότερης αξιοποίησης παρά η δημιουργία νέων υποδομών που ενδεχόμενα να εντείνουν τον ανταγωνισμό σε ένα οικονομικό κλάδο με διαπιστωμένες αδυναμίες προσέλκυσης πελατών και βιώσιμης λειτουργίας των επιχειρήσεων που ήδη δραστηριοποιούνται σ αυτό.

Η λογική στην οποία στηρίζεται ο προσδιορισμός των επιλέξιμων περιοχών, είναι απόλυτα συμβατή με τις διαπιστωμένες ανάγκες αλλά και την προσέγγιση του ΣΕΣ που αναγνωρίζει ότι τα σημαντικότερα προβλήματα εντοπίζονται στις ορεινές περιοχές. Κατά συνέπεια η επιλογή των κριτηρίων που έχουν τεθεί¹¹ για την επιλογή των περιοχών είναι συμβατά με τις ανάγκες αλλά και τις προτεραιότητες για την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών.

Σαφής είναι και η περιγραφή των καθηκόντων που επωμίζονται οι Ομάδες Τοπικής Δράσης, η Διαχειριστική Αρχή και ο Οργανισμός Πληρωμών και αποδεικνύει ότι τα διδάγματα της τρέχουσας Προγραμματικής Περιόδου ελήφθησαν υπόψη. Σε ό,τι αφορά τα κριτήρια επιλογής των τοπικών στρατηγικών, ο Σύμβουλος Αξιολόγησης επισημαίνει μια αναντιστοιχία αφού η προσέγγιση για την αντιμετώπιση της φτώχειας δεν λαμβάνεται υπόψη για την βαθμολόγηση της πληρότητας της Στρατηγικής τους.

¹¹ α) κοινότητες με πληθυσμιακή αποψίλωση

β) κοινότητες με υψηλό δείκτη γήρανσης

γ) κοινότητες οι οποίες παρουσιάζουν αγροτουριστική δραστηριότητα (ύπαρξη αγροτουριστικών καταλυμάτων)

Κρίσιμο σημείο αποτελεί η συσχέτιση του διατιθέμενου προϋπολογισμού και του συνολικού αριθμού Ομάδων Τοπικής Δράσης. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης θεωρεί ότι η επιλογή τεσσάρων ομάδων τοπικής δράσης ενέχει αναντιστοιχία με τον διατιθέμενο προϋπολογισμό, αναγνωρίζοντας βέβαια την δυσκολία υπέρβασης της υφιστάμενης διοικητικής διαίρεσης της Κύπρου. Ο χαμηλός σχετικά προϋπολογισμός υποχρεώνει σε πολύ καλή επιλογή των περιοχών και τον περιορισμό της γεωγραφικής έκτασης και επιλέξιμου πληθυσμού, ώστε να αποφευχθεί η διασπορά των παρεμβάσεων. Επισημαίνεται επίσης η ανάγκη να δοθεί έμφαση σε δράσεις πολλαπλασιαστικού αποτελέσματος και αντίκτυπου μέσω των Δράσεων Συνεργασίας.

Δεν είναι σαφής η προσέγγιση για την δημιουργία «διακριτού» συστήματος παρακολούθησης και αξιολόγησης προκειμένου να συλλάβει και να καταγράψει τα συγκεκριμένα αποτελέσματα και τις επιπτώσεις της προσέγγισης Leader, τόσο στο επίπεδο των περιοχών παρέμβασης όσο και στο επίπεδο του Προγράμματος συνολικά. Προκειμένου αυτό να είναι εφικτό, το σύστημα παρακολούθησης και αξιολόγησης θα πρέπει να προβλέπει τη χρήση των κατάλληλων ποσοτικών μεθόδων, οι οποίες θα εφαρμοστούν κατά τη διάρκεια της υλοποίησης του Προγράμματος, ενώ παράλληλα απαιτείται και η ενεργοποίηση του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου σε θέματα διαδικασιών παρακολούθησης και προσδιορισμού των αποτελεσμάτων και επιπτώσεων των παρεμβάσεων. Η αναγνώριση της αναγκαιότητας αυτής έχει επισημανθεί στο σχετικό κεφάλαιο του Πλάνου Αξιολόγησης (Evaluation Plan), ενώ υπάρχουν έστω και περιορισμένες αναφορές για την αναγκαιότητα βελτίωσης των ικανοτήτων του προσωπικού των Ομάδων Τοπικής Δράσης σε θέματα παρακολούθησης και αξιολόγησης στην περιγραφή των προτεραιοτήτων του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου. Κρίσιμη και ουσιαστική θα πρέπει να είναι η συμβολή του ΕΑΔ σε αυτό το θέμα, αλλά τονίζεται και πάλι η αναγκαιότητα επαρκούς στελέχωσης και η απόκτηση επαρκούς τεχνογνωσίας για να αναλάβει τον συντονισμό της προαναφερόμενης δράσης.

2.2.7. Εκτίμηση των διατάξεων για το Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο

Η διαμόρφωση της στρατηγικής του ΕΑΔ θα πρέπει να βασίζεται σε στοιχεία τα οποία έχει αναδείξει η ανάλυση SWOT και παράλληλα θα πρέπει να στοχεύει στην εξυπηρέτηση αναγκών ως αυτές διατυπώνονται στο πρόγραμμα. Κατά την εκτίμηση του Συμβούλου Αξιολόγησης, η στρατηγική του ΕΑΔ θα πρέπει πρωτίστως να εξυπηρετήσει δράσεις δικτύωσης (Μέτρο 16 – συνεργασία) και να αντιμετωπίσει τα εξής θέματα τα οποία ανέδειξε η ανάλυση SWOT:

- Έλλειψη μηχανισμών διασύνδεσης ερευνητικών φορέων και στελεχών με τις ανάγκες της παραγωγής και των αγορών.
- Η σύσταση καινοτόμων δικτύων συνεργασίας αποτελεί μια όχι και πολύ συνήθη πρακτική στην Κυπριακή γεωργία και άρα το ρίσκο αποτυχίας ενδέχεται να είναι ψηλό
- Ανεπάρκεια καναλιών μεταφοράς γνώσης και προσαρμογής της στα τοπικά δεδομένα
- Η απουσία «κουλτούρας» δια βίου μάθησης στους γεωργούς

- Η ανανέωση του γεωργικού ανθρώπινου δυναμικού μπορεί, μέσω της εκπαίδευσης, να διοχετεύσει νέες ιδέες και πρακτικές,

Τα ανωτέρω θέματα εστιάζονται στην 1^η προτεραιότητα και άρα καθορίζουν ως σημαντικό ρόλο του ΕΑΔ την δικτύωση και συνεργασία γύρω από θέματα πιλοτική εφαρμογής – καινοτομίας, καθώς και σε θέματα μεταφοράς γνώσης και καλών πρακτικών. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το ΕΑΔ θα μπορούσε να καλύψει ένα σημαντικό κενό που εντοπίστηκε πιο πάνω και αφορά τη σύσταση του Αξιολογητή για δημιουργία ενός συντονιστικού φορέα τήρησης μητρώου ερευνητικών έργων για τον γεωργικό τομέα, ώστε να αποφεύγονται επικαλύψεις ερευνητικών δράσεων.

Ένα άλλο κρίσιμο ζήτημα το οποίο θα πρέπει να αποτελέσει προτεραιότητα για το ΕΑΔ είναι η στήριξη και ενίσχυση των δομών διαφοροποίησης στην ύπαιθρο. Σημειώνεται πως η δομή του Υπουργείου έχει διαχρονικά εστιαστεί σε θέματα πρωτογενούς παραγωγής και η παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών και εκπαίδευσης επικεντρώνεται στα θέματα της γεωργίας και κτηνοτροφίας. Εντοπίζεται θεσμική αδυναμία στήριξης των δομών διαφοροποίησης και ειδικότερα της εμπύχωσης, επιμόρφωσης και δικτύωσης για βελτίωση του επιχειρηματικού κλίματος σε θέματα που αφορούν την διαφοροποίηση της οικονομίας και ειδικότερα την ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων και υπηρεσιών. Τα ακόλουθα κάτω σημεία έχουν αναδειχθεί από την ανάλυση SWOT και σχετίζονται με τους στόχους της προτεραιότητας 6:

- Αξιοποίηση της διεθνούς τάσης για αγροτουρισμό ως κανάλι προώθησης ποιοτικών τοπικών προϊόντων
- Αδυναμία στην αξιοποίηση των υποδομών και ανάδειξη των πόρων της υπαίθρου για την παροχή ολοκληρωμένου τουριστικού προϊόντος
- Το περιβαλλοντικό και πολιτιστικό στοιχείο της υπαίθρου μπορούν να αποτελέσουν τη βάση της διαμόρφωσης μιας νέας στρατηγικής για την διαφοροποίηση στο τουριστικό προϊόν
- Η έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης ενδέχεται να οδηγήσει τα επόμενα χρόνια περιοχές της υπαίθρου σε πλήρη εγκατάλειψη στερώντας τους αναγκαίους ανθρώπινους πόρους, που είναι απαραίτητοι για τη συνεχή φροντίδα και ανάπτυξη.

Το ΕΑΔ μπορεί να αποτελέσει το εργαλείο στήριξης και διαμόρφωσης πολιτικής για τη διαφοροποίηση, καλύπτοντας έτσι την θεσμική αδυναμία του Υπουργείου να καλύψει επαρκώς αυτό τον τομέα.

Σε επίπεδο στοχοθέτησης και εν συνεχεία αξιολόγησης του, κρίνεται ως αναγκαίος ο καθορισμός ποσοτικοποιημένων δεικτών επίδοσης του ΕΑΔ τόσο σε ετήσια βάση όσο και σε επίπεδο προγραμματικής περιόδου. Οι δείκτες θα πρέπει να διαχωριστούν σε δείκτες εκρών και επιπτώσεων στη βάση της ικανοποίησης των στόχων του ΕΑΔ έτσι που να μπορεί να προσδιοριστεί σαφώς το πλαίσιο αξιολόγησης του. Το πρότυπο σχέδιο δράσης και οι ενδεικτικοί δείκτες που υποβλήθηκαν ως εισήγηση στα πλαίσια παρακολούθησης και αξιολόγησης του ΕΑΔ το 2012, μπορούν να αποτελέσουν βάση για την ετοιμασία του πλαισίου αξιολόγησης της λειτουργίας του ΕΑΔ κατά την περίοδο 2014-20.

Δεδομένης της διαμόρφωσης μιας στρατηγικής του ΕΑΔ η οποία θα στηρίζεται στα κρίσιμα σημεία της ανάλυσης SWOT και σε συγκεκριμένες ανάγκες, προτείνεται όπως η σύσταση των θεματικών Ομάδων βασιστεί στις θεματικές προτεραιότητες που θα επιλέξει για να διαμορφώσει τη στρατηγική του (πχ διαφοροποίηση/ τουρισμός, δικτύωση για Ε-Τ-Κ κλπ) αντί στον γενικότερο διαχωρισμό των προτεραιοτήτων ως αναφέρεται στην περιγραφή λειτουργίας του.

Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης σημειώνει τις σημαντικές πρόσθετες ευθύνες που ανατίθεται στο ΕΑΔ για τον συντονισμό των ΕΣΚ, καθώς και για την ετοιμασία και διαχείριση του Σχεδίου Επικοινωνίας, αλλά τονίζει την σημαντική αδυναμία της ανεπαρκούς στελέχωσης η οποία εντοπίστηκε σε προηγούμενες αξιολογήσεις του ΕΑΔ και εκτιμά πως δύσκολα θα μπορέσει το ΕΑΔ με την πολύ περιορισμένη στελέχωση του να αντεπεξέλθει στο ρόλο και στις ευθύνες που θα του ανατεθούν.

Σχετικά με την εκτίμηση της επάρκειας των χρηματοδοτικών πόρων που κατανέμονται στο ΕΑΔ, ο Σύμβουλος Αξιολόγησης εκτιμά πως η αξιολόγηση της χρηματοδοτικής βαρύτητας δύναται να διενεργηθεί εφόσον αναλυθεί περαιτέρω ο προτεινόμενος προϋπολογισμός, σε δαπάνες στελέχωσης και στις λοιπές κατηγορίες δαπανών. Η γενική αναφορά στο ποσό λειτουργίας του ΕΑΔ σε 2.280.000€ και η ασάφεια με την οποία διατυπώνεται η πρόθεση επαρκούς στελέχωσης, δεν επιτρέπουν στον Σύμβουλο Αξιολόγησης την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων για την κατανομή των πόρων του ΕΑΔ.

2.2.8. Εκτίμηση της χρήσης της τεχνικής Βοήθειας

Το σχετικό κεφαλαίο περιγράφει τις βασικές ενότητες δράσεων που θα καλυφθούν από την τεχνική βοήθεια. Η περιγραφή είναι αρκετά λιτή κάνοντας όμως ρητή αναφορά στην κάλυψη των δαπανών δημοσιότητας, αξιολογήσεων, μηχανογραφικής υποστήριξης, σύστασης και λειτουργίας του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου. Η μόνη σοβαρή έλλειψη που παρατηρείται είναι η απουσία της οποιαδήποτε αναφοράς στην ανάγκη κάλυψης των κενών σε στατιστικά δεδομένα και στοιχεία ιδιαίτερα δε σε ότι αφορά δεδομένα που σχετίζονται με περιβαλλοντικές παραμέτρους (βιοποικιλότητα, διάβρωση εδάφους κλπ).

Η ύπαρξη συγκεκριμένων συστάσεων στην ΣΜΕΕΠ για την περιβαλλοντική παρακολούθηση του Προγράμματος μέσω της σύνταξης εκθέσεων ανά διετία και μιας τελικής έκθεσης που βασίζονται στην «μέτρηση» πληθώρας περιβαλλοντικών δεικτών αλλά και οι συστάσεις της αξιολόγησης για την αναγκαιότητα κατάρτισης ενός προγράμματος βελτίωσης των ικανοτήτων του προσωπικού των μονάδων εφαρμογής σε θέματα καινοτομίας, δικτυώσεων, κλιματικής αλλαγής, περιβάλλοντος αλλά και αξιολόγησης συνηγορεί στην αναγκαιότητα (i) εμπλουτισμού του σχετικού κεφαλαίου (ii) αύξησης του προϋπολογισμού των δράσεων της τεχνικής βοήθειας.

2.2.9. Συστάσεις σχετικά με τη συνάφεια και τη συνοχή του Προγράμματος

Θέμα: Αξιοποίηση έργων πιλοτική εφαρμογής και καινοτομίας για την απασχόληση ανέργων επιστημόνων:

Περιγραφή: Στο πλαίσιο της ανάλυσης SWOT έχει καταγραφεί ως ευκαιρία η οποία μπορεί να προκύψει από την αξιοποίηση των προγραμμάτων πιλοτική εφαρμογής και καινοτομίας για την απασχόληση ανέργων επιστημόνων. Ως εκ τούτου, συστήνεται όπως στο Μέτρο 16.2 δοθεί ιδιαίτερη έμφαση σε επίπεδο μοριοδότησης για απασχόληση ανέργων επιστημόνων στο πλαίσιο υλοποίησης των προς χρηματοδότηση έργων.

Θέμα: Ορισμός ειδικών επενδυτικών κινήτρων προς τις κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις

Περιγραφή: Συστήνεται ο ορισμός ειδικών επενδυτικών κινήτρων προς τις κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις, με στόχο την αύξηση της αυτάρκειά τους σε ζωτροφές μέσω ιδιοπαραγωγής, στοιχείο το οποίο αποτελεί σοβαρή αδυναμία της Κυπριακής κτηνοτροφίας. Κατ' αυτό τον τρόπο θα προωθηθεί η διασφάλιση της αποτελεσματικής διατροφής των ζώων σε συνδυασμό με την μείωση του αντίστοιχου κόστους.

Θέμα: Απουσία αιτιολόγησης του αποκλεισμού από την στρατηγική του προγράμματος θεμάτων που άπτονται της περιοχής εστίασης 3B «Στήριξη διαχείρισης κινδύνων στη γεωργική εκμετάλλευση»

Περιγραφή: Θα πρέπει να τονιστεί ότι μέσα από την αποτύπωση των αναγκών, τα θέματα διαχείρισης κινδύνων δεν αναδεικνύονται στο παρόν πρόγραμμα και ως εκ τούτου απουσιάζουν πλήρως από την στρατηγική και τις παρεμβάσεις του. Ο Αξιολογητής εκτιμά πως η περιοχή εστίασης 3B έχει παραμείνει στην δικαιοδοσία του Οργανισμού Γεωργικής Ασφάλισης και οι απαιτούμενες ανάγκες καλύπτονται πλήρως από τους ετήσιους εθνικούς προϋπολογισμούς του φορέα, κάτι όμως το οποίο δεν αναφέρεται στην ενότητα της στρατηγικής με σαφή αιτιολόγηση. Η διατήρηση των θεμάτων διαχείρισης κινδύνων δύναται να παραμείνει στον ΟΓΑ, εφόσον διασφαλιστεί η απρόσκοπτη συνέχιση της λειτουργίας του, χωρίς ουσιαστικές μειώσεις στον ετήσιο προϋπολογισμό λειτουργίας του.

Θέμα: Επίτευξη συνεργειών μεταξύ μέτρων στην ενίσχυση της προστασίας της βιοποικιλότητας εντός των περιοχών Natura 2000

Περιγραφή: Η διατήρηση, προστασία και βελτίωση της βιοποικιλότητας στις προστατευόμενες περιοχές του ευρωπαϊκού δικτύου Natura 2000, εξυπηρετείται μόνο από το Μέτρο 12: Ενίσχυση περιοχών του Δικτύου Natura 2000. Δεν υπάρχει σχετική αναφορά σε άλλα Μέτρα και κυρίως στο Μέτρο 10: Αγροπεριβαλλοντικά και στο Μέτρο 11: Ανάπτυξη της βιολογικής παραγωγής. Αυτό περιορίζει τη δυνατότητα συνεργειών μεταξύ των Μέτρων. Ο Αξιολογητής προτείνει ως πρώτο βήμα προς αυτήν την κατεύθυνση να υπάρχει πρόβλεψη για προτιμησιακό καθεστώς επιλεξιμότητας στα δύο αυτά Μέτρα για παραγωγούς που δραστηριοποιούνται εντός των περιοχών Natura 2000.

Θέμα: Επίτευξη συνεργειών στην ενίσχυση της προστασίας της βιοποικιλότητας στις περιοχές HNV

Περιγραφή: Ενώ ο προσδιορισμός των περιοχών HNV, όπως αναφέρεται στην ανάλυση SWOT αλλά και στην ανάγκη 4.2.16, δείχνει να ανταποκρίνεται στις προτεραιότητες της ΕΕ, δεν φαίνεται να ακολουθείται από το σχεδιασμό και την εφαρμογή συγκεκριμένων παρεμβάσεων για την διατήρησή τους. Ο Αξιολογητής προτείνει, ως πρώτο βήμα, να υπάρξει πρόβλεψη για προτιμησιακό καθεστώς επιλεξιμότητας στα Μέτρα 10: Αγροπεριβαλλοντικά και 11: Ανάπτυξη της βιολογικής παραγωγής, για τους παραγωγούς και τις εκμεταλλεύσεις που δραστηριοποιούνται σε περιοχές υψηλής φυσικής αξίας, αλλά και παραδασόβιες κοινότητες και κοινότητες οι οποίες βρίσκονται σε κοντινή απόσταση από τις περιοχές Natura 2000.

Θέμα: Ενσωμάτωση των διαχειριστικών σχεδίων των περιοχών Natura 2000 στα μέτρα προστασίας της βιοποικιλότητας

Περιγραφή: Αν και στην ανάλυση SWOT αναφέρεται ως ένα δυνατό σημείο το ότι μέσα στα εγκεκριμένα διαχειριστικά σχέδια των προστατευόμενων περιοχών ρυθμίζεται η άσκηση της γεωργίας κτηνοτροφίας, στην περιγραφή των παρεμβάσεων δεν υπάρχουν σχετικές αναφορές. Προτείνεται οι παρεμβάσεις (Μέτρο 12) στις περιοχές Natura, αλλά και στις όμορες αυτών περιοχές (Μέτρο 10. Βλέπε και **σύσταση 2**) να στηρίζονται στα εγκεκριμένα σχέδια διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών.

Θέμα: Πληρέστερη τεκμηρίωση της συμβολής των παρεμβάσεων στην βελτίωση της ποιότητας των υδατικών πόρων

Περιγραφή: Συνιστάται η περαιτέρω τεκμηρίωση με μελέτες, βιβλιογραφικές αναφορές και στατιστικά στοιχεία στο πώς θα συμβάλλουν στην επίτευξη των στόχων (συνεπώς και τις υποχρεώσεις) που θέτουν οι Οδηγίες 91/676 και κυρίως 2000/60, τα καθεστώτα του Μέρους 10 στην προστασία της βιοποικιλότητας και συγκεκριμένα των 10.1. Πλήρης αποκλεισμός της χρήσης χημικών ζιζανιοκτόνων, 10.2. Εφαρμογή τριετούς κύκλου αμειψισποράς και 10.3. Ολοκληρωμένη Διαχείριση Παραγωγής, όπως περιγράφεται στη λογική της παρέμβασης. Πιο συγκεκριμένα η προσπάθεια βελτίωσης της ποιότητας των υδάτων μέσω της αποφυγής της ζιζανιοκτονίας, όπως φαίνεται στη λογική της παρέμβασης, στηρίζεται σε ιδιαίτερα εύθραυστη επιχειρηματολογία. Δεδομένου μάλιστα ότι τα συγκεκριμένα Μέτρα αποτελούν συνέχεια ήδη εφαρμοζόμενων, είναι αναγκαίο να υπάρξει μια εκτίμηση της συμβολής των εφαρμοσθέντων μέτρων στη βελτίωση της ποιότητας των υδατικών πόρων.

Θέμα: Συμβολή του Μέρους 16 στις Προτεραιότητες 4 και 5

Περιγραφή : Στο σύνολο των Περιοχών Εστίασης των Προτεραιοτήτων 4 και 5 αναφέρεται η συμβολή του Μέρους 16, χωρίς όμως να ενεργοποιούνται τα υπομέτρα 16.5 και 16.6 που έχουν σα στόχο την χρηματοδότηση κοινών δράσεων μεταξύ παραγωγών, ερευνητικών φορέων για την υλοποίηση κοινών δράσεων με στόχο την προσαρμογή και μείωση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, την προστασία του Περιβάλλοντος. Θα πρέπει είτε στο κεφάλαιο 5.2 και στο κεφάλαιο 8 στις σχετικές προτεραιότητες να απαλειφθεί το Μέτρο 16 είτε στην περιγραφή του Μέρους 16 να προστεθεί το υπομέτρο 16.5

Θέμα: Γενική σύσταση επί της Προτεραιότητας 6

Περιγραφή: Στην αναφορά των Μέτρων που συμβάλλουν στην επίτευξη του στόχου της Περιοχής Εστίασης 6Α που είναι η διαφοροποίηση της οικονομικής βάσης των αγροτικών περιοχών περιλαμβάνεται και το Μέτρο 4 που αφορά επενδύσεις στο τομέα της γεωργίας που δεν σχετίζεται με την Περιοχή Εστίασης. Για την υλοποίηση της Περιοχής Εστίασης η οποία είναι αναγκαία αφού καλύπτει πληθώρα αδυναμιών και έχει προσδιορισθεί και συγκεκριμένη ανάγκη, απαιτείται η ενεργοποίηση (συνολικά ή τουλάχιστον ενός από αυτά) των υπομέτρων 6.2, 6.3 και 6.4, ανεξάρτητα του εάν εφαρμόζονται οριζόντια ή μέσω προσέγγισης Leader. Προφανώς εκ παραδρομής στην περιγραφή του Μέρους 6 περιλαμβάνεται μόνο το υπομέτρο 6.1. Αντίστοιχη παρατήρηση ισχύει και για την Περιοχή Εστίασης 6Β, όπου στις προτεραιότητες για την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών μέσω της προσέγγισης LEADER αναφέρεται «Οι αγροτικές περιοχές καλούνται να διαφοροποιήσουν τις δραστηριότητες τους προς μη γεωργικά θέματα. Η διαφοροποίηση της γεωργικής εκμετάλλευσης μπορεί να δώσει «χώρο» σε δραστηριότητες που αντιστοιχούν, για παράδειγμα, σε ανάπτυξη μονάδων οικοτεχνίας, χειροτεχνίας και παραγωγής ειδών παραδοσιακής τέχνης, καθώς και έργα ή υπηρεσίες που σχετίζονται με τον τουρισμό της υπαίθρου/ αγροτουρισμό». Για το λόγο αυτό, στις κατηγορίες δράσεων που θα υλοποιηθούν μέσω ΟΤΔ περιλαμβάνονται, έχοντας κεντρικό ρόλο, «Δράσεις ενίσχυσης επενδύσεων για μη γεωργικές δραστηριότητες» (Άρθρο 19) για τις οποίες παρέχεται η ακόλουθη τεκμηρίωση : «Μέσα σε ένα διαφοροποιημένο σύστημα αγροτικών εκμεταλλεύσεων, το γεωργικό νοικοκυριό το οποίο διαδραματίζει βασικό ρόλο στη διατήρηση της κοινωνικής και οικονομικής δραστηριότητας στην ύπαιθρο, καλείται να υλοποιήσει δράσεις όπως παραδοσιακά εστιατόρια ή καφενεία, μικρές ξενοδοχειακές μονάδες (μέχρι 16 κλίνες), επισκέψιμα αγροκτήματα, καταστήματα λιανικής πώλησης που σχετίζονται με γεωργικά προϊόντα και άλλες εμπλουτιστικές δραστηριότητες που συνδέονται με τη φύση, τον πολιτισμό, την παράδοση, κ.α.». Όλες οι δράσεις θα δίνουν έμφαση στην ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος ή και του παραδοσιακού χαρακτήρα της κυπριακής υπαίθρου και θα υπάρχουν ως εναλλακτικές δυνατότητες για τον τοπικό πληθυσμό μιας περιοχής. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη συγκράτηση της προστιθέμενης αξίας στις αγροτικές περιοχές και την επίτευξη της συμπληρωματικότητας και των συνεργειών μεταξύ των κλάδων της τοπικής οικονομίας.

2.3. ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΟΔΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

2.3.1. Εκτίμηση των ειδικών για το πρόγραμμα δεικτών

Δεν έχουν τεθεί ειδικοί δείκτες για το Πρόγραμμα παρά το ότι έχουν καταγραφεί στις συστάσεις του Συμβούλου Αξιολόγησης. Ως εκ τούτου παρατίθενται κατωτέρω συνοπτικά οι προτεινόμενοι πρόσθετοι δείκτες :

Μέτρο 1: «Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης»

Υιοθέτηση επιπρόσθετου δείκτη «κατάρτισης κατά κύριο επάγγελμα γεωργών».

Μέτρο 14: «Καλή Διαβίωση των ζώων και διόρθωση του δείκτη στόχου».

Υιοθέτηση επιπρόσθετου δείκτη «Αριθμός ζώων που αναμένεται να τύχουν ενίσχυσης».

Μέτρο 3.1: Ενίσχυση για νέες συμμετοχές σε συστήματα ποιότητας

Επειδή το Μέτρο 3.1 αναφέρεται σε νέες συμμετοχές αλλά καθιστά και ως επιλέξιμα νέα τεμάχια υφιστάμενων βιοκαλλιεργητών, προτείνεται ο καθορισμός δύο επιπρόσθετων δεικτών,

«συνολικές εκτάσεις που εντάσσονται σε συστήματα ποιότητας» και «συνολικές εκτάσεις που εντάσσονται για πρώτη φορά σε συστήματα ποιότητας».

2.3.2. Εκτίμηση των ποσοτικοποιημένων τιμών στόχων των δεικτών

[1^η Προτεραιότητα: «Πρώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της καινοτομίας στη γεωργία, τη δασοκομία και τις αγροτικές περιοχές»](#)

Μέτρο 1: «Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης»

Ο συνολικός στόχος των 2000 γεωργών που θα τύχουν εκπαίδευσης αντιστοιχεί στο 5,1% του συνόλου των αρχηγών εκμεταλλεύσεων σύμφωνα με τον κοινό δείκτη πλαισίου 17 «Αγροτικές εκμεταλλεύσεις» και θα οδηγήσει σε αύξηση του ποσοστού αγροτών με πλήρη ή βασική εκπαίδευση στο 10.7%, ποσοστό που θα συνεχίσει να υπολείπεται σημαντικά του μέσου όρου σε επίπεδο Ε.Ε. (2010: 29,4%). Το θέμα είναι άμεσα συνδεδεμένο και με την στοχοθέτηση του Μέτρου, η οποία ορίζει ως στόχο την αύξηση του ποσοστού των αγροτών με βασική ή πλήρη γεωργική εκπαίδευση από το 5,7% στο 10% επί του συνόλου των κατόχων γεωργικών εκμεταλλεύσεων, ποσοστό ταυτισμένο με τον προαναφερόμενο στόχο. Θα πρέπει όμως να τονιστεί ότι οι τιμές του δείκτη βάσης 24, «Επίπεδο κατάρτισης γεωργών» στους οποίους στηρίζεται το συμπέρασμα ότι το ποσοστό των αγροτών με βασική ή πλήρη γεωργική εκπαίδευση ανέρχεται στο 5,7% του συνόλου λαμβάνουν υπόψη το σύνολο των γεωργικών εκμεταλλεύσεων στη Κύπρο ανεξαρτήτως μεγέθους ή κατά πόσο οι αρχηγοί των εκμεταλλεύσεων είναι κατά κύριο επάγγελμα γεωργοί. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι από το σύνολο των 38,860 εκμεταλλεύσεων, μόνο 18,629 διαθέτουν τα προϊόντα τους στην αγορά (Απογραφή Γεωργίας 2012) και από αυτούς εκτιμάται (στοιχεία Κλάδου Γεωργικών Εφαρμογών) πως μόνο 3,300 φυσικά πρόσωπα και άλλα 465 νομικά πρόσωπα διαχειρίζονται εκμεταλλεύσεις σε επαγγελματική βάση.

Αν και λοιπόν στοχοθετείται η αύξηση του δείκτη σε 10%, στα πλαίσια του Μέτρου 1 (άρθρο 14), το προτεινόμενο Μέτρο στοχεύει πρωτίστως και σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα (με βάση την εμπειρία της παρούσης προγραμματικής περιόδου) στην εκπαίδευση των κατά κύριο επάγγελμα γεωργών. Δεδομένων των πόρων που κατανέμονται στο Μέτρο, η στόχευση σε κατά κύριο επάγγελμα αγροτών είναι λογική και θεμιτή, αλλά ο προαναφερόμενος δείκτης κρίνεται ως μη αντιπροσωπευτικός για να αναδείξει την επίτευξη του στόχου ο οποίος επικεντρώνεται στους επαγγελματίες αγρότες. Ως εκ τούτου, προς την ορθότερη αποτύπωση του δείκτη κατάρτισης γεωργών κρίνεται αναγκαία η υιοθέτηση επιπρόσθετου δείκτη «κατάρτισης κατά κύριο επάγγελμα γεωργών». Τόσο το προτεινόμενο θεσμικό πλαίσιο για την δημιουργία μητρώου αγροτών όσο και η υιοθέτηση ενός συστήματος πιστοποίησης των επαγγελματικών προσόντων είναι σημαντικά εφόδια στην δημιουργία και παρακολούθηση του προτεινόμενου δείκτη.

Μέτρο 16.2 «Πρώθηση πιλοτική εφαρμογής και καινοτομίας, διερεύνηση ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τοπικών/ παραδοσιακών προϊόντων και δημιουργία νέων συστημάτων ποιότητας»

Οι προτεινόμενοι δείκτες δεν μπορούν να τύχουν ειδικής αξιολόγησης, αφού το Μέτρο θα εφαρμοστεί για πρώτη φορά στη Κύπρο. Εκτιμάται ως μια ιδιαίτερα θετική προοπτική η στόχευση προς δημιουργία 15 Συμπράξεων Καινοτομίας, ενώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι η επίτευξη των πιο κάτω δεικτών θα δώσει σημαντική ώθηση στην κατοχύρωση προϊόντων ποιότητας (μέχρι σήμερα μόνο 2 έχουν κατοχυρωθεί) και στην δημιουργία δικτύων εθελοντικών σημάτων (κανένα σήμερα). Δεδομένου ότι σήμερα δεν υπάρχει κανένα θεσμοθετημένο δίκτυο συνεργασίας μεταξύ παραγωγών, ο στόχος για τη δημιουργία συνολικά 29 δικτύων (άθροισμα των δεικτών) αποτελεί θετική συμβολή ως προς την αποτελεσματικότητα της προτεινόμενης παρέμβασης.

- Ενισχυόμενα δίκτυα συμπράξεων καινοτομίας: 15
- Ενισχυόμενα δίκτυα συνεργασίας σε θέματα προϊόντων ποιότητας: 10
- Ενισχυόμενα δίκτυα σε θέματα νέων εθελοντικών σημάτων: 4

2^η Προτεραιότητα: Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας όλων των τύπων γεωργίας και ενίσχυση της βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων

Μέτρο 4.1. Ενίσχυση για τον εκσυγχρονισμό γεωργικών εκμεταλλεύσεων

Δείκτης αποτελέσματος M4.1: P2.A. Μεταβολή του δείκτη «Ακαθάριστη Αξία Παραγωγής (Agricultural Output)/ Ετήσια Μονάδα Εργασίας (AWU).

Για τον υπολογισμό της τιμής βάσης του δείκτη χρησιμοποιήθηκαν τα δημοσιευμένα αποτελέσματα του RICA για την Κύπρο (στην αντίστοιχη ιστοσελίδα της Ε.Ε.: <http://ec.europa.eu/agriculture/rica/>) και ειδικότερα οι μέσοι όροι της πιο πρόσφατης διαθέσιμης περιόδου (2009-11). Το δείγμα δεν αντιπροσωπεύει τις πολύ μικρές εκμεταλλεύσεις, με Τυπική Αξίας Παραγωγής (Standard Output-S.O.) κάτω των 2.000 ευρώ, αλλά εκτιμάται ότι εκμεταλλεύσεις με τόσο μικρό οικονομικό μέγεθος δεν διαθέτουν τις προϋποθέσεις για απόκτηση βιωσιμότητας, που απαιτείται για την ένταξη στο μέτρο. Όπως

φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί, για τις 10.077 εκμεταλλεύσεις που αντιπροσωπεύονται από το δίκτυο RICA για την Κύπρο, ο σταθμισμένος μ.ο. του δείκτη Ακαθάριστη Αξία Παραγωγής/ Ετήσια Μονάδα Εργασίας (Total Output/AWU) ανέρχεται σε 15.728 ευρώ (τιμή βάσης). Οι μεταβολές τόσο του δείκτη όσο και της αξίας του Ενεργητικού (Total assets), λόγω μεταβολής κατηγορίας οικονομικού μεγέθους (βλέπε 1^η στήλη του πίνακα, 5 κατηγορίες SO) επιτρέπει την εκτίμηση του συντελεστή ελαστικότητας του δείκτη “Ακαθάριστη Αξία Παραγωγής/ Ετήσια Μονάδα Εργασίας”, ως προς την αξία του Ενεργητικού σε 1,932.

Όπως φαίνεται στον 2^ο πίνακα που ακολουθεί, για 1.100 εκμεταλλεύσεις που προβλέπονται να ενταχθούν στο μέτρο πραγματοποιώντας επενδύσεις συνολικού ύψους 56.000.000 ευρώ, η υφιστάμενη αξία Ενεργητικού (πριν τις νέες επενδύσεις) εκτιμάται σε 229.483.778 ευρώ (208.622 ευρώ κατά μ.ο/εκμετάλλευση X 1.100 εκμεταλλεύσεις). Άρα η αναμενόμενη αύξηση της αξίας του Ενεργητικού λόγω των νέων επενδύσεων, στις εκμεταλλεύσεις που θα ενταχθούν στο μέτρο ανέρχεται κατά μέσο όρο σε 21%. Κατά συνέπεια η μεταβολή της Ακαθάριστης Αξίας Παραγωγής/ Ετήσια Μονάδα Εργασίας (Change in Agricultural output on supported farms/AWU) εκτιμάται σε 41% (21% X 1,932), δηλαδή η τιμή του δείκτη κατά μ.ο. θα διαμορφωθεί σε 22.110 ευρώ (από 15.728 που είναι η τιμή βάσης).

Αριθμός εκμεταλλεύσεων που θα πραγματοποιήσουν νέες επενδύσεις	1.100
Νέες επενδύσεις (€)	56.000.000
Υφιστάμενη αξία Ενεργητικού εκμεταλλεύσεων που θα πραγματοποιήσουν νέες επενδύσεις (€)	229.483.778
% Μεταβολή ενεργητικού (λόγω νέων επενδύσεων)	20%
% Μεταβολή Total output /AWU στις εκμεταλλεύσεις που θα πραγματοποιήσουν νέες επενδύσεις	38%
Αναμενόμενη μέση τιμή του Total output /AWU στις εκμεταλλεύσεις που θα πραγματοποιήσουν νέες επενδύσεις (τιμή βάσης 15.728)	21.690

Average 2009/11										
Κατηγορίες Οικονομικού Μεγέθους (SO)	Farms represented (SYS02)	Total output (SE131)	AWU/farm	Total output /AWU	Total assets (SE436)	Dif. Total output /AWU	% dif. Total output/AWU	Dif. Total assets	% dif. Total assets	elasticity ((% dif. Total output/AWU) / (% dif. Total assets))
(1) 2 000 - < 8 000 EUR	4.000	7.259	1,0	7.783	132.589					
(2) 8 000 - < 25 000 EUR	3.450	16.292	1,3	12.825	160710	5.042	65%	28.121	21%	3,055
(3) 25 000 - < 50 000 EUR	1.083	34.178	1,4	21.725	262.363	8.900	69%	101.653	63%	1,097
(4) 50 000 - < 100 000 EUR	890	70.866	3,2	24.071	371.402	2.345	11%	109.039	42%	0,260
(5) 100 000 - < 500 000 EUR	653	182.949	2,9	58.393	616.270	34.322	143%	244.869	66%	2,163
TOTAL (weighted)	10.077	30.255	1,5	15.728	208.622	8.910	68%	84.815	43%	1,932

Πηγή: http://ec.europa.eu/agriculture/rca/database/database_en.cfm

Μέτρο 4.2. «Επενδύσεις που αφορούν στη μεταποίηση, εμπορία και ανάπτυξη γεωργικών και δασικών προϊόντων»

Δείκτης αποτελέσματος Μ4.2: Μεταβολή της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας Παραγωγής/ Ετήσια Μονάδα Εργασίας

Ως δείκτης εκκίνησης μπορεί να χρησιμοποιηθεί ο αντίστοιχος δείκτης του Κοινού Πλαισίου Δεικτών, που ανέρχεται σε 29.404 ευρώ. Με βάση την «Πιλοτική εφαρμογή αξιολόγησης των επιπτώσεων από την εφαρμογή του σχεδίου χρηματοδότησης για την ενθάρρυνση της βελτίωσης και ανάπτυξης της μεταποίησης και εμπορίας γεωργικών προϊόντων. Σχέδιο αναφοράς: Μέτρο 1.2., Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης 2004-06 (Προκηρύξεις Α' και Β')» που εκπονήθηκε για λογαριασμό της Ενδιάμεσης Αξιολόγησης Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης 2007 -13, της Κύπρου, προβλέπεται αύξηση της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας Παραγωγής/ Ετήσια Μονάδα Εργασίας κατά 166%, λόγω της ένταξης των επιχειρήσεων στο Μέτρο.

Επιχειρήσεις που έλαβαν χορηγία	
Περίοδος	2004-2009
ΑΠΑ/ απασχολούμενο 2004	18.064
ΑΠΑ/ απασχολούμενο 2009	30.047
% Μεταβολή	166%

Με δεδομένο τον περιορισμό της εσωτερική ζήτησης, λόγω της υφιστάμενης οικονομικής κρίσης, προτείνεται ο συντελεστής αυτός εκτίμησης της τιμής στόχου του δείκτη να μειωθεί σε 130% (ΑΠΑ/ απασχολούμενο μετά την επένδυση: 38.225 ευρώ).

Μέτρο 6.1. Ενίσχυσης πρώτης εγκατάστασης νέων γεωργών

Δείκτης αποτελέσματος Μ 6/1: Ρ2.Β. % δικαιούχοι του μέτρου/συνολο γεωργικών εκμεταλλεύσεων

Εκτίμηση της συμβολής των δεικτών εκροών στα αναμενόμενα αποτελέσματα

Μ 4.1:

- Αριθμός εκμεταλλεύσεων που ενισχύονται για εκσυγχρονισμό γεωργικών εκμεταλλεύσεων: 1100 / σύνολο των γεωργικών εκμεταλλεύσεων
- Αριθμός εκμεταλλεύσεων που ενισχύονται για επενδύσεις: 1100 (2,83% του συνόλου)
- Διαχείριση αποβλήτων LU: 1100 (0,55% του συνόλου)
- Συνολικός όγκος επενδύσεων: €56.000.000

M 4.2:

- Δικαιούχοι που θα ενισχυθούν στη μεταποίηση: 200 (24% επί συνόλου 827 επιχειρήσεων)
- Συνολικός όγκος επενδύσεων: €30.000.000

M 6.1:

- Αριθμός νέων γεωργών που θα ενισχυθούν: 500 (1.29% επί του συνόλου των γεωργικών εκμεταλλεύσεων)
- Συνολικός όγκος επενδύσεων: €20.000.000

Προτεραιότητα 3: Προώθηση της οργάνωσης της αλυσίδας τροφίμων και της διαχείρισης κινδύνων στη γεωργία

3.1 «Ενίσχυση για νέες συμμετοχές σε συστήματα ποιότητας» και 3.2 «Ενίσχυση για δραστηριότητες ενημέρωσης και προώθησης που εφαρμόζονται από ομάδες παραγωγών στην εσωτερική αγορά»

Ο δείκτης στόχος ορίζει τον αριθμό των συμμετεχόντων εκμεταλλεύσεων σε 100, το οποίο αντιστοιχεί ενδεικτικά στο,

- 0.02% του σύνολο των γεωργικών εκμεταλλεύσεων
- 0.05% των γεωργικών εκμεταλλεύσεων που εμπορεύονται τα προϊόντα τους
- 14% των βιοκαλλιεργητών

Δεδομένου ότι τα δύο υπομέτρα στοχεύουν στην στήριξη της βιολογικής γεωργίας, των γεωργών που εντάσσονται σε συστήματα ΠΟΠ/ΠΓΕ και των υπό σύσταση εθελοντικών σημάτων ποιότητας, ο Σύμβουλος Αξιολόγησης εκτιμά ότι ο στόχος είναι ιδιαίτερα χαμηλός. Παράλληλα, το υπομέτρο 3.2 στηρίζει συλλογικές πρωτοβουλίες Ομάδων Παραγωγών στις οποίες συμμετέχει μεγάλος αριθμός γεωργών, σύμφωνα με την παρούσα εμπειρία. Ο σύμβουλος αξιολόγησης προτείνει τα εξής,

(α) η επαναξιολόγηση του δείκτη στην βάση των συμμετοχών στα αντίστοιχα μέτρα της παρούσας προγραμματικής περιόδου

(β) επειδή το Μέτρο 3.1 αναφέρεται σε νέες συμμετοχές αλλά καθιστά και ως επιλέξιμα νέα τεμάχια υφιστάμενων βιοκαλλιεργητών, προτείνεται ο καθορισμός επιπρόσθετου δείκτη στη βάση των «νέων εκτάσεων που εντάσσονται σε συστήματα ποιότητας»

Μέτρο 9: «Σύσταση Ομάδων και Οργανώσεων Παραγωγών»

Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης εκτιμά θετικά τον δείκτη των 10 Ομάδων/Οργανώσεων Παραγωγών που θα ενισχυθούν, στη βάση της μέχρι σήμερα εμπειρίας, αλλά εκτιμά πως ο αριθμός των 100 εκμεταλλεύσεων που συμμετέχουν σε Ομάδες Παραγωγών είναι ιδιαίτερα μικρός, αφού αντιστοιχεί σε 10 εκμεταλλεύσεις ανά Ομάδα/ Οργάνωση, αριθμός που είναι σαφώς χαμηλότερος και του ελάχιστου επιλέξιμου στις πλείστες περιπτώσεις για σύσταση

Ομάδας Παραγωγών. Προτείνεται η επανεξέταση του δείκτη των εκμεταλλεύσεων που συμμετέχουν σε Ομάδες Παραγωγών στη βάση του μέσου όρου των εκμεταλλεύσεων στις υφιστάμενες ενταγμένες Ομάδες/ Οργανώσεις Παραγωγών.

Μέτρο 16.4 «Βραχείες αλυσίδες και τοπικές Αγορές»

Επειδή δεν υπάρχει κάποιο μέτρο σύγκρισης επί του οποίου να μπορεί να αξιολογηθούν οι στόχοι των δεικτών που σχετίζονται με το Μέτρο, ο Σύμβουλος Αξιολόγησης παραθέτει τους δείκτες με θετικό σχόλιο, αναφέροντας επιπροσθέτως ότι κρίνεται απαραίτητο για τους σκοπούς αξιολόγησης του Μέρους, η δυνατότητα καταγραφής σε ετήσια βάση της αξίας και του όγκου πωλήσεων που διατίθεται μέσω βραχείων αλυσίδων εφοδιασμού.

- Λαϊκές και Βραχείες Αλυσίδες που θα δημιουργηθούν: 15
- Αριθμός εκμεταλλεύσεων που συμμετέχουν σε βραχείες αλυσίδες εφοδιασμού: 300

Μέτρο 14: «Καλή μεταχείριση των ζώων μέσω της βελτίωσης της πυκνότητας του ζωικού κεφαλαίου και συνεχούς παροχής τροφής και νερού στην Αιγοπροβατοτροφία»

Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης περιορίζεται σε ένα σχόλιο το οποίο αφορά στον πολύ ψηλό προϋπολογισμό που κατανέμεται στο Μέτρο 14 και συστήνει όπως οι σχετικοί δείκτες καλύπτουν πέραν του αριθμού των εκμεταλλεύσεων που συμμετέχουν και τον αριθμό των αιγοπροβάτων τα οποία τυγχάνουν των συνθηκών καλής διαβίωσης. Σημειώνεται επιπλέον ότι ο δείκτης των 200 εκμεταλλεύσεων στο Μέτρο 14 χρήζει διόρθωσης, αφού, σύμφωνα με το Μέτρο, ο προϋπολογισμός αφορά στο 80% των συνολικών επιλέξιμων εκμεταλλεύσεων, ήτοι 362 εκμεταλλεύσεις.

Προτεραιότητα 4: «Αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που εξαρτώνται από τη γεωργία και τη δασοκομία»

Όσον αφορά στα αγροπεριβαλλοντικά μέτρα κρίνεται ότι η κατανομή των 58 εκ € θα μπορέσει να επιτύχει την προσέγγιση του δείκτη στόχου, γύρω στο 27% της ΧΓΓ της Κύπρου να είναι υπό κάποια μορφή αγροπεριβαλλοντικής διαχείρισης. Και αυτό γιατί η μέση ετήσια εκταριακή αποζημίωση (για εξαετούς διάρκειας Μέτρα) θα ξεπερνά τα 300 €, ποσό ικανοποιητικό για την προσέλκυση ενδιαφερομένων.

Η βιολογική γεωργία προβλέπεται επίσης να καλύψει σχετικά ευχερώς το δείκτη στόχο αυτό της ένταξης λίγο πάνω από το 2,5% της ΧΓΓ της χώρας στη βιολογική γεωργία.

Σημειώνεται ότι η ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης στη βιολογική παραγωγή γίνεται με στοιχεία του Τμήματος Γεωργίας που διαφέρουν σε ουσιαστικό βαθμό από τα στοιχεία του δείκτη βάσης 19, ως αναφέρονται στο σχετικό Κεφάλαιο και τα οποία παρουσιάζουν τη συνολική έκταση διπλάσια από τα στοιχεία του δείκτη 19. Καθίσταται αντιληπτό ότι τα δεδομένα ανάμεσα στη βάση της επίσημης Στατιστικής Υπηρεσίας διαφέρουν σημαντικά από τα δεδομένα που τηρούνται στο Τμήμα Γεωργίας. Συστήνεται όπως γίνει διασταύρωση των στοιχείων για τον δείκτη 19 ανάμεσα στις δύο βάσεις άντλησης πληροφοριών και στη συνέχεια να γίνει επικαιροποίηση του δείκτη στη βάση των ορθών δεδομένων.

Οι δείκτες εκρών που αφορούν στην προτεραιότητα είναι οι παρακάτω:

Όνομα Μέτρου	Όνομα Δείκτη	Τιμή
M01 - Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης (Άρθρο 14)	Κατάρτιση/απόκτηση δεξιοτήτων (1.1) - Αριθμός συμμετεχόντων σε δράσεις κατάρτισης	1.200,00
M01 - Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης (Άρθρο 14)	Κατάρτιση/απόκτηση δεξιοτήτων (1.1) - Συνολική Δημόσια Δαπάνη για κατάρτιση/απόκτηση δεξιοτήτων	150.000,00
M01 - Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης (Άρθρο 14)	Συνολική Δημόσια Δαπάνη € (καταρτίσεις, ανταλλαγές μεταξύ των εκμεταλλεύσεων, επιδεικτικά έργα) (1.1 to 1.3)	150.000,00
M10 - Ενισχύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα (Άρθρο 28)	Έκταση (εκτάρια) για ενισχύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα (10.1)	31.860,00
M10 - Ενισχύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα (Άρθρο 28)	Δημόσια Δαπάνη για τη διατήρηση γενετικών πόρων (10.2)	3.360.000,00
M10 - Ενισχύσεις για τη γεωργία, το περιβάλλον και το κλίμα (Άρθρο 28)	Συνολική Δημόσια Δαπάνη (€)	58.000.000,00
M11 - Βιολογική γεωργία (Άρθρο 29)	Έκταση (εκτάρια) – μετατροπή σε βιολογική γεωργία (11.1)	500,00
M11 - Βιολογική γεωργία (Άρθρο 29)	Έκταση (εκτάρια) – διατήρηση βιολογικής γεωργίας (11.2)	6.000,00
M11 - Βιολογική γεωργία (Άρθρο 29)	Συνολική Δημόσια Δαπάνη (€)	14.000.000,00
M12 - Ενισχύσεις στο πλαίσιο του Natura 2000 και της οδηγίας πλαισίου για τα ύδατα (Άρθρο 30)	Έκταση (εκτάρια) - Natura 2000 AG land (12.1)	1.860,00
M12 - Ενισχύσεις στο πλαίσιο του Natura 2000 και της οδηγίας πλαισίου για τα ύδατα (Άρθρο 30)	Έκταση (εκτάρια) – Οδηγία πλαίσιο για τα ύδατα (12.3)	0,00
M12 - Ενισχύσεις στο πλαίσιο του Natura 2000 και της οδηγίας πλαισίου για τα ύδατα (Άρθρο 30)	Συνολική Δημόσια Δαπάνη (€)	2.900.000,00
M13 - Ενισχύσεις περιοχών που αντιμετωπίζουν φυσικά ή άλλα ειδικά μειονεκτήματα (Άρθρο 31)	Έκταση (εκτάρια) - Ορεινές περιοχές (13.1)	9.500,00
M13 - Ενισχύσεις περιοχών που αντιμετωπίζουν φυσικά ή άλλα ειδικά μειονεκτήματα (Άρθρο 31)	Έκταση (εκτάρια) – Άλλες περιοχές που αντιμετωπίζουν φυσικά μειονεκτήματα NC (13.2)	75.000,00

Όνομα Μέτρου	Όνομα Δείκτη	Τιμή
M13 - Ενισχύσεις περιοχών που αντιμετωπίζουν φυσικά ή άλλα ειδικά μειονεκτήματα (Άρθρο 31)	Έκταση (εκτάρια) – Άλλες περιοχές που αντιμετωπίζουν ειδικά μειονεκτήματα NC (13.2)	6.720,00
M13 - Ενισχύσεις περιοχών που αντιμετωπίζουν φυσικά ή άλλα ειδικά μειονεκτήματα (Άρθρο 31)	Συνολική Δημόσια Δαπάνη (€)	38.000,00
M16 -Συνεργασία (Άρθρο 35)	Συνολική Δημόσια Δαπάνη (€) (16.1 to 16.9)	375.000,00

Πίνακας: Εκτίμηση της συμβολής επιμέρους ενεργειών στην επίτευξη των στόχων (Δείκτες αποτελέσματος).

Μέτρο	Αριθμός αιτητών	Στόχος έκτασης (Ha)
Πλήρης αποκλεισμός της χρήσης χημικών ζιζανιοκτόνων		
Φυλλοβόλα		18%
Ελιές	20%	70%
Εσπεριδοειδή	30%	51%
Εδαφοκάλυψη με μπανανόδενδρα της προηγούμενης χρονιάς	98%	94%
Εφαρμογή τριετούς κύκλου αμειψισποράς πατάτες		22%
Ολοκληρωμένη Διαχείριση Παραγωγής		
Πατάτες		60%
Εσπεριδοειδή	60%	39%

Λαμβάνοντας υπόψη τη στόχευση των Μέτρων φαίνεται ότι σχεδόν το σύνολο των εκτάσεων που καλλιεργούνται με μπανάνες (94%) θα είναι υπό διαχειριστικό καθεστώς που θα στοχεύει στην αποτροπή της υποβάθμισης της βιοποικιλότητας, της ποιότητας των υδάτων και του εδάφους .

Το ίδιο ισχύει και για τα εσπεριδοειδή, αφού γύρω στο 90% της έκτασης προβλέπεται να τεθούν υπό καθεστώς ευνοϊκής για το περιβάλλον διαχείρισης με στόχο την αποτροπή της υποβάθμισης της βιοποικιλότητας, της ποιότητας των υδάτων και του εδάφους είτε μέσω της μηχανικής ζιζανιοκτονίας (51%) είτε μέσω εφαρμογής συστήματος ΟΔΠ (39%).

Στην περίπτωση των εκτάσεων με πατάτες 88% της καλλιεργούμενης έκτασης προβλέπεται να τεθεί υπό φιλοπεριβαλλοντική διαχείριση με στόχο την αποτροπή της υποβάθμισης της βιοποικιλότητας, της ποιότητας των υδάτων και του εδάφους είτε μέσω της εφαρμογής τριετούς αμειψισποράς (22%) είτε μέσω εφαρμογής συστήματος ΟΔΠ (60%).

Τα ποσοστά της έκτασης που προβλέπεται να τεθούν υπό ανάλογο καθεστώς είναι μικρότερα για την ελιά (70%) και ακόμα μικρότερο για τα φυλλοβόλα.

Πέραν αυτών τεκμαίρεται ότι θα καλυπτεται το σύνολο των περιοχών με φυσικά και άλλα μειονεκτήματα, αφού σύμφωνα με τον δείκτη πλαισίου C132 η έκταση των περιοχών με πάσης φύσεως μειονεκτήματα προσεγγίζει τα 72.000 εκτάρια, ενώ με το Μέτρο προβλέπεται η κάλυψη 84.000 εκταρίων.

Κατόπιν των παραπάνω και αν συνδυάσουμε (α) τις περιοχές υπό αγροπεριβαλλοντικά μέτρα 31.860 ha, (β) τις περιοχές βιολογικής γεωργίας 6.500 (γ) τις περιοχές Natura 2000, ήτοι 1860 ha και (δ) τις περιοχές με φυσικά μειονεκτήματα (84.000 ha), με την επιφύλαξη ότι σε κάποιες περιπτώσεις κάποιες εκτάσεις είναι δυνατόν να είναι επιλέξιμες για παραπάνω από ένα είδος ενίσχυσης προκύπτουν οι παρακάτω δείκτες στόχοι:

Όνομα Δείκτη Στόχου	Τιμή Στόχου 2023
T09: Ποσοστό γεωργικής γης που υπάγεται σε συμβάσεις διαχείρισης για τη στήριξη της βιοποικιλότητας και/ή των τοπίων (Περιοχή εστίασης 4A)	124000
Γεωργική γη που υπάγεται σε συμβάσεις διαχείρισης για τη στήριξη της βιοποικιλότητας και/ή των τοπίων (Περιοχή εστίασης 4A)	124000

Όνομα Δείκτη Στόχου	Τιμή Στόχου 2023
T10: Ποσοστό της γεωργικής γης που υπάγεται σε συμβάσεις διαχείρισης για τη βελτίωση της διαχείρισης των υδάτων (τομέας επικέντρωσης 4B)	124000
Γεωργική γη που υπάγεται σε συμβάσεις διαχείρισης για τη βελτίωση της διαχείρισης των υδάτων (Περιοχή εστίασης 4B)	124000

Όνομα Δείκτη Στόχου	Τιμή Στόχου 2023
T12: Ποσοστό της γεωργικής γης που υπάγεται σε συμβάσεις διαχείρισης για τη βελτίωση της διαχείρισης του εδάφους και/ή της πρόληψης της διάβρωσης του εδάφους (τομέας επικέντρωσης 4Γ)	124000
Γεωργική γη που υπάγεται σε συμβάσεις διαχείρισης για τη βελτίωση της διαχείρισης του εδάφους και/ή της πρόληψης της διάβρωσης του εδάφους (Περιοχή εστίασης 4Γ)	124000

Οι δείκτες στόχοι μπορούν σε συνδυασμό με τον παρακάτω δείκτη πλαισίου να μας δώσουν μια εκτίμηση του αναμενόμενου αποτελέσματος.

Όνομα Δείκτη Πλαισίου	Τιμή βάσης
18 Γεωργική έκταση –Σύνολο ΧΓΕ	118.400,00

Προτεραιότητα 5: «Προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων και στήριξη της μεταστροφής προς μία οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα με ανθεκτικότητα στην αλλαγή του κλίματος στους τομείς της γεωργίας και των τροφίμων και της δασοκομίας»

Περιοχή Εστίασης 5Α (Αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης ύδατος στη γεωργία)

Οι προτεινόμενοι δείκτες εκρών για τα μέτρα που εξυπηρετούν την περιοχή εστίασης 5α είναι

Όνομα Μέτρου	Όνομα Δείκτη	Τιμή
M01 - Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης (Άρθρο 14)	Κατάρτιση/απόκτηση δεξιοτήτων (1.1) - Αριθμός συμμετεχόντων σε δράσεις κατάρτισης	200,00
M01 - Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης (Άρθρο 14)	Κατάρτιση/απόκτηση δεξιοτήτων (1.1) - Συνολική Δημόσια Δαπάνη για κατάρτιση/απόκτηση δεξιοτήτων	50.000,00
M01 - Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης (Άρθρο 14)	Συνολική Δημόσια Δαπάνη € (καταρτίσεις, ανταλλαγές μεταξύ των εκμεταλλεύσεων, επιδεικτικά έργα) (1.1 to 1.3)	280.000,00
M04 - Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού (Άρθρο 17)	Αριθμός έργων που στηρίζονται για επενδύσεις (4.1, 4.3)	450,00
M04 - Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού (Άρθρο 17)	Έκταση (εκτάρια) που καλύπτονται από επενδύσεις για εξοικονομότητα νερού (π.χ. περισσότερο αποδοτικά συστήματα άρδευσης)	6.000,00
M04 - Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού (Άρθρο 17)	Συνολική επένδυση € (δημόσια + ιδιωτική)	10.000.000,00
M04 - Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού (Άρθρο 17)	Συνολική Δημόσια Δαπάνη (€)	7.000.000,00
M16 -Συνεργασία (Άρθρο 35)	Συνολική Δημόσια Δαπάνη (€) (16.1 to 16.9)	225.000,00

Οι δείκτες στόχοι μπορούν σε συνδυασμό με τον παρακάτω δείκτη πλαισίου να μας δώσουν μια εκτίμηση του αναμενόμενου αποτελέσματος.

Όνομα Δείκτη Στόχου	Τιμή Στόχου 2023
T14: Ποσοστό αρδευόμενης γης που εντάσσεται σε πιο αποδοτικό αρδευτικό σύστημα	21,21

(Περιοχή εστίασης 5A)	
Αρδευόμενη γη που εντάσσεται σε πιο αποδοτικό αρδευτικό σύστημα (Περιοχή εστίασης 5A)	6.000,00

Όνομα Δείκτη Πλαισίου	Τιμή βάσης
20 Αρδευόμενη γη – Σύνολο	28.290,00

Περιοχή Εστίασης 5B (Αύξηση της αποδοτικότητας της χρήσης ενέργειας στη γεωργία και τη μεταποίηση τροφίμων): Οι προτεινόμενοι δείκτες εκροών για τα μέτρα που εξυπηρετούν την περιοχή εστίασης 5B είναι

Όνομα Μέτρου	Όνομα Δείκτη	Τιμή
M01 - Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης (Άρθρο 14)	Κατάρτιση/απόκτηση δεξιοτήτων (1.1) - Αριθμός συμμετεχόντων σε δράσεις κατάρτισης	200,00
M01 - Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης (Άρθρο 14)	Κατάρτιση/απόκτηση δεξιοτήτων (1.1) - Συνολική Δημόσια Δαπάνη για κατάρτιση/απόκτηση δεξιοτήτων	50.000,00
M01 - Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης (Άρθρο 14)	Συνολική Δημόσια Δαπάνη € (καταρτίσεις, ανταλλαγές μεταξύ των εκμεταλλεύσεων, επιδεικτικά έργα) (1.1 to 1.3)	50.000,00
M04 - Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού (Άρθρο 17)	Αριθμός έργων που στηρίζονται για επενδύσεις (στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις, στη μεταποίηση και τυποποίηση αγροτικῶν προϊόντων) (4.1, 4.2 and 4.3)	100,00
M04 - Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού (Άρθρο 17)	Συνολική επένδυση € (δημόσια + ιδιωτική)	4.000.000,00
M04 - Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού (Άρθρο 17)	Συνολική Δημόσια Δαπάνη (€)	2.000.000,00
M16 -Συνεργασία (Άρθρο 35)	Συνολική Δημόσια Δαπάνη (€) (16.1 to 16.9)	150.000,00

Ο δε προτεινόμενος δείκτης στόχος

Όνομα Δείκτη Στόχου	Τιμή Στόχου 2023
T15: Συνολική επένδυση για την ενεργειακή απόδοση (€) (Περιοχή εστίασης 5B)	4.000.000,00

Περιοχή Εστίασης 5Γ (Διευκόλυνση του εφοδιασμού και της χρήσης ΑΠΕ)

Οι προτεινόμενοι δείκτες εκροών για τα Μέτρα που εξυπηρετούν την περιοχή εστίασης 5Γ είναι:

Όνομα Μέτρου	Όνομα Δείκτη	Τιμή
M04 - Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού (Άρθρο 17)	Αριθμός έργων που στηρίζονται για επενδύσεις (4.1, 4.3)	10,00
M04 - Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού (Άρθρο 17)	Συνολική επένδυση € (δημόσια + ιδιωτική)	10.000.000,00
M04 - Επενδύσεις σε υλικά στοιχεία του ενεργητικού (Άρθρο 17)	Συνολική Δημόσια Δαπάνη (€)	4.700.000,00

Ο δε προτεινόμενος δείκτης στόχος

Όνομα Δείκτη Στόχου	Τιμή Στόχου 2023
T16: Συνολική επένδυση για την παραγωγή ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές (€) (Περιοχή εστίασης 5Γ)	10.000.000,00

Περιοχή Εστίασης 5Δ (Μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου και αμμωνίας από τη γεωργία): Οι προτεινόμενοι δείκτες εκροών για τα μέτρα που εξυπηρετούν την περιοχή εστίασης 5Δ είναι:

Όνομα Μέτρου	Όνομα Δείκτη	Τιμή
M01 - Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης (Άρθρο 14)	Κατάρτιση/απόκτηση δεξιοτήτων (1.1) - Αριθμός συμμετεχόντων σε δράσεις κατάρτισης	200,00
M01 - Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης (Άρθρο 14)	Κατάρτιση/απόκτηση δεξιοτήτων (1.1) - Συνολική Δημόσια Δαπάνη για κατάρτιση/απόκτηση δεξιοτήτων	50.000,00
M01 - Δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης (Άρθρο 14)	Συνολική Δημόσια Δαπάνη € (καταρτίσεις, ανταλλαγές μεταξύ των εκμεταλλεύσεων, επιδεικτικά έργα) (1.1 to 1.3)	50.000,00

Ως έχει αναφερθεί στην διατύπωση των αναγκών, η δάσωση γεωργικής και μη γεωργικής γης αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο για ενίσχυση της αποθήκευσης άνθρακα, παρέμβαση η οποία εξυπηρετείται από το Μέτρο 8.1 «Στήριξη για τη δάσωση και τη δημιουργία δασικών εκτάσεων». Ο προτεινόμενος δείκτης βάσης 29 ορίζει την συνολική δασώδη έκταση της Κύπρου σε 387.000 εκτάρια, ενώ ο προτεινόμενος στόχος του προγράμματος ορίζεται σε 38 εκτάρια, δηλαδή αύξηση κατά 0,01%. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η θετική συμβολή της παρέμβασης του μέτρου 8.1 θα είναι ελάχιστη (αμελητέα προς μέτρηση) έναντι της

δέσμευσης άνθρακα, αλλά παράλληλα θα πρέπει να τονιστεί ότι την παρούσα προγραμματική περίοδο το ενδιαφέρον των δικαιούχων περιορίσει την έκταση που δασώθηκε σε 28 εκτάρια (έναντι 60 εκταρίων που ήταν ο αρχικός στόχος), ως εκ τούτου ο προτεινόμενος δείκτης είναι σαφώς ψηλότερος.

6η Προτεραιότητα: « Προώθηση της κοινωνικής ένταξης, της μείωσης της φτώχειας και της οικονομικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές»

Ο δείκτης κάλυψης της Προτεραιότητας 6 αφορά στον πληθυσμό στον οποίο εφαρμόζονται οι δράσεις και ορίζεται σε 100.000 για τα Μέτρα τα οποία καλύπτει το Leader ή 11,6% του συνολικού πληθυσμού. Ο δείκτης είναι σαφώς πιο μικρός έναντι της παρούσας προγραμματικής περιόδου επειδή έχει επιλεγεί η στόχευση της πρωτοβουλίας σε περιοχές με σημαντική υστέρηση έναντι άλλων περιοχών της υπαίθρου.

Οι δαπάνες για βασικές υποδομές στην ύπαιθρο καλύπτουν μια ευρύτερη περιοχή και πληθυσμιακό δείκτη να αυξάνεται σε 400.000 ή 47% του συνολικού πληθυσμού..

Οι πληθυσμιακοί δείκτες κρίνονται ως πολύ γενικοί για να μπορούν να αποτυπώσουν τις επιπτώσεις των προτεινόμενων παρεμβάσεων και συστήνεται όπως εξεταστεί κατ' αρχή το ενδεχόμενο υιοθέτησης δύο επιπρόσθετων δεικτών που να ξεχωρίζει τις δράσεις διαφοροποίησης από τις δράσεις βελτίωσης της ποιότητας. Ως παράδειγμα αναφέρουμε

(α) σε δράσεις που αφορούν την διαφοροποίηση-/ τουρισμό, «αύξηση επισκεψιμότητας σε μια περιοχή ως αποτέλεσμα της παρέμβασης»

(β) σε δράσεις βελτίωσης της ποιότητας ζωής στην ύπαιθρο, «πληθυσμό που τυγχάνει εξυπηρέτησης».

2.3.3. Εκτίμηση της καταλληλότητας των οροσήμων για το πλαίσιο επίδοσης

Εκτίμηση της καταλληλότητας των οροσήμων για το πλαίσιο επίδοσης

Ως συνέχεια των σχολίων που καταγράφονται στο Κεφάλαιο 2.3.2. «Εκτίμηση των ποσοτικοποιημένων τιμών στόχων των δεικτών», τονίζεται πως οι συστάσεις για αναθεώρηση και επανεξέταση των ποσοτικοποιημένων στόχων σε αριθμό δεικτών έχουν επίπτωση και στον καθρισμό των οροσήμων το πλαίσιο επίδοσης. Ως εκ τούτου, τα σχόλια επί των οροσήμων θα πρέπει να λάβουν υπόψη και την ενδεχόμενη αναθεώρηση των δεικτών. Πιο κάτω καταγράφονται τα σχόλια του Συμβούλου Αξιολόγησης για το πλαίσιο επίδοσης σε κάθε προτεραιότητα ξεχωριστά:

Προτεραιότητα 2: Η τεκμηρίωση του υπολογισμού του οροσήμου επίδοσης κρίνεται ως ικανοποιητική αλλά οδηγεί σε ένα συμπέρασμα με το οποίο ο δείκτης ορόσημο θα πρέπει να ανέλθει στο 33% αντί στο 25% το οποίο καθορίζεται στο Πρόγραμμα. Συγκεκριμένα, προβλέπεται η ολοκλήρωση μίας εκ των τριών προκηρύξεων στα επενδυτικά μέτρα με το ποσό εκταμίευσης να ισοκατανέμεται στις τρεις προκηρύξεις. Παράλληλα όμως, ο Σύμβουλος Αξιολόγησης εκτιμά πως λόγω της οικονομικής κρίσης και της στενότητας στη ρευστότητα της αγοράς, ενδέχεται τα επενδυτικά σχέδια στην πρώτη προκήρυξη να είναι περιορισμένων

οικονομικών μεγεθών. Ως εκ τούτου κρίνεται αποδεκτό το καθοριζόμενο ποσοστό ορόσημο του 25% στο ύψος του προϋπολογισμού αλλά συστήνεται όπως επαναδιατυπωθεί το κείμενο αιτιολόγησης έτσι που να λαμβάνει υπόψη τους παράγοντες που σταθμίζουν αρνητικά το ποσό εκταμίευσης κατά τη πρώτη προκήρυξη. Όσο αφορά την εκτίμηση οροσήμου για τον αριθμό δικαιούχων, το ποσοστό 25% κρίνεται ως οριακά αποδεκτό αφού με βάση το κείμενο τεκμηρίωσης δύναται να ανέλθει τουλάχιστο στο 30% αλλά τονίζεται η αναγκαιότητα επανακαθορισμού του ποσοτικοποιημένου στόχου στο δείκτη ως αυτό καταγράφεται στα σχόλια του Συμβούλου Αξιολόγησης στο Κεφάλαιο 2.3.2.

Προτεραιότητα 3: Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Συμβούλου Αξιολόγησης το ορόσημο του 25% δύναται να καλυφθεί κυρίως από την υλοποίηση των Μέτρων 14 και 3.1, κρίνεται δε λογικό και ορθό αλλά θα πρέπει να δοθεί μια σαφέστερη αιτιολόγηση που να μην περιλαμβάνει το Μέτρο 9 αφού από αυτό ενδέχεται να μην εκταμιευθεί σημαντικό ποσό λόγω της χρονικής υστέρησης που προκύπτει τόσο κατά την εξέταση αιτημάτων όσο και από την περίοδο καταβολής της πρώτης δόσης η οποία κατά μέσο όρο υπολογίζεται στα δύο χρόνια από την ημέρα έγκρισης. Αναφορικά με το ορόσημο του δείκτη ενταγμένων εκμεταλλεύσεων, το 50% κρίνεται ικανοποιητικό αφού μεγάλο μέρος αυτού αφορά σε δικαιούχους του Μέτρου 1, δηλαδή εκπαιδευόμενους στα σχετικά με τη προτεραιότητα θέματα.

Προτεραιότητα 4: Το ποσοστό που έχει τεθεί ως ορόσημο κρίνεται ως ικανοποιητικό και εφικτό. Στην τεκμηρίωση της αιτιολόγησης γίνεται αναφορά στην εκταμίευση ποσών για δύο από τα πέντε χρόνια της περιόδου των δεσμεύσεων και άρα το ποσοστό υλοποίησης εκτιμάται στο 40%. Ο καθορισμός χαμηλότερου ποσοστού (35%) δεν σχολιάζεται αρνητικά αφού τίθεται ως περιορισμένο περιθώριο ασφαλείας που δεν μεταβάλλει σε ουσιαστικό βαθμό τον στόχο.

Αντίθετα όμως ο δείκτης «Agricultural land under management contracts» θα πρέπει να οριστεί σε σαφώς πιο ψηλό ποσοστό αφού εκτιμάται πως η επίτευξη του δείκτη στο σύνολο του θα διαφανεί από το 2ο έτος, χρονικό σημείο όπου σχεδόν το σύνολο των προβλεπόμενων στον δείκτη τεμαχίων θα έχουν ενταχθεί στα σχετικά με την προτεραιότητα καθεστώτα.

Προτεραιότητα 5: Ο υπολογισμός του οροσήμου σε ποσοστό 25% επί των δεικτών βασίζεται σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα στο Μέτρο 04 και στην τεκμηρίωση της προβλεπόμενης πορείας υλοποίησης του. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης κρίνει την τεκμηρίωση ικανοποιητική ενώ με βάση τα εμπειρικά δεδομένα το ορόσημο αποτυπώνει επαρκώς την πρόοδο στην πορεία υλοποίησης της προτεραιότητας.

Προτεραιότητα 6: Το ορόσημο στο συνολικό ποσό δημόσιας ενίσχυσης έχει οριστεί στο 20%, ποσό το οποίο αν και κρίνεται ως ιδιαίτερα χαμηλό, αιτιολογείται κατάλληλα στο κείμενο τεκμηρίωσης με βάση κυρίως τα ιστορικά δεδομένα. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης αναγνωρίζει τις δυσκολίες και τη καθυστέρηση που παρατηρείται κυρίως στην υλοποίηση βασικών υποδομών στην ύπαιθρο αλλά εκτιμά πως το ορόσημο ορίζεται σε ποσοστό ιδιαίτερα χαμηλό που ενδεχομένως να μην μπορεί να αποτυπώσει επαρκώς την πρόοδο του προγράμματος έναντι της συγκεκριμένης προτεραιότητας. Σημειώνεται πως το ορόσημο στο δείκτη «operations supported to improve basic services and infrastructures in rural areas» ορίζεται

στο 25% το οποίο βρίσκεται σε σχετική αναντιστοιχία με τον προαναφερόμενο δείκτη αφού,

(α) το Μέτρο 4.2 εκτιμάται να υλοποιηθεί σε ποσοστό 30%

(β) το Μέτρο 7 εκτιμάται να υλοποιηθεί σε ποσοστό 25%

και άρα το συνολικό ποσό δημόσιας ενίσχυσης θα πρέπει να οριστεί σαφώς πιο πάνω από το 20%. Συστήνεται όπως επανεξεταστούν τα ορόσημα που έχουν καθοριστεί στην προτεραιότητα 6 και να τεκμηριωθεί επαρκώς η συνάφεια στον καθορισμό τους ανάμεσα στους δύο προαναφερόμενους δείκτες.

2.3.4. Εκτίμηση του προτεινόμενου συστήματος παρακολούθησης και αξιολόγησης και του Πλάνου Αξιολόγησης

Το πλάνο αξιολόγησης ακολουθεί την δομή και περιλαμβάνει όλες τις αναγκαίες πληροφορίες που προσδιορίζονται στο άρθρο 16 του εκτελεστικού κανονισμού

Στην περιγραφή του πλάνου αξιολόγησης (ενότητα 9.4 Δεδομένα και πληροφορίες) εντοπίζονται τα σημαντικότερα προβλήματα αναφορικά με τις ελλείψεις και προσδιορίζονται τα αναγκαία βήματα για την κάλυψή τους. Σημείο εκκίνησης για το προσδιορισμό των ενδεχόμενων κενών αλλά και των πιθανών τρόπων κάλυψής τους αποτελεί η αποκτηθείσα εμπειρία της περιόδου 2007-2013 που χαρακτηρίζεται από την προβληματική λειτουργία του Πληροφοριακού Συστήματος, την αδυναμία αξιοποίησης Στατιστικών πηγών όπως τα δεδομένα του Δικτύου Γεωργικής Λογιστικής Πληροφόρησης (FADN), την συγκέντρωση των αναγκαίων δεδομένων για τον υπολογισμό των δεικτών αποτελεσμάτων από τις αιτήσεις αλλά και την διαρκή έλλειψη δεδομένων που σχετίζονται με τους αγροπεριβαλλοντικούς δείκτες.

Ειδικά για τους δείκτες που αφορούν το περιβάλλον υπάρχει εκτενής αναφορά στην ΣΜΠΕΕ για τον αριθμό αλλά και την συχνότητα συλλογής των στοιχείων. Η έλλειψη σχετικών δεδομένων αντανακλάται και στις ελλείπουσες τιμές των δεικτών πλαισίου.

Η αναγκαιότητα συσχέτισης του περιεχομένου των φακέλων υποψηφιότητας με τα κριτήρια επιλογής των πράξεων και τους δείκτες αποτελέσματος αποτελεί ένα αρκετά αξιόπιστο πλαίσιο συλλογής δεδομένων με την προϋπόθεση ότι θα διασφαλισθεί η αποστολή των αναγκαίων δεδομένων από τους δικαιούχους κατά την φάση υλοποίησης αλλά και με την ολοκλήρωση του φυσικού αντικείμενου των έργων. Η βελτίωση της συνεργασίας μεταξύ Φορέων Εφαρμογής, Διαχειριστικής Αρχής και Οργανισμού Πληρωμών μπορεί να συμβάλλει στην απρόσκοπτη τροφοδότηση του Πληροφοριακού Συστήματος. Σημαντικό τμήμα των αναγκαίων κρίσιμων πληροφοριών (Key information) έχει εντοπιστεί ήδη και περιγράφεται ενώ προβλέπεται και η άμεση ενεργοποίηση της Ομάδας καθοδήγησης της αξιολόγησης αλλά και ενδεχόμενη πρόσληψη εξωτερικού συνεργάτη και η διενέργεια επιμορφωτικών σεμιναρίων προς το προσωπικό των φορέων εφαρμογής.

Η αναγκαιότητα βελτίωσης της συνεργασίας αλλά και επικοινωνίας με την Στατιστική Υπηρεσία επίσης αναδεικνύεται ως μείζον θέμα που παρά τις προσπάθειες /πρωτοβουλίες που ανελήφθησαν σε συνεργασία και με τον Σύμβουλο Αξιολόγησης κατ την φάση κατάρτισης του Προγράμματος εξακολουθεί να υφίσταται.

Οι δυσκολίες από την μη ικανοποιητική λειτουργία του Πληροφοριακού Συστήματος ιδιαίτερα για την «παραγωγή δεδομένων» για σκοπούς αξιολόγησης την περίοδο 2007 -2013 έχουν διαγνωστεί αλλά το κατά πόσον έγκαιρα θα υπάρξουν οι αναγκαίες προσαρμογές όπως επίσης και η διασύνδεση του με άλλα Πληροφοριακά Συστήματα και ιδιαίτερα το Γεωγραφικό Σύστημα Πληροφοριών του Οργανισμού Πληρωμών δεν είναι σαφές.

Κρίσιμη παράμετρος για την εύρυθμη λειτουργία του Συστήματος Παρακολούθησης και Αξιολόγησης είναι η αποφυγή του φαινομένου της προκήρυξης των μέτρων χωρίς να έχουν ληφθεί πρόνοιες για το είδος των αναγκών πληροφοριών, τη συχνότητα και τον τρόπο συλλογής και επεξεργασίας τους.

Εάν υλοποιηθεί το σύνολο των αναφερόμενων στο πλάνο αξιολόγησης ενεργειών το Σύστημα Παρακολούθησης και Αξιολόγησης θα είναι αξιόπιστο και λειτουργικό σε κάθε άλλη περίπτωση θα επαναληφθούν τα σημαντικά προβλήματα που σημειώθηκαν την τρέχουσα Προγραμματική Περίοδο.

Το περιγραφόμενο Σύστημα Παρακολούθησης και Αξιολόγησης του ΠΑΑ δεν αναφέρει διασυνδέσεις με το Πληροφοριακό Σύστημα των Διαρθρωτικών Ταμείων αλλά και δεν κάνει μνεία για την πιθανή δημιουργία συνεργειών με τις ανάγκες παρακολούθησης και αξιολόγησης των Παρεμβάσεων του Πρώτου Πυλώνα που εξηγείται απόλυτα λόγω του ότι ενιαίος σχεδιασμός και η ανάληψη κοινών δράσεων για την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών με τα Διαρθρωτικά Ταμεία κατ ουσία δεν υφίσταται, ενώ οι λεπτομέρειες εφαρμογής των δράσεων του Πρώτου Πυλών δεν είναι ακόμα γνωστές.

Οι προσπάθειες που αναλήφθηκαν τόσο από την Διαχειριστική Αρχή όσο και από το Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο για την βελτίωση των δεξιοτήτων του συνόλου των εμπλεκόμενων φορέων (φορείς εφαρμογής, Οργανισμός Πληρωμών) σε θέματα αξιολόγησης ιδιαίτερα μετά το 2010 και την Ολοκλήρωση της Ενδιάμεσης αξιολόγησης του ΠΑΑ 2007-2013 αποτελούν αναμφίβολα ένα σημαντικό πλεονέκτημα σε σχέση με το παρελθόν και ικανοποιητικό σημείο εκκίνησης για την κάλυψη των αυξημένων αναγκών της Προγραμματικής Περιόδου 2013-2020.

Οι προσπάθειες αυτές θα πρέπει να ενταθούν αλλά να διευρυνθούν οι αποδέκτες τους όπως για παράδειγμα τα στελέχη των Ομάδων Τοπικής Δράσης, τους εκπροσώπους των Αγροτικών Οργανώσεων αλλά και τους ιδιώτες που εμπλέκονται στην κατάρτιση των επενδυτικών σχεδίων.

Το πλάνο αξιολόγησης όπως προαναφέρθηκε καλύπτει τις απαιτήσεις του κανονισμού αλλά θα πρέπει να εξειδικευτεί περαιτέρω θέτοντας ένα αυστηρό πλαίσιο χρονοπρογραμματισμού ιδιαίτερα για το πρώτο έτος που αποτελεί και το έτος αναφοράς για την ολοκλήρωση του συνόλου των «προπαρασκευαστικών εργασιών» που αναφέρει.

Το διατιθέμενο ύψος των πόρων οριακά μπορεί να καλύψει το σύνολο των απαιτήσεων ιδιαίτερα δε αν απαιτηθεί η χρηματοδότηση εξειδικευμένων μελετών και ερευνών για τον υπολογισμό των δεικτών που προτείνει ΣΜΠΕΕ για την παρακολούθηση της επίπτωσης του Προγράμματος στο περιβάλλον.

2.3.5. Συστάσεις σχετικά με τη μέτρηση της προόδου και των αποτελεσμάτων του Προγράμματος

Θέμα: «Επικαιροποίηση ή/και αναθεώρηση του δείκτη βάσης 19, έκταση σε βιολογική γεωργία».

Περιγραφή: Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης έχει εντοπίσει και επιβεβαιώσει την ουσιαστική διαφορά δεδομένων μεταξύ αυτών που καταγράφει η Στατιστική Υπηρεσία (και κατ' επέκταση έχουν καταχωρηθεί στον δείκτη βάσης) και των στοιχείων του Τμήματος Γεωργίας στο δείκτη 19 που αφορά την έκταση υπό βιολογική γεωργία. Συγκεκριμένα, τα δεδομένα που καταγράφονται στο δείκτη ορίζουν την έκταση σε 2000 εκτάρια ή 1,69% επί της ΧΓΕ (έτος αναφοράς 2010), ενώ τα έγκυρα δεδομένα του Τμήματος Γεωργίας για το έτος 2012 ανεβάζουν την έκταση σε 4100 εκτάρια ή 3.12% επί της ΧΓΕ. Επιπλέον, στην περιγραφή του Μέτρου αναγράφεται έκταση 3.964 εκταρίων χωρίς όμως να αναφέρεται το έτος αναφοράς. Σημειώνεται πως μεταξύ των ετών 2010-2012, η αύξηση των εκτάσεων σε βιολογική γεωργία, σύμφωνα με στοιχεία του Τμήματος Γεωργίας, ήταν σαφώς μικρότερη των 2100 εκταρίων που προκύπτει ως διαφορά μεταξύ των δύο πηγών και άρα θα πρέπει να αποσαφηνιστεί η σωστή βάση δεδομένων και να επικαιροποιηθεί ο δείκτης βάσης αναλόγως.

Θέμα: «Υιοθέτηση επιπρόσθετου δείκτη εκροών ο οποίος να επικεντρώνεται στην 'κατάρτιση κατά κύριο επάγγελμα γεωργών' και να συμπληρώνει τον δείκτη βάσης 24».

Σύμφωνα με την στοχοθέτηση του Μέτρου 1, η αύξηση του ποσοστού των αγροτών με βασική ή πλήρη γεωργική εκπαίδευση θα αυξηθεί από 5,7% σε 10% επί του συνόλου των κατόχων γεωργικών εκμεταλλεύσεων, δηλαδή σε 1700 εκπαιδευμένους στη βάση του συνολικού αριθμού αρχηγών γεωργικών εκμεταλλεύσεων. Τονίζεται όμως ότι η τιμή του δείκτη βάσης 24, «Επίπεδο κατάρτισης γεωργών» στηρίζεται στο σύνολο των γεωργικών εκμεταλλεύσεων. Σημειώνεται ότι από το σύνολο των 38,860 εκμεταλλεύσεων, μόνο 18,629 διαθέτουν τα προϊόντα τους στην αγορά (Απογραφή Γεωργίας 2012) και μόνο 3,765 φυσικά και νομικά πρόσωπα διαχειρίζονται εκμεταλλεύσεις σε επαγγελματική βάση (στοιχεία Κλάδου Γεωργικών Εφαρμογών). Άρα, αν και στοχοθετείται η αύξηση του δείκτη σε 10%, αυτή αφορά σε επαγγελματίες γεωργούς και όχι στο σύνολο των εκμεταλλεύσεων. Κατ' επέκταση, για καλύτερη αποτύπωση του αποτελέσματος, θα πρέπει να δημιουργηθεί επιπρόσθετος δείκτης που να περιορίζει τον παρονομαστή στο σύνολο των κατά κύριο επάγγελμα αγροτών.

Θέμα: «Ανάγκη για αποτελεσματική στόχευση των δικαιούχων του Προγράμματος».

Περιγραφή: Η στενότητα των πόρων του Προγράμματος αναδεικνύεται στο πλαίσιο της αξιολόγησης του βαθμού ανταπόκρισης των διαθέσιμων πόρων στους στόχους των Μέτρων. Η σύγκριση των στόχων (όπως αυτοί εκφράζονται από δείκτες εκροών) του ΠΑΑ 2014-2020 με τους αντίστοιχους του ΠΑΑ 2007-2013 (5^η Αναθεώρηση του 2012) είναι αποκαλυπτική. Μπορεί να παρατηρείται μια βελτίωση σε ό,τι αφορά τους δείκτες που σχετίζονται με την περιβαλλοντική διάσταση του Προγράμματος, όμως η μείωση (σε σχέση με την περίοδο 2007-2013) των δεικτών εκροών που αφορούν τις ιδιωτικές επενδύσεις είναι εντυπωσιακή.

Με βάση τα παραπάνω, ο Αξιολογητής αποφαινεται ότι η επίτευξη των στόχων του Προγράμματος προϋποθέτει την αποτελεσματικότερη στόχευση των δικαιούχων. Συστήνεται συνεπώς να δοθεί έμφαση στο εν λόγω ζήτημα.

Θέμα: «Επανεξέταση της χρηματοδοτικής βαρύτητας στο Μέτρο 3.2 με αύξηση του προϋπολογισμού».

Περιγραφή: Το ύψος του προϋπολογισμού για δράσεις προώθησης προϊόντων με σήμα ποιότητας κρίνεται ως πολύ χαμηλό (€400,000) και επαρκεί για 4-8 σχέδια προώθησης, λιγότερα από όσα έτυχαν χρηματοδότησης την παρούσα προγραμματική περίοδο. Στην ανάλυση SWOT τονίζεται η αδυναμία διείσδυσης στην αγορά γεωργικών προϊόντων ποιότητας και αναφέρεται η ύπαρξη σημαντικού αριθμού φακέλων ΠΟΠ/ΠΓΕ προς εξέταση η οποία θα επισπευθεί λόγω της απλοποίησης των διαδικασιών εξέτασης. Αυτά καθιστούν το προτεινόμενο ποσό ιδιαίτερα χαμηλό και σίγουρα δεν αντικατοπτρίζει την ιεράρχηση της παρέμβασης ως αυτή περιγράφεται στην ανάλυση SWOT. Η εκτίμηση του προϋπολογισμού θα πρέπει να βασίζεται στον αναμενόμενο (και όχι τον υφιστάμενο) συνολικό αριθμό προϊόντων ποιότητας, πολλαπλασιαζόμενο με τον μέσο όρο δαπάνης κάθε σχεδίου ως προκύπτει από την παρούσα περίοδο. Συστήνεται άρα η επανεξέταση της χρηματοδοτικής βαρύτητας στο Μέτρο 3.2 με αύξηση του προϋπολογισμού ο οποίος ενδεχόμενα να μπορεί να μεταφερθεί από το Μέτρο 14 όπου βασίζεται σε ένα μάλλον φιλόδοξο ποσοστό συμμετοχής.

Θέμα: «Επιπρόσθετος δείκτης εκρών στο Μέτρο 14 για την Καλή Διαβίωση των ζώων και διόρθωση του δείκτη στόχου».

Περιγραφή: Δεδομένης της υψηλής χρηματοδοτικής βαρύτητας στο Μέτρο 14, ο Σύμβουλος Αξιολόγησης συστήνει όπως πέραν του δείκτη αριθμού εκμεταλλεύσεων που συμμετέχουν στο Μέτρο, δημιουργηθεί επιπρόσθετος δείκτης που να μετρά τον αριθμό των αιγοπροβάτων που τυγχάνουν των συνθηκών καλής διαβίωσης. Σημειώνεται επιπλέον ότι ο αριθμός των 200 εκμεταλλεύσεων που αναφέρεται στον Πίνακα δεικτών εκρών για το Μέτρο 14 χρήζει επανεξέτασης, αφού σύμφωνα με το Μέτρο, ο προϋπολογισμός βασίζεται στο 80% των επιλέξιμων ζώων και άρα ο αριθμός των εκμεταλλεύσεων θα πρέπει να οριστεί ως εξής: Αριθμός ζώων που αναμένεται να τύχουν ενίσχυσης / Μέσο όρο ζώων ανά εκμετάλλευση.

Θέμα: «Ενίσχυση δράσεων προστασίας της βιοποικιλότητας σε περιοχές υψηλής φυσικής αξίας».

Περιγραφή: Ο αξιολογητής προτείνει να εξεταστεί η δυνατότητα διαφοροποίησης των πηγών χρηματοδότησης στις περιπτώσεις που οι πρακτικές και παρεμβάσεις για την προστασία της βιοποικιλότητας στις Natura 2000, λαμβάνουν χώρα σε περιοχές που βρίσκονται εκτός των οριοθετημένων περιοχών Natura 2000. Συγκεκριμένα προτείνεται σε αυτές τις περιοχές οι προτεινόμενες δραστηριότητες να χρηματοδοτούνται μέσω του Άρθρου 28, ήτοι με το Μέτρο 10: Αγροπεριβαλλοντικά, ως ενίσχυση δράσεων σε περιοχές Υψηλής Φυσικής Αξίας (Περιβαλλοντικής Σημασίας, High Nature Value). Με αυτόν τον τρόπο θα αντιμετωπιστεί εν μέρει το πρόβλημα της έλλειψης δράσεων προστασίας των περιοχών Natura 2000, καθώς και των HNV από τα αγροπεριβαλλοντικά μέτρα του Άρθρου 28.

Θέμα: «Συμπλήρωση του προγράμματος με μέτρα προστασίας του αγροτικού τοπίου».

Περιγραφή: Η διαπιστωμένη ανάγκη για την προστασία του αγροτικού τοπίου αντιμετωπίζεται εμμέσως στο Μέτρο 10.1. μέσω της ενισχυόμενης διατήρησης παραδοσιακών φυτειών. Παράλληλα όμως στο Μέτρο 13, εξαιρούνται της προστασίας φυτείες που αποτελούν σημαντικά στοιχεία του αγροτικού τοπίου της νήσου (π.χ. εσπεριδοειδή). Συνιστάται η οριοθέτηση εκτάσεων που αποτελούν περιοχές προτεραιότητας για την προστασία του αγροτικού τοπίου στην Κύπρο (βλέπε Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το τοπίο) και η λήψη μέτρων προστασίας αναλόγων με τα των περιοχών HNV.)

Θέμα: «Συμπλήρωση του προγράμματος με δράσεις προστασίας των εδαφικών πόρων».

Περιγραφή: Στην ανάλυση SWOT αναφέρεται ως ευκαιρία η βελτίωση της διαχείρισης του εδάφους δια της εφαρμογής στοχευμένων αγροπεριβαλλοντικών μέτρων για την προστασία του εδάφους. Προτείνεται η ενίσχυση, στα πλαίσια του Μέρου 10, της μετατροπής εκτάσεων που απελευθερώνονται λόγω της εγκατάλειψης της γεωργικής δραστηριότητας σε βοσκοτόπους ή η καλλιέργειά τους με κτηνοτροφικά φυτά για την αντιμετώπιση του προβλήματος της ιδιαίτερα αυξημένης βοσκοφόρτωσης. Συνιστάται να εξεταστεί η συμπερίληψη στόχων για την προστασία των εδαφικών πόρων στην Ολοκληρωμένη Διαχείριση της Παραγωγής (Μέτρο 10.3).

Θέμα: «Συμπλήρωση του προγράμματος με δράσεις ενίσχυσης των περιοχών που επηρεάζονται από την εφαρμογή της Οδηγίας 2000/60».

Περιγραφή: Συνιστάται η λήψη ειδικών μέτρων αποζημίωσης των παραγωγών για υποχρεώσεις και τη συνακόλουθη επιβάρυνση λόγω της εφαρμογής της Οδηγίας πλαίσιο για τα ύδατα, στο πλαίσιο του Άρθρου 30 (Μέτρο 13). Η παράλειψη συνιστά αναντιστοιχία ανάμεσα στις διαπιστωμένες ανάγκες, τις προτεραιότητες και τα προτεινόμενα μέτρα. Πολλώ δε μάλλον, όταν μεταξύ των απειλών αναφέρεται στην ανάλυση SWOT η καθυστέρηση στην εφαρμογή του συνόλου των προβλεπόμενων Μέρων στα Διαχειριστικά σχέδια που προβλέπονται από την Οδηγία για τα ύδατα (απαγόρευση γεωτρήσεων, χαμηλή τιμολόγηση ύδατος).

Θέμα: «Συμπλήρωση του προγράμματος με δράσεις προστασίας των υδατικών πόρων».

Περιγραφή: Ο Αξιολογητής εκφράζει την επιφύλαξή του για το βαθμό στον οποίο οι παρεμβάσεις, όπως αναλύονται και τεκμηριώνονται, όντως συνεισφέρουν στην προώθηση της Προτεραιότητας 5, ειδικά όσον αφορά στην αποδοτικότητα της χρήσης των υδατικών πόρων. Μεταξύ των απειλών που αναγνωρίζονται στην ανάλυση SWOT συγκαταλέγεται η καθυστέρηση στην εφαρμογή του συνόλου των προβλεπόμενων μέτρων στα Διαχειριστικά σχέδια που προβλέπονται από την Οδηγία για τα ύδατα (απαγόρευση γεωτρήσεων, χαμηλή τιμολόγηση ύδατος). Τέλος στην διαπιστωμένη ανάγκη 4.2.4. για αξιοποίηση όλων των δυνατοτήτων για αποδοτική χρήση νερού, αναφέρεται η εφαρμογή προγράμματος άρδευσης και η μεταστροφή σε καλλιέργειες με λιγότερες υδατικές απαιτήσεις. Συνιστάται η κατάρτιση μέτρων στα πλαίσια του Άρθρου 28 (Μέτρο 10) ή/και η προσαρμογή των υπάρχοντων με στόχο την εξοικονόμηση αρδευτικού νερού στην κατεύθυνση των ξηρικών αμειψισπορών, την

επιλογή ανθεκτικών σε ξηροθερμικές συνθήκες ποικιλιών και την καλλιέργεια λιγότερο υδροβόρων ειδών και ποικιλιών.

Θέμα: «Συμπλήρωση του προγράμματος με δράσεις περιορισμού των εκπομπών και αύξησης δέσμευσης αερίων θερμοκηπίου».

Περιγραφή: Προτείνεται η κατάρτιση μέτρου για την συγκέντρωση και κατάλληλη διαχείριση γεωργικών υπολειμμάτων σύμφωνα με την διαπιστωμένη ανάγκη 4.2.1. για προώθηση ΑΠΕ στην γεωργία και κτηνοτροφία. Αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει τόσο ιδιωτική όσο και συλλογική επένδυση.

Θέμα: «Εκτίμηση και δικαιολόγηση των εξαιρέσεων στα μέτρα προστασίας της βιοποικιλότητας»

Περιγραφή: Στις παρεμβάσεις που προτείνονται για την προστασία της βιοποικιλότητας εντός των προστατευόμενων περιοχών (Μέτρο 13) προτείνεται από τη διαχειριστική αρχή η εξαίρεση συγκεκριμένων πολυετών καλλιεργειών, όπως των εσπεριδοειδών, μπανανών, αμυγδαλιών, καρυδιών και φουντουκιών. Παρατηρείται ότι η πρόταση δεν συνοδεύεται από επαρκή, κατά τη γνώμη του Αξιολογητή, αιτιολόγηση αλλά ούτε και από εκτίμηση για την έκταση και τη σημασία των εξαιρέσεων. Συνιστάται αφενός η δικαιολόγηση της εξαίρεσης, αφετέρου η εκτίμηση της έκτασης αλλά και της δυναμικής σημασίας των εξαιρέσεων στην αποτελεσματικότητα της παρέμβασης ως προς το στόχο της προστασίας της βιοποικιλότητας.

Θέμα: «Βελτίωση της χωρικής στόχευσης των μέτρων για την βελτίωση της αποτελεσματικότητάς τους».

Περιγραφή: Προτείνεται να προηγείται επεξεργασία των αιτήσεων των υποψήφιων δικαιούχων και να προωθούνται, πριν την οριστική αποδοχή των αιτήσεων, οι απαραίτητες χωρικές διευθετήσεις έτσι ώστε να διασφαλίζεται η αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων, όπως π.χ. για τη διαμόρφωση οικολογικών διαδρόμων αλλά και την προστασία του τοπίου. Θα πρέπει πάντως να διασφαλιστεί ότι οι διευθετήσεις αυτές δεν θα επιβαρύνουν υπέρμετρα κάποιους δικαιούχους. Σε κάθε περίπτωση, αν για την επιτυχία και την αυξημένη αποτελεσματικότητα της παρέμβασης είναι απαραίτητη η υποχρεωτική ένταξη συγκεκριμένων περιοχών ή ζωνών, οι με αυτόν τον τρόπο επιβαρυνόμενοι δικαιούχοι, συνιστάται να απολαμβάνουν αυξημένων αποζημιώσεων.

Θέμα: «Ετοιμασία σχεδίου Δράσης για την παροχή συμβουλευτικών Υπηρεσιών».

Περιγραφή: Παρατηρείται η μη ενεργοποίηση οποιασδήποτε παρέμβασης σε θέματα παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών προς τους αγρότες, αφού σύμφωνα με το κείμενο στρατηγικής η παροχή των συμβουλευτικών υπηρεσιών αποτελεί αρμοδιότητα του Κλάδου Γεωργικών Εφαρμογών του Τμήματος και δεν εμπίπτει στις προτεραιότητες του ΠΑΑ 2014-2020. Με δεδομένη την μεγάλη σημασία που δίνεται από το νέο πλαίσιο της ΚΑΠ (Καν. 1306/2013) για την καθιέρωση συστήματος παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών (Άρθρο 13), αλλά και την αναγκαιότητα αναβάθμισης των μηχανισμών μεταφοράς τεχνογνωσίας όπως είναι το σύστημα παροχής γεωργικών συμβουλών, ο Σύμβουλος Αξιολόγησης συστήνει την εκπόνηση ενός σχεδίου δράσης για την αναβάθμιση του τρόπου λειτουργίας του Κλάδου Γεωργικών Εφαρμογών το οποίο επιφορτίζεται και με την παροχή γεωργικής εκπαίδευσης,

ώστε να μπορέσει να επιτελέσει το διπλό του ρόλο ως φορέας παροχής εκπαίδευσης, αλλά και ως αποκλειστικού παρόχου γεωργικών συμβουλών με επάρκεια και σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στους Κανονισμούς.

2.4. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΕΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΣΜΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

2.4.1. Εκτίμηση της επάρκειας των ανθρωπίνων πόρων και της διοικητικής ικανότητας για τη διαχείριση του Προγράμματος

Η επάρκεια της Διαχειριστικής Αρχής για τη Διοίκηση το Προγράμματος βασίζεται κυρίως στην εμπειρία την οποία έχει αποκομίσει το προσωπικό της από την διαχείριση των προηγούμενων Προγραμμάτων Αγροτικής Ανάπτυξης. Επιπρόσθετα, η προδιαγραφόμενη μετακίνηση της Δ.Α. από το Τμήμα Γεωργίας στην κεντρική διοίκηση του Υπουργείου Γεωργίας, κρίνεται ως σημαντική αναβάθμιση της διοικητικής της επάρκειας, στοιχείο το οποίο αποτέλεσε στο παρελθόν επανειλημμένη σύσταση του συμβούλου Αξιολόγησης. Σημειώνεται ότι ως μονάδα ενταγμένη στο Τμήμα Γεωργίας αντιμετώπιζε δυσκολίες στην επιβολή διαδικασιών και στην καθοδήγηση μονάδων εφαρμογής υπαγόμενων διοικητικά σε ψηλότερες ιεραρχικά διευθύνσεις άλλων υπουργείων. Η μετακίνηση της Δ.Α. στη Γενική Διεύθυνση του Υπουργείου Γεωργίας, αναμένεται να δώσει ένα σαφώς πιο αναβαθμισμένο ρόλο και να διασφαλίσει τον καθοδηγητικό της ρόλο εντός των δομών της δημόσιας υπηρεσίας.

Η ανάθεση αρμοδιοτήτων σε μονάδες εφαρμογής αναμένεται να συνεχιστεί με την ίδια δομή και σύνθεση κατά τη νέα προγραμματική περίοδο. Όμως, το πλαίσιο του νέου Π.Α.Α. δημιουργεί επιπρόσθετες ανάγκες σε διοικητικές ικανότητες και ειδικότερα ως προς τα θέματα πιλοτική εφαρμογής / καινοτομίας και των λοιπών δράσεων που περιλαμβάνονται στο Μέτρο συνεργασίας. Επιπρόσθετα, έχει τονιστεί και στο παρελθόν η αναγκαιότητα διαμόρφωσης ενός επαρκούς συστήματος παρακολούθησης και αξιολόγησης των αγροπεριβαλλοντικών μέτρων, ενταγμένων σε ένα ευρύτερο πλαίσιο στρατηγικής για τα αγροπεριβαλλοντικά θέματα της Κύπρου. Η διοικητική επάρκεια θα πρέπει επίσης να ενισχυθεί ως προς την διαμόρφωση και παρακολούθηση του επικοινωνιακού πλάνου, ένα πεδίο που ουσιαστικά δεν είχε αναληφθεί εμπράκτως από στελέχη της Δ.Α. στ παρελθόν. Ενδεχόμενη υποστήριξη από την αρμόδια μονάδα δημοσιότητας του ΚΟΑΠ ή / και του ΕΑΔ θα είναι βοηθητική αλλά μια τέτοια στήριξη θα πρέπει να θεσμοθετηθεί ώστε να δώσει ουσιαστική συμβολή στη βελτίωση της διαχειριστικής επάρκειας σε θέματα δημοσιότητας.

Συστήνεται η αξιοποίηση της τεχνικής βοήθειας για ενίσχυση της διαχειριστικής επάρκειας κυρίως στα θέματα Ε-Τ-Κ, Περιβάλλον, Κλιματική Αλλαγή και Δημοσιότητα.

Άλλο ένα στοιχείο το οποίο θα πρέπει να ληφθεί υπόψη, αφορά την ενίσχυση της επάρκειας των Μονάδων Εφαρμογής ως προς το πλαίσιο παρακολούθησης και αξιολόγησης των μέτρων για τα οποία αναλαμβάνουν την εφαρμογή τους. Αν και έχουν διενεργηθεί στο παρελθόν αρκετά εργαστήρια σχετικά για το θέμα, συστήνεται η συνεχής εκπαίδευση του προσωπικού των Μονάδων Εφαρμογής στα θέματα μέτρησης των δεικτών και στη σημασία του πλαισίου αξιολόγησης.

Στην περιγραφή των μηχανισμών διαχείρισης δεν δίδεται η δέουσα προσοχή στην αναγκαιότητα ριζικής αναμόρφωσης του Πληροφοριακού Συστήματος και η αναγκαιότητα εξυπηρέτησης των αναγκών αξιολόγησης μέσω αυτού παρά την πληθώρα προβλημάτων που προέκυψαν κατά την τρέχουσα περίοδο.

Ένα από τα ευρήματα –συστάσεις της Παράλληλης αξιολόγησης του ΠΑΑ 2007-2013 ήταν η αναγκαιότητα επέκτασης της ηλεκτρονικής υποβολής των αιτήσεων των δικαιούχων αλλά και η υποχρέωση αποστολής δεδομένων και στοιχείων αναφορικά με την εξέλιξη και την επίτευξη των επιμέρους στόχων των επενδυτικών σχεδίων που ενισχύονται.

Εάν δεν ληφθούν εγκαίρως πρόνοιες και δεν καταστεί σαφής η αναγκαιότητα άντλησης στοιχείων και δεδομένων από τον φάκελο υποψηφιότητας/αίτησης του δικαιούχου των μέτρων αναφορικά με την «τιμή βάσης της εκμετάλλευσης» και την επιδιωκόμενη στόχευση είναι δεδομένο ότι θα παρουσιαστούν σημαντικά κενά στην συγκέντρωση των απαιτούμενων στοιχείων για την διενέργεια των αξιολογήσεων αλλά και για την σύνταξη των ετησίων εκθέσεων.

Ορισμένα από τα ευρήματα της SWOT ανάλυσης ήταν και η απροθυμία των τελικών δικαιούχων να υλοποιήσουν επενδύσεις που στοχεύουν στην εξοικονόμηση ύδατος και ενέργειας αλλά και η απροθυμία συμμετοχής σε αγροπεριβαλλοντικά μέτρα ιδιαίτερα δε στα μέτρα που σχετίζονται με τη αύξηση της αποθήκευσης άνθρακα . Λόγω της αυξημένης βαρύτητας που έχουν οι παρεμβάσεις για τον μετριασμό και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή θ ααίτηθεί να δοθεί έμφαση στην διενέργεια δράσεων ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης.

Η παράμετρος της ευαισθητοποίησης ενημέρωσης των εν δυνάμει δικαιούχων είναι πολύ κρίσιμος ιδιαίτερα δε αν συνυπολογισθεί το γεγονός ότι το κύριο βάρος αναλαμβάνεται από τον κλάδο των γεωργικών εφαρμογών που παράλληλα είναι επιφορτισμένος με την υλοποίηση των δράσεων δια βίου μάθησης αλλά και την εφαρμογή του μέτρου συνεργασία και η μη ενεργοποίηση του μέτρου των Γεωργικών Συμβούλων εγείρει σοβαρό προβληματισμό για το κατά πόσο θα μπορέσει να ανταπεξέλθει επιτυχώς στο σύνολο των καθηκόντων του εάν δεν υπάρξει μια συντονισμένη δράση βελτίωσης των ικανοτήτων του προσωπικού του.

Προβλήματα προέκυψαν κατά την τρέχουσα περίοδο αναφορικά με την ικανότητα των φορέων εφαρμογής να καλύψουν τις αυξημένες απαιτήσεις του Κοινού Πλαισίου Παρακολούθησης και Αξιολόγησης. Η αναγκαιότητα βελτίωσης των γνώσεων του προσωπικού των φορέων εφαρμογής σε θέματα αξιολόγησης είχε αναδειχθεί και στο πλαίσιο των ετήσιων συναντήσεων (focus group) αλλά και στις εργασίες/δράσεις της Παράλληλης αξιολόγησης.

Από την συμμετοχή του Συμβούλου Αξιολόγησης στην πλειονότητα των συναντήσεων με τους φορείς εφαρμογής κατά την φάση κατάρτισης του ΠΑΑ 2014-2020 προέκυψε η μη κατανόηση του «στοχοκεντρικού» χαρακτήρα και η παρακολούθηση βάση αποτελεσμάτων που θα έχει το νέο Πρόγραμμα ενώ το πρόβλημα της «μη κατανόησης» είναι ακόμα οξύτερο για τα μέλη της Επιτροπής Παρακολούθησης ιδιαίτερα δε των προερχόμενων από τους κοινωνικούς και οικονομικούς εταίρους αναδεικνύοντας την άμεση ανάγκη λήψης πρωτοβουλιών για την εξοικείωση του συνόλου των εμπλεκόμενων κα όχι μόνο του προσωπικού της Διαχειριστικής Αρχής με τα θέματα αξιολόγησης.

Το θέμα της βελτίωσης των ικανοτήτων των εμπλεκόμενων στελεχών με την διαχείριση παρακολούθηση, αξιολόγηση, reporting αναλύεται και στα σχετικά κεφάλαια της έκθεσης για το πλάνο αξιολόγησης την χρήση της τεχνικής βοήθειας και τα οριζόντια θέματα.

2.4.2. Συστάσεις σχετικά με την υλοποίηση του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης

Θέμα: «Ηλεκτρονική υποβολή αιτήσεων»

Περιγραφή: Έχει αναφερθεί και στην ενδιάμεση αξιολόγηση του ΠΑΑ 2007-13 η αναγκαιότητα ολοκλήρωσης του λογισμικού συστήματος για την υποβολή σε ηλεκτρονική μορφή των αιτήσεων του σημαντικού σε χρηματοδοτική βαρύτητα Μέτρου 4. Συστήνεται η επίστευση των διαδικασιών για τον σχεδιασμό και την θέση σε λειτουργία πριν την προκήρυξη του Μέτρου του απαιτούμενου υπόβαθρου ηλεκτρονικής υποβολής αιτήσεων, στοιχείο που θα οδηγήσει σε σημαντική μείωση του Διοικητικού κόστους, αλλά και την επίστευση των διαδικασιών υποβολής – αξιολόγησης

Θέμα: «Ανάληψη συντονιστικού ρόλου της Διαχειριστικής Αρχής σε θέματα επικοινωνίας»

Περιγραφή: Στα πλαίσια των αξιολογήσεων του σχεδίου επικοινωνίας που έγιναν το 2011 και 2012 σημειώνεται το συμπέρασμα ότι οι δράσεις προβολής θα πρέπει να εντάσσονται σε ένα πλήρες καθοδηγητικό έγγραφο το οποίο θα αποτελεί για τη Διαχειριστική Αρχή το κύριο εργαλείο συντονισμού των δράσεων επικοινωνίας. Σημαντικό άρα στοιχείο αποτελεί ο ορισμός της Διαχειριστικής Αρχής ως το Συντονιστικό Όργανο υλοποίησης δράσεων επικοινωνίας αντί η ανάληψη δράσεων μεμονωμένα από τους διάφορους εμπλεκόμενους φορείς, δηλαδή Μονάδες Εφαρμογής και ΚΟΑΠ.

Θέμα: «Εξασφάλιση πρωτογενών στοιχείων του Δικτύου Γεωργικής Λογιστικής»

Περιγραφή: Κρίνεται ως άκρως σημαντική, για σκοπούς αξιολόγησης των επενδυτικών μέτρων, η πρόσβαση στην πρωτογενή βάση των στοιχείων που συλλέγονται για το Δίκτυο Γεωργικής Λογιστικής. Ο Σύμβουλος Αξιολογητής γνωρίζει την προσπάθεια του Τμήματος Γεωργίας την τρέχουσα προγραμματική περίοδο να επιλύσει το πρόβλημα που προκύπτει από την εξασφάλιση αυτών των στοιχείων που τηρούνται στο Ινστιτούτο Γεωργικών Ερευνών, αλλά επισημάνεται η αναγκαιότητα διευθέτησης του θέματος το συντομότερο και σίγουρα πριν την έναρξη του νέου Προγράμματος.

Θέμα: «Ειδική αξιολόγηση των επιπτώσεων από την εφαρμογή των αγροπεριβαλλοντικών Μέτρων»

Περιγραφή: Συστήνεται η αξιοποίηση της τεχνικής βοήθειας για την ειδική αξιολόγηση των επιπτώσεων των αγροπεριβαλλοντικών μέτρων από την μέχρι σήμερα εφαρμογής τους σε τρεις περιβαλλοντικές παραμέτρους που είναι η προστασία του εδάφους, η ποιότητα των υδάτων στους υπόγειους υδροφορείς και των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Η σύσταση αυτή έρχεται σε συνέχεια των σχετικών εισηγήσεων της ενδιάμεσης αξιολόγησης του ΠΑΑ 2007-2013 για την αναγκαιότητα συλλογής και τήρησης δεδομένων που θα

επιτρέπουν τον υπολογισμό των τιμών των δεικτών αποτελεσμάτων και επιπτώσεων των αγροπεριβαλλοντικών μέτρων.

Θέμα: «Διασφάλιση αποτύπωσης της υφιστάμενης κατάστασης και υιοθέτηση διαδικασίας παρακολούθησης των οικονομικών επιδόσεων σε ενισχυόμενες εκμεταλλεύσεις»

Περιγραφή: Συστήνεται όπως για την ετοιμασία της αίτησης συμμετοχής στο Μέτρο 4 – Επενδύσεις σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις, καταγράφεται η ορθή και πλήρης εικόνα της υφιστάμενης κατάστασης των οικονομικών επιδόσεων των γεωργικών εκμεταλλεύσεων. Παράλληλα και συμπληρωματικά, θα πρέπει να διασφαλιστεί διαδικασία με την οποία θα λαμβάνεται η απαιτούμενη πληροφόρηση από τους δικαιούχους για την παρακολούθηση των οικονομικών μεγεθών της εκμετάλλευσης, τουλάχιστο μέχρι 5 χρόνια από την ημερομηνία υλοποίησης του Σχεδίου Βελτίωσης.

Θέμα: Διαμόρφωση ενός καθοδηγητικού εγγράφου στρατηγικής για την Ε&Κ στον αγροδιατροφικό κλάδο και παράλληλα η τήρηση μητρώου χρηματοδοτούμενων έργων σε Ε&Κ, τουλάχιστον εκείνων που χρηματοδοτούνται από ταμεία της ΕΕ ή άλλους Εθνικούς πόρους

Περιγραφή: Δεν εντοπίζεται η ύπαρξη ενός εγγράφου στρατηγικής για την πιλοτική εφαρμογή και καινοτομία (Ε&Κ) στον αγροδιατροφικό κλάδο που να καθορίζει τις περιοχές εστίασης σε σχέση τόσο με τον πρωτογενή όσο και το δευτερογενή τομέα σε μεσοπρόθεσμο ορίζοντα. Παράλληλα, η μη τήρηση ενός μητρώου ερευνητικών έργων, καθιστούν την διαμόρφωση πολιτικών για την Ε&Κ μια αδύναμη διαδικασία χωρίς μεσοπρόθεσμους στόχους, στοιχείο που θα κληθεί να αντιμετωπίσει η παρέμβαση σε δράσεις Ε&Κ κατά την νέα προγραμματική περίοδο. Η αντιμετώπιση αυτής της αδυναμίας κρίνεται σημαντική για την αποφυγή επικαλύψεων ή/και επαναλαμβανόμενων εργασιών επί του ίδιου ή συγγενούς ερευνητικού πεδίου στα πλαίσια του Μέρους 16.2. Ένα τέτοιο μητρώο κρίνεται επίσης ως προαπαιτούμενο εργαλείο για την ορθότερη αξιολόγηση των προτάσεων Ε&Κ, καθώς και στην διαμόρφωση ενός πλαισίου στόχευσης του Μέρους 16.2.

2.5. ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΟΡΙΖΟΝΤΙΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ

2.5.1. Εκτίμηση της επάρκειας στην προώθηση των ίσων ευκαιριών και στην πρόληψη των διακρίσεων

Η συνεκτίμηση και η προάσπιση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών, καθώς και η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλα τα στάδια της προετοιμασίας και της υλοποίησης των προγραμμάτων, συμπεριλαμβανομένων της παρακολούθησης και της αξιολόγησης πρέπει να διασφαλίζονται από τα Κράτη Μέλη σύμφωνα με το Άρθρο 7 του Κανονισμού 1303/2013, ενώ σύμφωνα με το Κοινό Στρατηγικό Πλαίσιο πρέπει να λαμβάνονται τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να αποτρέπεται κάθε διάκριση κατά την προετοιμασία, την υλοποίηση, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση των ενεργειών στα προγράμματα. Επιπλέον, θα πρέπει να διασφαλίζεται η προσβασιμότητα για τα άτομα με

αναπηρίες και να λαμβάνεται υπόψη σε όλα τα στάδια της προετοιμασίας και της εφαρμογής των προγραμμάτων.

Παράλληλα, στο πλαίσιο της εταιρικής σχέσης για το Πρόγραμμα θα πρέπει να περιλαμβάνονται και φορείς που είναι υπεύθυνοι για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης, της ισότητας των φύλων και την καταπολέμηση των διακρίσεων (Άρθρο 5 του Κανονισμού 1303/2013), ενώ, στο πλαίσιο των γενικών εκ των προτέρων αιρεσιμοτήτων, προβλέπονται οι αιρεσιμότητες 2 και 3 που αφορούν αντίστοιχα την ισότητα των δύο φύλων και θέματα αναπηρίας.

Η στρατηγική και οι στόχοι του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης είναι σαφές ότι δεν αναφέρονται ρητά στις πολιτικές για την ισότητα των φύλων, ισότητα ευκαιριών για όλους και μη διάκριση για άτομα με αναπηρίες, γεγονός το οποίο είναι κατ'αρχήν αναμενόμενο, δεδομένου ότι οι πολιτικές αυτές αποτελούν πρωτίστως πεδία εφαρμογής της πολιτικής του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου. Ωστόσο, η ενσωμάτωση των αρχών των ίσων ευκαιριών και της μη διάκρισης στην προγραμματική διαδικασία, καθώς και η αναμενόμενη συμβολή του Προγράμματος στα θέματα αυτά αποτελούν αντικείμενο εκτίμησης του Συμβούλου Αξιολόγησης. Αναλυτικότερα:

- Ως προς την ανάλυση SWOT

Όσον αφορά στην ανάλυση της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης των αγροτικών περιοχών της χώρας, τον προσδιορισμό των σχετικών αναγκών και στόχων, καθώς και της στρατηγικής του Προγράμματος, διαπιστώνεται ότι δεν περιλαμβάνονται στατιστικά στοιχεία, δείκτες και πληροφορίες σχετικά με την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, την παρουσίαση της κατάστασης που βρίσκονται συγκεκριμένες ειδικές ομάδες (ευπαθείς ομάδες, άτομα που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της φτώχειας, ηλικιωμένοι, μετανάστες, κλπ.) και την προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία. Δεν καταγράφονται τυχόν προβλήματα, προκλήσεις ή ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των εν λόγω ομάδων που κατοικούν σε αγροτικές περιοχές. Εξαίρεση αποτελούν αναφορές και πληροφορίες σχετικά με τους νέους και την ανανέωση των γενεών.

Συγκεκριμένα, τα στοιχεία αφορούν στην ανεργία των νέων στις αγροτικές περιοχές όπου για την ηλικιακή ομάδα 15-24 ανέρχεται σε 30,6% έναντι 27,8% σε σύνολο χώρας και είναι κατά πολύ υψηλότερη σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο της ανεργίας των νέων στις αγροτικές περιοχές (22,1%) σηματοδοτώντας την ανάγκη δημιουργίας θέσεων απασχόλησης, ενώ μόνο το 2,6% των αρχηγών των εκμεταλλεύσεων είναι κάτω των 35 ετών, σε σύγκριση με 7,5% στην ΕΕ-27, στις αγροτικές περιοχές.

Ως προς τα άτομα που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της φτώχειας γίνεται μία γενική αναφορά ότι το ποσοστό αυτό για τις αγροτικές περιοχές (thinly populated rural areas) το αντίστοιχο ποσοστό διαμορφώνεται στο 25,8%, ενώ το αντίστοιχο στο σύνολο του πληθυσμού ανέρχεται στο 23,7%, χωρίς να δίνονται περισσότερα σχετικά στοιχεία.

Η καταγραφή και συγκέντρωση στατιστικών στοιχείων σε αυτούς τους τομείς θα μπορούσε να αναδείξει προβλήματα και εμπόδια, που ενδεχομένως θα μπορούσε να αντιμετωπίσει με

συγκεκριμένες παρεμβάσεις το Πρόγραμμα, ιδιαίτερα στο πλαίσιο των Προτεραιοτήτων 1, 2, 3 και 6.

Ειδικότερα, ως προς την παρουσίαση των πλεονεκτημάτων, αδυναμιών, κινδύνων και ευκαιριών ανά Προτεραιότητα εντοπίζονται τα ακόλουθα στοιχεία που αφορούν στους νέους:

- Προτεραιότητα 2:
  - Αυξημένο ενδιαφέρον για την εγκατάσταση νέων γεωργών (πρώτη εγκατάσταση) τις προηγούμενες προγραμματικές περιόδους ενώ η ψηλή ανεργία στους νέους αναμένεται να ευνοήσει περισσότερο την ένταξη νέων στην γεωργία (Δυνατό σημείο).
  - Δυσμενής ηλικιακή σύνθεση και γήρανση του γεωργικού πληθυσμού με χαμηλό επίπεδο κατάρτισης (Αδυναμία).
  - Η διαφαινόμενη επιστροφή νέων στην γεωργία (λόγω κρίσης), μπορεί να συμβάλει στον περιορισμό των διαρθρωτικών προβλημάτων της κυπριακής γεωργίας, βελτιώνοντας αφενός την ηλικιακή σύνθεση του γεωργικού πληθυσμού και αναβαθμίζοντας αφετέρου την επιχειρηματική δραστηριότητα του αγροτικού τομέα (Ευκαιρία).
- Προτεραιότητα 6:
  - Η ανάσχεση της αστυφιλίας και η παραμονή νέων στην ύπαιθρο (Δυνατό σημείο).
  - Πληθυσμιακή αποψίλωση, γερασμένη πληθυσμιακή σύνθεση και περιορισμένες δυνατότητες για επιχειρηματικές πρωτοβουλίες σε ορεινές περιοχές (Αδυναμία).

Ός προς τις ανάγκες που διαπιστώνονται, μέσω της ανάγκης 8 «Ανάγκη για αποτροπή της εγκατάλειψης των γεωργικών γαιών», θεωρείται σκόπιμη η προώθηση δράσεων που να στοχεύουν στην επίλυση του προβλήματος μέσω της παροχής κινήτρων για διατήρηση των καλλιεργούμενων εκτάσεων σε καλή γεωργική κατάσταση καθώς και της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας για ενθάρρυνση των νέων να δραστηριοποιηθούν στον τομέα της γεωργίας

Σε γενικές γραμμές, ο ρόλος των νέων αναδεικνύεται κυρίως με το γεγονός ότι η ανανέωση της ηλικιακής σύνθεσης των απασχολούμενων στην γεωργία και κτηνοτροφία και οι σύγχρονες δεξιότητες των καλύτερα εκπαιδευμένων και περισσότερο καινοτόμων νέων γεωργών συνιστούν καταλυτικό παράγοντα για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της Κυπριακής γεωργίας.

Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης, κατανοώντας πλήρως τους λόγους για τους οποίους δεν παρατίθενται σχετικά στοιχεία, αφενός λόγω έλλειψης στατιστικών στοιχείων και αφετέρου λόγω του γεγονότος ότι αυτές οι πληθυσμιακές ομάδες μόνο έμμεσα επηρεάζονται από τις παρεμβάσεις του ΕΓΤΑΑ, συστήνει να συμπεριληφθούν σχετικά στοιχεία που να αφορούν τουλάχιστον: α) στη συμμετοχή των αγροτισσών στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις και των γυναικών στην αγορά εργασίας, καθώς και τα αντίστοιχα ποσοστά ανεργίας, β) το μορφωτικό επίπεδο και το επίπεδο εκπαίδευσης των αγροτισσών και των γυναικών της υπαίθρου, γ) το ρόλο, τη θέση και τη συμμετοχή των γυναικών και τυχόν ανισότητες που παρατηρούνται σε σχέση με την αντίστοιχη θέση των ανδρών, δ) την πρόσβαση των γυναικών και των ειδικών κοινωνικών ομάδων σε βασικές υπηρεσίες, καθώς και τυχόν ιδιαιτερότητες που καταγράφονται (δημόσιες μεταφορές, υγεία, εκπαίδευση, κοινωνία της Πληροφορίας).

- Ως προς τις ειδικές πρόνοιες για τις συγκεκριμένες ομάδες στο πλαίσιο των Μέτρων Δεδομένου ότι το Πρόγραμμα δεν έχει συμπεριλάβει συγκεκριμένους στόχους για τις συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού που αναφέρθηκαν παραπάνω, είναι αναμενόμενο το γεγονός ότι δεν εντοπίζονται σχετικά Μέτρα, με μόνη εξαίρεση το Μέτρο 6.1. «Εγκατάσταση νέων γεωργών». Ωστόσο, στην περιγραφή των Μέτρων εντοπίζονται σημειακά τα ακόλουθα στοιχεία που αφορούν κυρίως στους νέους και στις γυναίκες:

- Στο πλαίσιο του Μέτρου 16.4 Βραχείες αλυσίδες και τοπικές αγορές το οποίο στηρίζει την ανάπτυξη οριζόντιων και κάθετων συνεργασιών μεταξύ παραγόντων της αλυσίδας τροφίμων, στη μοριοδότηση των προτάσεων λαμβάνονται υπόψη κοινωνικά χαρακτηριστικά της ΒΑΕ, όπως η προώθηση γυναικείων συνεργασιών.

- Στο πλαίσιο του Μέτρου 7.2 «Δημιουργία, βελτίωση ή επέκταση όλων των τύπων υποδομών μικρής κλίμακας» δίνεται η δυνατότητα να δημιουργηθούν πολυκέντρα νεότητας και κέντρα δημιουργικής απασχόλησης παιδιών, στα οποία οι νέοι θα μπορούν να χρησιμοποιήσουν δωρεάν το Διαδίκτυο και να διδαχθούν δωρεάν μαθήματα πληροφορικής.

- Στο πλαίσιο του Μέτρου 7.5 «Επενδύσεις για δημόσια χρήση σε υποδομή αναψυχής, τουριστικές πληροφορίες τουριστικές υποδομές μικρής κλίμακας» και αναμένεται ότι οι σχετικές παρεμβάσεις θα συνεισφέρουν στην αντιμετώπιση της αποψίλωσης του πληθυσμού, αφού οι νέοι, οι αγρότες/ισσες και γενικά οι κάτοικοι των οικονομικά ασθενέστερων και μειονεκτικών περιοχών της υπαίθρου, θα μπορούν να βρουν πρόσθετους τρόπους απασχόλησης.

Σε γενικές γραμμές δεν δίνεται προτεραιότητα σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Ο Σύμβουλος προτείνει να εξετασθεί στο πλαίσιο των Μέτρων 4 «Ανάπτυξη γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων» και 7 «Βασικές υπηρεσίες και ανάπλαση χωριών σε αγροτικές περιοχές», καθώς και στο πλαίσιο των προγραμμάτων «Τοπικής Ανάπτυξης με Πρωτοβουλία των Τοπικών Κοινοτήτων», η δυνατότητα παρεμβάσεων που να εξυπηρετούν συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες ανάλογα με τις διαπιστωμένες ανάγκες.

Επιπλέον, ιδιαίτερα προσοχή θα πρέπει να δοθεί σε θέματα προσβασιμότητας ατόμων με αναπηρία για τα οποία δεν γίνεται καμία αναφορά στο Πρόγραμμα.

Τέλος, από την περιγραφή των υπόλοιπων Μέτρων του Προγράμματος δεν διαφαίνεται ότι οι προτεινόμενες παρεμβάσεις μπορεί να έχουν αρνητικές επιπτώσεις σε συγκεκριμένες ομάδες. Ωστόσο, ο Σύμβουλος προτείνει το θέμα αυτό να εξετασθεί στο πλαίσιο των ενεργειών αξιολόγησης.

- Ως προς τις ενέργειες του ΕΑΔ

Στο πλαίσιο στρατηγικής επικοινωνίας του ΕΑΔ, προβλέπονται και στοχευμένες δράσεις για ομάδες-στόχους (target groups), ανάλογα με τα κοινωνικοοικονομικά στοιχεία που τους χαρακτηρίζουν και την ενασχόλησή τους με το Πρόγραμμα και γενικά την Αγροτική Ανάπτυξη. Στις ομάδες-στόχους περιλαμβάνονται οι νέοι γεωργοί, χωρίς ειδική πρόνοια για άλλες ειδικές ομάδες πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές.

- Ως προς το πλαίσιο παρακολούθησης και αξιολόγησης

Δεδομένου ότι το Κοινό Πλαίσιο Παρακολούθησης και Αξιολόγησης δεν επιβάλλουν τη χρήση εξειδικευμένων δεικτών σχετικά με τις πολιτικές ισότητας και μη διάκρισης, δεν εντοπίζεται κάποιο κενό όσον αφορά στη στοχοθεσία του Προγράμματος.

Εν τούτοις, στο πλαίσιο κυρίως των Μέτρων 1, 4, 6, 7 και των τοπικών προγραμμάτων Leader, ο Αξιολογητής συστήνει να περιληφθούν τουλάχιστον βασικοί δείκτες που να παρακολουθούν την κατανομή των δικαιούχων ανά φύλο.

Επιπλέον, στο πλαίσιο του Σχεδίου Αξιολόγησης και ειδικότερα κατά την εξέταση των αποτελεσμάτων / επιπτώσεων του ΠΑΑ για κάθε περιοχή εστίασης ως προς τη δημιουργία και διατήρηση θέσεων απασχόλησης, καθώς και των αποτελεσμάτων/επιπτώσεων του ΠΑΑ για ομάδα μέτρων ως προς την τοπική ανάπτυξη (ανάπτυξη χωριών, τοπική οικονομική ανάπτυξη και διαφοροποίηση, ολοκληρωμένη τοπική ανάπτυξη, LEADER, CLLD, κλπ.), θα πρέπει να ληφθούν υπόψη θέματα που αφορούν στην ισότητα των δύο φύλων, στην ισότητα των ίσων ευκαιριών και την προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία, καθώς και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των δικαιούχων.

Στο πλαίσιο αυτό, ο Σύμβουλος Αξιολόγησης συστήνει να δοθεί ιδιαίτερη μέριμνα στην αξιολόγηση της συνεισφοράς των παρεμβάσεων του Προγράμματος και την τήρηση των αρχών της ισότητας των φύλων, της ισότητας ευκαιριών πρόσβασης για όλους και της ισότητας ευκαιριών πρόσβασης για άτομα με αναπηρία κυρίως στο πλαίσιο του 3ου Στόχου της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής που αφορά στην ισόρροπη χωρική ανάπτυξη, με έμφαση στην αγροτική απασχόληση, την οικονομική ανάπτυξη και τη φτώχεια στις αγροτικές περιοχές.

- Ως προς την ενσωμάτωση των αρχών ισότητας στις διαδικασίες ένταξης και παρακολούθησης των παρεμβάσεων

Στην παρούσα φάση δεν έχει ακόμη εξειδικευθεί το σύστημα διαχείρισης του Προγράμματος προκειμένου να εξετασθούν οι τρόποι ενσωμάτωσης των αρχών στις διαδικασίες ένταξης και παρακολούθησης των παρεμβάσεων. Ωστόσο, στο πλαίσιο των εκ των προτέρων αιρεσιμοτήτων προβλέπεται ότι η Διαχειριστική Αρχή των ΕΔΕΤ, στο πλαίσιο εξειδίκευσης του Συστήματος Διαχείρισης και Ελέγχου θα εκδώσει, όπως και στις προηγούμενες προγραμματικές περιόδους, κατευθυντήριες γραμμές που θα περιλαμβάνουν την οριζόντια αρχή της ισότητας των φύλων και την αρχή της προσβασιμότητας και θα οργανώσει ειδικό σεμινάριο για την κατάρτιση όλων των εμπλεκόμενων στο σύστημα φορέων.

- Ως προς την εταιρική σχέση και την εκπροσώπηση των αρμόδιων φορέων σε θέματα ισότητας των φύλων και ίσων ευκαιριών

Στο Κεφάλαιο 15.2. το οποίο αφορά στη σύνθεση της Επιτροπής Παρακολούθησης αναφέρεται επιγραμματικά ότι επιδιώκεται η προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών και η αποφυγή διακρίσεων. Στα προτεινόμενα μέλη της Επιτροπής Παρακολούθησης περιλαμβάνεται εκπρόσωπος του Εθνικού Μηχανισμού για τα Δικαιώματα της Γυναίκας ο οποίος υπάγεται στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, ενώ δεν προβλέπεται εκπρόσωπος φορέα της κοινωνίας των πολιτών που να εκπροσωπεί συμφέροντα άλλων κοινωνικών ομάδων, όπως τα άτομα με αναπηρία. Το τελευταίο σημείο χρήζει ιδιαίτερης

προσοχής, δεδομένου ότι στο πλαίσιο της γενικής εκ των προτέρων αιρεσιμότητας 3 «Αναπηρία» αναφέρεται ρητά ότι οι αρμόδιες Αρχές για την προστασία των ατόμων με αναπηρία θα συμμετέχουν στην Επιτροπή Παρακολούθησης των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων. Ως εκ τούτου, ο Σύμβουλος Αξιολόγησης συστήνει να περιληφθούν σχετικοί αρμόδιοι φορείς στην Επιτροπή Παρακολούθησης, όπως εκπρόσωπος από το Τμήμα Κοινωνικής Ενσωμάτωσης Ατόμων με Αναπηρία, το Παγκύπριο Συμβούλιο Ατόμων με Αναπηρία.

Σχετικά με την προετοιμασία και τη διαβούλευση του Προγράμματος, στο Κεφάλαιο 16 «Κατάλογος δράσεων για την εμπλοκή των εταίρων» αναφέρεται ότι πέραν των συναντήσεων διαβούλευσης που προχώρησε η Διαχειριστική Αρχή προκειμένου να συζητηθούν διεξοδικά τα άρθρα του κανονισμού, έχουν παραληφθεί σε έντυπη μορφή εισηγήσεις σχεδόν από όλους τους φορείς, χωρίς αυτοί να αναφέρονται αναλυτικά. Η όλη διαδικασία είναι συνεχής μέχρι και την τελική έγκριση του Προγράμματος από την Επιτροπή, ενώ όλες οι εισηγήσεις που έχουν παραληφθεί εξετάζονται και αξιοποιούνται στο βαθμό που αυτό είναι δυνατό. Στο πλαίσιο λειτουργίας του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου (Κεφάλαιο 17) αναφέρεται ότι στα μέλη του περιλαμβάνονται σύνδεσμοί και οργανώσεις κοινωνικού ενδιαφέροντος, χωρίς αυτοί να εξειδικεύονται. Στο πλαίσιο των τεσσάρων Θεματικών Δικτυακών Ομάδων που θα λειτουργήσουν ("Ανταγωνιστικότητα", "Περιβάλλον", "Ανάπτυξη της Υπαίθρου", "Γνώση και Καινοτομία"), θα ήταν σκόπιμο να διερευνηθεί η δυνατότητα συμμετοχής οργανώσεων και φορέων που εκπροσωπούν συγκεκριμένες ειδικές ομάδες. Σε γενικές γραμμές, από τα προβλεπόμενα στο Πρόγραμμα, διαφαίνεται ότι η ενσωμάτωση των αρχών της μη διάκρισης και της ισότητας λαμβάνεται υπόψη κυρίως σε επίπεδο «πρόθεσης» σε πολύ αδρές γραμμές και τήρησης των αρχών χωρίς ουσιαστικά να υπεισέρχεται σε ουσιαστικές παρεμβάσεις στο στάδιο του σχεδιασμού. Ωστόσο, το ΠΑΑ, από τη φύση των παρεμβάσεών του, θα μπορούσε να συνεισφέρει με άμεσα αποτελέσματα στη στήριξη της απασχόλησης των γυναικών, των νέων και λοιπών ειδικών ομάδων, κυρίως στο πλαίσιο των Μέτρων 6 και 19.

Σε κάθε περίπτωση, ο Αξιολογητής συστήνει σε κάθε στάδιο του προγραμματισμού να λαμβάνεται υπόψη το νέο Εθνικό Σχέδιο για την Ισότητα των Φύλων 2014-2017 το οποίο θα ετοιμαστεί από τον Εθνικό Μηχανισμό για τα Δικαιώματα της Γυναίκας εντός του 2014 και το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Αναπηρία 2013 – 2015.

2.5.2. Εκτίμηση της επάρκειας στην προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης

Το βάρος που δίνεται στο πρόγραμμα αγροτικής ανάπτυξης 2014 – 2020 στις οριζόντιες προτεραιότητες για το περιβάλλον και την άμβλυση της κλιματικής αλλαγής διακρίνεται εναργώς στην κατανομή των πόρων αφού σύμφωνα με το σχετικό πίνακα, το 53,5% των πόρων κατανέμεται στην προστασία του περιβάλλοντος και την κλιματική αλλαγή. Κατ'αυτόν τον τρόπο υπερκαλύπτεται και η απαίτηση τουλάχιστον το ¼ των κοινοτικών πόρων να κατανέμεται σε δράσεις με αντικειμενικούς στόχους σχετιζόμενους με την κλιματική αλλαγή. Ο αξιολογητής παρατηρεί βέβαια ότι ένα εξαιρετικά μικρό ποσοστό περίπου 5% κατευθύνονται προς τις περιοχές εστίασης 5β, 5γ, 5δ, και 5ε που είναι και οι πλέον συνδεδεμένες με το μετριασμό των επιπτώσεων και συμβαλλουν άμεσα στους ποσοτικούς στόχους της

Στρατηγικής Ευρώπη 2020 (αύξηση συμμετοχής ΑΠΕ, εξοικονόμηση ενέργειας) Αναλυτικότερα, στην Προτεραιότητα 4 (Αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που συνδέονται με τη γεωργία και τη δασοπονία) διατίθεται το 47,7% της προγραμματιζόμενης δημόσιας δαπάνης του Προγράμματος, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό της Προτεραιότητας 5 (Πρώθηση της αποδοτικότητας των πόρων, κλπ.) ανέρχεται σε 5,8%.

Σε ότι αφορά τη βιοποικιλότητα, έμφαση παρατηρείται στην αξιοποίηση των παρακάτω μέτρων:

- Μέτρου 10 (Αγροπεριβάλλον): €58.000.000
- Μέτρου 11 (Βιολογική γεωργία): €14.000.000
- Μέτρου 13 – Καθεστώς 1 (ορεινές περιοχές): €10.000.000
- Μέτρου 13 – Καθεστώς 2 (μειονεκτικές περιοχές): €26.000.0000
- Μέτρου 8 (Ανάπτυξη και βιωσιμότητα δασών): €6.500.000
- Μέτρου 12 (Οδηγίες για Natura 2000 και ύδατα): €2.900.000

Οι προβλέψεις για τις περιοχές NATURA 2000 φαίνεται να λαμβάνουν υπόψη εν μέρει τις προτάσεις που συμπεριλαμβάνονται στην Στρατηγική Μελέτη Εκτίμησης Επιπτώσεων στο περιβάλλον (ΣΜΕΕΠ), αφού η διατήρηση, προστασία και βελτίωση της βιοποικιλότητας στις προστατευόμενες περιοχές του ευρωπαϊκού δικτύου NATURA 2000, εξυπηρετείται από το μέτρο 12 Ενίσχυση περιοχών του Δικτύου Natura 2000, με την έλλειψη όμως μέτρων ενίσχυσης γεωργών και δασοκαλλιεργητών στα κτηνοδασοκομικά (silvipastoral) και αγροδασοκομικά (agropastoral) αλλά και αγροκτηνοδασοκομικά (agrosilvopastoral) συστήματα.

Η καλλιέργεια φυτειών με μειωμένο αρνητικό περιβαλλοντικό αντίκτυπο που αναφέρεται στη ΣΜΕΕΠ φαίνεται εμμέσως μόνο να ενισχύεται μέσω της αποφυγής της χημικής ζιζανιοκτονίας. Πέραν αυτού στις παρεμβάσεις που προτείνονται για την προστασία της βιοποικιλότητας εντός των προστατευόμενων περιοχών προτείνεται η εξαίρεση συγκεκριμένων πολυετών καλλιεργειών όπως των αμυγδαλιών, καρυδιών και φουντουκιών, οι οποίες θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως λιγότερο επιβαρύνουσες.

Σύμφωνα και με τις διαπιστώσεις της ΣΜΕΕΠ, προτείνεται η καλύτερη στόχευση στα επιμέρους μέτρα που εξυπηρετούν τις προτεραιότητες 4 και 5 από τις οποίες και σε μεγάλο βαθμό θα κριθεί η συμβατότητα του ΠΑΑ με τους στόχους της βιωσιμότητας.

Συγκεκριμένα:

Η πρόταση της ΣΜΕΕΠ για την περιβαλλοντική διαχείριση χορτολιβαδικών εκτάσεων φαίνεται να καλύπτεται μόνο για τις παραδασόβιες κοινότητες και κοινότητες οι οποίες βρίσκονται σε κοντινή απόσταση από τις περιοχές Natura 2000.

Παρατηρείται ότι δεν υπάρχει αναφορά στις περιοχές NATURA στα άλλα δυο μέτρα ήτοι 10. Αγροπεριβαλλοντικά και 11. Ανάπτυξη της βιολογικής παραγωγής. Αυτό περιορίζει τη δυνατότητα συνεργιών μεταξύ των μέτρων. Στη ΣΜΕΕΠ αναφέρεται ότι υπάρχει πρόβλεψη για προτιμησιακό καθεστώς επιλεξιμότητας σε περιοχές εντός NATURA 2000, με δεδομένο μάλιστα ότι στην ανάλυση SWOT αναφέρεται ως ένα δυνατό σημείο το ότι μέσα στα εγκεκριμένα διαχειριστικά σχέδια των προστατευόμενων περιοχών ρυθμίζεται η άσκηση της γεωργίας κτηνοτροφίας. Κάτι ανάλογο θα ήταν πολύ χρήσιμο να επεκταθεί και σε περιοχές Υψηλής Φυσικής Αξίας (Περιβαλλοντικής Σημασίας, High Nature Value) αλλά και παραδασόβιες κοινότητες και κοινότητες οι οποίες βρίσκονται σε κοντινή απόσταση από τις περιοχές Natura 2000.

Ακολουθώντας την ίδια λογική και παράλληλα με τις σχετικές αναφορές στις προοπτικές ανάπτυξης που περιλαμβάνονται στη ΣΜΕΕΠ (σ. 1-5), προτείνεται να προηγηθεί επεξεργασία των αιτήσεων των υποψήφιων δικαιούχων και να προωθούνται, πριν την οριστική αποδοχή των αιτήσεων, οι απαραίτητες χωρικές διευθετήσεις έτσι ώστε να διασφαλίζεται η αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων, όπως π.χ. για τη διαμόρφωση οικολογικών διαδρόμων αλλά και την προστασία του τοπίου.

Η βιολογική γεωργία προσεγγίζεται ως ένα ολιστικό σύστημα παραγωγής αλλά λείπουν κάποια συγκεκριμένα ειδικά κίνητρα για την επίτευξη συνεργιών ανάμεσα σε αλληλένδετες δραστηριότητες. Π.χ. η ρύθμιση για την καλλιέργεια κτηνοτροφικών φυτών για ιδιοπαραγωγή ζωοτροφών δεν εξειδικεύεται έτσι ώστε να γίνει λειτουργική. Επίσης, η ενίσχυση πρακτικών όπως η χρήση ιδιοπαραγόμενης κοπριάς και η χλωρή λίπανση θα συνέτεινε στην αποτελεσματικότερη διατήρηση της βιοποικιλότητας αλλά και σε πιστότερη εφαρμογή του κανονισμού.

Ως προς τη διατήρηση και προστασία εδαφικών πόρων: Στη SWOT αναφέρεται ως ευκαιρία η βελτίωση της διαχείρισης του εδάφους δια της εφαρμογής στοχευμένων αγροπεριβαλλοντικών μέτρων για την προστασία του εδάφους. Παρόμοια προτροπή υπάρχει και στην ΣΜΕΕΠ. Ενώ τα προτεινόμενα μέτρα από το ΠΑΑ καλύπτουν μεγάλη έκταση χωρικά και ένα ευρύ φάσμα καλλιεργειών παραμένει ο προβληματισμός σε σχέση με την στοχοθέτηση, με δεδομένο τον περιορισμό των πόρων. Επίσης, εκφράζεται μια επιφύλαξη για τη έλλειψη συγκεκριμένων μέτρων για την καταπολέμηση της ιδιαίτερα αυξημένης βοσκοφόρτωσης.

Από την άλλη πλευρά, με βάση τα διαπιστωθέντα προβλήματα που αφορούν τους υδατικούς πόρους, θα μπορούσε να υπάρχει μεγαλύτερη χρηματοδοτική βαρύτητα σε μέτρα που αφορούν άμεσα την σωστή διαχείριση και εξοικονόμηση υδατικών πόρων. Πιο συγκεκριμένα, για τη βελτίωση της ποιότητας των υδατικών πόρων: στη ΣΜΕΕΠ διαπιστώνεται το σημαντικό πρόβλημα της διαχείρισης των υδατικών πόρων. Για τα μέτρα που προτείνονται από το ΠΑΑ όπως ενίσχυση της βιολογικής παραγωγής, πλήρη αποκλεισμό της χρήσης χημικών ζιζανιοκτόνων, εφαρμογή τριετούς κύκλου αμειψισποράς και Ολοκληρωμένη Διαχείριση Παραγωγής όπως περιγράφεται, δεν τεκμηριώνεται επαρκώς η συμβολή τους στην βελτίωση της ποιότητας των υδατικών πόρων. Πιο συγκεκριμένα η προσπάθεια βελτίωσης της ποιότητας των υδάτων μέσω της αποφυγής της ζιζανιοκτονίας, στηρίζεται στην επίκληση της «Στρατηγικής για τη Βιοποικιλότητα στην Κύπρο» ενώ δεν γίνεται καμία αναφορά στους

στόχους (συνεπώς και τις υποχρεώσεις) που θέτουν οι οδηγίες 91/676 για την καταπολέμηση της νιτρορύπανσης γεωργικής προέλευσης και (κυρίως) 2000/60 η οδηγία πλαίσιο για τα νερά και στο πώς οι συγκεκριμένες δράσεις του μέτρου θα συμβάλλουν στην επίτευξη των στόχων αυτών.

Ως προς το άλλο σκέλος της διαχείρισης των υδατικών πόρων, αυτή της βελτίωση της αποδοτικότητάς τους, οι σχετικές αναφορές στη ΣΜΕΕΠ είναι πολλαπλές και εκτεταμένες. Παράλληλα και στην ανάλυση SWOT αλλά και στην ιεράρχηση των αναγκών η βελτίωση της διαχείρισης υδάτων μέσω της πλήρους εφαρμογή της οδηγίας για τα ύδατα και η θέσπιση της τιμολόγησης αναδεικνύεται είναι από τα πλέον σημαντικά, αν όχι το σημαντικότερο, ως ανταπόκριση και στο βάρος που δίνεται από πλευράς της Ένωσης στο ζήτημα των υδάτων. Τονίζονται επίσης και τα προβλήματα που θα μπορούσε να δημιουργήσει μια καθυστέρηση στην εφαρμογή του συνόλου των προβλεπόμενων μέτρων στα Διαχειριστικά σχέδια που προβλέπονται από την οδηγία για τα ύδατα (απαγόρευση γεωτρήσεων , χαμηλή τιμολόγηση ύδατος). Παρά τα παραπάνω δεν υπάρχει πρόβλεψη για ειδικά μέτρα αποζημίωσης των παραγωγών για υποχρεώσεις και τη συνακόλουθη επιβάρυνση λόγω της εφαρμογής της οδηγίας πλαίσιο για τα ύδατα. Η παραπάνω παράλειψη δημιουργεί αναντιστοιχία ανάμεσα στις διαπιστωμένες ανάγκες, τις προτεραιότητες και τα προτεινόμενα μέτρα.

Στο πρόγραμμα η έμφαση για την επίλυση του συνόλου των προβλημάτων διαχείρισης των υδατικών πόρων δίνεται κατ'αρχάς στην ενίσχυση επενδύσεων που στοχεύουν στην ορθολογική διαχείριση. Αυτό όμως δύσκολα θα μπορούσε να θεωρηθεί ως αρκετό αν δεν αλλάξουν οι γεωργικές πρακτικές προς την ίδια κατεύθυνση. Αυτές τις πρακτικές βελτίωσης στη διαχείριση των υδατικών πόρων, επαφίενται κυρίως στην ενίσχυση της βιολογικής παραγωγής. Κατά τη γνώμη του αξιολογητή όμως δεν τεκμηριώνεται επαρκώς η ούτε μείωση της έκπλυσης νιτρικών ιόντων αλλά ούτε και η εξοικονόμηση αρδευτικού νερού από την εφαρμογή των διαχειριστικών πρακτικών της βιολογικής γεωργίας.

Το ζήτημα της κλιματικής αλλαγής αντιμετωπίζεται στο ΠΑΑ 2014-2020 με ολοκληρωμένο τρόπο αφού λαμβάνονται μέτρα τόσο για την άμβλυση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής μέσω του θεματικού στόχου 5 για την Προώθηση της προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή και της πρόληψης των κινδύνων αλλά και για την ενεργητική καταπολέμηση του φαινομένου του θερμοκηπίου για την υποστήριξη της μετάβασης σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα σε όλους τους τομείς. Έμφαση παρατηρείται στην αξιοποίηση των Μέτρων:

- 4 – Καθεστώς 4.1 (Επενδύσεις στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις): €8.700.000
- 4 – Καθεστώς 4.3 (Επενδύσεις σε υποδομές): €5.000.000

Αναλυτικότερα 4 από τα μέτρα του ΠΑΑ 2014-2020 αναμένεται να συμβάλλουν στη μείωση των εκπομπών των πάσης φύσεως αερίων θερμοκηπίου από τις γεωργικές δραστηριότητες και επτά στην προσαρμογή του γεωργικού τομέα και της υπαίθρου γενικότερα στις αλλαγές που αναμένονται λόγω της κλιματικής αλλαγής. Σημαντικό είναι το βάρος που δίνεται στην πρόληψη και την προστασία από τους κινδύνους της κλιματικής αλλαγής.

Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι δεν τεκμηριώνεται επαρκώς η συμβολή των σχεδιαζόμενων παρεμβάσεων στην επίτευξη του περιορισμού των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου. Συγκεκριμένα δεν εξηγείται πώς θα επιτευχθεί περιορισμός εκπομπών αερίων θερμοκηπίου μέσω της ενίσχυσης της βιολογικής παραγωγής. Αφού, λείπουν ειδικές ρυθμίσεις για την επίτευξη συνεργιών ανάμεσα στις δραστηριότητες π.χ μια εξειδικευμένη ενίσχυση για την καλλιέργεια κτηνοτροφικών φυτών με σκοπό την ιδιοπαραγωγή βιολογικών ζωοτροφών αλλά και πρακτικών όπως η χρήση ιδιοπαραγόμενης κοπριάς, η κομποστοποίηση, η χλωρή λίπανση, η χρήση υπολειμμάτων καλλιεργειών, κ.α. θα συνέτεινε σε μια τεκμηριωμένη βελτίωση του ισοζυγίου άνθρακα αλλά και αερίων θερμοκηπίου στη βιολογική παραγωγή.

Περαιτέρω έλλειψη συνεργιών μεταξύ μέτρων που θα μπορούσαν να προωθήσουν τη βιωσιμότητα του γεωργικού τομέα της Κύπρου ειδικά στον περιορισμό των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου είναι το ότι ενώ προβλέπονται μονάδες αξιοποίησης γεωργικών υπολειμμάτων όπως ποκαλάμη, κλαδιά κλαδέματος και άλλα για παραγωγή ενέργειας, δεν προβλέπεται ανάλογη δράση στα αγροπεριβαλλοντικά.

Ως καταληκτικά σχόλια στην εκτίμηση της επάρκειας του προγράμματος για την προώθηση της βιωσιμότητας θα πρέπει να τονιστούν δύο επιφυλάξεις.

Η πρώτη επιφύλαξη έχει να κάνει με το υπέρμετρο βάρος που δίνεται στην εξάλειψη της χρήσης ζιζανιοκτόνων ως κύρια ενισχυόμενη πρακτική των αγροπεριβαλλοντικών μέτρων η οποία συνεισφέρει σε μια σειρά περιοχές εστίασης και προτεραιότητες αλλά και διαπιστωμένες ανάγκες, η οποία δημιουργεί αβεβαιότητα ως προς τη συνολική αποτελεσματικότητα του προγράμματος, τουλάχιστον όσον αφορά στην επίτευξη των περιβαλλοντικών στόχων.

Η δεύτερη κυρίως αφορά στην παράλειψη ενεργοποίησης της δυνατότητας για τη δημιουργία ενός συστήματος παροχής συμβουλών στους παραγωγούς το οποίο να επικεντρώνει στη βελτίωση των γεωργικών πρακτικών και χρήσεων γης που να προωθούν τη βιωσιμότητα. Η ανάγκη και ο επείγων χαρακτήρας ενός συστήματος συμβουλών ειδικά για την υιοθέτηση πρακτικών που να ενισχύουν τη βιωσιμότητα αναδεικνύεται στη διεθνή βιβλιογραφία αλλά και πρακτική.

2.5.3. Εκτίμηση της σχετικής συμβουλευτικής ικανότητας

Στο Πρόγραμμα δεν περιλαμβάνεται το μέτρο της παροχής υπηρεσιών αφού σύμφωνα με το κείμενο στρατηγικής, οι συμβουλευτικές υπηρεσίες καλύπτονται πλήρως από τις δομές του Τμήματος Γεωργίας. Είναι ευρέως αποδεκτό ότι το Τμήμα Γεωργίας, με την δομή των Επαρχιακών Γραφείων έχει διαχρονικά εξυπηρετήσει τον αγροτικό τομέα με την παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών σε τεχνικά θέματα. Εκτιμάται όπως ότι η μεταστροφή σε μια γεωργική παραγωγή η οποία αφ' ενός να στηρίζεται στην μείωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων και αφ' ετέρου στην καινοτομία δεν καλύπτεται επαρκώς από την υφιστάμενη συμβουλευτική δομή, στοιχείο το οποίο ενδεχομένως να ευθύνεται και για την χαμηλή συμμετοχή γεωργών σε επενδυτικές δράσεις σχετικές με τα προαναφερόμενα θέματα (βλέπε Ενδιάμεση Αξιολόγηση ΠΑΑ 2007-13). Η διαπίστωση αυτή αντανακλάται ξεκάθαρα και στην

καταγραφή των αδυναμιών στην 1^η προτεραιότητα ενώ εμμέσως προκύπτει και από την καταγραφή των αδυναμιών στην 4^η και 5^η προτεραιότητα.

Ένα επιπρόθετο σημείο το οποίο χρήζει σημαντικής συμβουλευτικής υπηρεσίας αφορά στα θέματα ανάδειξης των προϊόντων ποιότητας μέσω της δημιουργίας συνεργασιών μεταξύ των παραγωγών. Η πολύ αδύναμη ενσωμάτωση των παραγωγών στην αλυσίδα διατροφής και η πολύ περιορισμένη αξιοποίηση συστημάτων ποιότητας, σύμφωνα με τα γραφόμενα στο κείμενο αδυναμιών στην 3^η προτεραιότητα, καθιστούν τη χρήση συμβουλευτικών υπηρεσιών στα προαναφερόμενα θέματα ως υψίστης σημασίας. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης εκτιμά πως τα προαναφερόμενα ζητήματα θα πρέπει να τύχουν ιδιαίτερης σημασίας από το υφιστάμενο σύστημα γεωργικών συμβουλών ενώ και η συνάφεια του με το πνεύμα του νέου κανονισμού θα πρέπει να τύχει αξιολόγησης και αναθεώρησης. Ως εκ ούτου, συστήνει την διενέργεια μιας μελέτης και ενός εγγράφου αξιολόγησης ή αυτοαξιολόγησης του υφιστάμενου συστήματος συμβουλευτικών υπηρεσιών στο οποίο να καταγράφονται τυχόν ελλείψεις ή αδυναμίες, ειδικότερα ως προς τα προαναφερόμενα θέματα και η διαμόρφωση ενός σχεδίου ενίσχυσης των ικανοτήτων των στελεχών του δικτύου συμβουλευτικής που να συνάδει με τις απαιτήσεις του νέου ΠΑΑ αλλά και του νέου κανονιστικού πλαισίου της ΚΑΠ. Η προώθηση ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου για την Κυπριακή Γεωργία σε συνδυασμό με τις αυξημένες απαιτήσεις της ΚΑΠ αλλά και της Στρατηγικής Ευρώπη 2020 για την ενσωμάτωση της καινοτομίας, την συμβολή στην αναιμετωπία της κλιματικής αλλαγής αλλά και την ορθολογική διαχείριση των πόρων απαιτούν την ουσιαστική αναδιάρθρωση του τμήματος γεωργικών εφαρμογών πολλώ μάλλον αφού επιφορτίζεται και με την υλοποίηση των Μέτρων της κατάρτισης και της συνεργασίας. Στην βελτίωση του συστήματος παροχής συμβουλευτικής ικανότητας θα μπορούσαν να αξιοποιηθεί το σύνολο των φορέων εφαρμογής αλλά και το Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο με πολύ ενεργότερη συμμετοχή σε σχέση με την τρέχουσα περίοδο μέσω της διοργάνωσης ημερίδων συναντήσεων αλλά και επιμορφωτικών σεμιναρίων σε επιλεγμένες ομάδες δικαιούχων. Με δεδομένο ότι την παρούσα περίοδο βρίσκεται σε εξέλιξη η μελέτη για την αναδιάρθρωση της διοικητικής δομής του Υπουργείου Γεωργίας Φυσικών και Περιβαλλοντος είναι ιδιαίτερα δύσκολο να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα για το κατά πόσον η μη ενεργοποίηση του μέτρου των γεωργικών συμβούλων αποτελεί ορθή επιλογή.

2.5.4. Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων (Leader)

Η τοπική ανάπτυξη με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων υλοποιείται αποκλειστικά και μόνο στις αγροτικές περιοχές με την συγχρηματοδότηση του ΕΓΤΑΑ και στις αλιευτικές περιοχές με την συγχρηματοδότηση του ΕΤΘΑ. Η χωρική προσέγγιση για το ΕΤΠΑ και το ΕΚΤ όπως προκύπτει από τα Επιχειρησιακά Προγράμματα επικεντρώνεται στις αστικές περιοχές.

Ιδιαίτερα για το ΕΚΤ σημειώνεται μια σοβαρή αναντιστοιχία μεταξύ του προσδιορισμού των περιοχών που πλήττονται από την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό συγκαταλέγονται οι αραιοκατοικημένες περιοχές και οι περιοχές με υψηλή γήρανση (ουσιαστικά δηλαδή οι ορεινές περιοχές της Κύπρου) δεν προβλέπεται ουδεμία χρηματοδότηση αφού οι σχετικές

παρεμβάσεις από το ΕΚΤ θα χρηματοδοτηθούν αποκλειστικά και μόνο στις αστικές περιοχές όπου μέσω του ΕΤΠΑ υλοποιούνται στρατηγικές βιώσιμης αστικής ανάπτυξης.

Κατ συνέπεια εξ ορισμού η προσέγγιση Leader είναι μονοταμειακή ενώ η μείωση της φτώχειας στις αγροτικές περιοχές επαφίεται αποκλειστικά και μόνο στο ΠΑΑ.

Στην SWOT ανάλυση αναδείχθηκαν επαρκώς τα προβλήματα των αγροτικών περιοχών και προσδιορίστηκαν δύο διακριτές ανάγκες που σχετίζονται με την ανάγκη τόνωσης της επιχειρηματικότητας στις αγροτικές περιοχές αλλά και η βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων. Επίσης στην SWOT ανάλυση αναδείχθηκε η σημασία των ΟΤΔ αλλά και της προσέγγισης Leader (δυνατά σημεία 14 και 34) σαν μηχανισμών προώθησης της ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές ενώ επισημανθήκαν και οι κίνδυνοι (κίνδυνος 36) για την ουσιώδη συμβολή τους. Κρίνεται ως άκρως σημαντικό στοιχείο ο διαχωρισμός των δράσεων που στοχεύουν σε θέματα ποιότητας ζωής, αντιμετώπισης της φτώχειας και διαφοροποίησης της οικονομίας και η επάρκεια τεκμηρίωσης της στρατηγικής προσέγγισης μεταξύ των προαναφερόμενων στοχεύσεων.

Στο ΠΑΑ υπάρχει επαρκής ανάλυση τόσο των χαρακτηριστικών των περιοχών που θα εστιαστεί η Προσέγγιση Leader δηλαδή α) κοινότητες με πληθυσμιακή αποψίλωση, β) κοινότητες με υψηλό δείκτη γήρανσης, γ) κοινότητες οι οποίες παρουσιάζουν αγροτουριστική δραστηριότητα (ύπαρξη αγροτουριστικών καταλυμάτων Leader όσο και των κριτηρίων επιλογής των Τοπικών Στρατηγικών που είναι α) η συμπερίληψη των στοχευόμενων περιοχών παρέμβασης, β) το περιεχόμενο της στρατηγικής τοπικής ανάπτυξης γ) η εταιρική σχέση και η οργανωτική δομή της ΟΤΔ.

Σημαντική διαφορά σε σχέση με την τρέχουσα περίοδο υφίσταται στις αρμοδιότητες των Ομάδων Τοπικής Δράσης ως αποτέλεσμα και των προβλημάτων και καθυστερήσεων που σημειώθηκαν αφού πλέον είναι σαφές ότι έχουν την συνολική ευθύνη και μόνο η Διαχειριστική Αρχή εμπλέκεται (τελικός έλεγχος επιλεξιμότητας) στην αξιολόγηση των προς ένταξη πράξεων.

Ουσιαστικά μέσω του Leader επιχειρείται να καλυφθεί η βελτίωση των δεξιοτήτων του αγροτικού πληθυσμού σε θέματα εκτός γεωργικής παραγωγής που όμως προϋποθέτει πολλαπλάσιους πόρους σε σχέση με τους υφιστάμενους αλλά και έναν συντονισμό με το ΕΚΤ που δεν περιγράφεται ούτε στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα του ΕΚΤ ούτε στην περιγραφή του μέτρου, στην ενίσχυση της επιχειρηματικότητας μέσω της ενίσχυσης επενδυτικών σχεδίων ιδιαίτερα στον τομέα του αγροτουρισμού όπου παρεμβαίνει και το ΕΤΠΑ χωρίς να είναι ορατή ούτε η διαφοροποίηση αλλά ούτε και η συμπληρωματικότητα ενώ σε ότι αφορά την συνεργασία μέσω του μέτρου 16 αυτή περιορίζεται μέσω του Leader σε θέματα εθελοντισμού, περιβάλλοντος, και αγροτουρισμού αφού οι βραχείες αλυσίδες θα υλοποιηθούν μέσω του οριζόντιου μέτρου.

Δεν έχουν προβλεφθεί ειδικοί δείκτες για το Leader ενώ οι υφιστάμενοι δεν καλύπτουν την διάσταση της «καινοτομίας» αλλά και της ενίσχυσης του κοινωνικού κεφαλαίου και της διακυβέρνησης που είναι σύμφυτα χαρακτηριστικά της προσέγγισης Leader . Το κενό αυτό έχει διαγνωσθεί και ως ανάγκη που θα πρέπει να καλυφθεί μέσω των ειδικών αξιολογικών θεμάτων που περιγράφονται στο evaluation plan .

Υπάρχει άμεση διασύνδεση της υλοποίησης του Leader με το πρόγραμμα δράσης του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου αφού μέσω αυτού προβλέπεται η προετοιμασία προγραμμάτων κατάρτισης για τις Ομάδες Τοπικής Δράσης καθώς και η παροχή τεχνικής βοήθειας για τη διατοπική και διεθνική συνεργασία.

Επίσης μία από τις θεματικές ομάδες εργασίας που προβλέπεται να δημιουργηθούν στο πλαίσιο λειτουργίας του ΕΑΔ (θα εστιασθούν στην συζήτηση κρίσιμων για την αγροτική ανάπτυξη θεμάτων) έχει ως αντικείμενο την κοινωνική συνοχή στην Ύπαιθρο μέσω κυρίως του CLLD χωρίς όμως όπως προαναφέρθηκε να υπάρχει ένα σαφές περίγραμμα στο είδος των δράσεων που θα πρέπει να αναληφθούν για την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής στην ύπαιθρο αλλά και το βασικότερο από το που θα χρηματοδοτηθούν.

Τέλος υπάρχει επαρκής πρόνοια για την αναγκαιότητα ευδιάκριτης στοχοθέτησης των Τοπικών Προγραμμάτων αποτυπωμένης σε δείκτες εκροών και αποτελέσματος μέσω των οποίων θα μπορεί να «μετρηθεί» η συμβολή των Τοπικών Προγραμμάτων στην επίτευξη των στόχων του ΠΑΑ όπως επίσης πολύ θετική είναι η θέσπιση της υποχρεωτικής υποβολής από τις ΟΤΔ ετήσιας έκθεσης παρακολούθησης στην οποία θα περιλαμβάνεται και η επιτευχθείσα πρόοδος με βάση την επίτευξη των τιμών στόχων στις επιμέρους κατηγορίες δεικτών.

2.5.5. Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο

Το περιεχόμενο του σχετικού κεφαλαίου του ΠΑΑ (κεφ.17) περιλαμβάνει τις απαραίτητες πληροφορίες για την δομή, τον τρόπο λειτουργίας και τις αρμοδιότητες του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου. Υπάρχουν τρία διακριτά όργανα στο ΕΑΔ που είναι:

- α) Η Ομάδα Διαχείρισης και Λειτουργίας του ΕΑΔ που υπάγεται στον Κλάδο των Γεωργικών Εφαρμογών του Τμήματος Γεωργίας,
- β) Η Συντονιστική Επιτροπή του ΕΑΔ που αποτελεί το ανώτατο σώμα λήψης αποφάσεων και απαρτίζεται κυρίως από στελέχη του Δημόσιου τομέα.
- γ) Οι Εταίροι που προέρχονται από όλο το φάσμα των δυνητικών τελικών δικαιούχων (οργανώσεις παραγωγών και μεταποιητών, αρχές της τοπικής αυτοδιοίκησης, ομάδες τοπικής δράσης, περιβαλλοντικές οργανώσεις).

Στο Αγροτικό Δίκτυο συμμετέχουν επίσης ως διακριτή οντότητα των εταίρων οι Αρμόδιες Εθνικές Αρχές που εμπλέκονται στην Αγροτική Ανάπτυξη και την Καινοτομία χωρίς περαιτέρω εξειδίκευση.

Σημειώνεται ότι δεν είναι σαφής η συμμετοχή μη δημοσίων λειτουργών (των κοινωνικών και οικονομικών εταίρων) στην σύνθεση της Συντονιστής Επιτροπής χωρίς όμως να σημαίνει ότι αποκλείονται. Για την αποσαφήνιση του κρίσιμου αυτού θέματος ο Σύμβουλος Αξιολόγησης προτείνει να υπάρχει ρητή πρόβλεψη ότι τα πέντε μέλη της Συντονιστικής Επιτροπής του ΕΑΔ που αποτελούν αντιπροσώπους των Θεματικών Δικτυακών Ομάδων (Ανταγωνιστικότητα, Περιβάλλον, Ανάπτυξη της Ύπαιθρου, Γνώση και καινοτομία) να προέρχονται από μη κυβερνητικές υπηρεσίες.

Είναι σαφές στις αναφορές του Κεφαλαίου 17 ότι η έμφαση που αποδίδεται στο ρόλο του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου σαν φορέα παροχής ενημέρωσης – πληροφόρησης είναι πολύ σημαντικότερη παρά ως φορέας «μεταφοράς τεχνογνωσίας». Όμως, με το υφιστάμενο και πολύ περιορισμένο σε αριθμούς προσωπικό, δεν μπορεί να γίνει κατανοητός ο ρόλος και ο βαθμός εμπλοκής του σε θέματα όπως, η βελτίωση των ικανοτήτων των εμπλεκόμενων με την Αγροτική Ανάπτυξη, η προώθηση των θεμάτων που σχετίζονται με την αξιολόγηση, η υποβοήθηση της σύστασης και λειτουργίας των Επιχειρησιακών Ομάδων, η υποβοήθηση των ΟΤΔ σε θέματα αυτοαξιολόγησης, η μελέτη κρίσιμων θεμάτων που σχετίζονται με την φτώχεια και την κοινωνική συνοχή κ.α..

Στις δράσεις του ΕΑΔ προβλέπεται η αξιολόγηση των δράσεων του καθ όλη την διάρκεια της λειτουργίας όπως επίσης και η σύσταση δικτύου εμπειρογνομόνων χωρίς όμως να γίνεται αναφορά στις διαδικασίες κατάρτισης του, το ρόλο του στο πλαίσιο λειτουργίας του ΕΑΔ αλλά και στη θεματική εξειδίκευση του δικτύου αυτού. .

Η λειτουργία του ΕΑΔ θα χρηματοδοτηθεί από πόρους της τεχνικής βοήθειας (προβλεπόμενος προϋπολογισμός 2,4 Μ€) που αποτελεί το 50% των πόρων της τεχνικής βοήθειας. Εάν ο προϋπολογισμός είναι επαρκής η όχι δεν μπορεί να εκτιμηθεί με ασφάλεια με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία. Εάν το ΕΑΔ περιοριστεί (όπως διαφαίνεται) σε ένα φορέα παροχής γενικής ενημέρωσης ο προϋπολογισμός που διατίθεται ενδεχομένως, με βάση ιστορικά δεδομένα, να είναι επαρκής. Λαμβάνοντας όμως υπόψη τα σημαντικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η Κύπρος στα θέματα ανάπτυξης δικτύων συνεργασίας, του μειωμένου ενδιαφέροντος για την εισαγωγή καινοτομιών και την ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών αλλά και προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή που σηματοδοτούν την ανάγκη καταβολής σημαντικής προσπάθειας για δράσεις ενημέρωσης –ευαισθητοποίησης που αποτελούν προνομιακό πεδίο δραστηριοποίησης του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου, οι πόροι μάλλον κρίνονται ως ανεπαρκείς.

Η ένταξη του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου στον Κλάδο Γεωργικών Εφαρμογών του Τμήματος Γεωργίας δημιουργεί επιπρόσθετο προβληματισμό αφού ο συγκεκριμένος Κλάδος είναι ήδη επιφορτισμένος με την υλοποίηση δύο πολύ σημαντικών μέτρων (M1 Μεταφορά γνώσεων και M16 Συνεργασία) και όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενες ενότητες απαιτείται ουσιώδης ενίσχυση του για να μπορέσει να ανταπεξέλθει.

Τέλος δεν προκύπτει εναργώς ο ρόλος του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου σε σχέση με την υλοποίηση της προσέγγισης Leader και των ομάδων τοπικής δράσης ιδιαίτερα σε σχέση με την ανάγκη υποβοήθησης τους για την ανάδειξη εκείνων των χαρακτηριστικών που προσδίδουν την προστιθέμενη αξία στο Leader όπως η καινοτομία, η κινητοποίηση του τοπικού πληθυσμού και η πολυεπίπεδη διακυβέρνηση.

2.5.6. Συστάσεις σχετικά με τα οριζόντια θέματα

Εκτίμηση της επάρκειας στην προώθηση των ίσων ευκαιριών και στην πρόληψη των διακρίσεων

Η στρατηγική και οι στόχοι του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης είναι σαφές ότι δεν αναφέρονται ρητά στις πολιτικές για την ισότητα των φύλων, ισότητα ευκαιριών για όλους και μη διάκρισης για άτομα με αναπηρίες, γεγονός το οποίο είναι κατ' αρχήν αναμενόμενο, δεδομένου ότι οι πολιτικές αυτές αποτελούν πρωτίστως πεδία εφαρμογής της πολιτικής του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου. Σε γενικές γραμμές, από τα προβλεπόμενα στο Πρόγραμμα, διαφαίνεται ότι η ενσωμάτωση των αρχών της μη διάκρισης και της ισότητας λαμβάνεται υπόψη κυρίως σε επίπεδο «πρόθεσης» σε πολύ αδρές γραμμές και τήρησης των αρχών χωρίς ουσιαστικά να υπεισέρχεται σε ουσιαστικές παρεμβάσεις στο στάδιο του σχεδιασμού.

Για την καλύτερη ενσωμάτωση των αρχών των ίσων ευκαιριών ο Σύμβουλος Αξιολόγησης προτείνει :

Να εξετασθεί στο πλαίσιο των Μέτρων 4 «Ανάπτυξη γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων» και 7 «Βασικές υπηρεσίες και ανάπλαση χωριών σε αγροτικές περιοχές», καθώς και στο πλαίσιο των προγραμμάτων «Τοπικής Ανάπτυξης με Πρωτοβουλία των Τοπικών Κοινοτήτων», η δυνατότητα παρεμβάσεων που να εξυπηρετούν συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες ανάλογα με τις διαπιστωμένες ανάγκες. Επιπλέον, ιδιαίτερα προσοχή θα πρέπει να δοθεί σε θέματα προσβασιμότητας ατόμων με αναπηρία για τα οποία δεν γίνεται καμία αναφορά στο Πρόγραμμα.

Να δοθεί ιδιαίτερη μέριμνα στην αξιολόγηση της συνεισφοράς των παρεμβάσεων του Προγράμματος και την τήρηση των αρχών της ισότητας των φύλων, της ισότητας ευκαιριών πρόσβασης για όλους και της ισότητας ευκαιριών πρόσβασης για άτομα με αναπηρία κυρίως στο πλαίσιο του 3ου Στόχου της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής που αφορά στην ισόρροπη χωρική ανάπτυξη, με έμφαση στην αγροτική απασχόληση, την οικονομική ανάπτυξη και τη φτώχεια στις αγροτικές περιοχές.

Να διευρυνθεί η σύνθεση της Επιτροπής Παρακολούθησης με εκπροσώπους από το Τμήμα Κοινωνικής Ενσωμάτωσης Ατόμων με Αναπηρία, το Παγκύπριο Συμβούλιο Ατόμων με Αναπηρία αλλά και εκπροσώπων μη κυβερνητικών οργανώσεων που δραστηριοποιούνται στην προώθηση των ίσων ευκαιριών

Στο πλαίσιο των τεσσάρων Θεματικών Δικτυακών Ομάδων που θα λειτουργήσουν ("Ανταγωνιστικότητα", "Περιβάλλον", "Ανάπτυξη της Υπαίθρου", "Γνώση και Καινοτομία"), θα ήταν σκόπιμο να διερευνηθεί η δυνατότητα συμμετοχής οργανώσεων και φορέων που εκπροσωπούν συγκεκριμένες ειδικές ομάδες.

Να διαμορφωθούν κατάλληλα τα κριτήρια ένταξης των πράξεων κυρίως στο πλαίσιο των Μέτρων 6 και 19 ώστε να συνεισφέρουν με άμεσα αποτελέσματα στη στήριξη της απασχόλησης των γυναικών, των νέων και λοιπών ειδικών ομάδων. Να ληφθούν υπόψη όπου είναι δυνατόν στις διατάξεις εφαρμογής του Προγράμματος αλλά και κατά την φάση της εξειδίκευσης του Προγραμματισμού (προσκλήσεις για μέτρα , επικοινωνιακό σχέδιο) το νέο Εθνικό Σχέδιο για την Ισότητα των Φύλων 2014-2017 το οποίο θα ετοιμαστεί από τον Εθνικό Μηχανισμό για τα Δικαιώματα της Γυναίκας εντός του 2014 και το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Αναπηρία 2013 – 2015.

Εκτίμηση της επάρκειας στην προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης

Η σημασία που αποδίδει το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2014 – 2020 στις οριζόντιες προτεραιότητες για το περιβάλλον και την άμβλυση της κλιματικής αλλαγής διακρίνεται

εναργώς στην κατανομή των πόρων αφού σύμφωνα με το σχετικό πίνακα, το 53,5% των πόρων κατανέμεται στην προστασία του περιβάλλοντος και την κλιματική αλλαγή..

Παρά την υπερκάλυψη της «χρηματοδοτικής» κανονιστικής υποχρέωσης ο Σύμβουλος Αξιολόγησης θεωρεί ότι υπάρχουν σημαντικά περιθώρια για την μεγιστοποίηση της συμβολής του Προγράμματος στην προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης και στο πλαίσιο αυτό προτείνει : Καλύτερη στόχευση στα επιμέρους μέτρα που εξυπηρετούν τις προτεραιότητες 4 και 5 από τις οποίες και σε μεγάλο βαθμό θα κριθεί η συμβατότητα του ΠΑΑ με τους στόχους της βιωσιμότητας.

Να δοθεί μεγαλύτερη χρηματοδοτική βαρύτητα σε μέτρα που αφορούν άμεσα την σωστή διαχείριση και εξοικονόμηση υδατικών πόρων.

Να υπάρξει καλύτερη τεκμηρίωση της συμβολής των σχεδιαζόμενων παρεμβάσεων στην επίτευξη του περιορισμού των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου.

Να επανεξεταστεί το υπέρμετρο βάρος που δίνεται στην εξάλειψη της χρήσης ζιζανιοκτόνων ως κύρια ενισχυόμενη πρακτική των αγροπεριβαλλοντικών μέτρων η οποία συνεισφέρει σε μια σειρά περιοχές εστίασης και προτεραιότητες αλλά και διαπιστωμένες ανάγκες, η οποία δημιουργεί αβεβαιότητα ως προς τη συνολική αποτελεσματικότητα του προγράμματος, τουλάχιστον όσον αφορά στην επίτευξη των περιβαλλοντικών στόχων.

Να διασφαλισθεί ότι υπάρχει η απαραίτητη επάρκεια του υφισταμένου συστήματος παροχής γεωργικών συμβουλών (που αποτέλεσε και την αιτία μη ενεργοποίησης του σχετικού μέτρου) για την κάλυψη των αναγκών υιοθέτησης των γεωργικών πρακτικών και χρήσης των φυσικών πόρων που να προωθούν την αειφόρο ανάπτυξη.

Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων (Leader)

Με δεδομένους τους περιορισμένους πόρους λόγω της αποκλειστικής χρηματοδότησης από το ΕΓΤΑΑ της τοπικής ανάπτυξης με Πρωτοβουλία Τοπικών κοινοτήτων στις αγροτικές περιοχές απαιτείται κατά την φάση της κατάρτισης των Τοπικών Στρατηγικών οι ομάδες τοπικής δράσης να καταβάλλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για την αξιοποίηση των «οριζόντιων παρεμβάσεων» που προβλέπονται στα Επιχειρησιακά Προγράμματα του ΕΤΠΑ και του ΕΚΤ.

Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο

Για την καλύτερη και αποτελεσματικότερη λειτουργία του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου ο Σύμβουλος Αξιολόγησης προτείνει :

Να υπάρχει ρητή πρόβλεψη ότι τα πέντε μέλη της Συντονιστικής Επιτροπής του ΕΑΔ που αποτελούν αντιπροσώπους των Θεματικών Δικτυακών Ομάδων (Ανταγωνιστικότητα, Περιβάλλον, Ανάπτυξη της Υπαίθρου, Γνώση και καινοτομία) να προέρχονται από μη κυβερνητικές υπηρεσίες

Να ενισχυθεί με υψηλής τεχνογνωσίας προσωπικό ώστε να μπορέσει να δραστηριοποιηθεί σε θέματα όπως, η βελτίωση των ικανοτήτων των εμπλεκόμενων με την Αγροτική Ανάπτυξη, η προώθηση των θεμάτων που σχετίζονται με την αξιολόγηση, η υποβοήθηση της σύστασης και λειτουργίας των Επιχειρησιακών Ομάδων του Μέτρου 16 , η υποβοήθηση των ΟΤΔ σε

θέματα αυτοαξιολόγησης, η μελέτη κρίσιμων θεμάτων που σχετίζονται με την φτώχεια και την κοινωνική συνοχή στις αγροτικές περιοχές.

Να υπάρξει μεγαλύτερη εμπλοκή σε σχέση με την τρέχουσα περίοδο του Εθνικού Αγροτικού Δικτύου σε σχέση με την υλοποίηση της προσέγγισης για την Leader και ιδιαίτερα την υποβοήθηση των ομάδων τοπικής δράσης, για την ανάδειξη εκείνων των χαρακτηριστικών που προσδίδουν την προστιθέμενη αξία της προσέγγισης Leader όπως η καινοτομία, η κινητοποίηση του τοπικού πληθυσμού και η πολυεπίπεδη διακυβέρνηση

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Δυνατά Σημεία

Προτεραιότητα 1: Προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της καινοτομίας στη γεωργία, τη δασοκομία και τις αγροτικές περιοχές

Τα κάτωθι αναφερόμενα πλεονεκτήματα στις περιοχές εστίασης 1B και 1Γ είναι ευκαιρίες και όχι πλεονεκτήματα και προτείνεται η μεταφορά τους στο σχετικό τμήμα της ανάλυσης SWOT.

- Τα κυπριακά αγροδιατροφικά προϊόντα ενδέχεται να διαθέτουν συγκριτικά πλεονεκτήματα στην διατροφική τους αξία τα οποία δεν έχουν ανιχνευθεί και μπορούν να αναδειχθούν μέσω της E&K.
- Η ύπαρξη σημαντικού αριθμού Ομάδων Παραγωγών και Αγροτικών Οργανώσεων μπορεί να συμβάλει στην οργάνωση δικτύων εκπαίδευσης και κατάρτισης στους τομείς γεωργίας και δασοκομίας.

Προτεραιότητα 2: Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας όλων των τύπων γεωργίας και ενίσχυση της βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων

Το κάτωθι αναφερόμενο πλεονέκτημα εντάσσεται καλύτερα στην περιοχή εστίασης 3A και προτείνεται η μεταφορά του.

- Σε ορισμένους κλάδους οι παραγωγοί είναι καλά οργανωμένοι, συμμετέχοντας με υψηλό ποσοστό σε Ομάδες Παραγωγών. Ομοίως για κάποια προϊόντα υπάρχει και λειτουργεί πλήρης οργανωτική δομή, με επάρκεια μετασυλλεκτικών υποδομών και δυνατά δίκτυα εξαγωγών, εκμεταλλεόμενα τη φήμη των κυπριακών προϊόντων στις διεθνείς αγορές (πατάτα, εσπεριδοειδή).

Προτεραιότητα 3: Προώθηση της οργάνωσης της αλυσίδας τροφίμων και της διαχείρισης κινδύνων στη γεωργία

Η περιγραφή του δυνατού σημείου στην περιοχή εστίασης 3B αναφέρει «*Η διαχείριση των κινδύνων στην γεωργία αντιμετωπίζεται συστηματικά μέσω του Οργανισμού Γεωργικής Ασφάλισης (ΟΓΑ), ενός θεσμοθετημένου φορέα που λειτουργεί από το 1978*». Δεδομένου ότι στην ενότητα των αδυναμιών της περιοχής εστίασης 3B επισημαίνονται προβλήματα και κενά στο σύστημα γεωργικής ασφάλισης, προτείνεται η αντικατάσταση της λέξης συστηματικά από τη λέξη **μερικώς**.

Προτεραιότητα 5: Προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων και στήριξη της μεταστροφής προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα με ανθεκτικότητα στην αλλαγή του κλίματος

Στην περιοχή εστίασης 5Α αναφέρεται ως πλεονέκτημα «Την παρούσα προγραμματική περίοδο εγκαταστάθηκαν, σε **σημαντικό** βαθμό, βελτιωμένα συστήματα άρδευσης σε πλείστες καλλιέργειες υψηλών αρδευτικών αναγκών».

Στην ενδιάμεση Αξιολόγηση του ΠΑΑ 2007-2013 αναφέρεται ότι μόνο το 5% του ποσού των επενδύσεων αφορούσαν προηγμένα συστήματα άρδευσης. Προτείνεται η διαγραφή της λέξης σημαντικό.

Αδυναμίες

Ευκαιρίες

Προτεραιότητα 2: Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας όλων των τύπων γεωργίας και ενίσχυση της βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων

Οι κάτωθι αναφερόμενες ευκαιρίες εντάσσονται καλύτερα στις περιοχές εστίασης της Προτεραιότητας 1:

- Τα νέα εργαλεία της ΚΑΠ ενισχύουν την ασφάλεια της γεωργικής δραστηριότητας (εγγυοδοσία και διαχείριση κινδύνων) και αναμένεται να υποκινήσουν την βελτίωση της αποτελεσματικότητας της παραγωγής και να συμβάλλουν στη μείωση του κόστους παραγωγής (υποστήριξη των παραγωγών, πληροφόρηση και διασύνδεση).
- Η δυνατότητα παραγωγής νέων ερευνητικών αποτελεσμάτων διευρύνει την δυνατότητα εφαρμογής καινοτομιών σε ότι αφορά τη γενετική ταυτοποίηση φυτικών προϊόντων και την παραγωγή/ προώθηση αυτοφυών φαρμακευτικών φυτών.

Προτεραιότητα 4: Αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που εξαρτώνται από την αλιεία και τη δασοκομία

Αναφέρονται ως ευκαιρίες τα ακόλουθα:

- Η ολοκλήρωση του θεσμικού πλαισίου για την Διαχείριση των περιοχών του Δικτύου Natura
- Η προώθηση του θεσμικού πλαισίου για τον προσδιορισμό των περιοχών Υψηλής Φυσικής Αξίας.
- Η πλήρης εφαρμογή της Οδηγίας για τα ύδατα και η θέσπιση της τιμολόγησης

Τα ανωτέρω αποτελούν υποχρεώσεις εναρμόνισης με το κοινοτικό κεκτημένο, κατά συνέπεια δεν μπορούν να θεωρούνται ως ευκαιρίες, παρά το γεγονός ότι η μη επίλυση των κανονιστικών αυτών θεμάτων λειτούργησε ανασταλτικά για την εφαρμογή σχετικών δράσεων στο ΠΑΑ 2007-2013. Το μεγαλύτερο πρόβλημα εστιάζεται στην αντίφαση που υπάρχει για τις τρεις προαναφερθείσες ευκαιρίες, αφού στην ενότητα των απειλών της Προτεραιότητας 4 αναφέρεται

- Καθυστέρηση στην εφαρμογή των Διαχειριστικών Σχεδίων των περιοχών Natura
- Καθυστέρηση στον προσδιορισμό των περιοχών Υψηλής φυσικής αξίας

Ως εκ τούτου προτείνεται η απαλοιφή των ανωτέρω δύο σχετικών ευκαιριών.

Προτεραιότητα 5: Προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων και στήριξη της μεταστροφής προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα με ανθεκτικότητα στην αλλαγή του κλίματος

Στην περιοχή εστίασης 5Γ ως ευκαιρία επισημαίνεται ότι η «*Υπαρξη μεγάλου μεγέθους κτηνοτροφικών μονάδων χωροταξικά συγκεντρωμένων ευνοεί την πραγματοποίηση συλλογικών επενδύσεων*». Ωστόσο, η ανωτέρω διατύπωση έχει αναφερθεί και ως δυνατό σημείο στην αντίστοιχη Περιοχή Εστίασης. Ως εκ τούτου προτείνεται η απαλοιφή της από την συγκεκριμένη ενότητα.

Προτεραιότητα 6: Προώθηση της κοινωνικής ένταξης, της μείωσης της φτώχειας και της οικονομικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές

Ως ευκαιρία στην Περιοχή Εστίασης 6B αναφέρεται «*Η ύπαρξη εμπειρίας από τις ΟΤΔ λόγω της εφαρμογής της προσέγγισης LEADER*». Ωστόσο, η ανωτέρω διατύπωση έχει αναφερθεί και ως δυνατό σημείο στην αντίστοιχη Περιοχή Εστίασης. Ως εκ τούτου, προτείνεται η απαλοιφή της από την συγκεκριμένη ενότητα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2 :

Οι συστάσεις του Συμβούλου Αξιολόγησης για την τροποποίηση του κεφαλαίου του ΠΑΑ «Ιεραρχηση των Αναγκών»

Εκτίμηση της ανάλυσης SWOT και των αναγκών με βάση τις προτεραιότητες του Προγράμματος

1^η Προτεραιότητα: «Προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και της καινοτομίας στη γεωργία, τη δασοκομία και τις αγροτικές περιοχές»

Η επικαιροποιημένη ανάλυση της ανάλυσης SWOT έχει λάβει υπόψη τις αρχικές παρατηρήσεις και τα σχόλια του αξιολογητή και η περιγραφή της ανάλυσης SWOT έχει δώσει μια σαφή εικόνα της υφιστάμενης κατάστασης και της υστέρησης που παρουσιάζει η Κύπρος σε θέματα εκπαίδευσης και κατάρτισης (πολύ χαμηλό ποσοστό γεωργών με τυπική κατάρτιση και μεγάλη απόκλιση από τον μέσο όρο της ΕΕ, όπως αποτυπώνεται στον σχετικό Δείκτη Πλαισίου αλλά και την σημαντικότερη υστέρηση σε θέματα δαπανών για E-T-K στην Κύπρο και ειδικότερα στην φυτική και ζωική παραγωγή και τα δάση). Το πρόγραμμα στην ενότητα αυτή προσδιορίζει τις εξής ανάγκες,

- Χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης
- Προώθηση της καινοτομίας στην γεωργία
- Ανάπτυξη μηχανισμών διασύνδεσης πιλοτική εφαρμογής και πρωτογενούς παραγωγής και διάχυση της γνώσης

Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης προτείνει την προσθήκη της ανάγκης για την δημιουργία δικτύων συνεργασίας στην πρώτη προτεραιότητα, δεδομένου ότι βρίσκεται σε αναντιστοιχία με την προτεινόμενη κατάταξη στην περιοχή εστίασης 6B.

Συγκεκριμένα στο πρόγραμμα, στην παράγραφο 4.2.10. αναφέρεται «*Ανάγκη για δημιουργία δικτύων συνεργασίας*», *Priorities/Focus Areas 6B) Fostering local development in rural areas, Cross cutting objectives Environment, • Innovation*

Περιγραφή της ανάγκης: Διαπιστώνεται η ανάγκη για ενθάρρυνση της συνεργασίας ως εργαλείο στήριξης της όλης προσπάθειας μεταφοράς τεχνογνωσίας, καινοτομίας αλλά και δικτύωσης και σύζευξης τόσο του πρωτογενούς όσο και γενικότερα του αγροδιατροφικού τομέα με την πιλοτική εφαρμογή και την αγορά.

Συγκεκριμένα παρουσιάζεται η ανάγκη για προώθηση των πιο κάτω μορφών συνεργασίας:

- α) μέθοδοι συνεργασίας μεταξύ διαφορετικών παραγόντων του γεωργικού τομέα, της αλυσίδας τροφίμων, του δασικού τομέα και άλλων παραγόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που συμβάλλουν στην επίτευξη των στόχων και των προτεραιοτήτων της πολιτικής της/για την αγροτική ανάπτυξη. Σε αυτές συμπεριλαμβάνονται μεταξύ άλλων η ερευνητική κοινότητα, παραγωγοί, ενώσεις παραγωγών, επαγγελματικών οργανώσεων καθώς και άλλων φορέων•*

β) δημιουργία συμπλεγμάτων φορέων (clusters) και δικτύων•

γ) ίδρυση και λειτουργία επιχειρησιακών ομάδων των Ευρωπαϊκών Συμπράξεων Καινοτομίας (ΕΣΚ) για την παραγωγικότητα και τη βιωσιμότητα της γεωργίας.

Η περιγραφή της ανάγκης εντάσσεται στην προτεραιότητα 1B και όχι 6B.

Η ανάπτυξη μηχανισμών διασύνδεσης πιλοτική εφαρμογής και πρωτογενούς παραγωγής και διάχυση της γνώσης, όπως και η δημιουργία δικτύων συνεργασίας αποτελούν τα μέσα και τα εργαλεία για την προώθηση της καινοτομίας: Στην Περιγραφή της ανάγκης «Προώθηση της καινοτομίας στην γεωργία» γίνεται διακριτή αναφορά στην ανάγκη εισαγωγής καινοτομιών σε θέματα προστασίας περιβαλλοντος και επισημαίνονται η συσχέτιση της ανάγκης με την πλειονότητα των περιοχών εστίασης των Προτεραιοτήτων 4 και 5.

Για τους ανωτέρω λόγους, συστήνεται η αναδιτύπωση της ανάγκης «Προώθηση της καινοτομίας στην γεωργία» σε «Προώθηση της καινοτομίας στη γεωργία για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, την χρήση των πόρων και την προσαρμογή στην Κλιματική Αλλαγή».

Ο καθορισμός των αναγκών σε σχέση με τις περιοχές εστίασης είναι αρκετά γενικευμένος κάτι το οποίο εν μέρει οφείλεται στις σημαντικές αδυναμίες που παρουσιάζει η Κύπρος και ειδικότερα η γεωργία και οι απασχολούμενοι σε αυτήν τόσο σε θέματα εκπαίδευσης – κατάρτισης όσο και σε θέματα παραγωγής – υιοθέτησης πιλοτική εφαρμογής και καινοτομίας. Ειδικότερα όμως, με τα θέματα Ε&Κ, ο καθορισμός της ανάγκης θα πρέπει να είναι σαφέστερα προσδιορισμένος και ως εκ τούτου προτάθηκε και η αναδιτύπωση της σχετικής ανάγκης.

Σύμφωνα με την ανάλυση SWOT καθώς επίσης και σε συνάφεια με το ΣΕΣ, προτείνεται στην περιγραφή της ανάγκης¹² «Χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης» για την οποία δεν προτείνεται αναδιτύπωση της περιγραφής.

Αύξηση των γεωργών που εκπαιδεύονται σε θεσμοθετημένα συστήματα διά βίου εκπαίδευσης: Οι προτεινόμενες παρεμβάσεις δεν φαίνεται να αντιμετωπίζουν την σημαντική αδυναμία του συστήματος γεωργικής εκπαίδευσης σχετικά με την μη ύπαρξη ενός συστήματος πιστοποίησης για συμμετοχή σε προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης. Ως εκ τούτου, θα πρέπει μέσα από την προτεινόμενη παρέμβαση να διαμορφωθεί και ένα πλαίσιο πιστοποίησης και αναγνώρισης της κατάρτισης των αγροτών, στα πρότυπα πιστοποίησης της κατάρτισης άλλων επαγγελματιών.

Ενίσχυση των εργαλείων στήριξης της εκπαίδευσης και κατάρτισης στην ύπαιθρο, σε θέματα εκτός γεωργίας: Η ανάγκη αυτή καλύπτεται μέσα από το πλαίσιο της πρωτοβουλίας Leader και συμπληρώνει την παρέμβαση που προτείνεται μέσα από το Μέτρο 1 σε πεδία εκτός της γεωργικής απασχόλησης. Μέσα από αυτή την προσέγγιση διασφαλίζεται η συμπληρωματικότητα στα θέματα εκπαίδευσης, αξιοποιώντας σε κάθε περίπτωση τα συγκριτικά πλεονεκτήματα αφ' ενός του Τμήματος Γεωργίας σε θέματα γεωργικής

¹² Θα μπορούσε να προστεθεί και στην περιγραφή των Προτεραιοτήτων στο κεφάλαιο της Στρατηγικής

εκπαίδευσης και αφ' ετέρου της πρωτοβουλίας leader η οποία μπορεί να καθορίσει τις ανάγκες των περιοχών σε θέματα εκτός γεωργίας.

Ενίσχυση της δυνατότητας μεταφοράς και εισαγωγής γνώσεων από το εξωτερικό μέσω συνδυασμένων δράσεων εκπαίδευσης και ενδοεπ/σιακών συμβουλών: Η δράση αυτή μπορεί να υλοποιηθεί μέσω του Μέτρου 1 με στόχο να καταστεί δυνατή η παρακολούθηση της εξέλιξης της τεχνογνωσίας σε διεθνές επίπεδο από τους γεωργούς.

Ενίσχυση της στρατηγικής στόχευσης και παρακολούθησης δράσεων E&K: Παρατηρείται έλλειψη συντονισμού και ολοκληρωμένης στρατηγικής προσέγγισης για το σύνολο του αγροδιατροφικού κλάδου σε θέματα πιλοτική εφαρμογής, τεχνολογίας καινοτομίας. Αρκετές ερευνητικές εργασίες υλοποιούνται μέσω της συγχρηματοδότησης του ΕΤΠΑ, καθώς και από εθνικούς πόρους (προγράμματα ΙΓΕ, ΤΕΠΑΚ). Δεν φαίνεται όμως να υπάρχει¹³ ένα πλαίσιο καταγραφής (π.χ. κοινή βάση δεδομένων) αυτών των εργασιών, ώστε να μπορούν οι ενδιαφερόμενοι φορείς να ενημερώνονται και παράλληλα να υποβοηθείται η αποφυγή επαναλαμβανόμενης χρηματοδότησης παρόμοιου ερευνητικού αντικειμένου. Αυτή η αδυναμία δεν έχει εντοπιστεί στο πλαίσιο της SWOT, αλλά κρίνεται σημαντική η αντιμετώπιση της για αποφυγή επικαλύψεων ή/και επαναλαμβανόμενων εργασιών επί του ίδιου ή συγγενούς ερευνητικού πεδίου στα πλαίσια του Μέτρου 16.2. Ένα τέτοιο μητρώο κρίνεται επίσης ως προαπαιτούμενο εργαλείο για την ορθότερη αξιολόγηση των προτάσεων E&K καθώς και στην διαμόρφωση ενός πλαισίου στόχευσης του Μέτρου που αφορά στην E&K.

Παράλληλα, δεν φαίνεται να υπάρχει ένα έγγραφο στρατηγικής για την E&K στον αγροδιατροφικό κλάδο που να καθορίζει τις Περιοχές Εστίασης σε σχέση τόσο με τον πρωτογενή όσο και το δευτερογενή τομέα σε μεσοπρόθεσμο ορίζοντα. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης δεν έχει καταστεί δυνατόν να έχει πρόσβαση στο περιεχόμενο της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης που δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί. Ως εκ τούτου θεωρεί ως αδήριτη ανάγκη (εάν δεν καλυφθεί από την Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης) την κατάρτιση ενός Στρατηγικού Πλαισίου για την προώθηση της E-T-K στον αγροδιατροφικό τομέα.

Η έλλειψη της τήρησης μητρώου ερευνητικών έργων σε συνδυασμό με την μη ύπαρξη στρατηγικού εγγράφου κατεύθυνσης για την E-T-K στον αγροδιατροφικό τομέα καθιστά την διαμόρφωση πολιτικών για την E&K δύσκολη και δεν επιτρέπει τον καθορισμό μεσοπρόθεσμων στόχων που θα κληθεί να αντιμετωπίσει το ΠΑΑ 2014-20. Συστήνεται η διαμόρφωση ενός καθοδηγητικού εγγράφου στρατηγικής για την E&K στον αγροδιατροφικό κλάδο και παράλληλα η τήρηση μητρώου έργων σε E&K, τουλάχιστον εκείνων που χρηματοδοτούνται από ταμεία της ΕΕ ή άλλους Εθνικούς πόρους.

Σημειώνεται ότι οι ανάγκες στα επί μέρους εκπαιδευτικά θέματα που αναφέρονται στην ανάλυση SWOT φαίνεται να λαμβάνονται υπόψη και να προβλέπονται στα νέα εκπαιδευτικά προγράμματα, ειδικότερα τα θέματα που αφορούν σε εκπαιδεύσεις αγροτικού επιχειρητή και μεταφοράς γνώσεων και τεχνογνωσίας. Τέλος, κρίνεται επαρκής ο αριθμός των Περιοχών

¹³ Κατά την φάση της διαβούλευσης του Συμβούλου Αξιολόγησης με τους φορείς προέκυψε ότι σε επίπεδο χώρας δεν υπάρχει κάποιος συντονιστικός φορέας ο οποίος να διατηρεί μητρώο ερευνητικών έργων, ειδικότερα εκείνων τα οποία τυγχάνουν συγχρηματοδότησης από τα διάφορα εργαλεία στήριξης, εθνικών και κοινοτικών πόρων.

Εστίασης που έχουν επιλεγεί για να καλύψουν τις εκπαιδευτικές ανάγκες και συνάδουν με τα διαπιστωμένα κενά εκπαίδευσης που αναφέρονται στην ανάλυση.

Η πρόταση του Συμβούλου Αξιολόγησης είναι να υπάρξουν μόνο δύο ανάγκες στην Προτεραιότητα 1 και συγκεκριμένα στην Περιοχή Εστίασης 1Γ η ανάγκη «Χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης» και στις Περιοχές Εστίασης 1Α και 1Β «Προώθηση της καινοτομίας στη γεωργία για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, την χρήση των πόρων και την προσαρμογή στην Κλιματική Αλλαγή».

2η Προτεραιότητα: «Ενίσχυση της βιωσιμότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και της ανταγωνιστικότητας όλων των τύπων γεωργίας σε όλες τις περιφέρειες και προώθηση των καινοτόμων γεωργικών τεχνολογιών και της βιώσιμης διαχείρισης των δασών»

Οι διαπιστωμένες ανάγκες συμβαδίζουν στη μεγάλη τους πλειοψηφία με τα αδύνατα σημεία και τις απειλές που αναδεικνύονται από την ανάλυση SWOT και τα οποία συνοψίζονται στο Διάγραμμα 3 του Παραρτήματος 2. Ειδικότερα, και σε ό,τι αφορά τις ανάγκες που σχετίζονται με τις Περιοχές εστίασης που αντιστοιχούν στις παρεμβάσεις της Προτεραιότητας 2, σημειώνονται τα ακόλουθα:

Η ανάγκη για «Προώθηση ΑΠΕ στην γεωργία και κτηνοτροφία» ανταποκρίνεται στην διαπίστωση της ανάλυσης SWOT ότι η κατανάλωση ενέργειας στη γεωργία και στη μεταποίηση γεωργικών προϊόντων αυξάνεται με γρήγορους ρυθμούς πλήττοντας αισθητά την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων, ενώ παράλληλα το περιβαλλοντικό κόστος είναι τεράστιο. Επίσης ανταποκρίνεται στην διαπίστωση ότι το ενεργειακό κόστος είναι εξαιρετικά υψηλό για τον πρωτογενή τομέα στην Κύπρο. Η διαπίστωση αναφορικά με το κόστος εντάσσεται στην δεύτερη προτεραιότητα, αλλά η ανάγκη εξοικονόμησης εντάσσεται στην Περιοχή Εστίασης 5B και κατά συνέπεια προτείνεται η μεταφορά της στην Προτεραιότητα 5.

Οι ανάγκες για «Αξιοποίηση όλων των δυνατοτήτων για αποδοτική χρήση νερού» και για «Ορθολογική χρήση του ύδατος και μείωση της υπεράντλησης των υπόγειων υδατικών πόρων» ανταποκρίνονται στις διαπιστώσεις της ανάλυσης SWOT περί λειψυδρίας, ποσοτικής και ποιοτικής υποβάθμισης των υδροφορέων και υπεράντλησης ύδατος από τη γεωργία για αρδευτικούς σκοπούς. Επειδή όμως οι εν λόγω ανάγκες σχετίζονται άρρηκτα μεταξύ τους και με στόχο τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό σχετικά με ζητήματα που αφορούν την διαχείριση των υδατικών πόρων από την γεωργία και κτηνοτροφία, προτείνεται η σύμπτυξή τους σε μια ανάγκη υπό την ονομασία “Ορθολογική διαχείριση των υδατικών πόρων”. Το θέμα της επάρκειας των υδατικών πόρων σχετίζεται άμεσα και με τις Περιοχές Εστίασης 4B και 5A και προτείνεται η μεταφορά της συγκεκριμένης ανάγκης στην προτεραιότητα 5.

Οι ανάγκες για “Αύξηση του μεγέθους των γεωργικών εκμεταλλεύσεων”, για “Εκσυγχρονισμό των εκμεταλλεύσεων” και για “Δημιουργία νέων σύγχρονων μονάδων” ανταποκρίνονται στις διαπιστώσεις της ανάλυσης SWOT. Τεκμηριώνονται δε από πολλά προβλήματα που καταγράφονται στην SWOT, όπως το μικρό μέσο μέγεθος των

εκμεταλλεύσεων, την χαμηλή παραγωγικότητα της εργασίας, τη γήρανση των γεωργών, τον χαμηλό ρυθμό ανανέωσης του ακαθάριστου παγίου κεφαλαίου, την αύξηση του ανταγωνισμού από άλλες ευρωπαϊκές και τρίτες χώρες, ιδιαίτερα όσον αφορά τη μεσοπρώιμη και όψιμη εγχώρια παραγωγή, και την υψηλή εξάρτηση της κτηνοτροφίας από εισαγόμενες πρώτες ύλες (σε συνδυασμό με την άνοδο των τιμών τους), που αυξάνουν το κόστος της κτηνοτροφικής παραγωγής. Λόγω ιδιαίτερης συνάφειας μεταξύ των εν λόγω αναγκών οι οποίες θα εξυπηρετηθούν από το ίδιο Μέτρο αλλά και με στόχο την διασφάλιση του συντονισμού και της συνέργειας των επιμέρους δράσεων, προτείνεται η συγχώνευσή τους στην ανάγκη για «Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων».

Η ανάγκη για «Αντιμετώπιση της γήρανσης των απασχολούμενων στην γεωργία» τεκμηριώνεται από το χαμηλό σε σχέση με τον κοινοτικό μέσο όρο ποσοστό αρχηγών εκμεταλλεύσεων κάτω των 35 ετών. Προτείνεται όμως η κατάργησή της και η συγχώνευσή της με την ανάγκη για «Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων». Η σύσταση γίνεται επειδή η ανανέωση της ηλικιακής σύνθεσης των απασχολούμενων στην γεωργία και κτηνοτροφία και οι σύγχρονες δεξιότητες των καλύτερα εκπαιδευμένων και περισσότερο καινοτόμων νέων γεωργών συνιστούν κατά τη γνώμη του Αξιολογητή καταλυτικό παράγοντα για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της Κυπριακής γεωργίας.

Πέραν των ανωτέρω, η ανάλυση SWOT διαπίστωσε σημαντικά ζητήματα που αφορούν την μεταποίηση και εμπορία γεωργικών προϊόντων. Ειδικότερα, διαπιστώθηκαν προβλήματα, όπως η χαμηλή παραγωγικότητα και το χαμηλό επίπεδο εκσυγχρονισμού και οργάνωσης της μεταποίησης και τυποποίησης σε αρκετούς κλάδους. Για το λόγο αυτό, προτείνεται η προσθήκη ανάγκης για «Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της μεταποίησης, τυποποίησης και εμπορίας γεωργικών και δασικών προϊόντων». Στην εν λόγω ανάγκη προτείνεται και η επί της ουσίας συγχώνευση της ανάγκης για «Βελτίωση της τυποποίησης των προϊόντων» αφού αυτή η ανάγκη ήδη καλύπτεται σε επίπεδο Προτεραιότητας 3 από άλλη διαπιστωμένη ανάγκη.

Παράλληλα, ο Αξιολογητής συμφωνεί με την διασύνδεση των παρεμβάσεων της Προτεραιότητας 2 με τις ανάγκες που διαπιστώνονται σχετικά με την «Προώθηση της καινοτομίας στην γεωργία» και την «Αναβάθμιση του επιπέδου εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης». Και αυτό γιατί η τεκμηριωμένη από την ανάλυση SWOT εξειδίκευση των εν λόγω αναγκών (μέσω δεικτών όπως το χαμηλό – σε σχέση με τον κοινοτικό μέσο όρο - ποσοστό των αρχηγών εκμεταλλεύσεων με βασική και πλήρη γεωργική εκπαίδευση) αναδεικνύει το ρόλο των παραγόντων αυτών ως τροχοπέδη στην προσπάθεια βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας της γεωργίας αλλά και της μεταποίησης γεωργικών προϊόντων.

3η Προτεραιότητα: «Προώθηση της οργάνωσης της αλυσίδας τροφίμων, περιλαμβανομένης της επεξεργασίας και εμπορίας γεωργικών προϊόντων, της καλής διαβίωσης των ζώων και της διαχείρισης κινδύνων στη γεωργία»

Το στοιχείο της ποιότητας και της διαφοροποίησης ως σημαντική αδυναμία έχει τονιστεί σαφώς μέσα από την ανάλυση SWOT στη βάση ποιοτικών κριτηρίων. Ο περιορισμένος αριθμός προϊόντων ποιότητας (μόνο 2) και η αμελητέα τους αξία στο σύνολο της γεωργικής και αγροδιατροφικής ΑΠΑ, αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες για την ανάδειξη της προστιθέμενης αξίας στο γεωργικό προϊόν. Παράλληλα, αποτυπώνεται η πολύ αδύναμη θέση των παραγωγών στην αλυσίδα διατροφής κάτι το οποίο έχει αναδειχθεί και στα πλαίσια της Αξιολόγησης του Μέτρου που αφορά στις Ομάδες παραγωγών για την παρούσα προγραμματική περίοδο. Προκύπτει επίσης και από την μεγάλη διαφορά μεταξύ τιμών παραγωγού και λιανικής πώλησης η οποία έχει εκτιμηθεί από το Τμήμα Γεωργίας ότι είναι διπλάσια έως και τετραπλάσια σε κάποια προϊόντα. Σημειώνεται ότι οι συστάσεις του Αξιολογητή κατά την φάση της διαμόρφωσης των μέτρων αλλά και της ανάλυσης SWOT έχουν ληφθεί υπόψη ιδιαίτερα σε σχέση με την αναγκαιότητα ενίσχυσης του θεσμού των εθελοντικών σημάτων ποιότητας.

Ως αποτέλεσμα της ανάλυσης SWOT, καταγράφονται τρεις βασικές ανάγκες οι οποίες αλληλοϋποστηρίζουν την προσπάθεια για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της Περιοχής Εστίασης

- Ανάγκη για αξιοποίηση των ευρωπαϊκών και εθνικών συστημάτων ποιότητας
- Ανάγκη για αύξηση διαπραγματευτικής ισχύος των γεωργών
- Ανάγκη για βελτίωση της τυποποίησης των προϊόντων

Ο Αξιολογητής εκτιμά ότι αυτές οι ανάγκες ουσιαστικά αποσκοπούν στην,

- αύξηση της διαπραγματευτικής ισχύος των γεωργών και μείωσης της διαφοράς μεταξύ τιμών παραγωγού και λιανικής τιμής,
- μεγαλύτερη σταθερότητα των τιμών παραγωγού μέσω ποιοτικής διαφοροποίησης και τυποποίησης.

Ως εκ τούτου, συστήνεται η σύμπτυξη των τριών υπό αναφορά αναγκών ως αυτές καταγράφονται στο Πρόγραμμα με τις δύο προαναφερόμενες επειδή,

- (α) η πρώτη ανάγκη αναφέρεται στον μηχανισμό μέσω του οποίου επιδιώκεται η εξυπηρέτηση της ανάγκης
- (β) η τρίτη ανάγκη αφορά στην Προτεραιότητα 2 και όπως έχει ήδη συσταθεί πιο πάνω, ενσωματώνεται σε νέα διατύπωση ανάγκης
- (γ) οι αναδιατυπωμένες ανάγκες αποτυπώνουν και τον εισοδηματικό στόχο προς τον οποίο αποσκοπούν, ο οποίος καταγράφεται ως σημαντική αδυναμία στα πλαίσια της ανάλυσης SWOT.

Παράλληλα η αναγκαιότητα της ποιοτικής διαφοροποίησης επεξηγείται επίσης ως το όχημα προς ομαλοποίηση και σταθεροποίηση των τιμών παραγωγού και σχετίζεται με την εμπιστοσύνη των καταναλωτών προς τα ποιοτικά προϊόντα.

Επιπρόσθετα, καταγράφεται ως αποτέλεσμα της ανάλυσης της υφιστάμενης κατάστασης μια άκρως στοχευμένη ανάγκη που αφορά στην καλή διαβίωση των αιγοπροβάτων. Δεδομένου του γεγονότος ότι το αιγοπρόβειο γάλα αποτελεί βασικό συστατικό του χαλουμιού, του κυριότερου και πλέον υποσχόμενου εξαγωγίμου αγροδιατροφικού προϊόντος και για το οποίο προβλέπεται πολύ σύντομα η υποβολή φακέλου για κατοχύρωση Π.Ο.Π., η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης αποτελούν κρίσιμο ζήτημα στην διασφάλιση της απαιτούμενης ποιότητας. Παράλληλα, οι ξηροθερμικές συνθήκες και η απουσία υποχρεωτικού πλαισίου διαχείρισης των εκμεταλλεύσεων αιγοπροβάτων, καθιστούν την αντιμετώπιση του προβλήματος ως πρωταρχικής σημασίας. Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης συμφωνεί με την τεκμηρίωση της ανάλυσης η οποία αφ' ενός τονίζει το αδύναμο πλαίσιο για την καλή διαβίωση στα αιγοπρόβατα και εφ' ετέρου στην ευκαιρία που παρουσιάζεται για τον κλάδο από την κατοχύρωση του χαλουμιού ως ΠΟΠ.

Στήριξη διαχείρισης κινδύνων στη γεωργική εκμετάλλευση: Αναφορικά με την Περιοχή Εστίασης 3B, σημειώνεται ότι η ανάλυση SWOT έχει καταγράψει ως ιδιαίτερα θετικό στοιχείο την ύπαρξη ενός έμπειρου και καλά στελεχωμένου οργάνου, του Οργανισμού Γεωργικών Ασφαλίσεων, ο οποίος για πάνω από 30 χρόνια επιφορτίζεται με την ευθύνη της γεωργικής ασφάλισης έναντι των κλιματικών κινδύνων. Στα πλαίσια της ανάλυσης SWOT σημειώνεται όμως ότι πέραν των κλιματικών κινδύνων, ουσιαστική συμβολή σε θέματα διαχείρισης κινδύνων αναμένεται να έχουν και οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής σε σχέση με τη λειψυδρία, την παραγωγικότητα των εδαφών, την απόδοση των καλλιεργειών και την διάδοση ασθενειών. Επιπρόσθετα, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η αύξηση στη συχνότητα των ακραίων καιρικών φαινομένων αποτελεί κρίσιμο παράγοντα απωλειών εισοδήματος στα ορεινά από χαλαζοπτώσεις κατά την περίοδο της καρποφορίας (Μάιος – Ιούνιος) ή από παγετούς στις πατατοφυτείες. Η απουσία σε οργανωμένη μορφή οποιονδήποτε συστημάτων ή εξοπλισμού για πρόληψη τέτοιων καταστροφών, οδηγεί συχνά σε σημαντικές αυξομειώσεις στα εισοδήματα των αγροτών και η αντιμετώπισή τους σε επίπεδο οργανωμένων συστημάτων πρόληψης θα πρέπει να συγκεκριμενοποιηθεί σε επίπεδο ανάγκης.

Επισημαίνεται επίσης η ανισότητα που υπάρχει στα δύο υφιστάμενα σχέδια για τη διαχείριση των κινδύνων στη γεωργία, δηλαδή ότι καταβάλλονται αποζημιώσεις μέσω του εθνικού πλαισίου σε ορισμένες καλλιέργειες χωρίς να πληρώνουν ασφάλιστρα, ενώ στο σχέδιο του ΟΓΑ οι ενταγμένες καλλιέργειες πληρώνουν ασφάλιστρα. Τονίζεται περαιτέρω ότι ενόψει των στόχων του μνημονίου για τη μείωση των ετήσιων προϋπολογισμών του κράτους, είναι ορατός ο κίνδυνος στα επόμενα χρόνια όχι μόνο να μην αυξηθεί ο προϋπολογισμός του ΟΓΑ, αλλά ενδεχομένως και να συρρικνωθεί. Επιπλέον, το πρόβλημα είσπραξης των ασφαλιστρών από τον ΟΓΑ ίσως επιδεινωθεί ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης. Μέσω του νέου Κανονισμού, παρέχεται η δυνατότητα περίληψης πιλοτικού συμπληρωματικού σχεδίου ασφάλισης των καλλιεργειών που τώρα καλύπτονται από το εθνικό πλαίσιο στο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης, με βάση το οποίο όμως θα καταστεί σε εθελοντική βάση η καταβολή ασφαλιστρών σε καλλιέργειες που δεν καλύπτονται σήμερα από τον ΟΓΑ.

Θα πρέπει να τονιστεί ότι μέσα από την αποτύπωση των αναγκών, τα θέματα διαχείρισης κινδύνων δεν αναδεικνύονται στο παρόν πρόγραμμα. Ο Αξιολογητής εκτιμά ότι η Περιοχή Εστίασης 3B έχει παραμείνει στην δικαιοδοσία του ΟΓΑ και οι απαιτούμενες ανάγκες

καλύπτονται πλήρως από τους ετήσιους εθνικούς προϋπολογισμούς του φορέα, κάτι όμως το οποίο δεν αναφέρεται στην ενότητα της στρατηγικής. Η διατήρηση των θεμάτων διαχείρισης κινδύνων δύναται να παραμείνει στον ΟΓΑ, εφόσον διασφαλιστεί η απρόσκοπτη συνέχιση της λειτουργίας του, χωρίς ουσιαστικές μειώσεις στον ετήσιο προϋπολογισμό λειτουργίας του.

4η Προτεραιότητα: «Αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που εξαρτώνται από τη γεωργία και τη δασοκομία»

Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης αναγνωρίζει ότι έχει καταβληθεί σημαντική προσπάθεια για την αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης και της ανάλυσης SWOT παρά τις σημαντικές ελλείψεις που παρουσιάζονται στην τήρηση επαρκών στοιχείων για την περιβαλλοντική κατάσταση της Κύπρου. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να αναφερθεί ότι από το σύνολο των 15 αγροπεριβαλλοντικών δεικτών βάσης, οι επτά είναι είτε ελλείψεις ή αφορούν σε δεδομένα παλαιότερων των 5 ετών. Το πρόβλημα επαρκούς τήρησης και πρόσβασης σε αγροπεριβαλλοντικά δεδομένα έχει επισημανθεί και στην ενδιάμεση Αξιολόγηση του ΠΑΑ 2007-2013 και παρά τις ουσιαστικές προσπάθειες επίλυσης τους από την Διαχειριστική Αρχή, στο πλαίσιο των ενεργειών της παράλληλης αξιολόγησης, παραμένει ακόμη με σημαντικά κενά.

Αναφορικά με την ανάλυση SWOT, τα αρχικά σχόλια του Συμβούλου Αξιολόγησης έχουν ενσωματωθεί στην αναθεωρημένη ανάλυση SWOT, αλλά δεν έχουν περιληφθεί στην καταγραφή των αδυναμιών τα ακόλουθα σημεία τα οποία ενδεχομένως να αποτελούν σημαντικά στοιχεία αποτύπωσης της υφιστάμενης κατάστασης:

Αντιμετώπιση του προβλήματος βοσκοφόρτωσης: Δεν γίνεται κάποια αναφορά στα κτηνοδασοκομικά (silvipastoral), αγροκτηνοτροφικά (agropastoral), αλλά και αγροκτηνοδασοκομικά (agrosilvopastoral) συστήματα, για τα οποία λόγω της σημαντικής έκτασης τους θα μπορούσαν να εφαρμοστούν σημαντικά μέτρα, όπως προκύπτει άλλωστε από τις τιμές των Κοινών Δεικτών Πλαισίου (Context indicator 31: Land cover και Context indicator 33: Area under extensive agriculture). Η αναφορά και ανάπτυξη του θέματος συνδέεται με την διαπιστωμένη αδυναμία της μεγάλης βοσκοφόρτωσης και άρα η εκτενής ανάλυσή τους θα προσέφερε πιθανές παρεμβάσεις προς επίλυση του προβλήματος, το οποίο καταγράφεται παράλληλα και στις απειλές για την εν λόγω Προτεραιότητα.

Γεωγραφική οριοθέτηση αγροπεριβαλλοντικών προβλημάτων: Ως αποτέλεσμα του ελλειπών στοιχείων αποτύπωσης της υφιστάμενης κατάστασης, γίνεται περιορισμένη αναφορά στη χωρική διάσταση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, ιδιαίτερα σε σχέση με την ποιότητα των υδάτων και των εδαφών σε περιοχές με εντατική γεωργία έναντι άλλων αγροτικών περιοχών, κάτι το οποίο τελικά οδηγεί και σε εφαρμογή αγροπεριβαλλοντικών μέτρων χωρίς χωρική στόχευση. Ιδιαίτερα τονίζεται το σημαντικό πρόβλημα υποβάθμισης των υπογείων υδάτων σε περιοχές χαρακτηρισμένες ως ευαίσθητες από τη νιτρορύπανση, ενώ υφίστανται περιοχές εντατικών καλλιεργειών όπου παρουσιάζεται υπεράντληση υπογείων υδάτων για σκοπούς άρδευσης με προβλήματα σαφώς μεγαλύτερα από άλλες περιοχές.

Βιολογική παραγωγή: Παρά το θετικό γεγονός της ολιστικής προσέγγισης στη βιολογική γεωργία, ο Αξιολογητής παρατηρεί ότι ενώ υπάρχει σημαντική αύξηση των γεωργικών εκτάσεων που εντάσσονται στη βιολογική γεωργία, με κύρια καλλιέργεια τις αροτραίες (σιτηρά και ψυχανθή – 49% της έκτασης), δεν παρουσιάζεται αντίστοιχη αύξηση στη βιολογική κτηνοτροφία. Το θέμα αυτό δεν αναπτύσσεται και δεν επεξηγείται στην υφιστάμενη κατάσταση αν και γίνεται προσπάθεια, μέσα από το προτεινόμενο μέτρο, σύνδεσης των δύο παραγωγικών κλάδων.

Διατύπωση αναγκών: Σε επίπεδο αναγκών, έχουν καταγραφεί οι εξής ανάγκες οι οποίες καλούνται να αντιμετωπίσουν την υφιστάμενη κατάσταση εκ των οποίων οι 4 πρώτες είναι σαφώς προσδιορισμένες προς το περιβάλλον, ενώ οι 2 τελευταίες είναι οριζόντιου χαρακτήρα (Προτεραιότητας 1) και έχουν περιληφθεί στα σχετικά Μέτρα εκπαίδευσης και καινοτομίας ως συνδεδεμένα και υποστηρικτικά με αγροπεριβαλλοντικά μέτρα.

1. *Ανάγκη για αποτροπή της εγκατάλειψης των γεωργικών γαιών .Η ανάγκη εκπορεύεται και τεκμηριώνεται από την σημαντική μείωση της έκτασης της Χρησιμοποιούμενης Γεωργικής Γης που παρατηρείται την τελευταία δεκαετία.*
2. *Ανάγκη για διατήρηση παραδοσιακών καλλιεργειών του αγροτικού τοπίου και ενίσχυση της βιοποικιλότητας.*
3. *Ανάγκη για ορθολογική χρήση του ύδατος και μείωση της υπεράντλησης των υπόγειων υδατικών πόρων. Η ανάγκη αυτή έχει σχολιασθεί στο πλαίσιο της δεύτερης Προτεραιότητας.*
4. *Ανάγκη για παρεμβάσεις στις περιοχές Υψηλής Φυσικής Αξίας. Προτείνεται η ανάγκη να περιλαβεί και τις περιοχές του Δικτύου Natura 2000 και να επαναδιατυπωθεί ως ακολούθως «Ανάγκη για παρεμβάσεις στις περιοχές Υψηλής Φυσικής Αξίας και τις περιοχές Natura»*
5. *Ανάγκη για αποτροπή της υποβάθμισης της ποιότητας των υδάτων και του εδάφους και μείωσης αερίων θερμοκηπίου και εκπομπών CO2*
6. *Πρώθηση της καινοτομίας στην γεωργία*
7. *Χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης*

Μέσα από την καταγραφή των ανωτέρω αναγκών δεν αναδεικνύεται η ανάγκη για διατήρηση και βελτίωση της ποιότητας των εδαφών και των υδάτων σε συσχετισμό με τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, ανάγκη η οποία ουσιαστικά εξυπηρετείται από τα Μέτρα 10 και 11. Σημειώνεται δε ότι τα προβλήματα αυτά έχουν χαρακτηριστεί και καταγραφεί στην ανάλυση SWOT. Παράλληλα, η αναφορά της αντιμετώπισης της υπεράντλησης υπογείων υδατινών πόρων αποτελεί περισσότερο ανάγκη προς αντιμετώπιση από την Προτεραιότητα 5, ενώ στα πλαίσια των προτεινόμενων μέτρων 10, 11, 12 και 13 (που στοχοθετούνται στην Προτεραιότητα 4), δεν εξειδικεύεται η αντιμετώπιση αυτής ανάγκης. Για τους λόγους αυτούς συστήνεται η αντικατάσταση της ανάγκης 5 με τις δύο πιο κάτω αναφορές:

«Ανάγκη για αποτροπή της υποβάθμισης των υδάτινων πόρων και της ποιότητας του εδάφους ώστε να ελεγχθεί η αρνητική επίδραση της κλιματικής αλλαγής»

«Ανάγκη μείωσης αερίων του θερμοκηπίου και εκπομπών CO₂ από τον αγροδιατροφικό τομέα» που όμως θα πρέπει να μεταφερθεί στην Πέμπτη Προτεραιότητα

Το θέμα της υπεράντλησης υπογείων υδάτων εξετάζεται πιο κάτω, στην Προτεραιότητα 5.

5η Προτεραιότητα: «Προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων και στήριξη της μεταστροφής προς μία οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα με ανθεκτικότητα στην αλλαγή του κλίματος στους τομείς της γεωργίας και των τροφίμων και της δασοκομίας»

Στην πέμπτη προτεραιότητα, όπως προαναφέρθηκε, εντάσσεται η ανάγκη για «Προώθηση ΑΠΕ στην γεωργία και κτηνοτροφία» που προτείνεται να επαναδιατυπωθεί για να συμπεριλάβει την βιομηχανία τροφίμων που επίσης αντιμετωπίζει το πρόβλημα του ενεργειακού κόστους, ενώ παράλληλα παρέχονται ευκαιρίες για την αξιοποίηση παραπροϊόντων και υποπροϊόντων της παραγωγικής διαδικασίας. Επίσης θα πρέπει να προστεθεί και αναφορά στη δασοκομία λόγω των δυνατοτήτων αξιοποίησης της δασικής βιομάζας, αλλά και των παραπροϊόντων της πρώτης μεταποίησης δασικών προϊόντων για παραγωγή ενέργειας. Η χρήση των ΑΠΕ αποτελεί βέλτιστη πρακτική, ενώ παράλληλα θα πρέπει να προωθηθούν και δράσεις για την εξοικονόμηση ενέργειας στην γεωργία και στην βιομηχανία τροφίμων, με στόχο την ανακοπή της αύξησης κατανάλωσης ενέργειας που παρατηρείται. Περιθώρια για την εξοικονόμηση ενέργειας υπάρχουν μέσω της αντικατάστασης πετρελαιομένου ενεργοβόρου μηχανολογικού εξοπλισμού, ενεργειακής αναβάθμισης κτιριακών εγκαταστάσεων, αλλαγών στις παραγωγικές μεθόδους. Κατά συνέπεια και για την καλύτερη αποτύπωση των προτεραιοτήτων της Στρατηγικής 2020 σε σχέση με την κλιματική αλλαγή, προτείνεται η επαναδιατύπωση της ανάγκης ως ακολούθως «Προώθηση ΑΠΕ και δράσεων εξοικονόμησης ενέργειας στον αγροδιατροφικό τομέα και τα Δάση»

Είναι όμως ιδιαίτερα πιθανό η κρίση που έχει ενσκήψει στη χώρα αλλά επηρεάζει και άλλες αγορές, να αποτρέψει από την πραγματοποίηση φιλοπεριβαλλοντικών επενδύσεων ή και πρακτικών εάν αυτές επηρεάζουν αρνητικά την ανταγωνιστικότητα των εκμεταλλεύσεων και των επιχειρήσεων μεταποίησης.

Δεδομένης της έλλειψης ανταγωνιστικότητας που διαπιστώθηκε για τις μικρές, και κατά κύριο λόγο εκτατικές, εκμεταλλεύσεις, αλλά και τη μεταποίηση των γεωργικών προϊόντων, θα πρέπει να θεωρηθεί ως πολύ δύσκολη η εφαρμογή τόσο συστημάτων διαχείρισης λυμάτων σε επίπεδο εκμετάλλευσης και συστημάτων αποδοτικότερη διαχείρισης τόσο του νερού όσο και της ενέργειας χωρίς χρηματοδότηση. Με δεδομένα τα παραπάνω, η ανάγκη για την ορθολογική διαχείριση των υδατικών πόρων, ενσωματώνει το σύνολο των μέτρων που σχετίζονται με την βελτίωση της αποδοτικότητας της χρήσης του νερού στην γεωργική παραγωγή συμπεριλαμβάνοντας (α) την ενίσχυση επενδύσεων στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις και την μεταποίηση τροφίμων για την εξοικονόμηση ύδατος μέσω υιοθέτησης

προηγμένων συστημάτων άρδευσης, (β) την χρηματοδότηση μη παραγωγικών επενδύσεων για την μείωση των απωλειών από τα αρδευτικά δίκτυα και (γ) την επαναχρησιμοποίηση για αρδευτικούς σκοπούς του νερού που προέρχεται από εγκαταστάσεις επεξεργασίας λυμάτων.

Η δυναμική που παρουσιάζει ο τουρισμός, αλλά και η στόχευση για υποκατάσταση των εισαγωγών ευνοεί την πώληση προϊόντων σε αγορές που βρίσκονται σε μικρή απόσταση από τον τόπο παραγωγής. Συνεπώς είναι δυνατόν αυτό να επιτευχθεί σε συνέργεια μεταξύ της Προτεραιότητας 3 και της προσπάθειας για την εξοικονόμηση αερίων θερμοκηπίου.

Η ανάγκη «Διατήρηση και ενίσχυση δασικών εκτάσεων» συσχετίζεται άμεσα με την ανάγκη αύξησης της αποθήκευσης άνθρακα, αλλά και την ενίσχυση του περιβαλλοντικού ρόλου των δασών σε σχέση με την προστασία από την διάβρωση, τη συγκράτηση υδάτων αλλά και την αποφυγή πλημμυρικών φαινομένων. Ο Αξιολογητής σημειώνει την έλλειψη ενεργητικών δράσεων για την περαιτέρω βελτίωση του ισοζυγίου των αερίων θερμοκηπίου στον αγροδιατροφικό τόμα.

6η Προτεραιότητα: « Προώθηση της κοινωνικής ένταξης, της μείωσης της φτώχειας και της οικονομικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές»

Τόσο στην ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης όσο και στην ανάλυση SWOT έχουν προσδιορισθεί οι αιτίες που οδηγούν στην αναπτυξιακή υστέρηση των αγροτικών περιοχών και ιδιαίτερα των ορεινών περιοχών. Οι περιλαμβανόμενες στο Πρόγραμμα ανάγκες που εντάσσονται στις τρεις περιοχές εστίασης της προτεραιότητας είναι:

- Ανάγκη για αύξηση της χρήσης διαδικτύου στην ύπαιθρο που αντιστοιχίζεται άμεσα με τις αναφερόμενες αδυναμίες – κινδύνους, με πολλαπλές επιπτώσεις τόσο σε σχέση με την ποιότητα ζωής και την ευκολία πρόσβασης σε δημόσιες υπηρεσίες, αλλά και σαν ανασταλτικός παράγοντας για την ανάπτυξη επιχειρηματικότητας σε τομείς εκτός γεωργίας και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της γεωργίας.
- Ανάγκη για διατήρηση και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού πλούτου της υπαίθρου που αντιστοιχείται άμεσα με την διαπιστωθείσα αδυναμία «*Σημαντική υστέρηση των αγροτικών περιοχών σε θέματα διατήρησης και προστασίας του φυσικού τοπίου ως στοιχείο διαμόρφωσης «ταυτότητας» προορισμού*»
- Ανάγκη για ενθάρρυνση και κινητοποίηση τοπικού πληθυσμού που ως περιγραφή είναι ασαφής και δεν συσχετίζεται άμεσα με την ανάλυση SWOT. Από την περιγραφή της ανάγκης προκύπτει ότι η κινητοποίηση σχετίζεται με την ανάγκη δημιουργίας θέσεων απασχόλησης ως κινήτρου για την προσέλκυση νέων στις αγροτικές περιοχές, ώστε να αποφευχθεί η ορατή ερήμωση αρκετών ορεινών κοινοτήτων και οικισμών.
- Ανάγκη για προώθηση ολοκληρωμένων παρεμβάσεων στην ύπαιθρο που ως περιγραφή είναι ασαφής και μη συσχετιζόμενη με τα ευρήματα της ανάλυσης SWOT. Από την περιγραφή της ανάγκης προκύπτει ότι σχετίζεται με την αναγκαιότητα υιοθέτησης της προσέγγισης Leader που αποτελεί διαδικασία που καλύπτει την «διακυβέρνηση» και τον σχεδιασμό της αναπτυξιακής προσπάθειας μέσω της κινητοποίησης των τοπικών πληθυσμών οπότε προκύπτει εννοιολογική ταύτιση με την προηγούμενη ανάγκη.

Ο Σύμβουλος Αξιολόγησης προτείνει την αντικατάσταση των τεσσάρων προαναφερθέντων αναγκών με δύο ανάγκες που μπορούν να καλύψουν επαρκέστερα τόσο τα ευρήματα της ανάλυσης SWOT αλλά να επιτρέψουν και την καλύτερη στόχευση των παρεμβάσεων. Οι προτεινόμενες ανάγκες είναι :

- Βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της υπαίθρου: Η έννοια της ποιότητας ζωής στα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης έχει επαρκώς διευκρινισθεί την τρέχουσα Προγραμματική Περίοδο και περιλαμβάνει την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος στις αγροτικές περιοχές που αποτελεί και ουσιώδη αναπτυξιακό πόρο για την ανάπτυξη του τουρισμού, την βελτίωση της διακυβέρνησης (governance) των αγροτικών περιοχών μέσω της ενεργότερης συμμετοχής των πολιτών και την βελτίωση της πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες, όπως είναι οι υπηρεσίες ηλεκτρονικής διακυβέρνησης (εκπαίδευση, υγεία, αναψυχή, αδειοδοτήσεις).
- Ενίσχυση της επιχειρηματικότητας στις αγροτικές περιοχές: Η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας θα συμβάλλει στην δημιουργία θέσεων απασχόλησης σε νέους τομείς συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό και στην μείωση της φτώχειας.

Πίνακας προτεινόμενων αναγκών

Title (or reference) of the need	P1			P2		P3		P4			P5					P6			Cross cutting objectives		
	1A	1B	1C	2A	2B	3A	3B	4A	4B	4C	5A	5B	5C	5D	5E	6A	6B	6C	Environment	Climate change mitigation and adaptation	Innovation
Χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης	X		X	X		X		X	X	X	X		X				X		X	X	X
Προώθηση της καινοτομίας στη γεωργία για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας , την χρήση των πόρων και την προσαρμογή στην Κλιματική Αλλαγή	X	X		X		X					X	X	X	X	X				X	X	X
Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και βιωσιμότητας των εκμεταλλεύσεων	X	X		X		X					X	X	X								X
Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της μεταποίησης, τυποποίησης και εμπορίας γεωργικών και δασικών προϊόντων	X		X			X															X
Αύξηση της διαπραγματευτικής ισχύος των γεωργών και μείωση της ψαλίδας μεταξύ τιμών παραγωγού και λιανικής τιμής	X					X															
Μεγαλύτερη σταθερότητα των τιμών παραγωγού μέσω ποιοτικής	X			X		X															

Title (or reference) of the need	P1			P2		P3		P4			P5					P6			Cross cutting objectives			
	1A	1B	1C	2A	2B	3A	3B	4A	4B	4C	5A	5B	5C	5D	5E	6A	6B	6C	Environment	Climate change mitigation and adaptation	Innovation	
διαφοροποίησης και τυποποίησης																						
Ανάγκη για αποτροπή της εγκατάλειψης των γεωργικών γαιών								X		X									X	X		
Ανάγκη για αποτροπή της υποβάθμισης των υδάτινων πόρων και της ποιότητας του εδάφους ώστε να ελεγχθεί η αρνητική επίδραση της κλιματικής αλλαγής	X							X	X	X	X								X	X		
Ανάγκη για παρεμβάσεις στις περιοχές υψηλής φυσικής αξίας και τις περιοχές Natura	X							X		X									X	X		
Πρωώθηση ΑΠΕ και δράσεων εξοικονόμησης ενέργειας στον αγροδιατροφικό τομέα και τα Δάση	X			X								X	X						X	X		
Ορθολογική διαχείριση των υδατικών πόρων	X			X					X		X								X	X	X	
Ανάγκη μείωσης αερίων του θερμοκηπίου και εκπομπών CO2 από τον	X			X										X	X				X	X		

Title (or reference) of the need	P1			P2		P3		P4			P5					P6			Cross cutting objectives			
	1A	1B	1C	2A	2B	3A	3B	4A	4B	4C	5A	5B	5C	5D	5E	6A	6B	6C	Environment	Climate change mitigation and adaptation	Innovation	
αγροδιατροφικό τομέα																						
Διατήρηση και ενίσχυση δασικών εκτάσεων															X				X	X		
Ανάγκη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της υπαίθρου																X	X	X	X			X
Ανάγκη ενίσχυση της επιχειρηματικότητας στις αγροτικές περιοχές				X	X								X			X		X				X